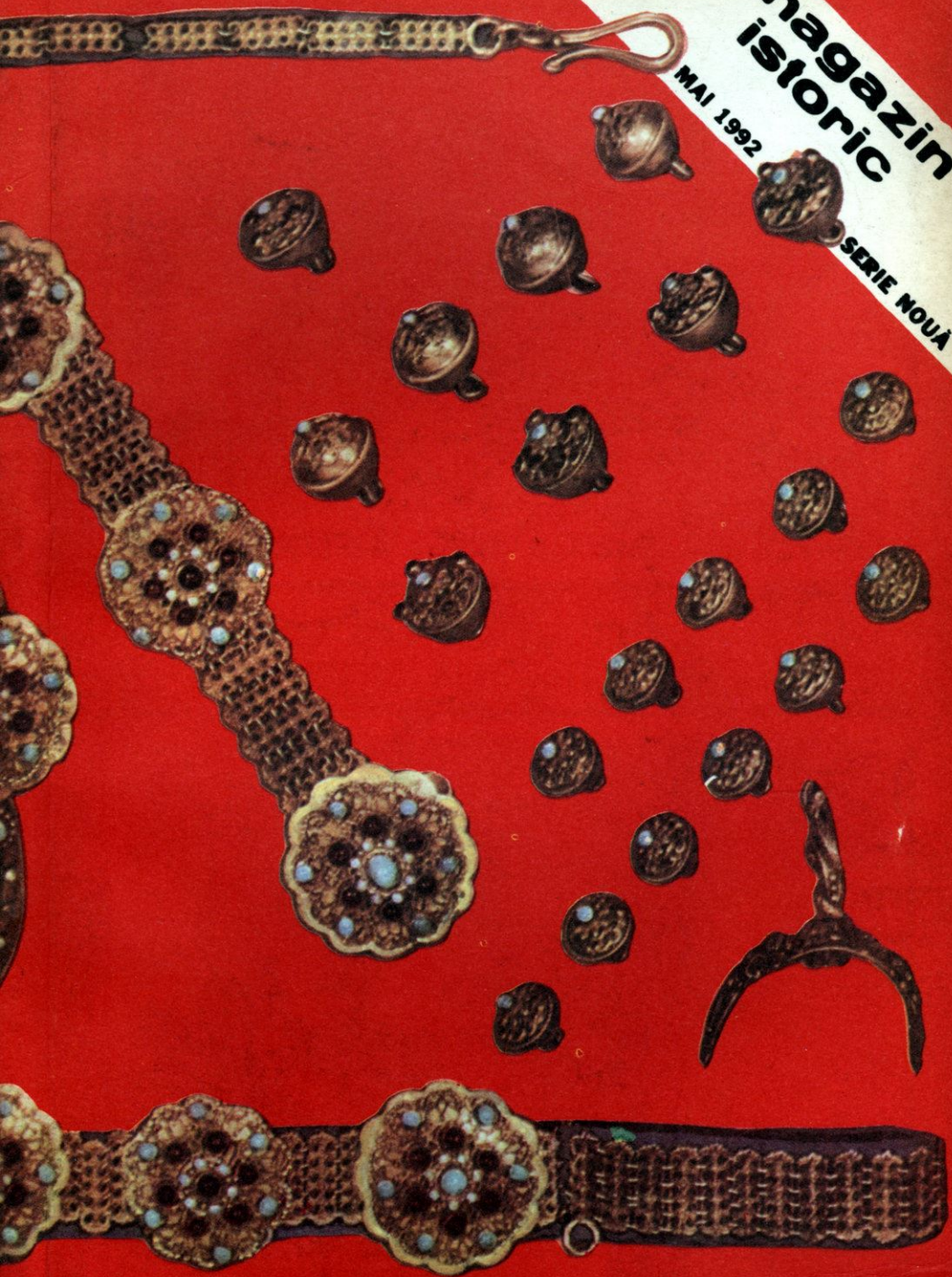

magazin istoric

MAI 1992

SERIE NOUA

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 5 (302)
mai 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00., in-
terioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de
număr), Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesel, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Conștiința ființei etnice: Simion Mehedinți	2
Vlah Seral: Dorin Matei	3
Din veacul fanariot. Trei domni dintr-o „serie neagră”: Paul Cernovodeanu	9
Poporul român înaintează pe cîmpul de onoare: Olga Cicanci	14
1892: Carol I și memorandiștii	17
Tirguri, orașe și cetăți dintre Prut și Nistru: Constantin C. Giurescu	21
1940. Din vremea calvarului: Z.K.Gr. Vindeleanu; Cristian Troncotă	24
Pamflete contra dictaturii comuniste: Ion C. Brătianu	29
Magazin istoric 25 ani: Ioan Scurtu, Dumitru Stăniloae, Nestor Vornicescu, Jacques de Launay, Henryk Samsonowicz, Harald Heppner, Klaus Heitmann, Michael Harggor, V. Eșcenko	33
Mărturiile din anii dictaturii: Adrian Brudariu	38
Crima din sediul Comitetului Central: Grigore Răduică	41
Festina lente: Ileana Chirtu	43
Istoria în școală — o ecuație cu multe necunoscute	45
Românii și francmasoneria: Dan Berindei	48
Galii își fac intrarea în istorie: Michèle Fischer, Jean-Louis Brunaux, Olivier Buchsenschutz	52
Trecute lumi...: George Hill	55
Epilog la Pagini de viață: Artur Gorovei	59
1900. Afacerea Hallier: Marian Ștefan	64
Intenționa Stalin să înceapă războiul?: Florin Constantiniu	68
Țiganii — înainte de halocaust: Christian Bernadac	71
Distrugătorul „patru lulele” sub două pavilioane: Robert J. Hanks	76
În București, acum 50 ani	78
Scene de viață bănețeană: Pavel Rotariu	82
Von Radowitz în mîslune la București: Dumitru Hîncu	86
Stolipin, reformatorul asasinat: Dominique Venner	90
• Cărți sosite la redacție...32 • Ancheta Magazin istoric, rezultatele...37 • Rebus istoric...75 • Curierul Fundației...77 • Dialog cu cititorii	94

SIMION MEHEDINȚI

Conștiința ființei etnice

Experiența noastră, adică suma vieții noastre naționale, este singura realitate decisivă pentru noi, iar cunoștințele dobândite din spusele altora și din cărți sînt doar un reflex al vieții altora. Singura măsură efectivă a valorilor este viața vie, care adună în oglinda sufletului etnic atîtea raze din Universul material și moral cîte poate ea cuprinde. Pe cînd viața ni le dă direct, vorba altora și experiența altora este abia un simulacru al realității, o „viață amorfă” sau chiar moartă”, ca o lumină difuză și scăzută pînă la limita întinericului.

crede apoi că o carte de lectură, adică prima enciclopedie cu care se întâlnește copilul, poate fi întocmită fără o adîncă, foarte adîncă cunoaștere a vieții poporului respectiv, acela cumplit se înșală. Tot așa: cine crede că istoria, geografia, botanica, zoologia etc. pot fi aduse la cunoștința unui tînar cu ajutorul unor cărți făcute pentru uzul altor neamuri se înșală amar. Și, de asemenea, cine socotește că în anii adolescenței poate introduce pe tînar în probleme de etică ori de estetică fără o analiză cît mai atentă a fondului etnic propriu, acela ră-

Prin urmare, dacă e vorba de pregătirea tineretului pentru viață (căci el este pătura generatoare a unui neam), trebuie să-l legăm mai întîi și mai întîi de toate de viața reală a poporului din care face parte. Și, după cum, pentru fiecare specie animală lumea este o reprezentare deosebită (după cum și-a putut-o crea prin activitatea și deci evoluția milenară a organelor sale de relație), tot așa copilul, ca rezumat al vieții generațiilor trecute, care i-au dat anume categorii de legături cu lumea dimprejur, nu va putea trăi deplin viața sa decît sprijinindu-se pe tot capitalul pozitiv din trecut, sporindu-l pe căile cele mai lesnicioase cu putință – adică în sensul tradițiilor verificate practic, deoarece tradiția e ca o potecă bătută și deci mai ușor de urmat. Cine își închipuie, de pildă, că poate croi măcar un abecedar fără să țină socoteală de fondul etnic al copilului, acela se înșală în chip fundamental. Nimic mai etnic decît abecedarul. Cîne

tăcește singur calea, creîndu-și mari greutăți.

Așadar, nu din vanitate, ci din necesitate, pedagogia „națională” se impune de la sine. Iar o pedagogie națională fără o conștiință națională rezemată pe cunoașterea științifică a civilizației și culturii naționale nu e cu putință. Deoarece, în cazul nostru, conștiința națională nu însemnează să știi că ești român și că trăiești în cutare parte a pămîntului românesc. Abia atunci cînd din intuiția vie a traiului cu alte mădule ale neamului știi practic cum sînt alții îți dai bine seama și cum ești. Nici harta etnografică, nici statistica demografică, nici diagramele cele mai exacte... nu pot înlocui contactul cu realitatea vie... Abia cînd ai pus umărul la sarcina comună începi a avea mai din plin conștiința ființei etnice din care faci parte...

(Coordonate etnografice: civilizația și cultura, 1930)

● La Sтамбуl avem pietrele noastre ● Brincoveanu recistigă Vlah Serai ● Distrus de foc și dăruit de domni ● Dilema lui Spandoni ● „Să țină domnia nestrictată la împărăție” ● Mihai Racoviță n-a mai văzut atita prăpăd de bani ● Ar fi o impietate a uita acele zile întunecate

Vlah Serai

DORIN MATEI

Moscheea sultanului Selim I (1512-1520) se ridică pe un platou ce domină cartierul stambuliot Fanar (Fener), de pe țărmul Cornului de Aur. Acolo, într-un tărbe, doarme somnul de veaci cel ce a fost numit Yavuz, adică aspru, cumplit. De acolo am pornit în căutarea străzii Sancaktar Yokuşu. Am mers pe strada ce coboară oblic spre Cornul de Aur și apoi am cotit pe a doua stradă la stînga. De cum intri pe Sancaktar Yokuşu, privirea ți se oprește pe zidul masiv ce mărginește partea stîngă a străzii, pînă aproape de capătul ei. Înainte de poarta de la numărul șase, tot pe stînga, începe o uliță ce urcă în trepte. În dreptul unei porți mici, din metal, cu o arcă-cadă boltită, rămîi surprins la vederea unui dreptunghi din cărămidă aparentă. Este o lucrătură recentă, ce contrastează cu vechimea zidurilor din jur. Înfipte în dreptunghi, patru cuile din fier ruginit, cu floare în cap. Între cele două cuile din partea de sus zace stingheră o bucătică de marmură. Este tot ce a mai rămas din placa pusă aici în anul 1973 și pe care scria în limbile română și turcă: „Pe aceste locuri s-a aflat palatul rezidit și infrumusețat de principele moldovean Dimitrie Cantemir, savant enciclopedist de renume european, autor al unei monumentale istorii a Imperiului otoman, care a trăit în Istanbul între anii 1688-1710”.

Am ajuns în acel loc îndemnat de rîndurile lui Marcel Romanescu apărute în revista Boabe de grîu în 1932: „E bine ca românii, obișnuți să cerceteze mai degrabă monumentele musulmane sau bizantine ce se arată indeobște străinilor, să știe că la Sтамбуl avem și noi pietrele noastre și că, începînd din veacul XVI, a înflorit la Poartă o neîntreruptă viață românească”. Am ajuns îndemnat și de preocuparea mai veche ce o aveam pentru prezențele românești la sud de Dunăre, în epoca otomană. Dar și de un telefon dat la consulatul general al României din Istanbul de către o profesoară din județul Neamț, conducătoare a unui grup de turiști români, care doareu să urmeze îndemnul lui Marcel Romanescu.

Pe Dealul Sancaktar Yokuşu s-a aflat reședința permanentă a domnilor Țării Românești la Poarta otomană. Acolo au locuit trimișii lor la Pragul Înaltel Fericiri și fiii de domni ținîți ostatici. Într-acolo se îndreptau curierii cu porunci către „purătorii de grijă a treburilor țării”, ca aceștia să se zbată la sultan, la marele vizir, la alți dregători otomani și să apere interesele țării și ale locuitorilor ei, aflați cu treburi în împărăție. De acolo așteptau domnii vești și informații cu caracter secret, care să le salveze și lor viața, dar și țării autonomia. Acolo s-a decis, de multe ori, soarta domnului și a țării.

Importanța acelor prezențe românești m-a îndemnat să încerc în continuare reconstituirea citorva momente din viața Vlah Seraiului și a oamenilor care l-au locuit. Atît cît am putut găsi prin izvoarele ce ni s-au păstrat¹.

Nu știm exact cînd s-au instalat agenții permanenți ai domnilor români la Istanbul. Dar este de presupus că nu cu mult înainte sau după ce ai Veneției, adică la începutul secolului XVI. Trimisiile aveau nevoie de o reședință permanentă. Cei ai Transilvaniei locuiau la Erdelhan, iar cei ai Moldovei la Bogdan Serai, din care azi n-a mai rămas nici o cărămidă. Ultimul vestigiu, paraclisul, a fost demolat în 1973, pentru a face loc unor construcții moderne.

Vlah Serai se înalță pe dealul Sancaktar, nume ce are o legendă legată de cucerirea Constantinopolului de către otomani, la sfîrșitul lunii mai 1453. Se spune că în ziua intrării otomanilor în cetate, 29 mai, aici s-au dat lupte grele, în care și-a pierdut viața și un purtător de steag (sancaktar). Biserița aflată în apropiere, numită Sf. Maria a Mongolilor, este cunoscută și azi de locuitori sub numele de Kanli Kilise, Biserica sîngelui.

Este greu să delimitezi cu precizie perimetrul Vlah Seraiului. Știm de la Cantemir că se afla în partea de răsărit a fostei biserici Pammakaristos, devenită la sfîrșitul secolului XVI moscheea Fethiye. Se ridică acolo „palatul român numit Cara İflak sau după pronunția coruptă Vlah Serai”. Există și un paraclis — la fel ca la Bogdan Serai — cu hramul Sf. Fecioare Născătoare de Dumnezeu (Theotokos) zisă și Consolatoarea (Paramithya). Din păcate însă, domnul român n-a considerat nimerit să marcheze pe harta Istanbulului nici locul Vlah Seraiului, nici

¹ Multumesc doamnei Olga Cicanci, de la Institutul de studii sud-est europene, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție manuscrisul traduceri celor trei cărți editate pînă acum din scrierea învățatului grec Atanasie Comnen Ipsilanti. Acesta a trăit în secolul XVIII, fiind o vreme și capucheaie a domnilor români la Poartă.

pe cel al Bogdan Seraiului. Așa că numai documente ce sper să se mai păstreze în arhivele din Istanbul ne-ar putea ajuta să îl localizăm cu precizie.

Sediul al Patriarhiei ecumenice

În 1586, sultanul Murad III, a anunțat transformarea bisericii Pammakaristos — sediul, în acel moment, al Patriarhiei ecumenice — în moschee, cu numele, Fethiye (Victoria). Domnul Țării Românești, Mihnea (1577-1583; 1585-1591) a oferit adăpost Patriarhiei în paraclisul de la Vlah Serai. Acolo, în „acele case ale valahilor”, s-a ținut adunarea care a hotărât trimiterea unor emisari în toate țările ortodoxe să strângă banii necesari pentru plata datoriilor bisericii. Și tot lorga spune: „În casele acelea fu votată înființarea noii patriarhii rusești”. Cît a rămas exact acolo sediul Patriarhiei ecumenice? Știm doar că la 6 august 1597 Meletie Pigas, care ținea locul patriarhului de Istanbul, cerea ajutor bănesc mitropolitului Eftimie al Țării Românești, căci răscumpărase două biserici din Istanbul, Sf. Dimitrie și Maica Domnului de la Xiloporta „ca să nu ajungă în mîna necredincioșilor”. Cîteva luni mai tîrziu, cu aceeași disperare, Meletie Pigas îi scria lui Mihail Viteazul: „noi nu avem nici o proprietate și nici un alt lucru și nici patriarhatul, ci stăm în casa altuia cu chirie”. La 1600 sau 1601 Patriarhia s-a mutat la Sf. Gheorghe, din Fanar, unde se află și astăzi.

Vom sări aproape un secol prin timp și vom ajunge la domnia lui Șerban Cantacuzino (1678-1688). Știm de la Dimitrie Cantemir, ginerelul domnului român, că acesta începuse în vremea domniei sultanului Mehmed IV (1648-1687) construirea unui palat undeva lângă Vlah Serai, pe dealul Sancaktar. „Ridicînd zidurile din fundul văii

pină la înălțimea de 25 coți, a nivelat terenul și a făcut o grădină; în fine, ridicase și zidurile principale ale casei foarte înalte”. Marele vizir i-a poruncit însă să înceteze construcția, căci locatarii ar fi putut privi direct în interiorul palatului sultanal, numit Tersane, aflat pe celălalt țărm al Cornului de Aur. Palatul început și neterminat era în apropiere de Sf. Maria a Mongolilor, „pe o înălțime ce se numește turcește Sancakdar Yokusu”.

Atît Vlah Serai, cu construcția neterminată a lui Șerban Cantacuzino, cît și alt palat al acestuia, de la Kuru Çeşme — pe țărmul Bosforului —, au fost pierdute după moartea domnului și recuperate în urma insistențelor lui Constantin Brîncoveanu (1688-1714). O poruncă sultanală din 20-29 mai 1690, adresată lui Ömer, caimacam de Istanbul, și caduluiui aceluiași oraș spune: „Venind voievodul Țării Românești, [a arătat că — *Tahsin Gemil*] cei care erau voievozi al Țării Românești aveau în Istanbul bine apărut o casă unde să tragă și un adăpost pentru servitori. Dar că, din pricina neputinței, sus-zisul voievod nu are încă o casă unde să tragă și [un adăpost — *Tahsin Gemil*] pentru servitori; că el are foarte mare nevoie de acestea”. Deci, în acel moment, Țara Românească nu mai dispunea de Vlah Serai. O situație similară cunoscușe și Bogdan Serai, confiscat de autoritățile otomane, se pare la sfîrșitul domniei lui Barnovski, în 1633, și atribuit, în 1634, agentului Suediei la Poartă. Ulterior, el a revenit Moldovei. Dar să ne întoarcem la Vlah Serai. Ce soluție propunea Brîncoveanu? „În Istanbul... Șerban vodă, care a murit pe cînd era voievodul Țării Românești, a posedat o casă înăuntrul de Poarta Edernei [aici s-a produs, probabil, o contopire între Vlah Serai și construcția neterminată a lui Șerban Cantacuzino — D.M.] și o vilă pe țărmul mării, în Kuru Çeşme, către Rumeli Hisari. Casa și vila de pe țărmul mării, care

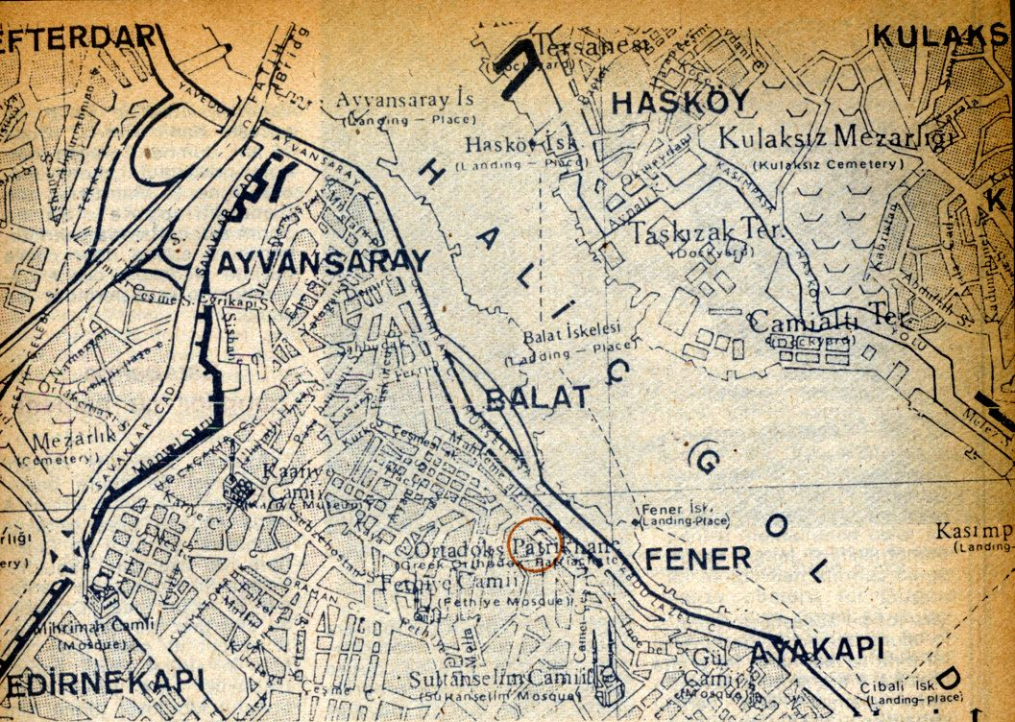
au fost menționate, au revenit, prin moștenire legală, fiului său și fiicei sale și soției sale. Cum aceștia au fugit la ghiaurii nemți și s-au răzvrătit, menționata casă și amintita vilă de pe țărmul mării au devenit [bunuri — T.G.] ale miriei. Acestea fiind potrivite și convenabile sus-zisului voievod, el a cerut favoarea ca ele să îi fie date lui ca bună voință din partea miriei”. Desigur că Vlah Serai n-ar fi putut fi lăsat moștenire de domn, dar este clar, din document, că Brîncoveanu nu îl mai stăpînea în acel moment, căci nu avea unde-și ține oamenii. Solicitarea îi este aprobată: „să se dea ca recompensă casa și vila de pe țărmul mării ale decedatului Șerban, care rămaseseră miriei. Din partea fîscului a fost dat ordinul meu ca, de azi înainte, el să le dețină ca proprietăți ale sale”.

Palatul prinților Valahiei

Nici moștenitorii lui Șerban Cantacuzino nu s-au lăsat. O poruncă din 22-31 mai 1697, trimisă lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei — și nu lui Brîncoveanu! — îi cerea să comunice soției fostului domn al Țării Românești, aflată în Transilvania, că i-a fost aprobată cererea de a se stabili în Istanbul, împreună cu copiii și rudele sale. „Așa că, toate cerințele lor fiind acceptate, li se restituie legal bunurile ce le-au fost luate cu sîla la Poarta fericii și procesul pe care îl au în curs se transferă la Divanul împărătesc”.

Intra între bunurile restituite și construcția începută pe dealul Sancaktar Yokusu? Nu știm sigur, dar este posibil. De ce? Pentru că Dimitrie Cantemir, căsătorit cu fiica lui Șerban Cantacuzino, Cassandra, avea să desăvîrșască palatul început, după cum atestă într-o notă la *istoria Imperiului Otoman*. Iată cum descrie Cantemir în respectiva lucrare clădirea de pe

Pentru acei cititori care ajung la Istanbul și vor să urmeze îndemnul lui Marcel Romanescu, oferim localizarea pe hartă a ceea ce s-a mai păstrat din Vlah Serai

dealul Sancaktar: „pe cînd se deam în Constantinopol, [am ridicat — D.M.] palatul meu, situat pe o înălțime ce se numește turcește Sancakdar Yokuşu; pot zice că e foarte elegant și tot respiră a frumusețe; situarea este admirabilă, are o priveliște de unde poți vedea toată cetatea și suburbiile. Socrul meu, Șerban Cantacuzino, principele Valahiei, a început acest palat...” Știm de ce nu l-a terminat; să vedem cum a reușit Cantemir să o facă. „Spre fericire, prin intervenția marelui vizir Ali Paşa, în urmă mi-a dat împăratul permisiunea de a continua edificarea palatului meu pe fundamentul celui vechi; dar abia îl terminai, și dintr’odată fușei alungat din precipitul Moldovei”. Rezultă că l-a început după 3 mai 1706, cînd a venit mare vizir Çorlulu Ali Paşa. De altfel, în 1705 „survenise o înțelegere cu Brîncoveanu, care i-a acordat o pensie anuală în schimbul moșilor Casandrei din țară. Deci în nici un

caz nu a continuat construcția din 1700, cum afirma Franz Babinger. Palatul a fost complet terminat în 1711. Deci, nu aici și-a petrecut Dimitrie Cantemir cea mai mare parte a sederii sale la Istanbul, ci într-un alt palat — ținut cu chirie și nu cumpărat cum pretindea fostul domn al Moldovei în Istoria Imperiului Otoman — situat pe malul Bosforului, la Ortaköy, probabil cam pe unde se ridică azi piciorul european al primului pod peste Bosfor. Acolo a strîns el „multe antichități” și tot acolo era „prundisul” din Istoria lergifică unde cobora pe timp de noapte din ascunzătoarea în care se refugiase de frica oamenilor lui Brîncoveanu. Acest palat l-a desenat și l-a marcat cu multă grijă pe harta Istanbulului. Din păcate, cele două palate au fost adesea confundate unul cu celălalt sau chiar contopite într-unul singur.

Dar să revenim la Vlah Serai. Îl regăsim în actul din fe-

bruarie 1769, prin care Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, închina „zisa bisericii a Adormirii Prea Sfinței Născătoare de Dumnezeu, așezată-n împărăteasa cetăților, lingă Tahta-Minare, la Vlah Serai, cu casele și cuprinsurile din jurul ei și toate daniile ce a căpătat”, mănăstirii Megaspileon, din Moreea. Un uric din 25 iunie 1784 al lui Mihai Suțu dăruia bisericii de la Vlah Serai dija în vin din 27 comune din Romanai și 89 comune din Gorj; la rîndul ei biserica se obliga să dea o subvenție anuală unui duhovnic de la spitalul din Terapia. O stranie coincidență făcea ca în aceeași zi, un mare incendiu să distrugă și Bogdan Serai și Vlah Serai. Iată cum îl descrie Atanasie Comnen Ipsilanti. „La 25 iunie [1784 — D.M.], ziua de joi, [a fost — Olga Cicanci] incendiu. A început la ora 4 din zi în mahalaua Keremit. A fost arsă toată mahalaua și tirgul Tarsamba și urcînd focul către Sultan-Mehmet a

Înainte de poarta de la nr. 6, pe Sancaktar Yokusu, la stînga, suim cîteva trepte spre o arcadă boltită. În dreptul ușii din fier (foto din 1932)...

ars tot pe această porțiune și a ajuns arzînd la Sarigherizi și pînă la Marmara. Iar o altă flacără a ars Muhlic, cele din jurul gîmiei Fetie, seraiul Bogdan, Vlah-Seraiul de lîngă biserică și totul din jurul mahalafei pînă la zidul cetății și pînă la poarta numită Dublufanar, s-a ars și mahalaua turcească din spatele patriarhiei și abia a fost stins incendiul la nouă din ziua următoare". De la Ipsilanti aflăm că, în perioada imediat următoare reședințele Țării Românești și Moldovei s-au mutat în același loc, în două „capî-conace”, aflate în apropiere de „poarta lui Pașa capîsi”, pentru care plăteau fiecare o chirie anuală, de cîte „600 groși, în loc de 300 cît plăteau mai înainte”.

După cîtva timp, Vlah-Seraiul a fost refăcut, așa cum ne arată un act dat de domnul Țării Românești, Constantin Hangerli, la 30 iulie 1798 care reînnoia un altul din 16 iulie 1797, dat de Alexandru Ipsilanti, „fiindcă la împărăteasca și prea-slăvita cetate a Tarigradului înăuntru are Țara Românească o sfințită mănăstire ce se numește Vlah-Sarai, care este și conac pentru cîți oameni domnești mergu și vin de aici, de să odihnescu...” Documentul consfințea o stare de fapt. Deja, în secolul

XVIII, Vlah Serai nu mai era atît reședința capuchehaielelor, numite adesea dintre greci care-și aveau propriile case la Istanbul, cît mai ales un loc de odihnă pentru oamenii domniei, în primul rînd curierii. În continuare, Hangerli, arătînd că biserica nu are nici un fel de venit, nici „[e]norie de mahalagii îndesată”, considera „că nu este cu cale, o mănăstire a țării fiind înăuntru împărăteștii cetăți, care este cîntea și poahala pămîntului acestuia a fi părăsită și neajunsă de nici un ajutor al țării”. Mai ales că „atâtea și atâtea mănăstiri duprintr'atâtea părți să ajută și să chivernisesc cu mila dintr'această țară...”. Drept urmare acorda bisericii banii de vinărici dintr-o serie de sate ale Romanaiilor. „Baniul urmau „să-i cheltufască la plata de cîntăreți pentru poadoaba bisericii de la Vlah-Seraiu, ca să fie dator igumenu de'mpreună cu preotăi, a să ruga purure la sfința slujbe pentru bună starea și îndesutularea acestii pravoslavnice creștinești țări”.

Vlah Serai apărea menționat și la francezul Lechevalier, autorul unei *Călătorii în Propontida și Pontul Euxin*, tipărită la Paris, în 1802, care îl localiza cu precizie: „lîngă Palatul Negru, Blak serai [?! — D.M.], aparținînd prinților

Valahiei, situat în Fanar, se găsește Kanli Kilise...” După 16 ani, domnul Caragea reînnoia privilegiul „sfinței mănăstiri de la Vlah-Serai, din Constantinopole”. Să ne oprim aici cu istoria pietrelor, pentru a spune doar cîteva cuvinte și despre cea a oamenilor ce s-au perindat pe acolo.

Sarabanda pungilor cu galbeni

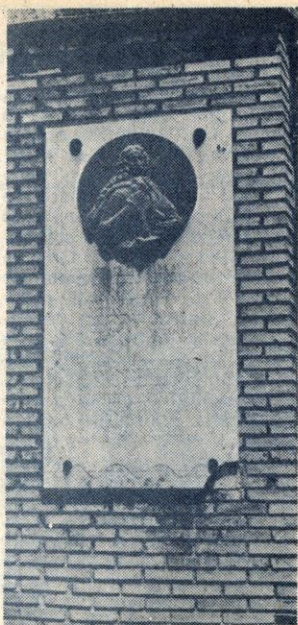
Agenții domnilor români erau aleși fie dintre boierii pămînteni, fie dintre străini. A doua situație crea evidente probleme, pe care un Spandoni, de exemplu, capuchehaiaua lui Constantin Cantemir, le recunoștea: „Doamne, eu sînt grec de neamul meu și născut în acest oraș. Mă aflu în slujba Porții pentru treburile care privesc pe domnul Moldovei totuși, sînt ținut să datorez mai multă credință sultanului decît domnului meu”.

Capuchehăile erau acolo pentru „a se afla la trebile țării și poruncile domniei”. Adresau proteste autorităților otomane pentru abuzurile comise de marii dregători sau de către cei locali, cereau să se acorde ahidname (act prin care se garantau drepturile țării), se îngrijeau de soarta conaționalilor aflați cu treburi prin împărăție, erau implicați în achitarea obligațiilor financiare către Poartă, mijlocau diverse afaceri comerciale, țineau legătura cu agenții diplomatici ai altor state, culegeau informații pentru domn și le predau pe cele trimise de acesta Porții. Dar mai ales vegheau „să țină domnia nestricată la împărăție”. Pe măsură ce competiția pentru tronurile celor două țări române s-a intensificat, aceasta a devenit preocuparea de competență, pentru care umblau, mai ales în secolul XVIII, și zi noapte. Trebuiau să afle din vreme dacă Poarta manifesta cumva intenția să schimbe pe domn, la insistențele cărui dregător sau pretendent urma să se facă aceasta, cîte

pungi cu galbeni se ofereau și să fie în stare să adune ei mai mulți bani.

Sarabanda pungilor cu galbeni stîrnea îngrijorarea domnilor. Astfel, Constantin Brîncoveanu îl schimba, în februarie 1701, pe Dumitrașco Caramanlău vel postelnic pentru că „făcea și ei niște cheltuieli mari și fără socoteală dă aduce țării atîta pagubă”. L-a trimis la Istanbul pe Șerban Greceanu vel vistier „ca să ia seama acelor boieri dă atîtea cheltuieli fără dă ispravă ce făcuse, la ce și unde l-au făcut”, ne spune Radu Greceanu. În secolul următor, în noiembrie 1740, capuchehaielele lui Constantin Mavrocordat raportau și ele domnului, aflat pe atunci pe tronul Moldovei: „Înălțimea voastră ne muștrăți pentru darurile date, dar altfel nu putem face nimic, nici nu e bine să nu dăm, căci timpurile sînt în așa fel încît și poarta marelui vizir și cei din jurul lui sînt nemărginit de iacomi și toți, pînă și ciohodarii cei mai mici, sînt ca fiarele sălbatice. Cînd ei cer ceva, prima propunere o fac

...a fost plasată în 1973 placa cu inscripțiile în limbile română și turcă și cu eligia lui Dimitrie Cantemir, azi dispărută și, arătînd ca în fotografia de jos

cu blîndețe, apoi încep ocările, forța, amenințările, încît nu te poți opune”. Și țineau să adauge: „Muntenii nu numai că cheltuiesc de două ori mai mult decît noi pentru Țara Românească, dar am aflat că au fixat și o mie de galbeni pe lună lui Haiati [medicul sultanului — D.M.]”. Și domnul Moldovei, Mihai Racoviță, era supărat de atîta cheltuială: „spune că în nici o domnie a lui, el n-a văzut atît prăpăd”. Dar nu avea ce face. Într-un raport din iulie 1742 al aceluiași capuchehaiele ale lui Mavrocordat avem un alt pasaj semnificativ pentru consecințele acestei permanente litații, cît și pentru mentalitatea celor implicați. Astfel, trimișii domnului moldovean afirmau că din cauza zbaterii lui Grigore Ghica, care dorea să ia tronul lui Mihail Racoviță, s-a fixat muțar anual. Pe textul manuscrisului apare o însemnare marginală — pe care editoarea textului, doamna Ariadna Camariano-Cioran o consideră a fi a lui Mihail Racoviță — care spune: „Nu numai demersurie lui [Grigore

Ghica — D.M.), ci și ale voastre. Din pricina acestor demersuri nelalocul lor și din lăcomie au luat naștere mucarerurile anuale". De altfel, competiția ajunsese să sperie chiar și pe Atif efendi, defterdar (vistiur), care îl critica și el pe Grigore Ghica: „Ce este această purtare a acestor oameni, să stăruie să prăpădească țările? Domniile se dau cu atâtea pungi, pe care nu le plătesc domnii, ci țările. Nu se gîndesc măcar ce păcat fac? Ce este această grabă a lui Grigore vodă? A domnit atîta ani, să aștepte, cu timpul se va face și aceasta. Ce înseamnă să se arunce cu atîta înverșunare asupra lui Mihai vodă?”

Nici ciurma nu l-a ajutat

Nu era deci ușor lucru să fii capuchehaia. Îți trebuia o inimă sănătoasă și nervi de fier, multă diplomatie și prefăcătorie, să fii în stare să înghiți cele mai mari umiliri și să zîmbești în continuare, să afli cele mai teribile vești și să nu-ți schimbi expresia feței. Iată ce povestesc aceleași capuchehaiele ale lui Constantin Mavrocordat despre momentul sfîrșitului domniei sale în Țara Românească, înainte de a afla dacă a fost mutat sau nu în Moldova, la 30 august 1741: „Am mers la chehaia și, rugîndu-l călduros, ne-a spus că alaltăieri, discutînd cu marele vizir despre domniile țărilor române, i-a spus: „Eu pe Constantin vodă nu-l las fără slujbă, dar dacă-i voi da lui Mihai vodă Țara Românească, lui Constantin vodă îi voi da Moldova, iar pe Grigore vodă îl voi aduce la Constantinopol”. Auzind acestea, am încremunit. L-am rugat mult să ne ajute... leșind, am mers la Chiesrieli Ahmed-efendi, care a spus că nu știe nimic și că se miră de acestea. S-a plîns de nestatornicia lucrurilor și a promis ajutor”. Și au tot alergat așa de la un dregător la altul, pînă noaptea la ora 12, cînd au aflat în sfîrșit că domnul lor primise scaunul

Moldovei. De un tratament și mai dur avea parte Stavrache, capuchehaia lui Mihai Racoviță: „chehaiaua l-a strigat cu cuvintele: „Vino tu, Stavrache capuchehaia a beului falit”. Fiind și un om cu un caracter mai slab, ajunsese „mîncinos și bețiv și, cînd bea două pahare, se crede împărat și nu mai știe de marea Porții și a stăpînilor”. Cînd intrîgile lui Grigore Ghica, dornic să revină pe tronul Țării Românești, se înteteșc, Stavrache, „în desnașdesdea sa spunea față de cîhodarii lui reis-efendi [seful diplomației otomane — D.M.] multe împotriva lui Grigore vodă, înjurîndu-l în chip barbar și fărănește; n-a cruțat nici pe copii și nici haremul lui”. Alții, mai cu frica lui Dumnezeu, făceau danii la biserica Patriarhiei — unde s-a păstrat și o inscripție, deasupra uneia dintre intrări, pomenind ctitoria lui Constantin, capuchehaia a Moldovei și a lui Hagi Constantin, capuchehaia a Țării Românești — și se rugau pentru pomenirea sufletelor lor și ale rudelor. Căci în orice clipă se puteau trezi în temniță, sau puteau pieri agățați în cîrlige, cum a pătît Dimo Gelepul, capuchehaia lui Mihai Viteazul, cînd a intrat domnul român în Transilvania. O soartă crudă a avut și Iordache Stavrache, fiul capuchehaielei lui Racoviță, de care a fost vorba mai sus. Iordache era agentul lui Ștefan Racoviță și stîrnise ne-

mulțumirea boierilor din țară, care nu mai pridideau cu pîrile contra lui la sultan. În 1765, „cînd și-a dat seama nenorocitul... că situația sa este proastă, rămase în casă, pretextînd ciurma”. Dar fără folos, căci sultanul îl ucide într-o noapte „și-l trage în teapă în fața casei sale de la Megalon Revmati, îi confiscă averea, care se însumează la trei mii de pungi, îl dărimă casa și-l mazilește pe Ștefan Racoviță”. Capuchehaiaua a rămas neîngropată, corpul fiindu-i aruncat în mare.

De regulă, cei ce au scris despre Vlah Serai, dar mai ales despre Bogdan Serai, încheiau cu un apel pentru salvarea ruinelor de la distrugere. Îl voi reproduce pe cel lansat de G. Bals, în 1916, pentru biserița de la Bogdan Serai: „Acolo multe zile întunecate s-au petrecut, multe clipe de furtună din zbuciumata noastră istorie. Multe frămîntări și multe dureri trebuie să fi văzut tăcuta biseriță. O parte din sufletul nostru a rămas prins de aceste ziduri părgănite. Ar fi o împietate de a le uita cu totul”. Astăzi, Bogdan Serai nu mai există, ceea ce nu înseamnă că nu s-ar putea pune acolo o placă spre amintire, la fel ca și în Ortaköy, unde și-a petrecut Cantemir anii șederii sale la Istanbul. Dar din Vlah Serai se mai păstrează urme și avem și locul unde am putea reaseza placa. Rămîne doar să vrem să o facem. ■

Publicitate MAGAZIN ISTORIC

Nu evitați contactul cu cele mai diverse categorii de cititori!

Prin intermediul nostru, vă puteți prezenta unui larg public, interesîndu-l în afacerile dv.

Folosiți deci șansa de a vă face reclamă prin paginile celei mai răspîndite publicații de istorie din România.

Promptitudinea, eficiența, largă noastră difuzare și garanțiază reușita inițiativelor dv.

Nu lăsați să treacă timpul. Programați-vă din timp pentru apariția reclamei dv. în paginile revistei noastre.

Adresîndu-vă nouă, vă garantăm accesul produselor și ofertelor dv. la publicul larg.

O garanție a reușitei firmei dv. — prezența ei în paginile *Magazinului Istoric*.

TREI DOMNI DINTR-O „SERIE NEAGRĂ“

PAUL CERNOVODEANU

Până la sfârșitul lui decembrie 1989, munca de cercetare istorică a avut de împlinit numeroase dificultăți. Se știe, de pildă, că stăvile se ridicau în calea publicării unei lucrări. Se și spunea despre cercetători că produsele lor aveau din acest motiv două destinații: unele vedeau lumina tiparului, altele însă rămăneau în sertarele cu „nepublicabile“.

Să pătrundem într-un astfel de sertar cu „nepublicabile“. El aparține unui istoric bine cunoscut cititorilor noștri: de-a lungul anilor — chiar atunci când era proscris de oficialitate — a fost prezent în paginile revistei noastre cu numeroase și interesante contribuții, de regulă inedite. Volunt pe care ni l-a pus la dispoziție se intitulează *Aspecte din viața societății românești în secolul al XVIII-lea (Perioada regimului fanariot 1711-1821)* și abordează evoluția societății românești în epoca respectivă „dintr-un unghi mai puțin cercetat“, concentrându-și atenția, cum însuși autorul precizează, asupra „reprezentanților claselor și burgheziei incipientă și clerul“.

Primul capitol asupra căruia ne-am oprit, și din care vom prelua unele extrase, este consacrat domniei, dar „nu privită din punct de vedere instituțional, ci al semnificațiilor ei politice, al

Urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrogheni

prestigiului funcției, al personalității unor domnitori care au ilustrat-o, pozitiv sau nu“.

Domnitorii din epoca fanariotă au fost buni sau mai puțin buni, unii chiar de tristă faimă, dar nici unul dintre ei nu a încălcat reguli de guvernare bine încetățenite la români. Mulți dintre ei, precum cei din familiile Mavrocordat sau Ghica, au fost prezenți, fie în cadrul rubricii noastre *Cronici de familii* (*Magazin istoric*, nr. 10/1977 și nr. 7 și 8/1978), fie

prin articole speciale, cum a fost cazul lui Alexandru Moruzi (nr. 12/1968), Grigore III Ghica (nr. 12/1975), Constantin Mavrocordat (nr. 11/1981), Alexandru Ipsilanti (nr. 2 și 3/1983), Grigore II Ghica (nr. 2/1984), Nicolae Mavrocordat (nr. 8 și 9/1985), Mihail Racoviță (nr. 5/1989). Indiscutabil, cel evocat în revista noastră reușiseră să penetreze barierele cenzurii ceaușiste dată fiind componenta prevalent pozitivă a domnilor respective. Pozitivismul, cum se știe, a fost unul din criteriile acceptate și de oficialitatea ceaușistă pentru anumite subiecte din istoria națională. Unilateralitatea pozitivismului a dus însă la tratarea parțială și chiar denaturată prin omiterea unor importante perioade și momente din trecutul poporului nostru. Eliberați de aceste practici, ne-am oprit și noi asupra unor domnii care altădată, cu toate slămurile noastre pentru a reuși publicarea unor subiecte neagreate, sintem siguri, nu și-ar fi putut găsi spațiul necesar nici în revista noastră. Așadar, iată câteva extrase din lucrarea amintită, pagini scrise cu scrupulozitatea atît de necesară istoricului și fără prejudecățile atît de păgubitoare adevărului.

Precizăm că titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Marian ȘTEFAN

În răstimpul scurs între 1711-1821, domnia a fost acordată de Poartă reprezentanților a 11 familii ale protipendadei din Fanar sau celei greco-române fanariotizate și anume: Callimachi alias Călmașul, Caragea, Ghica, Hangerli, Ipsilanti, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviță, Giani-Ruset și Suțu. În genere, mulți dintre cei înăl-

țați la rangul de stăpînitori ai principatelor îndepliniseră, în prealabil, funcția de mare dragoman al Porții, ceea ce reprezenta un dublu avantaj pentru otomani: de obicei, acești foști dregători deveniți domni erau întîmi reis-efendilor (miniștri de externe), marilor viziri și marilor capudani (amirali) — adevărații conducători ai destinelor Imperiului

otoman — erau inițiați în politica externă, aveau contacte cu personalul diplomatic străin de la Constantinopol și cunoșteau, în afara limbilor greacă și turcă, cel puțin alte două: italiana și franceza.

Din rîndul domnilor fanarioti se desprind ca adevărate personalități cei doi Mavrocordati — Nicolae și Constantin, tatăl și fiul —, Gri-

gore II Ghica, Grigore III Ghica, Alexandru și Constantin Ipsilanti, precum și alții cu merite mai limitate în încercările lor administrativ-edilitare și judecătorești de renovare a statului, precum Mihail Suțu, Alexandru Moruzi, Nicolae Caragea, Scarlat Callimachi. La polul opus, în legenda „neagră” a istoriei, au intrat figurile negative, profund nepopulare, ca Ștefan Racoviță Cehan, Nicolae Mavrogheni, Constantin Hangerli sau Ioan Caragea, deși nici identitatea acestora nu a fost făurită numai din „umbre”.

O particularitate a domniilor fanariote a constituit-o strămătarea lor foarte frecventă dintr-un principat, într-altul. Acest fapt a contribuit nu numai la dezvoltarea similară și concomitentă a instituțiilor în cele două țări, dar a fost benefică pentru procesul unificării lor politice ulterioare. Dregătorii s-au perindat și ei împreună cu domnitorii în cele două principate, încât s-au văzut familii moldovene stabilite în Țara Românească și invers, sau existența unor familii cu reprezentanți în ambele principate.

Din punct de vedere al orientării politice, până în 1774 se poate constata o fidelitate aproape necontestată a domnilor fanarioti față de Poartă; în contextul agravării „crizei orientale”, domni ca Grigore III Ghica, Alexandru Mavrocordat „Firaris” sau Constantin Ipsilanti contestă autoritatea Forții și se împotrivesc, sprijinindu-se pe ruși și austrieci. În ultimii ani ai regimului fanariot s-a încercat un fel de „cartelare” a domniilor între trei mari familii, dispuse încă la concesi față de Poartă, Callimachi, Moruzi și Suțu (două ramuri), dar sfârșitul acestui regim era evident, iar revoluția din 1821 avea să-i pună capăt.

O caracteristică generală a acestor domnii a fost însă venalitatea celor care, în dorința de a ocupa tronul, au apelat la adevărate „licitații”, oferind sume cât mai mari corupților dregători otomani.

Domnii nu erau aleși după merite, ci după numărul punților cu galbeni vărsate la Stambul, iar schimbarea lor atît de frecventă (o domnie avea, în medie, o durată de trei-patru ani) era determinată tocmai de lăcomia dregătorilor sultanului, obișnuiți cu practica acestui sistem jalnic de scoatere la mezat a tronurilor celor două principate.

Dar, cum am mai spus, nu ne vom opri asupra domniilor fanariote sub raport instituțional, ci vom încerca să evidențiem rolul jucat de domnitori în viața societății, felul în care au influențat moravurile, eticheta de curte și cum au împărțit dregătoriile.

Despot, bigot și megaloman bintuit de fantasma

Să încercăm să recompu-nem portretele citorva dintre domnitorii din epoca fanariotă, oprindu-ne asupra celor din „aripa neagră”, a celor care au lăsat o amintire tristă în conștiința contemporanilor și urmașilor¹.

O dată cu adîncirea crizei regimului fanariot, mai ales după tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, consfințind înfrîngerea Imperiului otoman în urma războiului purtat cu Rusia între anii 1769-1774, război desfășurat în mare parte pe teritoriul țărilor române, Poarta a numit domni din rîndul candidaților celor mai obediați și înfudăți intereselor sale. Dintre aceștia Nicolae Mavrogheni (1786-1790) a fost un amestec bizar de despot arbitrar, de bigot excesiv — ostil boierimii fără a proteja prin aceasta pe țărani — și mai ales megaloman bintuit de fantasma și vise de măreție incompatibile cu vremurile și împrejurările în care a trăit! O

paletă bogată de cronici, documente și mărturii străine vorbesc despre acest ciudat personaj, care a avut parte de laude și elogi partizane, dar și de critici necruțătoare și de ostilitate afișată. Dacă Manolachi Persiano, căminarul, este un apologet desăvîșit, iar stihurile lui Hristache pitarul și ale altui stihuitor anonim îl defăimează pînă la burlesc, se poate detecta și o linie oarecum de mijloc la Dionisie eclesiarhul și o alta chiar ușor pozitivă la istoricul Dionisie Fotino, care prezintă cu mai multă obiectivitate aceste — adesea contradictorii — ale acestui excentric voievod.

Astfel, Dionisie eclesiarhul arată că de îndată după înscăunare „poruncit-au măriia sa... de au făcut dascălul domnesc logos... către toată adunarea norodului în biserică, ca fieștecarele să grîjască a petrece bine și cu fapte bune, căci cel ce să va prinde în vinovăție, i să va răsplăti de către măriia sa cu pidiapsă grea în lumea aceasta... Și de aici mergînd la casele domnești, avea după dînsul doi gelați îmbrăcați în cămași de zale. Și el era om înalt, uscățiv la obraz și strașnic”. La a patra zi de la venirea sa în scaun „au pus satară de bani, pe mitropolitul și pe episcopii, și pe boieri, încă și pe negustorii cei mari să dea, care 60 pungi de bani, care 50, care 40, care 30, 20, 10, 5; asemenea și pe boierii craioveni au pus, cu cuvînt, că va măriia sa să înalocă și să dregă casele domnești, că iaste și rușine poliei domnești a fi casele domnești în mijlocul orașului surpate, de nu are măriia sa unde să șază și cum măriia sa are cheltuială grea; deci boerii n-au avut ce face, cu voe, fără voe, au dat ce li s-au cerut de către măriia sa, cîzîndu-le ospătarea scumpă.

Apoi au început a judeca, cine ce pricină înaintea lui, fiind și boerii divaniști și mitropolitul, uneori și episcopii, alte ori fiind singur; însă el judeca, el hotăra și însuș el poruncia de pedepsia pre-

¹ Această selecție este datorată redacției, care dorește să completeze, astfel, imaginea unei epoci și prin componenta ei de umbră, figurile de domnitori luminați fiind, cum precizăm în introducere, evocate cu alte prilejuri.

cel ce i se părea a fi vinovat, cu grea bătaie la scară, nu mai rânduia la veliții boeri sau la departament să cerceteze pricina jăluitorilor, ci măriia sa hotărâ judecata pe turcie".

Asprul domn a dat apoi niște dispoziții insolite: „...Ni-minea în București să nu-și închiză porțile ale casii sale nici zioa, nici noaptea și, de să va întâmpla vreo pagubă casnicelor de furtașag sau orice va împlini măriia sa de vesteriia lui. Și au început a umbla zioa și noaptea pe ulițe și prin curțile boerești, uneori diptil, alteori de față, cind călare, cind pe jos, cu doi-trei arnauți după el, cercind care cum să află pe la casele lor. Făcea cercări și pe la cei ce vindea pîine și alte bucate și pe la băcănii, cumpărînd cîte ceva; și de-i găsiia cu vînzare rea, îi rădica și pedepsiia foarte rău și le lua gloabă. Iar pe furi [hoți] de-i găsiia sau îi arăta alții, numai de cît poruncia gealaților (fiind gealații după el) de-i spînzura în uliță de o prăfină, în furci, și-i lăsa de sta spînzurați cîte o zi, apoi îi lua de-i scotea țiganiu afară și-i îngropa; și să făcea mare frică tuturor".

De un bigotism superstițios și maniacal, ce nu avea nimic comun cu credința, Mavrogheni ținea doar la respectarea steapă și formală a cultului, impusă prin teroare: „Să înbracă uneori Mavrogheni vodă în haine popești, alteori se înbracă în rasă și potcapet, călugărește, și mergea pe la biserici de cerca cum slujească preoții și pe ce vreme săvîrșesc slujba. Poruncisă a fi pururea la toate bisericile ușile deschisă, zioa și noaptea și preotul cel de rînd să să afle nelipsit în biserică, peste toată vremea, cu cuvînt că oricine va trece pe lingă biserică să intre să să închine sau să-și facă paraclis și de cu seară să să slujească utreniia împreună cu vecernia, cu cuvînt că dimineata nu pot veni oameni la biserică, mergînd la lucru; iar la zile de sărbători, cu mic, cu mare, toți să vie la biserică, că cel ce nu va merge la biserică să va bate rău,

Hangerli, un maestru al miturilor

fără milă. Și așa se umplea bisericile de oameni, de frica poruncii, iar nu pentru dragostea de Dumnezeu".

Asprimea domnului a înfricoșat întreaga țară: „Poruncit-au acest domn tuturor zapciilor de prin județe și tuturor pîrcălabilor de prin sate, în toată țara, de au făcut țapi de doi străini [stîneni], puindu-le la toate bisericile, din nainte în sus, scriind pe dinsele (văzînd și eu cu ochii) ca pe oamenii furii și pe țilhari și pre cei ce își jură părinții și-i bate și pre cei ce va înjura preoții și legea și biserica și crucea și pre cei ce nu vor veni la rugăciune la biserică, să-i înțape fără nici o judecată". Rezultatul a constat într-o spaimă cumplită a locuitorilor, care au încetat certurile și „gilceville” dintre ei „Iar la biserică veniia oamenii și fără voie”. În ceea ce privește atitudinea lui Mavrogheni față de boieri, Dionisie eclesiarhul arată că împotriva acestora „era cumplit și îi prăda de flece vină. Și încă, dacă s-au început răzmirița [războiul austro-ruso-turc din 1787-1791], au surghiunit pre toți boerii cei mari din București și pre cei din Craiova în Țara Turcească, prin cetăți cu mare pază, ca să nu poată face corespondențe cu nemții sau cu muscalii, puind

pază și la mitropolitul și la episcopi”.

Dionisie Fotino este mai nuanțat în păreri și ceva mai părtinitor față de Mavrogheni, deși l-a considerat „un domn foarte aspru și excentric, cu caracter bizar și cu apucături de tot curioase. Către popor se arăta protector și generos, iar către boeri disprețuitor și tiran. Către turci se arăta turcolatru și mahometolatru, dar în parte își bătea joc și de ei și de religia lor. În scurt, esența spiritului său era o amestecătură de idei și de fantasii care se confunda cu prejudecățile cele mai stranie și cu bigotismul cel mai comun. Adeseori spune chiar în Divan că vede himere și că a visat lucruri extraordinare; asemenea lucruri mai cu seamă le inventa cînd voia să-și bată joc de boieri sau de călugări, sau cînd voia să ia mită de la cineva. Astfel, spre a-și bate joc de căftanuri și de boieri, a îmbrăcat cu căftan pe un cal al său, ce se numea Talambaș, și i-a dat titlu de clucer... Acest om, privit din exterior, se arăta că era original sau nebun, dar privit din interior, se vedea că nu era om fără minte și spirit, fiindcă era foarte pios către cele sacre și foarte drept către popor”.

În sfîrșit, să aflăm și păreaa unui mare boier, marele spătar și cărturar Ienăchiță Văcărescu, care nu vede în Mavrogheni decît „un ostrovan, de la ostrovul Paros”, care „nici a grăi grecește sau turcește bine nu știa, rumînește nu era în viața lui cu puțință ca să învețe, om prost și la fire și la gîndire și la simțire...; sosind în țară este pricina tuturor a rămîne încremeniți după ce l-au văzut ictrom [monstru] sau poznă a firei a semăna”.

Domnul ce l-a mituit pe patriarh!

Un alt personaj intrat în „legenda neagră” a fanarotismului a fost Constantin Hangerli, domnind în Țara Românească de la 22 noiem-

brie 1797 pînă la 18 februarie 1799. Dionisie eclesiarhul scria cum că „vodă Hangerliu... nu mai înceta a scoate dăjdi[i], cu cuvint pentru lefile askerliilor [ostașilor]. (Și cite și mai cite!) Luat-au vinericium și oieritul îndoit și m[ă]năstirilor nu numai că le-au oprit mila vinericium, ci încă au apucat pe m[ă]năstiri de au plătit și vinerici pe vinurile din vile m[ă]năstirilor și au dat: oi, vaci, orzu, grâu și bani satară. Dar bieții preoți ce trăgea! Mai greu decît lăcutorii, căci că punea pe ei zaharele și dări de bani îndoit și întreit. O, vai de țară era! Mai vartos pe aceste cinci județe dincoace de Olt, iar al doilea an, vodă Hangerliu au pus pe toți lăcutorii țării să dea dajde pe vite, adecă văcărît. Și, chemînd boerii veliți și pe mitropolitu, cu episcopii epării, li s-au cetit anafora[ua] domnească, zicându-le să o iscalească, ca să să facă porunci să să scoată dajde de bani pentru lefile askerliilor celor adunați la cetatea Diului [Vidinului], căci i să cerea de la căp[ă]t[an]-pașa [Husein Kuçuk, kapudan pașa, mare amiral al flotei otomane] și așa s-au găsit [cu] cale a să face”.

La riposta boierilor și a înalților prelați că perceperea văcărîtlui era interzisă prin „mare blestem și cu groaznică afurisenie”, Hangerli a pretins că noua dare poartă numele de „gorșinărît” și a obținut prin fraudă de la patriarhul Constantinopolului, Grigore V, pe care l-a mituit, dezlegarea de blestem. Atrăgînd de partea sa și unii boieri lacomi de cîștig, prințre care pe biv vel banul Nicolae Brîncoveanu, domnul a izbutit să smulgă cîteva iscălituri pe hrîsovlul său și „au poruncit... pe la toți ispravnicii județelor țării să rânduiască slujbași în plășile județelor, să scrie vitele oamenilor di prin toate satele, să nu rămînă nici una nescrișă... Deci fiind într-acei an [1798] iarnă grea și zăpadă mare, de 5 palme mare, începînd a ninge de l[a] dechem[brie] 5, care țîn minte că abia s-au luat pînă la Blagovesteni

Caragea — domnul care „pîrlea țara cu felurimi de mîncătorii...”

[Buna Vestire, 25 martie], și scriindu-să vitele, pe la ghe-nar [1799], n-au putut bieții creștini să scape [să ascundă] nici un cap de vită cît de mic, de mărirea zăpezii; ci vitele să afla ale fieștecăruia în bățătura casii, naintea ușii... Și fără zăbavă isprăvind scrisul vitelor, au trimis ca-tasteșele la vistierie și vel vistieru [Nicolae Brîncoveanu] au arătat lui vodă. Și văzînd vodă suma vacilor, mii peste mii, s-au bucurat nesățiosul și tot nu-și aducea aminte de blestemele și lacrimile ticăloșilor de săraci, că va să vie pe capul lui. Și îndată au rînduit taxindari și au trimis porunci strașnice la ispravnici să rînduiască slujbași cît mai de grab, să strîngă de la oameni bani[i] văcărîtlui, de cap de vită doi zloți dincoace de Olt, într-aceste cinci județe, iar dincolo de Olt cite doi lei de vită... Deci presfîrîndu-se slujbașii cu bucurie și cu mumbașiri prin plășile județelor și mergînd prin sate ca niște lupi flămînzi și ca niște holtei de ciini leșinați, să fie vîzute cineva nemilostivirea lor și ce făcia cu creștinii, că-i apuca de a împlini banii; și, dînd zor, cum am zice în zece-cincisprezece zile, să [să] istovească dajdea văcărîtlui. Oamenii nu prea avea bani, fiind în mijlocul ernii, tîrgurile iarna nu era să vinză oamenii vite, vremea de coasă și de sapă nu era să

lucreze, să cîștige bani, să să plătească, bucate încă nu prea era să vînză; ci numai o seamă de oameni care mai avea puterea să plătiia”.

Brutalitatea strîngătorilor de dajde a revoltat pe cronicar: „Iar slujbașii închidea oameni și muleri prin coșeri și-i ineca cu fumuri de gunoi și cu erdei îi afuma și îi ținea închisi ziua și noaptea flămînzi, să dea bani. Pe alții îi lega cu mâinile îndărăt și cu spatele de garduri și-i bătea cu bicele; pre alții legați îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă. Așa chinuia pe creștini! O, amar de bieții creștini, că plîngea și să vâeta și săracele văduve tipa de ger, dar nu era milostivire la varvarii de slujbași, că avea urechile astupate ca aspidelle și ca vrăjmașii ucidea oamenii. Încă prez[te] Olt au și omorît mumbașirii turci pe mulți, din care pre unul rudele lui l-au dus la București și l-au băgat cu carul în curtea domnească, să-l arate lui vodă. Și înștiințându-se vodă au zis să dea bani că nu-i va omori nimenea, iar nu i s-au făcut milă să poruncească slujbașilor să mai slăbească pre creștini, ci zicea să dea bani că nu-i va omori nimenea. O, vai de sufletul lui, nesățiosului domnu! Și nu știa că peste puțină vreme nu va fi milă nici lui D[u]mnezeu, nici norodului de el, ticălosul!” Avea să fie ucis la București în ziua de 18 februarie 1799 de trimișii Porții, nemulțumită de acțiunile prădalnice ale faimosului pașă de Vidin, Pazvantoglu, domnul muntean fiind învinuit, pe nedrept de altfel, de complicitate cu rebelul pașă.

Aceleași capete de acuzare — fiscalitatea usturătoare — îi aduce lui Hangerli și Dionisie Fotino. El vorbește cam în aceiași termeni ca și omologul său cronicar oltean citat mai sus. „După ce s-au așezat în domnie... fu îndemnat a scoate o dare nouă în țară, numită goștina... Boierii pămînteni se opuseseră la aceasta, arătînd domnului că asemenea dări erau rădicate [anulate] din țară cu jurăminte și cu afurisenii; dar oa-

menii săi de casă, oameni ticăloși (greci din Fanari), destrămați și fără soț, necugetind decât numai cum să se îmbogățească cu dezbrăcarea săracilor — apreciază Dionisie Fotino —, influențară sufletul său... și-l determinară la această asuprire, care aduse mare greutate poporului și un sfârșit foarte tragic domnului..."

Lăcomia și ciuma lui Caragea

În sfârșit, la finele perioade fanariote, se singularizează figura lui Ioan Caragea, domn al Țării Românești între 27 august 1812 și 29 septembrie 1818, rămas și el în amintirea poporului ca un mare spoliator și ca stăpînitor în timpul căruia în țară a bîntuit una din cele mai cumplite epidemii de ciumă. Evocarea literară a acestei perioade a constituit una dintre reușitele neîntrecutului condeier care a fost Ion Ghica. Dar cronicile contemporane sînt destul de succinte în aprecierile lor asupra acestei contradictorii personalități, de care se leagă nu numai racilele fiscalității apăsătoare și cortegiul de suferințe și dureri provocate de ciumă, ci și unele înfăptuiri în domeniul culturii, învățămîntului și justiției. Cronicarii au reținut doar umbrele acestei personalități. Dionisie eclesiarhul povestește că la leatul 1814, „în zilele acestui domn Ioan Caragea, s-au întîmplat boala ciumii și în iarnă au început a muri oamenii aici în Craiova, însă nu prea mulți, dar de frica morții au fugit toți în toate părțile și s-a spart orașul, rămîind casele pustii. Numai cioclii și craii podurilor le cerceta, mai vartos pîmînte cu buțile le lua seama. Iar în București au murit mulțime de norod. Acolo era bucuria cea mai mare a ciocliilor și a craio[r]i dupe ulițe. Și peste Dunăre nenumărat norod de oameni au murit, de au rămas orașe și sate de tot pustii. Și pînă în primăvară, pe la aprilie,

s-au milostivit cel ce pururea iaste milostiv, Dumnezeu, de au poruncit boalei năprasnice de au încetat, a nu mai muri".

Tot despre proporțiile acestui flagel scrie și istoricul Dionisie Fotino: „Boala ciumei care a răpit o mulțime de vieți. Cu toate măsurile feritoare care le luase domnul pentru București, boala a răzbătut și aici. Atunci au început a se răspîndi toți în toate părțile și a fugi ca de sabie și de foc; în curînd a rămas orașul desert...; n-a rămas nici Curtea domnească neatinsă și au murit cîtiva, cu toate îngrijirile ce erau. Această boală era așa de cumplită, încît mureau cîte o sută de oameni pe zi, numai dintre lăcătoria sărmanii ai mahalalelor ce rămăseseră în oraș, fără a socoti pe cei ce mureau în spiturile așezate afară din oraș. Această urgie dumnezeiască a prelungit mai un an în oraș... Dar cea mai mare nenorocire fu că ea se întinse prin toate satele și orașele din țară și pe acolo a tînut trei ani aproape; încît se crede că ar fi murit aproximativ peste șaptezeci mii lăcătoria în toată întinderea Țării Românești".

De altfel, după Dionisie Fotino, domnia lui Caragea începuse sub auspicii nefaste: în cumplita iarnă 1812-1813 s-au produs „o mulțime de nenorociri, pierzînd mii de vite mari și mici și o mulțime de oameni, pe care i-a apucat timpul pe cîmpii, și drumuri".

Aceeași atmosferă de groază și durere provocată de groaznică epidemie de ciumă din vremea lui Cara-

gea se desprinde și din paginile ce ne-au rămas de la cronicarul meșteșugar Ioan Dobrescu din mahalaua Bațiștei: „Iar cînd fu la octombrie [1813] — scria el — să întări o groaznică moarte, care nici nu s-au mai pomenit să mai fi fost vreodată măcar și alocurea. Și să sparse orașul și să duseră care încotru le-au văzut ochii. Și rămăsese tirgul pustiu... Muriră preoți du pre la biserici. Alții fugiră. Rămăseră sfințele biserici fără de slujbe și țiera o jale a privi. Să pustiiră mahalalele. Și ținu tot moarte groaznică de la august pînă la ghenarie [1814]. Apoi de la ghenarie au mai rărit, că și casele ma[r]ji n-au scăpat, fără numai pre la cei boeri mari, carii stă închisi prin curți, cu mare pază".

Dar el a fost impresionat și de apăsătoarea politică fiscală a lui Caragea: „Iar în Țara Românească cine poate spune jafurile și grelele biruri ce năștea apururea de nesățioși boeri, încît creștinii nicăieri nu mai avea loc, că fugă din loc în loc, alții peste Dunăre, și nicăiri odihnă nu avea". Sau în alt loc remarcă cum „pre aceste vremi domnul Caragea pîrlea țara cu felurimi de mîncătorii, potvezi, zaharele, cine le mai poate socoti, făcînd neguțătorie cu bucatele în țara turcească, cît și în țara nemțească, pînă au început a scădea bucatele din preț".

Acesta era tabloul premergător Revoluției din 1821 ce avea să pună capăt unui regim intrat în agonie.■

(Va urma)

O CARTE DESPRE ARMAND CĂLINESCU

În curînd, la punctul de difuzare al revistei noastre, veți putea găsi lucrarea Cine a fost Armand Călinescu — mărturie. Un număr limitat de exemplare vor purta autograful fiului lui Armand Călinescu, domnul Barbu Călinescu.

DEATHS SPECTACORUL

PIANO ROMANO-ELLENIC
PUBLICAT IN DECEMBRIE

OPUSKIL, MATRIS, KNOTS

U. S. S. R. and American and English

POPORUL ROMÂN

ÎNAINTEAZĂ

PE CÎMPUL DE ONOARE

OLGA CİCANCİ

„Ziarele sint istoria zilelor noastre“. Afirmatia — care astăzi nu mai surprinde — apărea în Loghios Ermis, publicație tipărită la Viena, începând cu anul 1811. Putem adăuga faptul că ziarele au avut o contribuție de prim ordin în procesul de formare a intelectualității din sud-estul Europei, în lupta de eliberare socială și națională a popoarelor din zonă, pentru crearea unor state independente. Țările române au jucat un rol important în sprijinirea și, mai apoi, emanciparea națională a popoarelor sud-dunărene aflate sub stăpînirea directă a Imperiului otoman, atît prin ajutoarele concrete, cît și prin adăpostirea unor largi comunități din cadrul respectivelor popoare. Chiar și după ce țările balcanice și-au cîștigat independența, pe teritoriul românesc s-au păstrat importante comunități ale acelor popoare. Astfel s-au păstrat lucrurile și cu comunitatea greacă. După 1825, cînd Grecia a obținut recunoașterea independenței, comunitatea greacă din principate, apoi din România a continuat să fie activă pe plan economic și politic, fapt demonstrat și de numărul mare de publicații în limba greacă apărute la noi în secolul trecut. În rîndurile ce urmează ne-am propus să urmărim modul cum' aceea presă a reflectat cîteva momente importante ale istoriei românești și mai ales războiul de independență din anul 1877.

S-a reconstituit anticul regat dacic

În veacul XIX apăreau circa 35 publicații în limba greacă, la București (majoritatea), Galați, Brăila, Giurgiu sau Sulina. Unele, almanahuri sau gazete literare, au avut o scurtă apariție, dar ele sînt importante pentru reconstituirea vieții social-culturale a comunităților grecești din România și pentru informațiile ce întregesc istoria politică a sud-estului european. Redactorii publicațiilor erau, de regulă, intelectuali cunoscuți, reprezentînd atît opinia membrilor comunităților grecești din România, cît și pe

cea a conaționalilor din Grecia.

Primul ziar în limba greacă editat la București între anii 1841-1842 a fost *Zefirul Istrului*, subintitulat *Ziar politic, comercial și literar*. Redacția funcționa în hanul Șerban Vodă, unde se afla și școala lui Gh. Vizantios, avîndu-l ca redactor pe Dimitrie Arghiriadis. Erau publicate mai ales știri politice, preluate de multe ori din presa occidentală, uneori comentate, referitoare la țările române, Grecia sau alte țări europene. La 25 octombrie 1848 apărea, tot la București, numărul unui ziarului *Vestitorul Valahiei*. Redactorul său, Mihail Hristidis, ținea sa precizeze că

OPUSKIL MATRIS KNOTS

PIANO ROMANO-ELLENIC
PUBLICAT IN DECEMBRIE

OPUSKIL, MATRIS, KNOTS

U. S. S. R. and American and English

ΕΛΛΑΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ 1917

„acest ziar va înfățișa știri din jurnalele franceze și grecești”. Să remarcăm orientarea prorusească a ziarului care îl socotea pe țar „protector al celor două principate”. Tot Mihail Hristidis edita, în același an, și *Lumi-nătorul poporului*, ziar politic și literar. Un an mai târziu, începea la București editarea *Monitorului grec al Valahiei*. Știrile referitoare la Țara Românească urmau să fie preluate — anunța redacția — din gazeta *Vestitorul românesc* a lui Zaharia Carcalechi.

O prezentă aparte a constituit-o gazeta bilingvă *Spectatorul*, condusă de A. Tampakopoulos, subintitulată *Ziarul româno-ellenu*. Încă din primul număr, apărut tot în București, la 16 februarie 1860, redactorul responsabil al ziarului, Stavros Antoniadis, preciza că: „Fundarea unui ziar elin era foarte necesară pentru multe motive în principate, unde poate servi totdeauna interesele ambelor națiuni ca apărător împotriva acelor care profesează cele inamice și dezbinătoare. Este necesar spre a putea fi ca un interpret al sentimentelor popoarelor de aceeași credință, care, la timpul competent, fiind preparate, ca printr-un semnal, să se găsească unite și strinse în contra inamicului comun”. De asemenea, *Spectatorul* își propunea să pună „slaba noastră până în interesul comun pentru care tind lucrând toți patrioții cei buni și toți aceia care într-adevăr doresc progresul nației române în care este amestecată propria noastră soartă”. Ziarul urma să discute diferite probleme economice și politice pentru a contribui „la prosperitatea nației române la autonomia acesteia, cu dorința de a o vedea prenume-rată în rîndul națiilor celor mai bine constituite și civilizate”. Se subliniau interesele comune care leagă popoarele răsăritene, dar mai ales cele ale grecilor și românilor, pe care-i socoteau frați.

Este interesant de semnalat și comentariul prilejuit de trecerea prin București a poetului grec Alexandru Suțu, care

prezenta publicului românesc fragmente din cartea tradusă de el din greacă în franceză, apărută la Paris și intitulată *Rebelul Orientului și urmările sale*. Iată, de pildă, un fragment din conferința poetului grec: „Domnul Alexandru Cuza va fi de toți binecuvîntat dacă, după ce s-a apucat de activitatea de reformă națională și prin concursul bunilor săi compatrioți, a legat Moldova cu România, va urmări lucrind la încorporarea Daciei antice, divizată în șase părți, dacă prin înțelep-tul și iubitorul de legalitate guvernămînt, va face pe Vlaho-Moldavia demnă de a i se înăpăia de către Austria, Transilvania, Banatul și Bucovina, și de către Rusia, Basarabia. În acest mod s-ar reconstitui în întregul său anticul regat dacic”.

Creдем că *Iris* a fost cel mai important ziar în limba greacă scos la București, în 1868, atît prin durata apariției sale (pînă în 1941), cît și prin conținutul său. Redactorul ziarului, Zaharia P. Sardellis, preciza că era vorba despre o „gazetă grecească în România, editată la șase ale fiecărei luni, care urmează să cuprindă: știri politice din Grecia și România, buletine de știri, cronici muzicale, anunțuri etc.”. Rubrica „România” era scrisă în românește. Revista avea patru foi și ca director pe Zaharia Hristodoulis.

„Eroicii fii ai României”

Un puternic ecou în presa în limba greacă l-a avut lupta românilor pentru independență, diferitele articole și comentarii evidențind importanța intrării României în război în anul 1877. Ziarul *Iris*, subintitulat „al popoarelor răsăritene”, începea să înregistreze evenimentele încă din faza diplomatică premergătoare războiului. Ziarul informa și comenta știrile confuze sau contradictorii, calificîndu-le uneori ca fiind false. În februarie 1877, redactorii erau încă sceptici față de ști-

rile care anunțau un război ruso-turc iminent. Aproximarea conflictului era înregistrată începînd cu 13 aprilie, deși Mihail Kogălniceanu declara intenția României de a-și păstra încă neutralitatea. În aceeași zi, un redactor consemna cu uimire trecerea Prutului de către armatele rusești, înainte ca Rusia să fi declarat război Turciei. Acest eveniment a produs neliniște în România. Convenția româno-rusă nu fusese sancționată de Corpurile legiuitoare, iar intrarea trupelor ruse pe teritoriul românesc s-a făcut fără ca guvernul țării să anunțe în prealabil cabinetul român. Colaborarea româno-rusă debuta cu stîngul. La 20 aprilie se reproducea discursul regelui Carol în Senat, proclamația adresată locuitorilor români de țar, ordinul acestuia dat armatei ruse, chemarea la arme a Comitetului Central Bulgar din București — adresată popoului bulgar — și proclamația sultanului către soldații săi.

Permanent preocupat de poziția României în acest război, redactorul cita din *Monitor* deciziile guvernului român. Se anunța și convocarea Corpurilor legiuitoare, subliniindu-se că acestea vor declara *independența completă a României*. La 6 mai, rubrica gazetei intitulată „România” saluta cu entuziasm acțiunea de mobilizare generală a armatei române, care ocupase poziții de apărare pe Dunăre: „După două secole de tăcere mormintală, poporul român a ridicat capul cu bucurie și înaintează pe cîmpul de onoare... Ne bucurăm că vitejia străbunilor n-a dispărut la urmașii lor”. Se exprima încrederea în succesul românilor și se preciza că „rușii au găsit în români un aliat prețios, cu atît mai mult cu cît Europa este nehotărîtă”. Începînd cu data de 21 mai, se dădeau ample detalii cu privire la duelurile de artilerie de la Calafat și Vidin, marile pierderi de la Giurgiu, trecerea Dunării de către armatele rusești, pregătirile armatei române pentru a le urma. În continuare se men-

ționa ecoul evenimentelor în presa europeană, care își exprima îngrijorarea după înfrângerea primelor atacuri rusești la Plevna. Cu un interes deosebit și extrem de amănunțit reda revista *Iris* pregătirea atacului românesc contra Plevnei. Un comentariu entuziast însoțea știrea privitoare la capturarea drapelului turc de către generalul Candiano Popescu, remarcând că „eroicii fii ai României se sacrifică pentru patrie”. Ca și în alte numere ale ziarului, se anunțau noi liste de subscripție pentru îngrijirea răniților, redacția cerind grecilor din România să-și dea contribuția „pentru frații care luptă împotriva dușmanului comun, așa cum și ei au făcut-o pentru noi”.

Toate numerele ziarului din septembrie și octombrie aveau ca temă centrală evoluția luptei de la Plevna, eroismul armatei române. La 2 decembrie se anunța că evenimentul cel mai important, care va avea o influență decisivă asupra evoluției războiului, a fost victoria armatelor românești și rusești la Plevna, victorie care „a stîrnit entuziasmul indescriptibil al populației bucureștene și ale cărei ecouri au umplut presa europeană”. La 1 ianuarie 1878, jurnalul felicită „prietenii României pentru succesele sale”, afirmând că „fiii săi nu ne-au înșelat așteptările”, iar mai departe se spune: „dorim ca Anul Nou să desăvîrșească marea operă a celor care au clădit România — Marea Dacie, de la Tisa pînă la Gurile Dunării. Ii urăm toate acestora prietenii noastre România și încă de pe acum o numim Dacia”.

Numerose articole, unele foarte vehemente, atacau Tratatul de la San Stefano, apoi Congresul de la Berlin, lucru explicabil din partea grecilor, care nu erau mulțumiți de hotărârile marilor puteri. În general, parcurgînd colecția ziarului *Iris* din perioada 1876-1880 putem constata o atitudine de critică violentă împotriva marilor puteri; cu excepția Franței, pentru atitudinea lor în Problema

Orientală. Revista distingea și ataca, încă începînd cu numerele din 1876, mai cu seamă două tendințe: cea panslavistă și cea pangermanistă. De pildă, la 25 februarie 1878, în articolul *Dreptate rusească*, se făcea un succint istoric al poziției Rusiei față de popoarele balcanice, de care era legată, după opinia autorului, prin religie și elementele de civilizație primite de la bizantini, dar care nu o îndreptățeau să se amestece în viața acestor popoare. Întîmplător, continua autorul articolului, în războaiele antiotomane interesele Rusiei se apropiu de cele ale grecilor. Că era așa o dovedește momentul 1821, chiar dacă Rusia i-a abandonat pe greci, și nu pentru prima oară, fiind interesată nu de eliberarea Greciei, ci de cucerirea coastelelor Mării Negre și a Bosforului. Iar în 1878, pentru a ajunge la Bosfor, s-a folosit de Bulgaria, după care avea să o abandoneze, ca și pe alți aliați ai săi, precum grecii și românii.

„Adăpost în epocile nefericite”

Că marile puteri voiau „să împartă și să stăpînească” popoarele răsăritene reieșea clar pentru redactorul gazetei *Iris* din Tratatul de la Berlin. În articolul *Dreptatea celor puternici*, din 30 iunie 1878, el constata că alături de Rusia, Austria, Anglia și Germania doreau să preia „moștenirea” Imperiului otoman. Iar la 1 iulie al aceluiași an apărea în *Iris* articolul *Pacea de la Berlin*, în care se arăta că diplomații au venit complet nepregătiți la tratative, recunoscînd cuceririle rusești, impunînd jugul austriac în Bosnia și Herțegovina, „răpirea” Ciprului de către Anglia și recunoașterea stăpînirii otomane în Epir, Tesalia, Macedonia și Insule. Într-un articol intitulat retoric *Adevărul*, publicat în numărul din 23 decembrie 1879, autorul se întreba ce caută Rusia, Austria, Italia și Anglia în Balcani. Singura mare putere față de

care *Iris* avea o poziție constant amicală era Franța.

Declarîndu-se solidar cu problemele românești, *Iris* publica o serie de articole referitoare la România, la relațiile româno-grecești în context sud-est european. De pildă, într-un articol apărut la 19 iunie 1878, redacția acuza marile puteri care vorbesc de civilizație și dreptate, dar nu i-au dat României nici un ajutor cînd a fost deposedată de unele teritorii. Tomas Pashidis, autor al unor studii de lingvistică și istorie, care erau de fapt argumente puse în slujba concepției sale politice, era și principalul redactor al revistei *Iris* și colaborator al ziarelor românești *Reforma*, *Românul*, *Poporul* și *Decebal*. A publicat în timpul războiului o serie de broșuri care exprimau o călduroasă participare și înțelegere cu privire la lupta de independență a românilor. De pildă, în *Chestiunea orientală și soluționarea sa* (1878), redactată de Pashidis în românește, el declara: „Independența României va deveni un fapt împlinit după ce arborele acestei zeițe va fi udat cu singele românesc, iar armata română se va fi arătat demnă de gloria ancestrală a armatelor lui Decebal și Mihai Viteazul... Cetățeanul elen — continua Pashidis — imparțial, iubind libertatea universală, dorește progresul, triumful și fericirea poporului daco-român, la care a găsit adăpost în epocile nefericite...”

Din cele de mai sus, reiese, credem, *obiectivitatea* cu care presa greacă din România reda știrile. Chiar dacă, uneori, ziarele grecești purtau unele polemici cu cele românești, în problemele controversate ale epocii, relațiile despre eroismul soldaților români și interesul arătat față de desfășurarea evenimentelor aveau întotdeauna un ton entuziast și admirativ. Știrile și comentariile privind războiul de independență al României au dat expresie sentimentelor de solidaritate și simpatie ale grecilor cu lupta românilor. ■

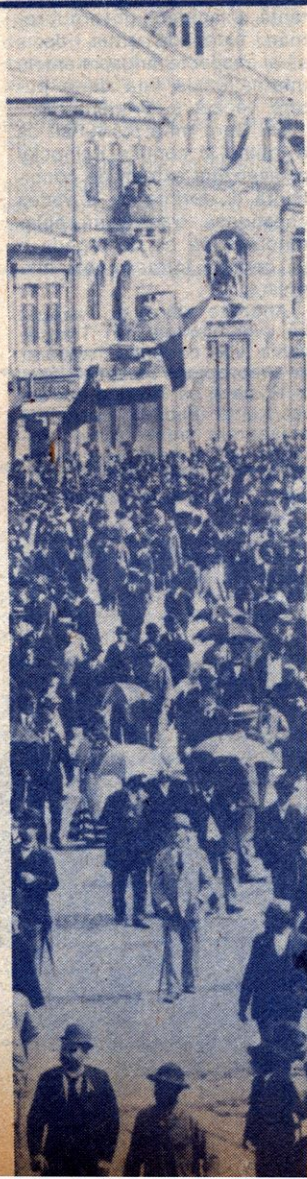
REGELE CAROL I „CONSIDERĂ LEGITIMĂ

MIȘCAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA“

La 28 mai/9 iunie 1892, conducătorii Partidului Național Român, însoțiți de 300 reprezentanți ai românilor din Transilvania, au sosit la Viena pentru a prezenta împăratului Memorandumul cuprinzând revendicările și poziția lor critică față de politica intolerantă a guvernului maghiar.

Moment de mare semnificație în istoria luptelor pentru libertate și unitate națională a poporului român, mișcarea memorandistă — de la a cărei declanșare s-au împlinit 100 ani — a fost în repetate rânduri evocată în paginile revistei Magazin istoric (nr. 6-8/1978, 9/1980, 7/1984, 3-4/1986 etc.). Articole, reportaje istorice, grupaje de documente și evocări s-au referit atît la mișcarea propriu-zisă și contextul general istoric în care ea s-a desfășurat, cit și la amplele acțiuni de solidaritate românească manifestate în timpul procesului de la Cluj intentat de autoritățile maghiare împotriva fruntașilor memorandiști. Au fost, de asemenea, relevante unele luări de poziții în favoarea cauzei poporului român ale unor marcante personalități ale vieții politice și culturale, ale presei din diferite țări europene.

În paginile care urmează vom pune în circuit cîteva documente inedite, conținînd elemente extrem de intere-

sante menite să-i ajute pe specialiști să formuleze aprecieri mai nuanțate privitoare la poziția unor personalități politice românești din epocă, aprecieri ce nu pot face în nici un caz abstracție de toate împrejurările și factorii ce puteau influența, într-un fel sau altul, opiniile și pozițiile acestor personalități. Este vorba despre regele Carol I și Petre P. Carp și modul în care aceștia își defineau orientarea lor politică într-un moment de mare cumpănă al relațiilor României cu Puterile Centrale, îndeosebi Austro-Ungaria. Reamintim cititorilor noștri că regele Carol I și P.P. Carp au fost, pînă în ultima clipă a vieții lor, consecvenți susținători ai alianței României cu Puterile Centrale, dar în final au avut puterea să se supună voinței unanime a celorlalți factori politici și a opiniei publice care au hotărît, mai întîi, neutralitatea țării și, apoi, intrarea ei în război de partea puterilor Antantei.

Documentele inedite din care reproducem fragmentele de mai jos sînt selectate dintr-un volum aflat în pregătire la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București.

În cadrul acestui grupaj am inclus și o scurtă evocare a unei semnificative inițiative a Academiei Române, care și-a manifestat deplina solidaritate cu lupta românilor transilvăneni.

Raport al ministrului belgian la București referitor la o convorbire cu ministrul român Petre P. Carp, care efectuasă o vizită la Viena (29 iulie 1892).

„Într-unul din rapoartele mele anterioare v-am relatat despre discuțiile purtate la Viena de către unul din miniștrii români aflați în trecere prin această capitală, discuții în legătură cu agitațiile românești din Transilvania. Este vorba despre dl. Carp, ministru în cabinetul de la București, care s-a întors în România după un voiaj de câteva săptămâni. Într-o discuție particulară, domnia sa a binevoit să facă unele precizări privind întrevederea cu contele Kalnoky [ministrul de externe austro-ungar]. Mișcarea românească împotriva administrației maghiare, a declarat demnitarul român ministrului austriac, este de resortul exclusiv al cabinetului imperial și regal; intră în aria de competență a guvernului austro-ungar să decidă dacă este în interesul său să țină cont de cererile români-

lor care se plîng că legea naționalităților din 1869 nu se aplică corect în ce-i privește sau dacă îi este indiferent că provoacă nemulțumirea și ostilitatea a trei milioane dintre supușii săi. În ceea ce privește emoția stîrnită în România de incidentele din Transilvania și demonstrațiile organizate de studenți la București, categoric nu este cazul să li se acorde o importanță exagerată, guvernul român fiind, de altfel, decis să-și respecte angajamentele internaționale față de o putere vecină și prietenă.

Dl. Carp mi-a mărturisit că a înținit la contele Kalnoky o dispoziție extrem de conciliantă și dorința de a vedea chestiunea transilvană aplinându-se pe cit de repede o va permite intransigența maghiară.

Anumite ziare au insinuat că evenimentele din Transilvania vor conduce neapărat la o apropiere între România și Rusia și că în orice caz ele fac foarte dificilă o eventuală colaborare între trupele române și armata austro-ungară. Potrivit părerii d-lui Carp, incidentele recente nu

pot produce schimbarea orientării pe care o are politica românească. România privește cu simpatie spre Tripla Alianță [de care era legată prin tratatul din 18/30 octombrie 1883 — n.r.], pe care o consideră o garanție a păcii europene și a independenței României. Dacă într-o zi această țară [România — n.r.] ar trebui să se angajeze într-un război, guvernării săi, fie ei conservatori, fie ei liberali — toate partidele sînt de acord în această privință —, vor trebui să-și amintească de faptul că adevăratele interese ale țării îi împing nu pe celălalt versant al Carpaților, ci spre gurile Dunării. Acolo este viitorul țării, căreia acest mare fluviu îi conferă semnificație europeană. Aceasta înseamnă că Rusia poate fi desemnată ca eventual adversar.

Deși aceste opinii au fost exprimate într-o conversație particulară, am crezut interesant, domnule ministru, să vi le prezint, dată fiind faptul că ele mi-au fost exprimate cu o remarcabilă franchețe de unul din membrii cei mai influenți ai cabinetului român și care, în plus, nu face nici o taină din simpatiile sale germanofile”.

Dintr-un raport al ministrului german la București către cancelarul Reichului german (4 iulie 1893):

„Maiestatea Sa regele Carol, care a discutat cu mine despre evenimentele descrise [mișcarea memorandistă — n.r.], a accentuat atitudinea corectă a guvernului său față de românii din Ungaria, adăugând însă, confidențial, că el «nu poate ca în adincul inimii sale să nu dea dreptate acestor oameni»...”

Dintr-o scrisoare a regelui Carol I către regina Elisabeta (18/24 decembrie 1893):

„...Acum însă vreau să cobor din sfera gândurilor înalte și să-ți comunic câte ceva din viața cotidiană.

De o săptămână, cu ocazia dezbaterilor din Camera, a început o luptă atât de amarnică, ce-i drept nesingeroasă, privind chestiunea Transilvaniei, care ne-a adus într-o situație foarte grea.

Și conservatorii și liberalii au încălecat calul de luptă și-i atacă fără menajamente pe unguri, pe care, din cauza prigonirii românilor [din Transilvania — n.r.], îi acuză că fiind barbari; unii cer intervenția guvernului, alții stîrnesc pasiunile, mulți vorbesc despre întemeierea imperiului daco-român, gîndind că această dorință se poate împlini doar prin cuvinte frumoase; ceea ce mi se pare însă mie grav, este ațîțarea dintre cele două naționalități, care nu va fi așa ușor să o înlătur; cuvintele rostite de un deputat «niciodată un doborât nu s-ar putea lupta alături de un honved» pot avea urmări rele...”

Dintr-un raport al ministrului german la București către cancelarul Reichului german (21 mai 1894):

„În timpul călătoriei prilejuate de deschiderea canalului Sulina, Maiestatea Sa regele a avut amabilitatea de a mă atrage în discuție de mai multe ori și a menționat el, însuși chestiunea desfășurării actualului proces al Memorandumului român de la Cluj.

Maiestatea Sa a afirmat că acest eveniment îl preocupă foarte mult și că are toate motivele să fie amărît de procedeul guvernului ungar.

«Dv. nici nu vă puteți imagina ce avalanșă de scrisori și telegrame mi-au sosit din toate părțile țării cu ocazia acestui proces, în care este implorată intervenția mea în favoarea acuzaților. E nevoie de întreaga mea precauție și prudență pentru a stăvili mișcarea prezentă, căci starea de spirit din țară este de asemenea natură încît, dacă eu aș manifesta cea mai mică bunăvoință, s-ar mărșăli cu entuziasm împotriva Ungariei».

În continuarea explicațiilor sale, regele mi-a dat de înțeles că el consideră întru totul legitimă mișcarea românilor

din Transilvania, deoarece ei nu au părăsit loialitatea pe care o datorează Coroanei imperiale. Ce-i drept, au existat anumite incitări și s-au făcut și greșeli; el însuși este impresionat de ardența elocvenței și de adinca simțire patriotică ale doctorului Lucaciu și nu poate să nu simpatizeze cu românii de aceiași neam care nu luptă decît pentru limba și identitatea lor. Indiferent că va urma o achitare sau o condamnare a acuzaților, în actualul stadiu al chestiunii, ungarilor nu pot decît să piardă.

Eu eram informat dinainte despre opinia actuală a înalțimii Sale în această chestiune și că el nu suportă nici o contradicție în această privință și tocmai de aceea am fost foarte reținut”.

În slujba intereselor neamului românesc

„Academia Română, ca cea mai înaltă instituție de cultură a neamului românesc, nu a putut sta nepăsătoare în fața pericolelor de care e amenințată cultura națională în acea țară locuită de români, unde s-au născut bărbăți puternici ca Șincai, Samuil Clain și Petru Maior, Șaguna, Suluț și Barițiu. În ședința de la 27 mai [1894], Academia a aprobat un memoriu asupra acestei chestiuni mari. Acest memoriu s-a adresat tuturor instituțiilor cu care ne aflăm în relațiuni”.

Pasajul de mai sus, extras din *Raportul de activitate al Academiei pe anul 1894-1895*, se referă la unul din importante documente privind solidarizarea opiniei publice din România cu lupta memorandiștilor din Transilvania. Este un act semnificativ ce exprimă atitudinea pa-

triotică a celui mai înalt for de cultură al țării și care îngăduie o imagine mai completă asupra fenomenului de solidaritate la scara întregii națiuni într-un moment deosebit de important pentru organizarea și dezvoltarea luptei de eliberare și unitate națională.

În ședința Academiei Române, care a avut loc, cum am menționat, la 27 mai 1894, la numai două zile după ce Tribunalul din Cluj pronunțase monstruoasa sentință împotriva frunțașilor mișcării memorandiste, stîrnind indignarea și protestul tuturor cercurilor politice progresiste din țară și străinătate, secretarul general al înaltului for, D.A. Sturdza, declara că fusese „însărcinat de mai mulți membri... de a redacta un apel prin care să se atragă atențiunea corpori-

lor învățate din lume asupra persecuțiilor ce îndură românii din Transilvania și Ungaria". Textul apelului a fost citit și discutat; au luat cuvîntul P.S. Aurelian, B.P. Hasdeu, I. Kalinderu, V. Maniu, D.A. Sturdza și V.A. Urechia. Prin telegrame și scrisori, membrii Academiei care nu au putut participa la ședința respectivă și-au declarat adevărul lor, rugîndu-l pe D.A. Sturdza să-i semneze pe document. Așa a fost cazul cu P. Poni, I. Caragiani, A.D. Xenopol și cu președintele de atunci al Academiei, Ion Ghica.

Apelul redactat în numele Academiei făcea o scurtă prezentare a istoriei poporului român, subliniind vechimea acestuia în spațiul carpato-danubiano-pontic. Arătînd că „invaziunile gîtilor care au desființat Imperiul roman” au avut consecințe deosebit de grave asupra dezvoltării istorice unitare a românilor, „căci ei au fost sfișiți în mai multe state sau [au fost] alipiți politicește către formațiuni etnice străine de dinșii”, documentul insistă asupra vitalității poporului român, a forței sale de creație istorică: „românii nu au fost desființați și, plini de viață, și-au îndeplinit datoria de sentinela totdeauna trează și totdeauna vitează, cînd turcii, triumfători în Orientul Europei, amenințau creștinătatea”.

Menționînd faptele de viteză ale lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, personalități de „mare însemnătate pentru istoria omenirii”, care au „ajutat puternic să apere Europa de turci”, apelul insistă asupra faptului că, în ciuda presiunii Imperiului otoman, „principatele Moldovei și Țării Românești au rămas totuși cu domeniile lor naționale și cu individualitatea lor respectată”, în timp ce alte state din sud-estul Europei au fost cucerite și transformate în provincii ale împărăției otomane. Așezate într-o zonă în care s-au ciocnit interesele marilor imperii ale timpului, țările române au fost transformate „în cîmp constant de bătălie”, ceea ce a provocat imense

pierderi și suferințe poporului român. În ciuda tuturor vicisitudinilor, românii și-au păstrat individualitatea lor și se găsesc „și astăzi concentrați în masă compactă pe același teritoriu” moștenit de la strămoșii lor, „pășind fără ezitare și cu decizie în noua cale deschisă în secolul nostru progresului omenirii, prin proclamarea egalei îndreptățiri a oamenilor și popoarelor și a respectului datorat individualității națiunilor, ca legi fundamentale ale vieții omenеști”.

Prin lupta și munca lor, românii „s-au ridicat cu vigoare și ocupă o pozițiune înaltă și respectată, prin aptitudinile lor, prin progresele desăvîșite, dar mai ales prin apucăturile lor liniștite și pașnice, care au format dintr-înșii cel dintîi element de ordine și prin urmare de civilizațiune în Orientul european”.

Înfierînd politica de maghiarizare forțată, apelul arată că în plină epocă de afirmare a individualității națiunilor, autoritățile ungare încearcă „pe căi piezișe și prin mijloace violente” să obțină „desființarea românilor ca națiune. Maghiarii cer ca românii să uite limba, religionea și obiceiurile lor și să devie maghiari în toate emanațiunile vieții lor naționale. Aceasta este chestiunea cea mare care agită atît de adînc inimile și spiritele poporului român din Transilvania și Ungaria și care culminează acum în sentința Curții cu jurații din Cluj, care a condamnat pînă la cinci ani de închisoare pe căpeteniile poporului român din regatul Ungariei, pentru că aceștia s-au încercat a depune în liniște și cu respect gravimenele [cererile] națiunii ce ei reprezintă”.

În aceste condiții, „Academia Română, cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centrul de activitate al culturii românești, face un călduros apel la

membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd dintre națiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pașnica și armonica dezvoltare a omenirii prin științe și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de eforturile ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la progresul constant al omenirii”.

Apreciînd acțiunea patriotică a academicienilor români, raportul comisiei înscrinată cu cercetarea lucrărilor Academiei pe anul 1894-1895, comisie compusă din A.D. Xenopol, Iosif Vulcan și Ioan Caragiani, aproba „protestările ridicate de Academie contra îngenuncherii unei părți din neamul nostru, ba chiar a trunchiului și rădăcinii lui”, deoarece „Academia Română nu a putut rămîne nemişcată față cu evenimentele mari ce ating interesele generale ale neamului românesc”.

M. ȘTEFAN

În dorința de a veni în sprijinul cititorilor care doresc să-și procure unele numere ale revistei din anii 1991-1992, am înființat la sediul redacției un punct de distribuție.

Mai avem disponibile exemplare din numerele: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12/1991, 1, 3 și 4/1992.

Precizăm, totodată că nu mai expediem prin poșta cititorilor din provincie exemplarele solicitate, întrucît mai multe colete nu au fost ridicate, redacția suportînd, în acest fel, cheltuieli inutile de expediție.

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI

DINTRE PRUT ȘI NISTRU (II)

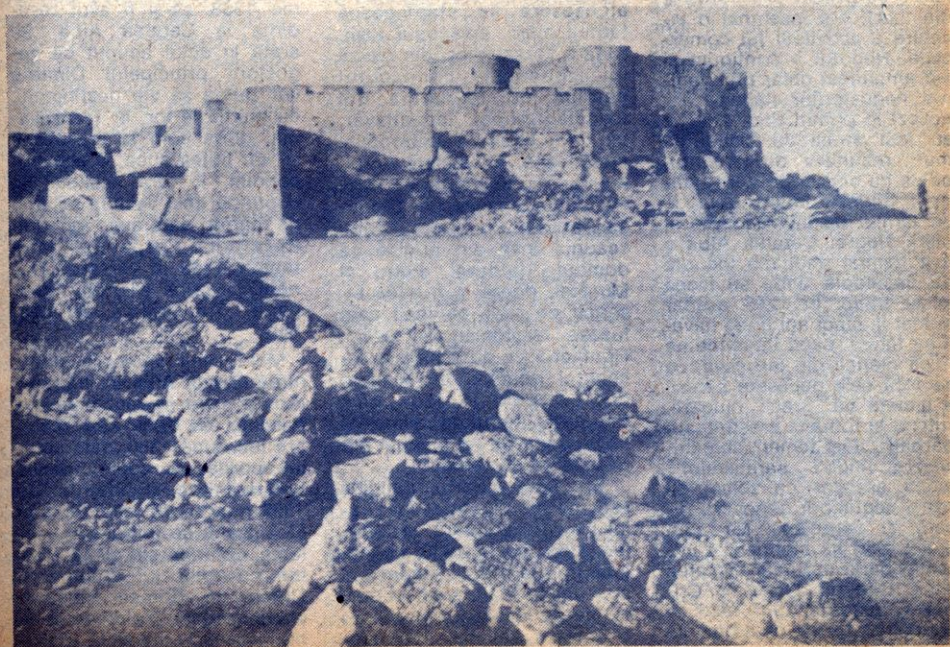
CONSTANTIN C. GIURESCU

CETATEA ALBĂ (R.S.S. Ucraineană)¹. În a doua jumătate a secolului al VII-lea înaintea erei noastre, grecii milesieni au întemeiat, pe malul de apus al limanului Nistrului, o colonie care și-a luat numele de la numele din vremea aceea al fluviului, Tyras. Prin comerțul activ cu populația hinterlandului, co-

lonia a prosperat, ajungând, spre finele secolului al IV-lea î.e.n., să bată frumoase monede de argint și de bronz. Ea își continuă o viață înfloritoare și sub dominația romană; nici distrugerea săvârșită de goți în anul 238 al erei noastre nu înseamnă sfârșitul acestei așezări. Ea durează, în forme mai modeste, în cursul evului mediu timpuriu; un text teologic bizantin din secolul al X-lea — între 940 și 965 — o numește: Maurokastron, adică Cetatea Neagră; este prima schimbare de nume din multele pe care le

va avea așezarea. Tot bizantinii îi vor spune însă și Asprokastron, Cetatea Albă, după numele dat de Constantin Porfirogenetul fluviului Nistru, sau mai probabil limanului acestuia, a cărui culoare se deosebea de a mării. O altă explicație ar fi că fluviului i s-a zis așa din cauza culorii albe a zidurilor de piatră ale cetății refăcute care a înlocuit pe cea veche de lemn neagră. Ceea ce e sigur e faptul că acest ultim nume Asprokastron a fost apoi adoptat și tradus de diferitele popoare care au stăpinit ce-

¹ Continuăm prezentarea vocilor privind orașele dintre Prut și Nistru, din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiții pe care le-am înfățișat în numărul 4/1991 al revistei.

tatea sau au avut de a face cu ea. Pecenegi-cumanii, care numeau Kievul „Menker-man” („Marea Cetate”), i-au zis Akkerman („Cetatea Albă”) și tot așa îi vor spune, prin moștenire, tătarii și, mai târziu, turcii. Slavii de răsărit i-au zis Belgorod care corespunde Belgradului slavilor de sud (compară cu Bălgard, vechiul nume dat orașului Alba-Iulia). Noi românii i-am spus Cetatea Albă. Singuri genevezii au ales cealaltă denumire bizantină Maurokastro din care au făcut Maurocastro sau, prescurtat, Moncastro. Sub ambele aceste nume găsim desemnată așezarea în portulanele secolelor XIII-XV.

Cetatea Albă este deci cea mai veche așezare orașenească pomenită documentar pe teritoriul viitoarei Moldove. Nu vom face aici istoricul ei de la început; ne vom mărgini la perioada care precede întemeierea statului, adică la secolele XIII-XIV, adăugând și câteva date din primul secol al vieții acestui stat.

Ocuparea orașului de către tătari, cu prilejul marii invazii din 1241, n-a însemnat o încetare a activității lui comerciale. Negoțul a continuat și s-a amplificat chiar prin venirea negustorilor italieni, genevezi în primul rând. Aceștia au fost atrași de cistigurile mari rezultate din negoțul odios cu sclavii pe care tătarii îi vindeau în porturile de pe țărmul de miazănoapte al Mării Negre. Cetatea Albă a fost tocmai unul din locurile de căpetenie unde se făcea acest trafic. În 1246, așadar numai la cinci ani după năvălirea tătară, papa intervine pe lângă clericii din Ierusalim ca să facă cele necesare pentru a elibera pe „grecii, bulgarii, rutenii și românii creștini, atît bărbați cît și femei” care fuseseră vinduți „saraceniilor”, adică arabilor ca sclavi de către negustorii genevezi, pisani și venețieni. Nu știm exact cînd se întemeiază colonia geneveză din Cetatea Albă. Cea din Caffa, în Crimeea, datează din 1266; e posibil ca tot de pe atunci să

dateze și primele așezări teminice italiene din Maurocastro. După negustorii aceștia „letini” sau „frinci”, vin îndată și călugării catolici. Un misionar franciscan este ucis în anul 1314; printre cele 18 mănăstiri pe care călugării minorității sau franciscani le au în orașele „Tartariei” în răstimpul 1314-1330, se află și mănăstirea din „Maurocastro”. O constatăm și în 1334; ea nu mai apare însă în 1390.

Ortodocșii au aci mai mult decît o mănăstire; au un sediu episcopal. În timpul domniei împăratului Andronic Paleologul (1282-1328) se constată, în afară de 12 eparhii supuse Kievului, și 7 eparhii în „Rusia Mică”; ultima din aceste șapte este episcopia de Asprokastron. Unul din ierarhii ei, episcopul Chiril de Asprokastron, participă în anul 1345 la alegerea episcopului de Smolensk. Episcopia ortodoxă din Cetatea Albă depindea ierarhic de mitropolia din Halici, înființată pe la 1303. În orașul de pe limanul Nistrului a păstrorit, în vremea cînd domniile Moldovei ajunseseră să stăpînească țărmul mării, episcopul Iosif, rudă a Mușatinilor; din cauza lui izbucnește cunoscutul conflict cu Patriarhia din Constantinopol. Într-adevăr, ca prim titular al mitropoliei moldovene, constatată documentar în septembrie 1386, Patriarhia numise pe Teodosie; acesta n-a putut ocupa scaunul însă din pricină că domnul Moldovei, Petru al Mușatei, dorea în fruntea bisericii pe ruda sa Iosif care fusese hirotonisit la Halici. Conflictul va dura pînă la începutul domniei lui Alexandru cel Bun, în 1401, cînd Patriarhia trebuia să cedeze și să recunoască pe Iosif ca mitropolit al Moldaviei.

Tot sub raportul religios este de menționat și martirajul pe care îl suferă, la Cetatea Albă, pe la 1330, un negustor grec din Trapezunt, cu numele Ioan, sosit în portul de pe limanul Nistrului cu o corabie italiană. Stăpînit-

rul tătar al cetății, în urma unei intrigi a căpitanului corăbiei, cere lui Ioan să se lepede de credința sa și, acesta refuzînd, îl ucide în chinuri. Episcopul a fost descris, la începutul secolului al XV-lea, de către învățatul călugăr Grigore Tâmbac, în „Viața sfîntului Ioan cel Nou”, după ce rămășițele pămîntesti ale acestuia din urmă au fost aduse de la Cetatea Albă la Suceava, prin grija lui Alexandru cel Bun.

Tătarii își exercită autoritatea asupra Cetății Albe, timp de mai bine de un secol, începînd din 1241. Între 1300 și 1322 ei cedează însă acest port țarului bulgar de la Tîrnovo, Svetoslav, care și instalează aci o garnizoană și percepe vama; este răsplăta pe care hanul tătarăsc Toktai o acordă lui Svetoslav pentru că acesta-i ucisese un adversar, pe Tciaka, fiul lui Nogai. Este probabil ca acel „Demitrius princeps Tartarorum”, pe care regele Ludovic al Ungariei îl menționează în actul acordat brașovenilor la 22 iunie 1368, să-și fi avut reședința la Cetatea Albă. Se arată în actul amintit că negustorii principelui Dimitrie vor putea să vie nestînjeniți, cu mărfurile lor, în Transilvania, după cum și brașovenii se vor putea duce, în aceleași condiții, în țara aceluia. Se continua deci vechiul schimb de mărfuri care avea loc, prin trecătorile Carpaților, între regiunea de la vărsarea Dunării și gura Nistrului deoparte, Transilvania de cealaltă.

Moldovenii ajung în stăpînirea Cetății Albe în împrejurări care nu ne sînt bine cunoscute. În orice caz, faptul are loc după 1368, data actului acordat de regele Ludovic brașovenilor și înainte de 1392, martie 30, cînd Roman al Mușatei se intitulează, solemn, „Marele singur stăpînitor cu mila lui Dumnezeu Domn, Io Roman Voievod, stăpînind țara Moldovei de la munți pînă la mare”. E proba-

bil ca încorporarea Cetății Albe să se fi petrecut sub Petru al Mușatei care are o domnie mai lungă (c. 1375-c. 1391) și sub care se constată că visteria dispune de sume importante — semn al unei vieți economice înfloritoare și al unor încasări vamale substanțiale — de vreme ce poate avansa regelui Poloniei nu-mai puțin de 3 000 de ruble de argint. Un fapt e sigur: în lista orașelor „volohi” care precede lista orașelor rusești, întocmită în intervalul 1387-1392, figurează și „Belgorod”-ul, adică Cetatea Albă; așadar, la acea dată, ea se afla în stăpânirea domnului de la Suceava. Stăpânirea moldoveană n-a împiedicat continuarea activității comerciale genoveze. Comunitatea acestor negustori italieni s-a păstrat; o mărturie documentară din 1421 o menționează. O problemă este însă dacă au mai putut stăpâni fortăreața pe care o construiseră mai înainte, amplificând pe cea veche, bizantină. Noi credem că o dată cu luarea în stăpânire a orașului și a vămii de către moldoveni, aceștia au ocupat și fortăreața. Mărturia din 1410 a lui Nicolae de Porta, notar în Genova, privind „orașele” pe care metropola „le stăpânește acum”, orașe între care figurează și „cetățile Caffa, Soldaia, Mo-castro”, ar arăta că, la această dată, ei o mai aveau încă. Dar în 1408, așadar cu doi ani mai înainte, Alexandru cel Bun încasează vama la Cetatea Albă. Iar în 1421, fortăreața e reparată de moldoveni cu ajutorul marelui cneaz al Lituaniei.

În ce privește populația Cetății Albe, ea a fost, ca în toate orașele mai de seamă și, în special, în porturi, amestecată. În afara de români — element autohton — și genovezi, mai erau armeni și evrei. Cei dintâi păstrau legătura, prin orașele de pe coasta de sud-est a Mării Negre, în special prin Trebizonda, cu țara lor natală. Săpăturile arheologice între-

prinse în cuprinsul cetății au dat la iveală monede de argint și de bronz ale regilor armeni de la finele secolului al XIII-lea. Colonia armeană din Cetatea Albă este, după toate probabilitățile, cea mai veche din întreaga țară a Moldovei. Evreii sînt constatați documentar în 1330. „Viața sfîntului Ioan cel Nou” pomeneste de „locuințele” din oraș ale acestora. Nu erau însă în număr mare, nu aveau o comunitate de proporția celorlalte; dovadă e faptul că, în 1421, călătorul francez Gillebert de Lannoy, ajungînd la Cetatea Albă și descriînd-o, arată că e locuită de „genovezi, români și armeni”. Vor mai fi fost, desigur, și greci, nelipsiți în porturile Mării Negre, apoi malaro-rusi, locuitorii ținuturilor vecine de la răsărit poate și ceva tătari, resturi scăzute ca importanță, a stăpînitorilor de odinioară. În totul, populația era numeroasă; credem că, la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, ea rivaliza, sub acest raport, cu capitala țării, cu Suceava.

Precedînd cu mult întemeierea statului, bogată și bine populată, apărută de o fortăreață puternică, Cetatea Albă a jucat un rol de seamă în viața economică și politică a Moldovei secolului al XV-lea. Ea era poarta deschisă spre miazăzi și răsărit de unde veneau mărfuri rare și scumpe care, pe marele drum transcontinental, ajungeau apoi pînă la Baltica. Era, în același timp, unul din bastioanele cele mai puternice nu numai ale țării, dar și ale țărilor vecine, interesînd deopotrivă Polonia și Lituania. De aceea și interesul pe care-l manifestă acestea din urmă pentru tot ce se leagă de Cetatea Albă. Prin tratatul de la Lublau (1412), Polonia ține să-și asigure — în eventualitatea unei împărțiri a Moldovei — partea de răsărit, cu acest însemnat port de la Marea Neagră. Iar în 1421, în prezviunea repetării atacului turcesc, atac pe care cu un

an mai înainte, în 1420, Alexandru cel Bun îl respinsese singur, cu propriile-i forțe, cetatea e întărită, cu ajutor de la Vitold, marele cneaz al Lituaniei; acesta trimite la fața locului pe guvernatorul Podoliei, pe „Gueldigold”. Lucrările au durat aproape o lună; s-au întrebuițat 12 000 de oameni; 4 000 de care au transportat materialul de construcție.

Chiar și pe cînd făcea parte din Moldova și asculta de domnul de la Suceava, Cetatea Albă și-a păstrat o situație deosebită, cu anumite drepturi pe care nu le constatăm la alte orașe. Astfel ea bate, pe la mijlocul secolului al XV-lea, o monedă proprie, de bronz, cu inscripția, în slavă, a vechiului nume al cetății Asprukastru și cu reprezentarea totuși a capului de bour, stema țării. Pe de altă parte, în 1435, venețienii tratează nu direct cu domnul cum ar fi fost normal, ci cu „dominus Maurocastri”, fiu al unui călugăr („caloierus”), dominus al cărui nume nu se dă. Ambele fapte dovedesc că orașul se bucura de o anumită autonomie comercială și chiar administrativă, putînd bate și bani proprii. Și împrejurarea din 1155 cînd orașenii din Cetatea Albă cuceresc, fără nici un ajutor de la domnie, cetățuia sau castelul Ierici de la gura Niprului, stăpînit de frații genovezi Senarega, pledează în același sens. E foarte probabil însă că această situație de autonomie, aproape de suveranitate, să fi încetat o dată cu consolidarea domniei lui Ștefan cel Mare. Puternicul moldovean și-a unit oamenii săi de credință, pîrcălbii săi, în acest înaintat bastion al țării; el nu putea admite să nu controleze deplin orașul și cetatea care, împreună cu Chilia, înseamnă, după însăși spusa lui, „toată Moldova” și despre care Baiazid al II-lea, cuceritorul ei în 1484, afirma că este „cheia și poarta pentru Polonia, Rusia, Tataria și toată Marea Neagră”.

(Va urma)

1940. DIN VREMEA CALVARULUI

La 28 iunie 1940, prin ocuparea Moldovei dintre Prut și Nistru, precum și a Bucovinei de Nord și a ținutului Herței de către Uniunea Sovietică — în urma ultimatumului adresat României de guvernul sovietic — Basarabia, acest teritoriu românesc, revenea sub ocupație străină (vezi și Magazin istoric, nr. 6/1990). Reincepea calvarul unor ani lungi de oprimare, de deznationalizare.

Istoria acelor tragice momente încă așteaptă a fi scrisă. Istorici și publiciști din Republica Moldova, în colaborare cu confrății lor din România, au început deja a aduce în lumina adevărului faptele din urmă cu mai bine de cinci decenii. Este posibil aceasta, acum, în condițiile schimbărilor profunde care au avut loc în viața românilor de-o

parte și de alta a Prutului; Revoluția din decembrie 1989 din România și proclamarea independenței Republicii Moldova (august 1991).

Prezentăm, în cele ce urmează, relatările unui martor al evenimentelor din iunie 1940, dl. Z.K. Gr. Vindeleanu, actualmente domiciliat în Haifa, Israel. Documentul a apărut în nr. 6/1991 al revistei Basarabia, de la Chișinău, publicație literară și social-politică a Uniunii scriitorilor din Moldova, în paginile căreia istoria ocupă un spațiu însemnat. De altfel, în nr. 12/1990 colegii de la Basarabia au reproduș evocarea închinată de prof. dr. Petre Rezuș personalității istoricului Ion Nistor, tipărită de noi în nr. 8/1990.

Triste amintiri...

Am rupt-o cu ei încă pe timpul războiului sovietic-finlandez [Magazin istoric, nr. 12/1990] — unul din actele cele mai mișcătoare ale lui Iosif Djușevili-Stalin... Atunci, în sala de lectură a căminului studentesc, citeam ultimele știri din acest criminal război. Răsfoind articole și ilustrații din *Marianne* și *Figaro*, mă uitam cu atenție la fețele asiatiche ale prizonierilor sovietici, înghețate, nerasi, flămânzi, cu privirile pierdute, dezumanizate... Atunci am înțeles, în sfârșit, „cine sînt și ce vor”.

Am înțeles cauza și sensul rătăcirilor mele ideologice... l-am părăsit cu blestem!

... Și totuși unul din „ei” bătînd la ușa auditoriului I de la Universitate, pe Edgar Quinet, unde eram în cursul examenului la „Istoria culturilor slave” (prof. P.P. Panaitescu) m-a făcut să ies, sub pretext, de la examen, să fug în grabă să-mi adun catrafusele și să apuc rapidul „Unirea” București-Chișinău: Basarabia urma să fie „cedată”... Atunci însă nu știam că am să revin aici, la București, numai după patru ani, purtînd involuntar „titlurile” de „daioșceas”, „năvălitor”, „aliat-ocupant” ș.a. Că am să revin ca să văd cum s-a ulesit și s-a efectuat subjugarea întregii României unui sis-

tem, unei ordine străine, urite și neacceptate de majoritatea poporului român...

În Gara de Nord aglomerația era mare. Secretul Polișinel despre „cedarea” Basarabiei i-a făcut pe mulți să ia în grabă trenul: fanatici, amăgiți, naivi, buimăciți, trădători, toți se duceau, grăbiți, la Chișinău... Era 17 iunie 1940.

Chișinăul liniștit, cu multe flori în parc, în bulevard, pe balcoane și la ferestre, însoțit, ațîșat, totuși, semne de neliniște. Pe ici, pe colo soldați cu căști, în patrulă, cu baioneta la armă, păreau alarmați, neliniștiți. Pe străzi oameni, în grupuri, vorbeau aproape în șoaptă. Lîngă Banca Municipală, sub lei împietriți, acești „supraveghetori” ai eternității, misiții și negustorii de vinuri, fructe și cereale se îngheșuiau în grupuri mici, îndreptau urechile către cineva, printre ei, care povestea despre lucruri ce nu se spun în glas tare...

Unii dintre prietenii de acasă, foști colegi de școală, se aflau pe poziții, mobilizați, pe linia Nistrului. Dl. Trimescu, directorul de ani de zile al aeroportului Chișinău, a povestit „la ureche” brutarului Meier G. că noaptea sosise ordinul de evacuare imediată a aeroportului...

Acum nu mai pot să-mi

amintesc cum și pentru ce am ajuns și eu la etajul II, al casei de la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Armenească, vis-à-vis de magazinul de arme Vijevsky. O mulțime de tineri și de adulți — evrei, ruși, ucrainieni, cițiva moldoveni — se îngheșuiau în jurul unui grup — „vestita” Rozenberg, cu părul roșu ca flacăra (nu înțelegeam cum ea se afla aici, cînd se știa că de ani de zile era în închisoare la „Penitenciarul central”...), Bubis, Klincnikov, Moraru ș.a. Se dădeau ordine patrulelor (ale cui ordine? cu ce drept?) — cite trei în patrulă — a „Autoapărării civile”; a opri și a dezarma orice grup răzlet de militari români! O mișcăvă născocire a ocupanților ce stăteau gata pentru năvălire, dincolo de Nistru! Uneltele lor răspindeau marea minciună, că, cică, „românii se retrag jefuind și violînd” — una din calomniile politice, întrebuintate atît de des, de către năvălitorii roșii, în diferite părți ale lumii cu scopul clar de a sustrage atenția populației locale de la actul ocupației, subjugării...

Iată-mă cu o veche armă belgiană „Browning” la spate, cu mine încă doi — F.G. și al treilea nu mai țin minte numele lui, băiat lung și taciturn. Mergem în sus pe strada Gogoș, pe

țineam marginea trotuarului, apoi la dreapta, pe strada Viilor înspre panta Boiucani. Deodată, în fața noastră - un grup - trei soldați și un subofiter.

F. îndreaptă arma spre dinșii. Li spun la ureche: „Nu trebuie, ce faci?!“ El nu răspunde. „Aruncați armele!“ Subofiterul aruncă pistolul. Doi soldați aruncă armele „Manlicher“. Al treilea o da jos, încet, în poziția „repaos“. F. i-o smulge grosolan.

- Măi fraților, ce vreți de la noi? Am primit ordin de retragere și îl executăm. Unul din soldați, mai în vîrstă, vorbește cu noi. „Vai de noi, parcă ne-am uitat cu totul“.

Eu stau ca trîsnit. Un amestec de consimțire și milă îmi umple sufletul, inima mi se zbate intens... Ce porcărie cu aceste „patrule de autoapărare“. Nu e nici o apărare, fiindcă nimeni nu atacă. Toată povestea e o pură provocatie!... Va curge sînge nevinovat!... Lingă pădurea Durluști un grup de militari români, interceptat de o patrulă ca a noastră, a deschis foc, unul din patrulă a căzut ucis pe loc, doi au fugit... Cine era vihoțat în toate aceste cazuri tragice și - nu mai puțin comice - oare nu agenții ocupanților, din strada Armenească, etajul II?!

... Stăteam singuratic, în întineric, eu și același F. cu arma la picior, lingă intrarea în clădirea Manutanței Corpului III (în trecut). Noapte, numai scîrțitul ferestrelor și ușilor deschise și cite un lătrat de ciine, de departe. Din cînd în cînd o împuscătură undeva, în oraș... Ne-au pus acolo, „să păzim“. Ce să păzim? Clădirea pustie, golită de viață, de oameni?...

Toate acestea nu erau decît amănuntele sistemului stalinist de pregătire a ocupației: provocare de neliniște, de incertitudine și spaimă, de buimăcire generală, pentru a veni apoi „ca eliberatorii“...

Și „eliberatorii“ au sosit pe la 4 dimineața, au apărut la poarta Manutanței... O tancheță în frunte, două tancuri mari după ea. În stradă s-a oprit o coloană. Cîteva minute de liniște, expectativă. Se vede

că ei ne analizau. Mitraliera tanchetei îndreptată direct spre noi... Ambii incremenți. Ca la comandă am aruncat armele. Ei au înțeles gestul, cîteva militari în uniforme străni au ieșit din tancuri, cu căști-apărătoare enorme pe cap. Ei se îndreptau spre noi. Unul din față ținea un pistol „Mauser“ îndreptat asupra noastră... „Comandirul“ s-a apropiat la 2-3 pași de noi. „Cine sinteți?“ (Vorbea rușeste).

- Eu: Patrula „apărării civile“!

- Ei bine, v-ați făcut datoria, mergeți acasă!

Un soldat ne-a pipăit totuși bine pe corp. Stăteam cu miinile ridicate. Percheziția s-a terminat. Ne-am dus tăcuți acasă pe străzile pline de soldați străini, tancuri, tunuri, camioane... F. s-a despărțit de mine la intersecția străzilor Pușkin - Alexandru cel Bun. Atunci nici el, nici eu nu știam că după patru ani, cînd am să mă întorc ca militar sovietic, participînd la recuparea Chișinăului (august 1944), am să-l găsesc pe F. în lista împușcaților din toate categoriile, omorîți la sfîrșitul lui 1940! Lichidarea în masă tot era una dintre metodele potolirii, închiderii gurilor, pentru ca ocupația să continue nestinjenită.

... Basarabia era ocupată din nou!...

Ei, cum să nu! La 6 iulie 1940 marea „paradă“ a eliberării se desfășura în sunet de fanfare și zongănitul coloanelor de tancuri. În funcția mea de „instructor al sovietului (primăriei) Chișinău“ am primit invitație la tribuna oficială.

Executîndu-mi funcția de instructor, de nenumărate ori mă duceam să reprezint primăria la conflictele dintre cetățeni și putere: ocupare ilegală de locuințe, expropriere ilegală la grădini, livezi ș.a. Din toate răspunerile mele scriam dări de seamă în folosul cetățenilor, căci 99% din plîngerii erau îndreptate. Chișinăuenii încă nu înțelegeau că s-a comis o năvălire, în care cei veniți își împlineau rolul de o-cu-panți!...

Tribuna „de onoare“ era o enormă cutie de lemn, vopsită în roșu, răsturnată cu fundul în sus. Parada începea la 10, ac-

cesul la tribună se închidea la 9. Am ajuns prin strada Gogol, de jos, la colțul fostei Facultăți de teologie. De cîteva ori am fost oprit de enchevediști (poliția politică) și controlat. Și atunci am văzut ceva, ce nu credeam să văd: de la colțul străzii Gogol pînă în strada Mihai Viteazul, pe două părți ale străzii Alexandru cel Bun, stăteau înșirate „cordoanele de onoare“ (distanța de 5-8 metri de la unul la altul) - un enchevedist, un SS (da, da, nu te mira, cititorule!) în vestita uniformă cenușie „Mausfarbe“ (culoarea șoarecelui). Înțelegea Hitler - Stalin era în toul execuției pe puncte. Unul din puncte era vizita în U.R.S.S. a unui batalion „SS“ pentru a ajuta la repatrierea germanilor (dar și pentru a vizita lagărele de muncă forțată „GULAG“, a avut, se vede, „SS“-ul ce învâta în aceste lagăre...).

„Cordoanele de onoare“ din 6 iulie 1940 de la Chișinău erau poate unica „manifestare fizică“ a regretabilei „prieteniei hitleristo-staliniste“. Basarabia a căzut jertfă acestei prietenii împreună cu o jumătate din Bucovina și o parte din Transilvania...

Eu stăteam uimit și umilit, în fundul tribunei. În fața mea, în primele rînduri, se aflau între alții - Hrusciiov, Mehliș (călăul suprem al Basarabiei), mareașul Timosenko, în al doilea rînd - fratele mareașului, un țaran analfabet din satul Furmanovka, județul Cetatea Albă, „cuccoana din Hincești“, fosta amantă și agentă a lui Cotovsky, Crilov - primarul Chișinăului, Sviridov, răzvrătitorul tineretului și alte „personalități“... Nu am putut continua. Nu am vrut să iau parte la această „bucurie tragică“. Am înscenat o vomitare, m-am dat jos din tribună, am trecut cîteva controluri, am pornit-o în jos pe Gogol, am trecut prin parc, apoi pe diferite străzi din josul orașului, acasă... Eram într-adevăr trist, foarte trist și amar!...

Atunci nu puteam să-mi închipui că, totuși, Adevărul va străbate straturile groase de mincună și înducere în eroare în masă, peste aproape o jumătate de veac!...■

1940-1941: DEPORTAȚI ȘI ASASINAȚI

Atenția cititorului principalelor ziare apărute în lunile aprilie-iunie 1943 era reținută, în primul rând, de articolele și comentariile despre evoluția operațiilor militare. Două teatre de luptă polarizau interesul: cel din est (Magazin istoric, nr. 6-8/1991) și cel din nordul Africii (Magazin istoric, nr. 1-3/1974). Pe ultima pagină a ziarelor Timpul sau Universul erau înfățișate relațiile dintre Aliați, exploatându-se și exagerându-se orice contradicție ivită între aceștia. Uneori însă, cum s-a întâmplat și în lunile de care aminteam, nici nu era nevoie să se exagereze prea mult. Începând din aprilie, s-au acordat spații ample descoperirii la Katyn a urmelor masacrului comis de N.K.V.D. împotriva unui grup de ofițeri polonezi. Faptele — în sfârșit recunoscute azi și de autoritățile sovietice — sunt prea bine cunoscute pentru a mai insista asupra lor. Evident, Berlinul a făcut publică descoperirea respectivă, ceea ce a înveninat relațiile dintre Moscova și guvernul polonez în exil la Londra. Ceea ce nu aflăm din presă este că tocmai în aceleași luni, organele române anchetau o descoperire similară, făcută în apropiere de Odesa. Informația fusese furnizată de un fost agent al N.K.V.D.-ului.

Știm astăzi multe lucruri despre crimele comise în Rusia după revoluția din octombrie 1917, începând cu asasinarea familiei țarului (Magazin istoric, nr. 10-12/1990) și mai ales cele din perioada stalinistă. Iată, de exemplu, o știre apărută în presa noastră în luna octombrie 1991 despre descoperirea, tocmai în vestul Mongoliei, a unei gropi ce conținea resturile pămîntesti a mii de călugări budhiști, uciși din ordinul lui Stalin. După decembrie 1989, s-a scris și la noi despre victimele represiunii dezlănțuite de N.K.V.D. în Basa-

rabia, imediat ce această provincie istorică românească a fost anexată de U.R.S.S. În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, cîteva mii de români au fost ridicați de la casele lor și trimiși în surghiun, spre Siberia și Kazahstan. Unii nu au mai ajuns pînă acolo vreodată. Despre soarta lor ne vorbesc documentele¹ pe care le prezentăm în continuare. Este vorba de un raport înaintat de lt. col. Traian Borcescu, din cadrul Serviciului Special de Informații (Magazin istoric, nr. 8/1973), către secția II a Marelui Stat Major, procesul verbal și concluziile comisiei medico-legale care a cercetat cadavrele descoperite (semnate de experți ruși din Odesa) și o notă informativă adresată Serviciului Special de Informații, semnată cu pseudonimul Kor-Marin.

Înainte de a prezenta documentele al căror tragism ne scutește de orice alt comentariu — considerăm necesare două sublinieri. În groapa respectivă, așa cum rezultă din raportul lt. col. Borcescu, N.K.V.D. aruncase și înainte de iunie 1940 cadavrele incozozilor executați. Iar prudența părții germane se explică prin evoluția afacerii Katyn, deja publică la acea dată. Și în acel caz, se răspundea cu mare rapiditate zvonul că victimele de la Katyn erau evrei impușcați de nașiști. Fiind în plin război și neputîndu-se alcătui o comisie internațională de anchetă, părțile s-au adresat Crucii Roșii Internaționale. Abia acum doi ani, guvernul sovietic a acceptat, oficial, responsabilitatea pentru faptele N.K.V.D.-ului stalinist. Pînă atunci, misterul voit întreținut a persistat. Iată explicația prudenței Legației germane și, în final, și a autorităților române.

Cristian TRONCOTĂ

¹ În imagine: fotografie originală, executată în timpul anchetei din anul 1943.

¹ Arhiva M.I., Fond D., dosar nr. 6209, filele 37-54; dosar nr. 3706, filele 88-89.

Din investigațiile efectuate de către organele acestui serviciu cu privire la suprimarea unor persoane de către N.K.V.D. și îngropate în cimitirul din Odesa, s-au constatat următoarele:

Pe terenul denumit „Spolka” situat la km 7, al liniei ferate Odesa-Ovidiopol, între suburbia Tătarca și aerodrom, s-au descoperit gropile comune ale victimelor N.K.V.D.

Lucrările de deshumare, ordonate de Serviciul Pretoral Militar al Odesei, au început la 22 Aprilie 1943.

Concomitent cu săpăturile, s-au întreprins cercetări pentru a stabili cu exactitate și a verifica informațiile relative la proveniența victimelor și la împrejurările în care au fost ucise.

Din declarațiile luate locuitorilor din vecinătatea terenului „Spolka”, rezultă că organele N.K.V.D. aduceau noaptea, cu un camion închis, cadavrele celor executați și le aruncau în groapa comună, care era imediat astupată și nivelată.

Totodată, mai rezultă din aceste declarații, că circulația era cu desăvîrșire interzisă pe drumul paralel cu terenul în chestiune care era păzit în mod sever.

Investigațiile au stabilit că execuțiile săvîrșite de N.K.V.D. s-au intensificat în 1940 după ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Ioan Halip, Grigore Tatarcu și Alexandru Ivanov, locuitori din Basarabia și Bucovina, în prezent domiciliați la Odesa, aduși la fața locului, și-au recunoscut, printre cadavre, rudele lor, deportate de N.K.V.D. după cedarea teritoriilor (anexele 1, 2 și 3).¹

Comisiunea pentru examinarea cadavrelor și stabilirea împrejurărilor în care au fost suprimate victimele, a stabilit în concluzie că victimele au fost ucise prin împușcare în ceață de la o foarte mică distanță, vechimea execuțiilor fiind de 2-3 ani, iar îmbrăcămintea găsită în una din gropile comune aminteste portul basarabenilor și bucovinenilor (anexele 4 și 5).

În prezent, săpăturile din acest cimitir au fost sistate.

Fotografiile alăturate înfățișează rezultatul săpăturilor efectuate.

Despre rezultatul acestor săpă-

turi s-a făcut cunoscut și Președinției Consiliului de Miniștri (Cabinetul Militar).

p. Șeful Serviciului Special de Informații

Lt. col. Tr. Borcescu

Proces-verbal

Odesa. 6 Mai 1943.

Comisia compusă din: Doctor Sapocichin K.I., vice-director al Direcției medico-sanitare, Grubianu N.I., administrator al Stației de Desinfecție și docent Fildovschi I.I., șeful Expertizei medico-legale, în prezența caporalului jandarm Tataruc Grigore de la Serviciul Pretoral Odesa, la cererea d-lui Pretor lt. col. Niculescu M. nr. 100 din 30 Aprilie 1943, am procedat la examinarea mormintelor în urma desgropărilor, în apropiere de oraș lângă drumul spre Tătarca.

Examinarea mormintelor s-a făcut în vederea luării măsurilor de înmormintarea cadavrelor, a măsurilor pentru prevenirea epidemiilor, pentru stabilirea datei cînd au fost îngropate cadavrele și cauzei adevărate a morții.

Mormintele se află pe locul unde altă dată s-a depozitat gunoi, departe de orice locuință.

Cinci morminte sînt dispuse în neregulă, din care 3 se prelungește unul de altul, iar 2 se găsesc izolate și departe de celelalte. Fiecare mormînt reprezintă o groapă adîncă și lată, cu pereți drepecți. În fiecare mormînt se află cadavre scheletizate în dezordine și în cantitate apreciabilă; unele din acestea (două) sînt în stare de saponificare unită cu mumificație, iar pe altele spînzurată țesătură parțial păstrată în stare de saponificare. Aparatul de legătură la cadavre în general este bine păstrat.

Pămîntul pereților gropilor prezintă un amestec, se rînduiesc nisipul, gunoiul și argila. Hainele, caracterizînd bărbații și femeile, s-au păstrat suficient. Îmbrăcămintea constă din paltoane groase de postav, din haine și pantaloni de postav, parte de ață, bluze femeiești de mătase. Se găsesc paltoane de suman, de același material se găsesc și pantalonii. Astfel de îmbrăcămintea este cea a basarabenilor și bucovinenilor. Peste acestea se găsesc și mantale militare. În picioarele cadavrelor sînt ghețe, deoparte se găsesc ghețe de galosi, galosi sînt și îndeparte de ghețe, iar unele cadavre au cisme simple.

Printre îmbrăcămintea se observă plăpumi de postav de fabrică și pene mărunte de păsări, iar prin unele locuri printre bucățile de îmbrăcămintea, parte pu-

trede, se găsesc îngrămădiri mari, care fapt ne dă dreptul să credem că acestea au provenit din pene. După cum se poate observa, [există o] variație de îmbrăcămintea bărbătească și femeiească. S-au descoperit obiecte de primă necesitate, de exemplu: o cană de metal, o cutie de celuloid pentru săpun, bu de celuloid cu perie de dinți în el, etc.

La un cadavru cu păr lung (femeie) păstrat parțial mulțumită saponificației, se vîd minile legate cu funie. La examinarea scheletelor și a craniilor se constată urme evidente de răniri cu arme de foc în regiunea cefei. Rănirile la unele craniile au eşiri, iar altele nu. Aspectul tuturor cadavrelor scheletizate este același.

Avînd în vedere întrebările puse de Serviciul Pretoral Militar, Comisia a socotit necesar a se lua 4 craniile pentru cercetări medico-legale speciale. Dintre aceste craniile unul are o rană cu eşire și celelalte fără.

În ceea ce privește măsurile sanitare în legătură cu desgropările, Comisia este de părere că cadavrele scheletizate provenind cu evidență de la oameni deplin sănătoși, avînd semne vizibile de moarte provocată — împușcare — în prezent nu mai sînt periculoase, dar avînd în vedere că gropile sînt deschise, iar cu venirea zilelor calde e posibil înnulțirea muștelor ce pot transporta produsele descompunerii cadavrelor pe alimente și oameni Comisia crede necesar că înhumarea acestor cadavre să se facă cît mai curînd.

Întrucît cadavrele în general nu au date pentru identificarea lor, ele trebuie lăsate pe loc în gropile comune și tratate în prealabil cu clorură de var.

Comisia crede necesar pentru o mai deplină caracterizare a victimelor, să se examineze amănunțit îmbrăcămintea acestora, din care examen se va trage concluzia.

Vice-Director al Direcției Medico-sanitare
Doctor Sapocichin K. I.

Prezenta copie tradusă din limba rusă în limba română fiind conformă cu originalul.

Anexa 5
Concluzie

La cercetarea în legătură cu cadavrele descoperite în apropiere de Tătarca:

Pe baza datelor examenului detaliat și a autopsiei a 4 craniile ce au fost luate din gropi, după cum s-a arătat în procesul-verbal, s-a ajuns la următoarele concluzii.

¹ Nu le-am mai reprodus, din motive de economie de spațiu.

1. Toți cei 4 inși cărora le-au aparținut aceste cranii, prezintă răniri de același fel prin împușcare în partea de jos a cefei. La 2 rănile craniilor erau cu eșuri în regiunea ochiului sting și la baza craniului, la alți 2 fără eșuri.

2. Impușcăturile au fost făcute din arme cu bătaie nu prea puternică, cu gloanțe de plumb, calibru f.f. mm. Drept astfel de armă a putut servi (probabil) o armă militară de calibru mic.

3. Impușcarea s-a făcut la distanță foarte mică sau aproape fără distanță.

4. Impușcăturile de acest fel de obicei se făceau de o mână experimentată la executări (în U.R.S.S.).

5. Din cei 4, trei erau cu multă probabilitate bărbați și una femeie, în etate de la 20-40-45 ani.

6. Avind în vedere condițiile păstrării cadavrelor, aspectul general al cadavrelor scheletizate cu păstrarea parțială a aparatului de legătură, ajungem la concluzia că vechimea morții celor arătați este de 2 pînă la 3 ani. Consultanți ai expertizei medico-legale

Seful catedrei medicină legală la Universitatea Odesa

Profesor (ss) Jmailevici F.N.

Seful expertizei medico-legale

Docent (ss) Fidlowski I.I.

28 Aprilie 1943

S.S.I. Grupa Politică

Dosar „Legăția germană”

Notă

Din bună sursă a Legației Germaniei, s-a putut înregistra zilele acestea, că autoritățile germane din teritoriul rusesc ocupat intenționează să lanseze în opinia publică mondială o nouă afacere Katyn, unde se știe că au fost asasinați o mare parte din corpul ofițeresc polon.

Primele zile de Paști, această știre a căpătat consistență și se precizează că între Odesa și Tătarca (7 km de Odesa) s-a descoperit o groapă comună unde erau îngropate aproximativ 4 000 de cadavre.

Această știre a circulat în cercurile maniste și evreiești din Capitală, fiind prezentată sub aspectul contrariu celor comunicate de Legația germană și anume că este vorba de cadavrele evreilor asasinați în diferite ocazii de germani și mai mult chiar, Mareșalul a plecat la Odesa pentru a înăbuși izbucnirea acestui scandal!

Din șoptele înregistrate printre evreii rușii, se pot trage indicii că puterile aliate, cu concursul agenților comunisti, intenționează, pe baza materialului strins de la declararea războiului încoace (fotografii, declarații a ofițerilor români și germani, statistici — mare parte din materialul documentar și informativ fiind deținut personal de Maniu), să dea o replică pe plan internațional.

afacerii de la Katyn.

Ieri dimineață, Legația germană se mai afla în posesia următoarelor date:

Operațiunea de identificare a cadavrelor este în curs.

Ea este îngreunată prin faptul că s-au găsit mai multe schelete, dar după anumite indicii se poate spune că este vorba de asasinarea în masă a populației românești evacuată din Bucovina și Basarabia, după cum altă sursă precizează că ar putea fi vorba de cadavrele ucrainenilor sau a rușilor ostili regimului sovietic.

În cursul după-amiezii de ieri, Legația germană are surprinsă (Agențiile de presă care lucrează direct cu Legația) că guvernul român n-a dat încă un comunicat în această afacere.

Seara, s-a putut ști că s-a comunicat presei o știre „din sursă oficială”, dar care a fost reținută de cenzură. ■

(Kor-Marin)

Într-o altă notă informativă, din 2 mai 1943, același Kor comunica: „În general — după elementele afilate azi în posesia Legației germane — situația se prezintă astfel: [...] După părerea celor care au asistat, s-au descoperit pînă acum circa 100 cadavre și identificarea sumară a permis să se constate că este vorba de basarabeni asasinați pe timpul ocupației sovietice; se crede că în aceeași groapă au fost aruncate circa 3-4 mii cadavre”.

PRIZONIERILOR ROMÂNI

*La Section des Livres
du Comité d'Assistance aux
Prisonniers Roumains
Genève
confie le présent volume
à la Bibliothèque de*

TRESOR POÉTIQUE

à l'usage

DES INSTITUTIONS DE JEUNES GENS
DES PENSIONNATS DE DEMOISELLES, DES MAISONS
RELIGIEUSES D'ÉDUCATION
ET DES ÉCOLES PRIMAIRES DES DEUX SEXES

300 MORCEAUX DE POÉSIE

ÉPILÉMENTS POUR LA MÉMOIRE

AUX POÈTES DU DIX-NEUVIÈME SIÈCLE

În legătură cu problema prizonierilor români din Alsacia-Lorena anilor 1917-1918 (*Magazin istoric*, nr. 2/1992, p. 53) vă semnalăm următoarele:

Nu de mult, am cumpărat de la un anticar o antologie de poezie franceză, întocmită de Henri Larousse și Boyer, între anii 1875 (data morții primului) și 1872 (data apariției poeziei „Strasbourg et Metz” de Victor Hugo, cu care se încheie volumul). Exemplarul aparține celei de a XV-a ediții, fără vreo indicație cu privire la anul apariției, dar pe verso copertei anterioare are lipit

un fluturaș cu următorul text: „La Section des Livres/ du Comité d'Assistance aux Prisonniers Roumains/ Genève/ confie la présent volume/ à la Bibliothèque de...” (Secțiunea cărților a Comitetului de asistență pentru prizonierii români, Geneva, încredințează acest volum Bibliotecii din...).

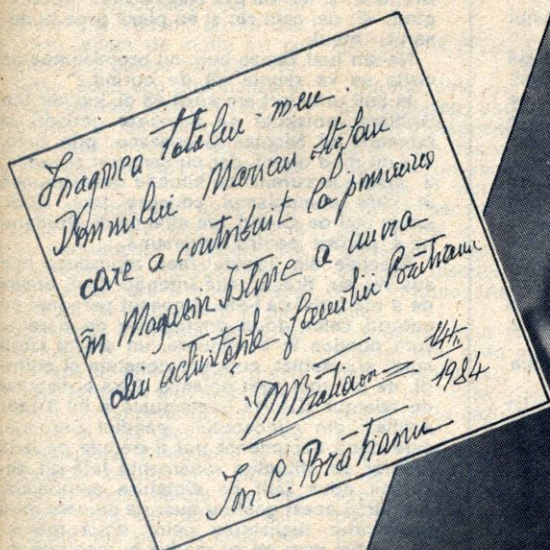
Pe coperta exterioară, cu o scriere caligrafică, destul de stearsă, se pastrează fragmentar semnătura posesoarei, care ar putea fi „Zoé G. Rechianu” (?). După numele scrise cu creionul pe marginea diverselor pagini,

volumul pare să fi constituit o carte de lectură la un pension de domnișoare. Numele Zoé apare de mai multe ori, alături de Isabelle, Hélène, Rose și Frida; ceea ce ar putea demonstra că pensionul era pluriconfesional sau multinațional. Céline sau Céline apare ortografiat Sélina, iar alături de Lucrèce și de Sophie, apare și o Mizzy sau Mize, care ar putea să fi fost o Miță moldo-valahă, pusă pe lustruirea. Pensionul s-ar fi putut afla în România, dar fluturașul demonstrează că în anii primului război mondial, la Geneva, în Elveția, un Comitet de oameni de bine se străduia să strângă fonduri ca să acorde asistență prizonierilor români. Poate celor din lagărele germane din Alsacia-Lorena, provenienți din armata română; poate celor din Italia provenienți din armata austro-ungară. În vreo arhivă din Geneva se pastrează probabil urmele activității și numele oamenilor care formau acel comitet. Ce-ar fi să le scoatem la iveală?

Eduard MEZINCESCU

PAMFLETE CONTRA DICTATURII COMUNISTE

„Marți, 14 februarie 1984. Împreună cu colegul Anastasie Iordache, de la Institutul de istorie Nicolae Iorga, fac o vizită d-lui Ion C. Brătianu, fiul cel mai mare al lui Constantin (Dinu) I.C. Brătianu. Vizita este prilejuită de apariția, în nr. 2/1984 al revistei Magazin istoric, a unui prim fragment din câteva însemnări memorialistice inedite ale lui I.I.C. Brătianu, pe care autorul le dedicase nepotului vizitat de noi. Îi ducem două exemplare în revistă și drepturile bănești ce i se cuvin în calitate de moștenitor legal. Intenționăm, firește, să-l sondăm în legătură cu alte eventuale documente de familie...”

Treptat-treptat, discuția capătă lejeritate. Dl. Brătianu are o limbă cam ascuțită și un spirit foarte critic. Repetă de câteva ori că nu poate suporta minciuna de nici un fel și ne ține o întreagă teorie despre adevăr. Se pare că are o adevărată obsesie în problema adevărului, chiar dacă în multe privințe este vorba despre un anume adevăr, un adevăr raportat neîmijlocit la o anume experiență de viață, la un trecut în care îi place să se întoarcă și la care privește ca la o icoană. Fiind vorba despre un om cu trecutul său, totul mi se pare firesc.

Avându-l în față și auzindu-l vorbind, mi-e greu totuși să văd în el un Brătianu. Mai mult scund, cu capul mic și ochi mărunți, lipsiți de strălucirea șireată și încrederea de sine pe care o aveau, de pildă, cei ai unchiului său, dl. Brătianu pare a nu fi moste-

nit de la cel mari al săi, în afară de nume, decît o anume moliciune a stringerii de mină și o mare tenacitate.

La cei 76 de ani ai săi (dacă am reținut bine vîrsta!) este logic, lucid și extrem de cursiv în vorbire. Ne povestește cu insistență despre cum a fost urmărit ani în șir de Securitate, cum și acum i se supraveghează orice mișcare, dar că s-a obișnuit. Ne descrie scene cutremurătoare din timpul cît a fost (vreo 8 ani!) deportat într-un sat uitat de Dumnezeu prin nu știu ce cotlon de Bărăgan:

— Foamea, domnilor! Cu infometarea au dezumanizat și pierdut pe mulți dintre noi. Atît de mult am răbdat de foame, că nici acum, după atîția ani, nu pot scăpa de senzația ei...

Știu că s-a întors de curînd din străinătate și-l întrebăm cu ce impresii a venit.

— Vreo 6-7 ani m-am tot zbatut să obțin o aprobare să merg la Paris, să-mi văd fata (are o fiică ce trăiește în Franța). Pînă la urmă mi-au dat drumul. Am întîlnit mulți oameni acolo. Toți au tăbărit pe mine, sfătuiindu-mă să nu mă mai întorc. Am fost și la

cel de la Radio «Europa liberă»; m-am certat cu el. De-acolo, de departe, ei văd totul în negru, în țara asta nimic nu-i bun... Să fie chiar așa? Una-i Ceaușescu, alta-i România și poporul ăsta, domnilor!

Ne spune apoi că l-a vizitat și pe fostul rege Mihai.

— Am profitat de ocazie, și-am dat o fugă și pînă în Elveția. Trăiește destul de modest. M-am dus să mă sfătuiesc și cu dînsul, ce să fac: să rămîn acolo sau să mă-ntorc în țară. Și, uite, nu vi se pare curios că sînt aici și stăm de vorbă? Nimeni nu mă înțelege: am venit să mor acasă, domnule! Cînd m-am întors, toți m-au luat la zor, prietenii nu-mi vorbesc... Pînă și colonelul meu de la Securitate s-a uitat la mine nedumerit: «Ce dracu' mai vrei, domnule, nu puteai să rămîi acolo?». Credea și el că scăpase de-o grijă, că prea-i pisea cu memoriile, și pe cel de la Știința și pe cel de la C.C. Păi îi pisea, pentru că mint, domnule!

Îl întreb despre alte documente de familie, dacă mai are ceva...

— Nu, zice, nu prea mai sînt. Și chiar dacă ar mai fi cîte ceva, nu se află aici; niciodată nu le-am ținut la mine și, probabil, d-ala s-au și păstrat...

Apoi, adresîndu-se soției:

— Dragă, adă tu te rog copilele alea ale tale...

Doamna se întoarce cu o cutie în care se află mai multe fotografii.

— Uitați, domnilor, cîte un cadou din partea mea: o fotografie de-a tatălui meu, ulti-

mul Brătianu important din istoria noastră...

Îl rog să ne scrie cîte o dedicație. În timp ce o citesc, rămîn surprins cît de mult îi seamănă scrisul cu acela al unchiului său I.I.C. Brătianu, și nu mă pot stăpîni să-mi spun în gînd: «El da, asta zic și eu pîsă la grea la dosarul meu!».

Ne-am luat rămas-bun, cu promisiunea că vizita se va repeta cît de curînd...

În anii următori am auzit că dl. inginer Ion Brătianu obișnuia să adreseze scrisori și memorii lui Nicolae Ceaușescu, prin care, într-un mod direct, dar cu sarcasm și ironie, îl „punea la curent” cu situația dezastruoasă în care comunismul adusese țara. Apoi, acum mai de curînd, am aflat că dl. Brătianu ne-a părăsit pentru totdeauna.

Pasaiele din jurnalul meu reproduse mai sus nu au, firește, altă intenție decît aceea de a mărturisii că l-am cunoscut personal pe autorul celor două documente pe care le vom publica în continuare, un om al cărui curaj era dublat, cum vor constata și cititorii, de un acut simț polemic. Fără a dispune de talentul și forța intelectuală a lui Tudor Arghezi din cunoscutul pamflet Baroane, cele două documente pot fi trecute pe lista luărilor de atitudine vehementă față de dezastrul adus țării de dictatura comunistă. Am făcut acest gest cu bucuria pe care mi-a provocat-o depistarea celor două memorii-pamflet care mi-au readus în memorie înțînirea din ziua de 14 februarie 1984.

Marian ȘTEFAN

30 august 1983

Către
Comitetul Central P.C.R.
București

Dacă strigi și nu ți se răspunde,
nu înseamnă că ești singur.
(Proverb chinezesc)

„REVOLUȚIA PERMANENTĂ”

Lozincile sînt formule scurte, ușor de reținut, adresate maselor, mereu repetate, ca să se imprime în subconștientul celor mulți și puțin gînditori, pentru a-i determina să acționeze în direcția dorită.

La noi au circulat și circulă încă multe asemenea lozinci publicate în presă, afișate pe pancarte, strigate la manifestații.

Printre cele multe, a fost însă una, izvorîtă desigur din gîndirea întînecată a vreunui revoluționar incult, însă fără indoială așezată undeva sus

în conducerea de partid; ea a strălucit un timp, ca o cometă trecătoare pe firmamentul încărcat al propagandei de partid: „Revoluția permanentă”.

Greu de imaginat, o mai nepotrivită imperechere de cuvinte care de fapt se contrazice prin însuși înțelesul lor, revoluția fiind un fenomen periodic, răsturnarea prin violență a unei stări existente. Cum ar putea fi ea oare permanentă?

Pînă să îndrăznească careva să pună această întrebare, a trecut timp și a trebuit poate și curaj. Că vezi, „Revoluție” și „Permanentă” erau două cuvinte mobilizatoare care sunau bine la ureche. Cine să mai stea să analizeze că teoria spunea că revoluția s-a produs atunci cînd s-a instalat, o dată pentru totdeauna, socialismul biurocrațic, singurul care asigură progresul și buna stare a tuturor; cum de ar putea să mai

fie posibil să fie răsturnat prin violență și chiar în mod permanent?

Lozinca era chiar din cale afară de absurdă. Nici o mirare că a dispărut definitiv.

Greu a fost pînă s-au lamurit unii că progresul permanent nu poate fi revoluție, ci numai evoluție.

Numai că vedeți că, dacă lozinca a dispărut ca o vorbă spusă în vînt, în schimb a rămas o altă tristă și dureroasă „Revoluția Permanentă”, care este o realitate existentă ce ne apasă pe toți.

Pentru unii dintre noi, care mai cunoaștem conținutul unor cuvinte, mai există și un cu totul alt înțeles al cuvîntului revoluție, care este: mișcarea pe orbită într-o curbă închisă a unui mobil în jurul unui astru central. În sistemele noastre solare, toate corpurile cerești se rotesc în „revoluție permanentă” în jurul soarelui.

Și cine ar putea nega că în

Republica Socialistă România nu toate se învîrtesc în jurul şefului statului?

Nimic nu se mişcă fără ştierea şi aprobarea Lui. Din toate câte vedem, auzim sau citim, aflăm de multe ori pe zi că toţi cei ce gîndesc, vorbesc, scriu sau acţionează în ţara aceasta, dar toţi fără excepţie, o fac conform preţioaselor directive sau admirabilelor indicaţii primite de la El.

În cosmos este forţa gravitaţională care ţine corpurile în permanentă revoluţie. Ne întrebăm: în R.S.R. care să fie cauza care îi ţine pe toţi factorii de răspundere în permanentă învîrteală în jurul Şefului?

Dacă în univers este gravitaţie, la noi în ţară nu poate fi decît *incompetenţă, rele intenţii* şi mai ales *teama de răspundere*. Directivele şi indicaţiile şefului sînt paravanul în dosul căruia stau ascunşi toţi cei care nu ştiu, nu pot sau nu vor. Cînd treburile merg bine, meritul şi-l atribuie fiecare, dar atunci cînd — aşa cum din păcate se întîmplă de o vreme la noi, unde, multilateral dezvoltate sînt: lipsurile, nevoile, necazurile şi nesfîrşitele cozi — cît este de comod şi de prudent să ne ascundem fiecare în dosul unuia mai mare care să răspundă şi în cele din urmă şeful...

Fereşte-mă, Doamne, de adulatori, că de duşmani mă feresc eu singur.

„*Biată Ţară Românească*“. Unde sînt toţi cei care în trecut au clădit, cu sacrificii, în drăzneală, perseverenţă şi luptă zi de zi cu vitregia vieţii, o ţară mare, independentă şi democratică, unde fiecare trăia bine, muncea liber şi fără teamă?

Care să fie lozinca care să determine pe fiecare să-şi revindcă drepturile, să poată munci pentru o viaţă liberă şi îmbelsugată? Eu aş propune: *Răspundere Permanentă, faţă de conştiinţa ta, de tot ce faci pentru binele altora*.

Ion C. Brătianu
B-dul Mărăşeşti 42, Sc. 1, Ap. 32, Bucureşti, Sect. 4

Către
Comitetul Central P.C.R.
Bucureşti

30.XI.1983

„ACEASTA ESTE SITUAȚIA“

Atunci cînd nu mai există posibilitatea unei explicații pentru o dispoziție sau o măsură, care nu numai că nu respectă un regulament sau o lege în vigoare, ba chiar, cum din păcate se mai întîmplă, le mai și contravine, argumentul care pune capăt oricărei discuții explicative, este formula: „Asta este situația“.

Aceasta fiind situația, ce rost ar mai avea să ne pierdem vremea cu:

— Cum este posibil? Să vedeți că în cazul meu... etc., etc.?

Într-un dialog normal, formula se cere precedată de explicații sau urmată de lămurirea situației. Ei bine, nu! În limbajul la modă, ultima ediție R.S.R. a formulei „Aceasta este situația“, prin simpla ei pronunțare, ea este argumentul definitiv și irevocabil — că orice discuție este încheiată. Nu mai poate urma decît: „Să trăiți, am înțeles“, sau să pleci tăcut și resemnat că ai încercat tot ce a fost posibil.

Să vedeți însă că mai sînt unii, și nu puțini, care nu se mulțumesc cu noua interpretare a formulei, ba vor să mai știe, să cunoască și chiar să înțeleagă, dacă nu cumva este un secret de stat.

„Care este situația?“ Situația cea reală, cu explicații, precizări și cifre, nu ce ni se spune zilnic prin toate mijloacele de informare în vagi formule în care toate sînt angajamente, întreceri, depășiri și rareori cîte o autocritică urmată de asigurarea că toate se vor îndrepta în scurtă vreme.

Noi, încrezători, încurajați de viitorul promițător ce ni se deschide în fața, ar trebui să ne liniștim și să stăm răbdători în continuare, să luptăm zilnic cu: lipsurile, nevoile și necazurile, la nesfîrșitele cozi. La noi, unde se spune

zilnic cum că poporul este mereu consultat, că nici o hotărîre nu se ia fără asentimentul tuturor, nu știm nimic. De la organele oficiale de informare nu aflăm nimic precis, ci numai aprecieri favorabile asupra unor tranzacții, niciodată specificate.

În asemenea condiții, poporul, care își dă cu toată hotărîrea întregul sprijin și aprobă cu entuziasm măsurile menite să-i aducă bunăstarea, mereu așteptată și mereu aminată, în realitate nu află nimic de la cei care ar trebui să-l informeze.

În aceste condiții, normal este să circule cele mai variate zvonuri, fel și fel de versiuni, care de care mai fantaziste, șoptite de cele mai multe ori în gura mare. Că se exportă: viței în Italia, porci în Polonia, ovine în țările arabe, păsări în R.F.G., că în magazinele alimentare din Occident se vînd: legume, fructe și conserve de tot felul — producție R.S.R. —, mă rog, tot ce lipsește la noi.

Cei care întîmplător am avut ocazia să citim ziare și reviste ce apar în Occident, sau să ascultăm la radio vreo emisiune într-o limbă străină, am constatat că acolo: producția, angajamentele economice, tranzacțiile comerciale, relațiile între oameni, posibilitățile de a călători oricînd și oriunde nu sînt secrete pentru nimeni. Toate sînt redată în precizări și cifre grăitoare, discutate și criticate în fel și chip. Din discuții și propuneri apar soluții noi, avantajoase.

Nu am aflat că cerînd o explicație sau precizare să fi primit vreodată — în chip de răspuns — „Asta este situația“ și să vezi minunea: se găsesc de toate, într-o abundență de necrezut și în cele mai de neimaginat sortimente.

Ce ar fi dacă am încerca să renunțăm la „asta este situația“? Mai știi?...

Ion C. Brătianu
B-dul Mărăşeşti 42, Sc. 1, Ap. 32, Bucureşti, Sect. 4.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• MIRACOL.

Nr. 2/1991: al doilea număr al albumului document, subvenționat de Ministerul învățământului și științei, „o lacrimă în calea uitării celor care au plătit cel mai scump preț al libertății noastre”.

• Z. Ornea — VIAȚA LUI C. STERE, vol. II.

Editura Cartea Românească, București, 1991, 636 pp., 80 lei: ultima parte a monografiei ce înfățișează activitatea carturarului și omului politic, începând cu anul 1913 (vezi *Magazin istoric*, nr. 10-12/1990, 1/1991).

• Florin Constantiniu — ÎNTRE HITLER ȘI STALIN. ROMÂNIA ȘI PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV.

Editura Danubius, București, 1991, 135 pp., 62 lei: drama României, prinsă între Reichul lui Hitler și Rusia lui Stalin, prezentată sub forma unui diptic: geneza Pactului sovieto-german de la 23 august 1939 și urmările lui pentru România.

• Prof. dr. docent Ion Gherman — TINUTUL HERTA. ISTO-

RIA TRAGICĂ A UNUI PĂMÎNT ROMÂNESC (prefață: Nicolae Lupan, fondator al Asociației „Pro Basarabia și Bucovina”, președinte al Consiliului Național Român).

Supliment al revistei *Întregirea*, 28 noiembrie 1991, 32 pp., 25 lei: deși n-a fost menționată nici în tratatul Ribbentrop-Molotov, din 1939, nici în ultimatumul sovietic din 1940, Herta a fost totuși ocupată alături de Basarabia și nordul Bucovinei, în iunie 1940, aflăm din această lucrare.

• **ÎN UMBRA COROANEI ROMÂNIEI** (ediție de Gh. Buzatu, în colaborare cu Stela Cheptea și Sorin Părvu).

Editura „Moldova”, Iași, 1991, 207 pp., 80 lei: documente, amintiri și comentarii despre prințul Nicolae de Hohenzollern.

• **IALOGURI DE SEARĂ** (cu un Avertisment de Sorin Dumitrescu).

Editura Harisma, 1991, 150 pp.: dialoguri purtate între părințele Galeriu, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu și Sorin Dumitrescu, pe cînd „traiau și ei, ca toată lumea, într-o țară lugubră, pustiită de arbitrar, care din zi în zi arăta mai curînd

populată decît locuită cu adevărat”.

• Jean Ancel, Victor Eskenasy — **BIBLIOGRAPHY OF THE JEWS IN ROMANIA.**

Tel Aviv University, 1991, 150 pp.: autorii și titlurile a 576 articole în ebraică și 1614 în limbile română, engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă, poloneză, maghiară și idiş în transcriere latină adunate în această Bibliografie a evreilor din România.

• Hippolyte Taine — **FILOSOFA ARTEI** (traducere de Constanța Tănăsescu).

Editura Meridiane, București, 1991, 460 pp., 68 lei: prelegeri extrase din cursul ținut la L'Ecole des Beaux-Arts de către gînditorul și istoricul francez, ce a trăit între 1828-1893.

• **CAIEȚELE STUDIOULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”, BUCUREȘTI.**

Galați, 1991, 40 pp., 25 lei: evocări ale personalității lui Nicolae Iorga la 120 ani de la naștere și la 50 ani de la mîseleasca saucidere de către legionari.

COPERTELE

①④ Domnii români își comandau bijuteriile, cel mai adesea, la meșterii ardeleni. Le purtau ei, le dăruiau soților sau copiilor. Apoi, cînd se abăteau vremurile de restriște și erau mazi-liți, luau calea Istanbulului, le vindea pentru a-și salva capetele și, eventual, pentru a relua domnia. Garnitura de podoabe din imagine, lucrată în sec. XVII, se păstrează azi la Muzeul din Tirgu Mures. (Vlah Serai, p. 3)

② Două imagini bucureștene din veacul fanariot: mănăstirea Mihai Vodă — pe care acest desen din 1794 ne-o reamintește dominînd maiestuos împrejurimile de pe locul ce-i fusese destinat de ctitorul său; Domnitorul Nicolae Mavrogheni (1786-1789) plimbîndu-se într-o trăsură trasă de cerbi (Trei domni dintr-o „serie neagră”, p. 9)

③ La Alesia, în 52 î.e.n., galul Vercingetorix, cel care toată viața și-a forțat destinul, este nevoit să se predea în fața unui roman cu aureolă de invincibil: Cezar. Devenită mit național, scena capitulării a fost reprezentată de nenumărate ori (Gali își fac intrarea în istorie, p. 52); (reproduceri color executate de Val Dragu)

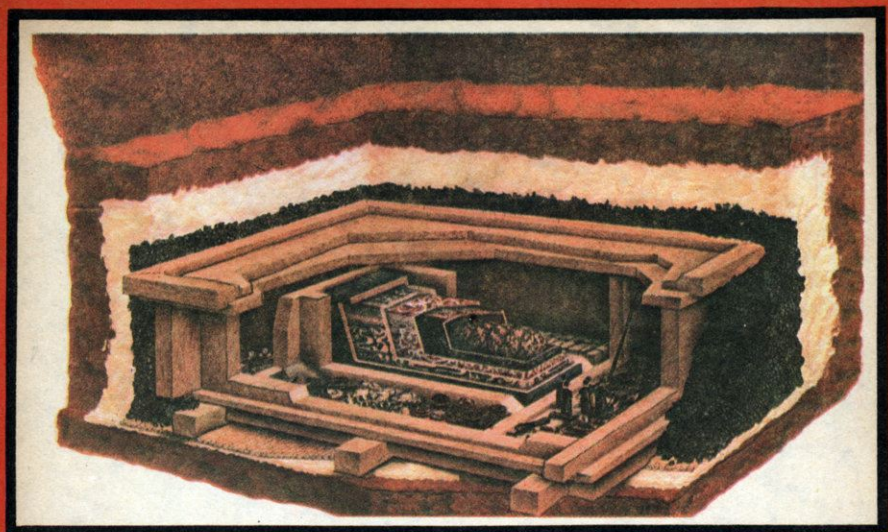
PLANSELE

① Orașele Chinei dinastiei Han (206 î.e.n. - 220 e.n.) nu s-au păstrat, în schimb mormintele prînciare sînt o mărturie a gradului de civilizație atins. În imagine: mormîntul soției unui mare dregător (aproximativ 150 î.e.n.), în care s-au descoperit mari cantități de mătăsuri și obiecte din lemn lăcuit. Așa arăta un sat al constructorilor de piramide egipteni. Casele erau ridicate din cărămizi nearse, iar acoperișurile făcute din grînzi de lemn peste care se întindea un strat de lut. Un trunchi de palmier sau o coloană din piatră sprijinea acoperișul camerelor mai spațioase

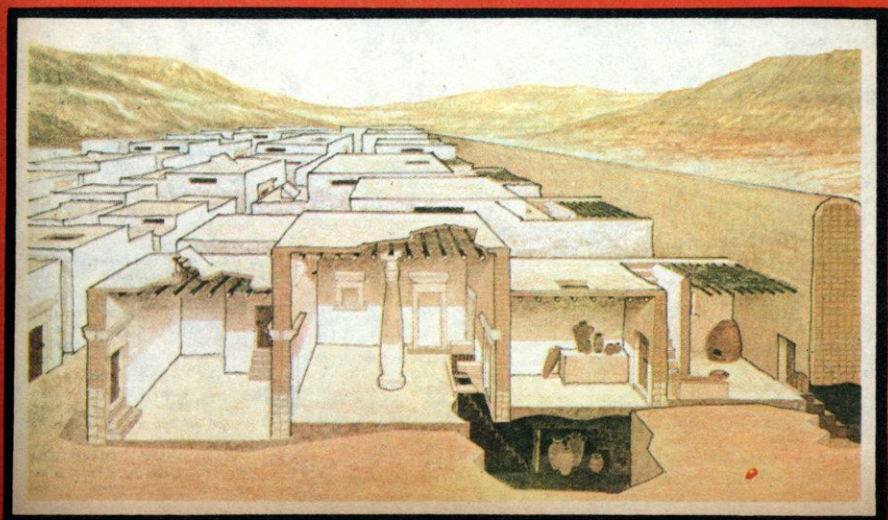
②③ Roma la sfîrșitul sec. IV e.n., în culmea gloriei, de la care a început și declinul. Timp de 300 ani a fost cel mai mare oraș de pe pămînt, cu aproximativ un milion de locuitori

④ În jurul anului 1000 î.e.n., stepele Rusiei de azi erau străbătute de populații nomade: călări războinici și crescători de vite. În mormîntul din imagine (sec. VI î.e.n., descoperit la Kostromskaya, lîngă Marea Neagră) au fost găsite scheletele a 13 călăreți și 22 cai, alături de arme din bronz (sus). O villa romană tipică, reconstituită pe baza descoperirii de la Kolin-Mungersdorf, din valea Rinului (jos) (Trecute lumi..., p. 55)

Trecute lumi...

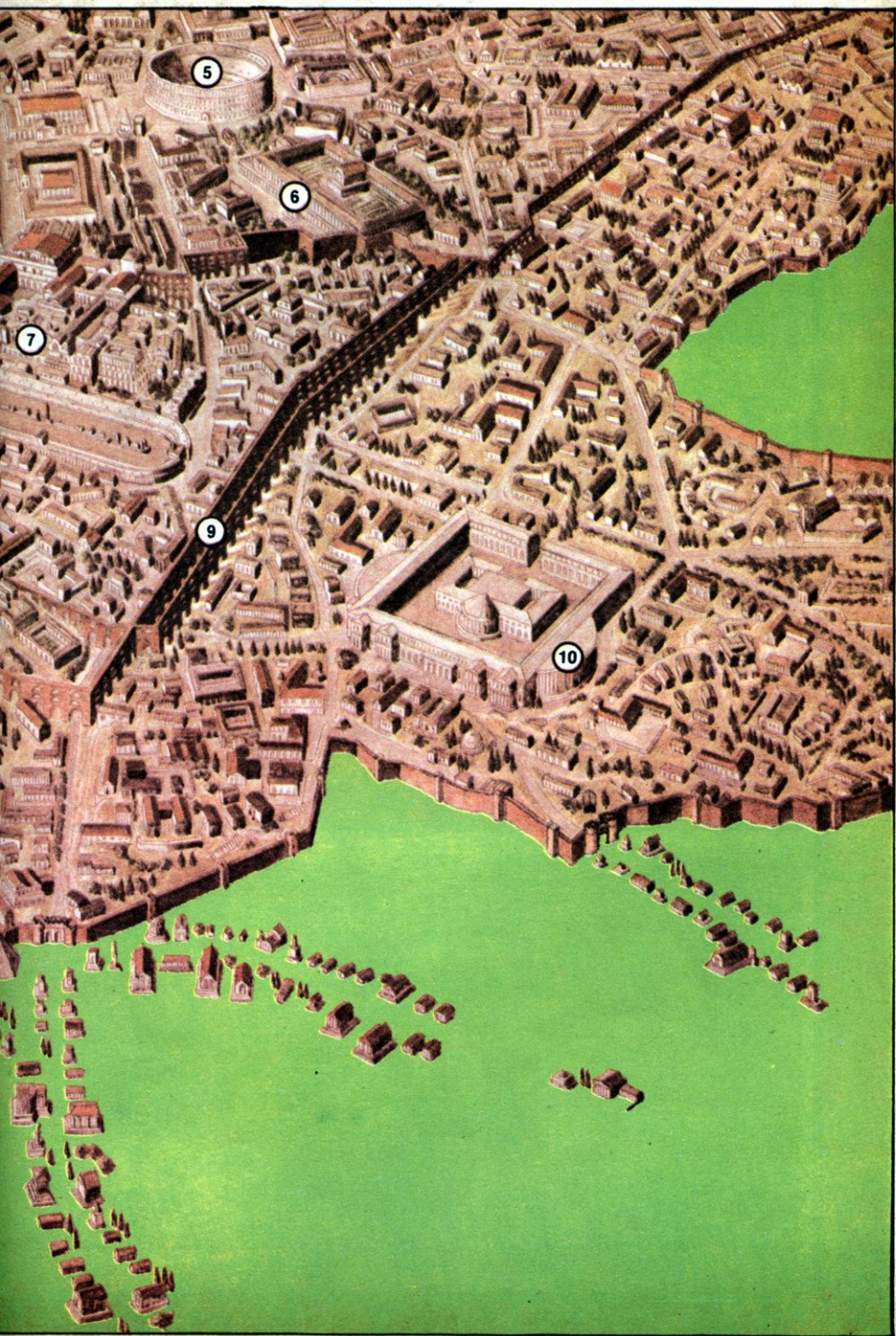

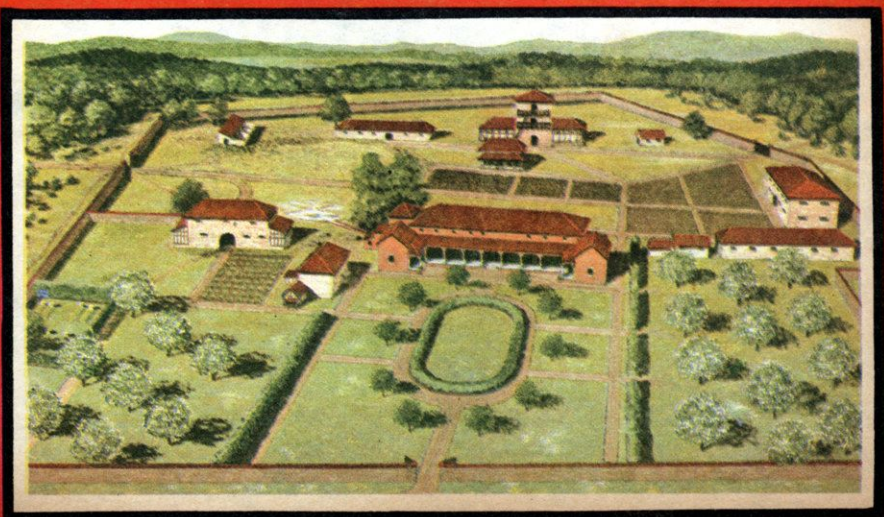
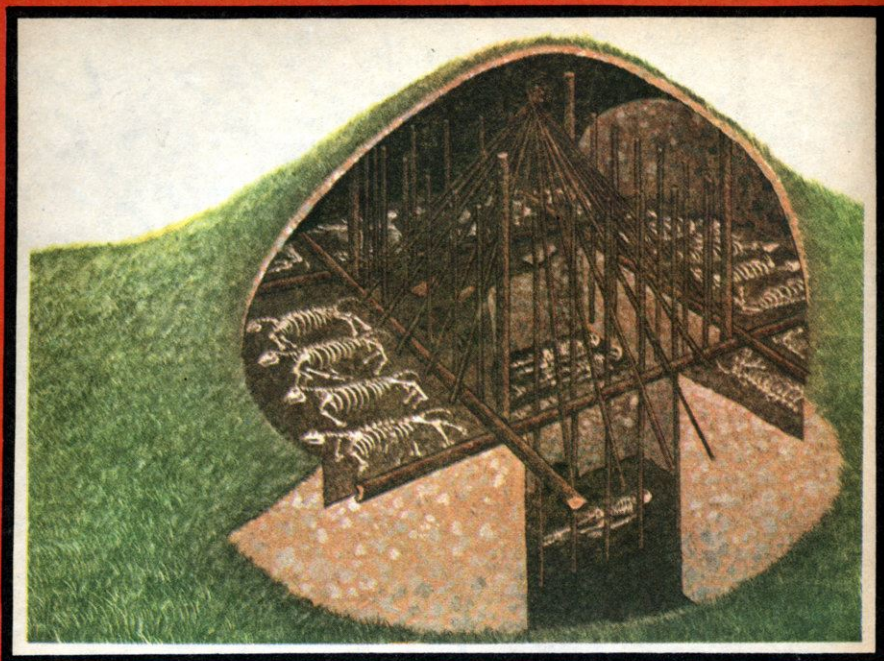

- 1) Stadionul lui Domițian (sfârșitul sec. I e.n.)
- 2) Forumul lui Traian (102-117)
- 3) Templul lui Jupiter Capitolinul (sec. VI î.e.n.; primul mare monument religios)
- 4) Forumul roman (început în sec. VI î.e.n.; primul centru politic al orașului)
- 5) Colosseumul (80 e.n.)
- 6) Templul Divinului Claudius (a doua jumătate a sec. I e.n.)
- 7) Palatul imperial (sec. I-III e.n.)
- 8) Circus Maximus (sec. IV î.e.n.)
- 9) Aqua Appia (începută în 312 î.e.n.; primul dintre apeductele orașului)
- 10) Băile lui Caracalla (sec. III e.n.)
- 11) Porticus Aemilia (mare piață)
- 12) Horrea Galbae (antrepozite restaurate în sec. I e.n.)
- 13) Zidul lui Aurelian (sfârșitul sec. III e.n.; primul zid împrejurător al Romei, după ce vreme de 600 ani nu avusesese nevoie de așa ceva)

25 ani

Prof. univ. IOAN SCURTU:

**"A GENERAT UN MARE INTERES
PENTRU ISTORIE"**

Apariția revistei Magazin istoric a fost un eveniment cu adevărat remarcabil în peisajul publicisticii și istoriografiei românești de acum 25 ani. Îmi amintesc că publicarea memoriilor lui Constantin Argetoianu și a multor documente, până atunci necunoscute publicului cititor, a stîrnit cu adevărat senzație și a generat un mare interes pentru istorie în rîndul unor largi categorii de cetățeni.

De-a lungul anilor, revista a adus o contribuție remarcabilă pe linia abordării unor teme esențiale din istoria poporului român și cea universală, fiind de un real folos pentru profesorii de istorie și pentru studenți. Eu însumi am găsit în Magazin istoric multe articole și materiale interesante pe care le-am utilizat în activitatea didactică și în lucrările pe care le-am publicat.

Evident, nici Magazin istoric nu a putut evita unele concesii ideologice și politice specifice perioadei comuniste, numerele festive din lunile ianuarie fiind aproape necitibile prin „omagiile” adresate „geniului conducător”.

Revista a depășit însă impasul în care se afla, imediat după decembrie 1989, reușind să se impună prin ținuta sa, prin larga deschidere spre marile adevăruri ale istoriei.

Urez revistei Magazin istoric viață fără de sfîrșit, curaj și consecvență în abordarea problemelor de istorie, mai ales a celor de istorie contemporană, spre a răspunde așa cum se cuvine încrederii și prețuirii pe care le are din partea sutelor de mii de cititori!

Revista noastră a atins numărul 302, dar ecoul aniversării celor 300 numere și 25 ani continuă. Am primit noi felicitări și răspunsuri la ancheta lansată cu câteva luni în urmă. Onorați, le publicăm în continuarea celor apărute în numerele 3 și 4 din acest an, pentru noi jubiliar.

Începem cu cele ale Directorului general al Arhivelor Statului, domnul profesor doctor Ioan Scurtu, părintelui profesor Dumitru Stăniloae, membru al Academiei Române, și înalt Prea Sfinției Sale, dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române.

Părinte prof. DUMITRU STĂNILOAE,
membru al Academiei Române:

**"O COLECȚIE DEOSEBIT DE IMPORTANTĂ
ÎN ISTORIA CULTURII NOASTRE"**

Felicit direcția revistei Magazin istoric cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a existenței ei, pentru materialele cu totul prețioase, referitoare la istoria poporului nostru, publicate în paginile ei. Ea va rămîne prin aceasta o colecție deosebit de importantă în istoria culturii noastre.

Îi urez un viitor îndelungat și o activitate la fel de bogată, așa cum o vor cere problemele cărora va avea să le facă față neamul nostru în cursul lui, probleme de adîncită înțelegere spirituală a identității lui, ajutată de experiența cîștigată în activitatea de pînă acum.

G. Stăniloae

Î.P.S. NESTOR VORNICESCU,

mitropolitul Olteniei,

membru de onoare

al Academiei Române:

**"TEZAU DE SIMȚIRE PATRIOTICĂ
ȘI NAȚIONALĂ"**

La împlinirea unui sfert de veac de apariție neîntreruptă a Magazinului istoric, sîntem bucuroși să adresăm bine cunoscutei reviste de cultură istorică și patriotică din țara noastră cordiale hiritisiri, împreună cu ură-

rile de Mulți ani și viață lungă publicistică.

În cele peste 300 numere ale colecției Magazin istoric oferite cititorilor, lună de lună, an de an, din rîvna redactorilor și colaboratorilor revistei, se află un veritabil tezaur de cultură și simțire patriotică și națională, cu cele mai ilustrative fapte, personalități, momente și evenimente din atît de gloriosul și zbuciumatul trecut al neamului. Ca într-o adevărată carte de istorie, generațiile de cititori ai revistei s-au apropiat și au luat cunoștință de pagini ale trecutului nostru pe care nu le puteau întîlni în alte lucrări sau publicații. Adresîndu-se de la primul său număr celor mai largi și felurite cercuri de cititori, se poate spune că Magazinul istoric a răspîndit luminile și învățămintele trecutului pentru întreg poporul român, ținînd vie flacăra iubirii de neam, de țară, de faptele și jertfele înaintașilor.

În ani cînd multe din adevărurile istoriei noastre nu puteau fi roștite, Magazinul istoric a găsit calea potrivită de a trece peste opreliști, prezentînd cititorilor săi faptele trecutului în toată bogăția și complexitatea desfășurării lor.

Ca slujitor al Bisericii noastre strămoșești, mărturisesc cît de prezentă a fost istoria ecleziastică în paginile revistei, de la începuturile sale daco-romane pe pămînturile noastre, cu primii martiri ai credinței, apoi cu cărturarilor noștri străromâni, cu faptele glorioase ale voievozilor iubitori de țară și de Dumnezeu, cu evocările unor înalți ierarhi care au trudit pentru biruința credinței creștine și a culturii naționale și pentru realizarea unității statale, cu sublinierea deosebitei înfloriri pe care au adus-o în viața spirituală a românilor cărțile bisericești de învățătură dar și de înălțare sufletească, patriotică. O bogată iconografie alb-negru, dar mai ales, color, a oferit nenumăraților cititori ai revistei, din țară sau de peste granițele ei, imagini grătore ale tezaurului de artă făurit de români și păstrat în sfintele lăcașuri de pe întreg cuprinsul țării.

Acum, cînd Magazinul istoric pășește în cel de-al doilea pătăr de veac al existenței sale, apreciîndu-i împlinirile și eforturile de pînă aici, îi dorim și mai departe aceeași benefică și frumoasă prezență în atenția și prețuirea tuturor cititorilor săi, noi și noi remarcabile apariții întru desăvîrșirea operei începute în urmă cu 25 ani, în aprilie 1967.

Cu binecuvîntări arhierești pentru redactori, ostenitori și cititori.

f. D. D. D.

Urmează răspunsurile domnilor Jacques de Launay (Franța), Henryk Samsonowicz (Polonia), Harald Hepner (Austria), Klaus Heilmann (Germania), Michael Harggor (Israel), V. Eșcenko (Rusia) la întrebările adresate de revista noastră:

1. Cum apreciați — din punct de vedere istoric — schimbările survenite după 1989 în țările din centrul și sud-estul Europei ca și din fosta U.R.S.S.?

2. Care vi se pare evenimentul cel mai important din istoria țării Dv. în epoca următoare celui de-al doilea război mondial?

3. Ce rol credeți că trebuie să revină disciplinelor istorice pentru pregătirea intelectuală a omului secolului XXI?

JACQUES DE LAUNAY, Franța:

„353 000 exemplare vîndute în România pînă la sfîrșitul anului 1990”. Sint cuvintele cu care și-a însoțit scrisoarea cunoscutul istoric, pe care le reproducem cu plăcere.

1. Civilizația urmează o linie continuă dinspre sud-est spre nord-vest. După o întrerupere de 72 ani pentru Uniunea Sovietică și 44 ani pentru Europa de sud-est, sub o autoritate totalitară, aceste țări și-au reluat mersul înainte.

2. Țara mea este Franța. Evenimentul cel mai notabil după anul 1945: reîntoarcerea la putere a generalului de Gaulle (1958-1969), care a permis Franței să-și recîștige locul pierdut între marile națiuni ale lumii (constituție democratică, avînt industrial, bogăție economică).

3. Disciplinele istorice și formarea omului în secolul XXI? Anul 2000 va marca sfîrșitul erei Gutenberg în favoarea audiovizualului; al ideologiilor politice în favoarea avîntului religiilor. Pentru că cine nu are trecut, nu are viitor, istoria va fi mai mult ca oricînd necesară, dacă se dorește ca progresul tehnic să continue.

Marq en Baroeul, 8 decembrie 1991

Prof. dr. HENRYK SAMSONOWICZ,

Polonia:

1-2. Primele două întrebări sînt strîns legate una de cealaltă. După al doilea război mondial, evenimentul cel mai important, după părerea mea, nu numai în istoria țării mele, dar și în istoria universală este prăbu-

șirea Uniunii Sovietice și declinul sistemului comunist în perimetrul întregii lumi. Rădăcinile acestui fenomen se află, evident, foarte departe de noi astăzi, dar anul 1989 este cel care a dat:

a) deformarea echilibrului politic între vest și est; b) schimbările în ierarhia economică și militară din lume acordind un loc important Comunității Europene; c) declinul ideologiei marxiste; d) libertatea pentru popoarele și pentru națiunile Europei central-orientale, cu dificultățile economice și de mentalități legate de aplicarea democrației, pentru societățile trăind în cadrul regiunilor totalitare; e) începerea, pentru lungă durată, a procesului de unificare al Europei de Est cu regiunile mai dezvoltate ale continentului.

3. A treia întrebare a Dv. atinge problema învățămintelor colective ale societăților de mâine. Disciplinele istorice oferă nu numai explicarea trecutului, ci ele formează structura intelectuală a individului și a colectivității.

Pentru a înțelege mai bine lumea, trebuie să ai posibilitatea să o privești ca pe un fenomen dialectic, istoric. Și, în plus, fiecare generație are dreptul și nevoia să găsească în istorie răspunsurile la alte și alte probleme. De aceea, eu sint convins că disciplinele istorice vor avea un rol foarte important în formarea intelectuală a omului sec. XXI, în ciuda dominației științelor tehnice și naturale!

Varșovia, 23 decembrie 1991.

Prof. univ. dr. docent

HARALD HEPNER, Austria:

1. Schimbările din Răsăritul și Sud-Estul Europei după 1989 au o foarte mare semnificație – atât pentru popoarele care locuiesc în această regiune, cât și pentru restul lumii.

După zeci de ani de imobilitate există din nou mișcare, suflă un vânt nou.

Desigur, acest lucru are o semnificație dublă: pe de o parte, posibilitatea de a reuși și astfel de a te bucura de noi șanse care ți se oferă, dar pe altă parte există și efortul de a te dezobișnui și în același timp a te alina la ceea ce era neobișnuit pentru tine. O bruscă trecere la preceptele modului de viață și ale formelor gândirii din vest constituie un drum invers. Ca să poți găsi un drum propriu al păcii, libertății și securității este necesară fără îndoială o mare doză de răbdare și o porție de noroc. Mi se pare că cel mai important lucru nu îl constituie ideile abstracte, care nu trebuie puse în fruntea preocupărilor, ci oamenii, care în condițiile actuale ale vieții lor au nevoie de speranță în reușită și încredere în viitorul lor.

2. Pentru Austria cel mai de seamă eveni-

ment, după încheierea celui de-al doilea război mondial, a fost hotărârea statală din 15 mai 1955, prin care – după 10 ani de împărțire și ocupație – țara a căpătat din nou acea libertate de acțiune internă și externă, atât de necesare pentru reconstrucția fără în deplină independență și libertate a conștiinței și, de asemenea, pentru a prelua în comunitatea restului lumii un rol folositor, fie ca mediatore între diferitele sisteme politice, fie ca păstrătoare a vechilor tradiții, în contextul imperativelor viitorului.

Experiența unui deceniu de viață la granița dintre Est și Vest, contactul cu lucruri dureroase atât în timpul cât și după terminarea războiului, ca și tradiția sa istorică, cereau ca Austria să dea dovadă de curaj pentru ca (desigur în cadrul unor limite) să fie cea care ajută sau cea care mediază.

3. Știința istoriei și toate subdisciplinele care îi aparțin au uitat cu desăvârșire în ultimele decenii care este în esență menirea lor.

Cele mai mari greșeli de care se face vinovată știința istoriei este că s-a vîndut parțial politicii și că s-a ocupat de interese proprii. Cu alte cuvinte, nu a ținut seama de imperativul adevărului pentru a sluji oame-nilor.

Ce rol trebuie să preia ea în viitor pentru dezvoltarea sa intelectuală?

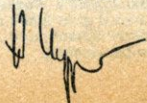
Personal, văd trei îndatoriri foarte importante.

Prima (pedagogică) constă în a explica mai clar decît pînă în prezent evenimentele istorice și într-un mod în care să fie inteligibile pentru publicul larg.

Al doilea imperativ (metodic) ar consta în a renunța la tiparele vechi (valabile pînă mai ieri) de gândire, în care istoria era privită cu ochelari înguști, fie cu ochelari „ideologici”, fie cu ochelari „estetizanți”, în care predomina numai fenomenul de cercetare strict științifică fără conexiune cu oamenii, cadrul în care trăiesc, – mediul și evenimentele pe care pune amprenta viața oamenilor în scurgerea vremii; de aceea toate fenomenele trebuie axate în jurul acestei teme majore, percepute astfel și prezentate ca atare. Aceasta denotă că munca trebuie dusă pe un tărîm foarte vast, cuprinzînd toate interdisciplinele, necesitînd un plan colectiv de lucru.

A treia îndatorire (filosofică) constă în modul de a privi istoria nu ca pe o disciplină ce trebuie studiată ca un fenomen trecut, depășit și opus prezentului și mai ales viitorului, ci gîndit, și cercetate fenomenele care – în pofida scurgerii anilor și a schimbărilor petrecute – nu s-au alterat deloc, deci a studia în ce măsură istoria fiind variabilă rămîne totuși, în anumite fenomene, constantă.

Graz, 26 noiembrie 1991

Prof. Dr. KLAUS HEITMANN, Germania,
Doctor honoris causa al
Universității București,
care ne-a răspuns în limba română¹:

1. Aceste prefaceri echivalează cu falimentul - definitiv, să sperăm - al dictaturii și al terorismului de stat pe întregul teritoriu al Europei, după ce s-a prăbușit fascismul în 1945. Să sperăm, totodată, că pretutindeni în Europa de Est și Sud-Est se va instala spiritul de democrație, de toleranță reciprocă între naționalități și grupările politice.

2. Evenimentul fundamental din istoria postbelică a Germaniei îl constituie înființarea Republicii Federale în 1949, ca orînduire bazată pe democrație, drepturile omului și pluralism politic.

3. Istoria este pentru societate ceea ce memoria este pentru om ca individ. Menirea științelor istorice a fost, este și va fi întotdeauna să prevină amnezia, asigurînd astfel identitatea colectivelor omenești.

Heidelberg, 15 decembrie 1991

M. Harggor

Prof. MICHAEL HARGGOR, Israel:

1. Apreciez schimbările din Estul Europei ca pe o evoluție istorică firească după ce această zonă a fost ca un lagăr de concentrare din 1944 pînă în 1988. Nu putem însă neglija progresul cultural pe care l-au făcut cetățenii țărilor foste comuniste, imigranții sosiți în țara noastră din fosta U.R.S.S. fiind o dovadă. Prețul plătit pentru aceasta a fost însă foarte mare.

Țările din această parte a Europei nu se pot întoarce pur și simplu la o formă de capitalism brutal, ele trebuie să se mențină într-o dimensiune umană, ceea ce este, însă foarte dificil: modelele trebuie să fie asemeni celui norvegian, danez, olandez, nu ca al conservatorilor britanici sau al Americii lui Bush.

2. Cel mai important eveniment din istoria Israelului a fost vizita președintelui Egiptului, Anwar Sadat în 1977 - pentru că ea ne-a demonstrat posibilitățile actuale de pace cu țările arabe.

3. Subiectele istorice în pregătirea intelectuală a omului secolului 21 trebuie să fie vîi

¹ În anul 1991, profesorului Klaus Heitmann, de la Universitatea din Heidelberg, i s-a conferit - ca o recunoaștere a contribuției sale la prezentarea limbii și literaturii române în spațiul germanic - titlul de Doctor honoris causa al Universității din București. Specializat în limbile franceză și italiană, ulterior în spaniolă și română (pe care o vorbește la perfecție), Klaus Heitmann este autorul unor volume de cîrtă valoare: *Der literarische Prozess gegen die französische Literatur im 19. Jahrhundert*, 1970; *Der französische Realismus von Stendhal bis Flaubert*, 1979, tradus și în limba română; *Das Rumänienbild im Deutschen Sprachraum 1775-1918*, în curs de traducere în limba română.

și prezente: istoria nu-l va lăsa pe om să se odihnească. Estimez că războiul rece a fost, de fapt, cel de-al treilea război mondial și că el s-a sfîrșit odată cu prăbușirea pactului militar de la Varșovia, împotriva forțelor vestice - un eveniment militar de proporții uriașe.

Prima parte a secolului următor va fi ocupată cu cel de-al patrulea război mondial - încercarea statelor extremiste ca să-și impună voința împotriva statelor democratice prin puterea lor nucleară și terorism. Nefiind în stare să intre în epoca industrială din cauza regimurilor dictatoriale și a mentalității tradiționale, aceste state vor adopta o politică a șantajului și extorsionii, care se va sfîrși numai prin planing familial și un control al ratei natalității în țările menționate anterior, ceea ce nu se va întîmpla în viitorul imediat.

Tel Aviv, 10 martie 1992

Prof. Michael Harggor

Colonel V. EȘCENCO, Rusia,
redactor șef al revistei
Voenno-istoriceski jurnal:

1. Din punct de vedere istoric, schimbările survenite după 1989 afit în țările Europei Centrale și de Răsărit, cît și în U.R.S.S. pot fi apreciate ca inevitabile, firești. Triumful libertății și democrației este inexorabil. Problema constă în ce măsură aceste schimbări oglindesc în mod adecvat, în etapa istorică dată, esența noțiunilor și categoriilor cu care operăm în cadrul limbajului democratic actual. În plus, după opinia mea, au fost eludate mari posibilități pentru desăvîrșirea unui mod autentic socialist de viață al popoarelor, pentru dezvoltarea unor relații apărute după al doilea război mondial și bazate pe principiile egalității, independenței și suveranității.

2. După cel de al doilea război mondial, cel mai important eveniment din istoria țării noastre este falimentul sistemului totalitar, întemeiat pe sadism ideologic, pe teroare politică, pe minciună și ipocrizie. De acest eveniment este legată dezmembrarea U.R.S.S. care nu a fost fatalmente predeterminată și poate avea cele mai tragice consecințe pentru popoarele țării noastre.

3. Pentru pregătirea intelectuală a omului veacului XXI, memoria istorică a poporului prezintă cea mai mare importanță. Lipsa memoriei ne condamnă la a repeta vechile greșeli, la a trăi noi tragedii. Trebuie să formăm o conștiință istorică cu o orientare spre ceea ce avem mai sînt din punct de vedere național, spre valorile general umane - pacea, fericirea muncă.

Moscova, 21 februarie 1992

Colonel V. Eșenco

PRIMA ANCHETĂ MAGAZIN ISTORIC

Ce vă place și ce nu vă place în Magazin istoric — serie nouă?

REZULTATELE

181 răspunsuri au sosit la prima anchetă organizată de revista noastră în numărul 1 din acest an. Pentru noi a constituit un inedit prilej de a cunoaște preferințele și opțiunile unui eșantion din rîndul cititorilor revistei noastre.

Pentru dumneavoastră, care v-ați ostenit să răspundeți întrebărilor noastre, această primă anchetă Magazin istoric a reprezentat totodată, o nouă modalitate de a vă exprima sentimentele față de revistă.

Am parcurs cu deosebit interes fiecare dintre scrisorile dv.: de la cea a veteranului trecut de pragul a nouă decenii de viață și pînă la cea a elevei abia desprinsă din vraja copilăriei; de la rîndurile poștaşului care împarte și revista noastră, acolo în colțul de țară unde își face datoria, și pînă la cele ale medicului, inginerului sau muzeografului care au ținut să ne comunice opiniile lor pe marginea celor 25 de numere ale revistei, serie nouă, apărute din ianuarie 1990 pînă în ianuarie 1992.

Alăturată listă, cu rezultatele anchetei, este mai elocventă decît toate comentariile noastre.

Se cuvin însă a fi remarcate, în mod deosebit, seriozitatea cu care au fost formulate răspunsurile, discernămintul selecției și, nu în ultimul rînd, dorința sinceră de a ne ajuta în munca noastră de alcătuire a revistei. Dar aceste calități sînt inerente relațiilor transparente dintre o revistă îndrăgită și cititorii ei.

E foarte, foarte lungă lista propunerilor de articole și rubrici noi formulate de participanții la anchetă (cca 1000 de propuneri). Le-am reținut, le studiem și sperăm că numerele viitoare ale revistei să vă certifice că am și început să materializăm pe cele reținute.

Și încă o remarcă. Această primă anchetă constituie, atît pentru dv. cit și pentru noi, un nou prilej de a ne privi față în față, fără nici o rețineră, fără nici o răstălmăcire.

Știm, este greu exercițiul sincerității. Noi ni l-am asumat, invitîndu-vă la această anchetă. 181 dintre cititorii noștri și l-au asumat și ei. Le mulțumim.

Precizăm că, în cazul în care la una din întrebări au fost menționate mai multe răspunsuri decît cele solicitate de noi, respectiv cite 5 pentru întrebările nr. 1 și 2 și cite 1 pentru nr. 3, 4, au fost luate în calcul doar răspunsurile în ordinea indicării lor pe formulare. Este foarte instructivă lista (pe care o vom menționa la o rubrică de Dialog) cu opiniile cititorilor noștri. Important este că ei își spun părerea și judecă istoria din articolele noastre; diversitatea opiniilor pro și contra arată și diversitatea cititorilor noștri.

Răspunsuri	— 181
Bărbați	— 166 (91,71%)
Femei	— 15 (8,39%)

Ocupații

Pensionari	— 102 (56,35%)
Elevi, studenți	— 21 (11,60%)
Ingineri, maștri, tehnicieni,	
subingineri, economiști	— 18 (9,94%)
Cadre didactice	— 15 (8,28%)
Muncitori	— 14 (7,73%)
Funcționari	— 3 (1,65%)
Medici, asistenți medicali	— 2 (1,10%)
Șomeri	— 2 (1,10%)

Alte categorii

(conducător tren, marinar,	
poștaş, muzeograf)	— 4 (2,20%)

5 articole care au plăcut

1. „Cazul” grupului Lucrețiu Pătrășcanu — Cristian Popișteanu — 57 (31,49%)
2. Din vremea cînd se pregătea Marea Unire — G.T. Kirileanu — 31 (17,12%)
3. România în al doilea război mondial — A. Duțu, M. Reteșgan, M. Ștefan — 30 (16,57%)
4. Ministrul Elveției la București transmise — A. Șiperco — 24 (13,25%)
5. Cît timp am fost vecini cu rușii — V. Cîndea; Din iadul închisorilor comuniste — Gh. D. Marinescu; — cite 22

Seriile despre Revoluția fiecare (12,15%) din decembrie 1989

5 articole care nu au plăcut

1. Au plăcut toate articolele — 82 (45,30%)

2. Teroare în Palatul Primăverii — V. Adam — 12 (6,62%)
3. Un interviu al poetului M. Dinescu acordat ziarului francez Libération; Mamutul și literatura — M. Dinescu; Modelul cultural-artistic un model istoric — R. Theodorescu; Tirania antică și tiranii moderne — Z. Petre-Condu-rachi — cite 10
fiecare (5,52%)
4. Istoria în școală — 9 (4,97%)
5. Rebus; Uzinele „Malaxa”; Seriile despre Revoluția din decembrie 1989 — cite 8
fiecare (4,47%)

Cea mai atractivă copertă 1

1. 11/1990 — 43 (23,75%)

Alte răspunsuri

2/1991	— 27 (14,91%)
1/1990	— 22 (12,15%)
5/1990	— 20 (11,04%)
Toate au fost atractive	— 14 (7,73%)

Numărul de revistă care a interesat cel mai mult dintre cele 25 numere la care se referă ancheta

1. Toate — 36 (19,88%)

Alte răspunsuri

1/1992	— 21 (11,60%)
11/1990	— 14 (7,73%)
12/1991	— 11 (6,07%)
1/1991	— 10 (5,52%)

„CUMPĂNA DE MOARTE PRIN CARE AM TRECUT“

ADRIAN BRUDĂRIU

„Mă aflu arestat într-una din cazematele de la Jilava, când un gardian a intrat în camera mea și mi-a spus cu blindețe:

— Ia-ți boarele și urmează-mă la tovarășul comandant. Dar grăbește-te!

N-am intuit ce vrea să spună cu tonul lui enigmatic. Credeam că mă vor duce la altă închisoare și cum eram distrofic, slăbit de la 85 la 55 kg, abia mă puteam mișca. Nu mai știam nimic despre soția mea Margareta și nici despre fiul meu Dan. În ziua arestării mele, în urmă cu doi ani, la 2 decembrie 1956, soția mea se afla la Budapesta, plecată la înmormintarea tatălui ei. Fiul meu, avocat în București, rămăsese singur acasă.

Pierdusem voința de a mai trăi și îmi era tot una dacă mă împușcă sau mă trimit la Gherla sau Pitești, despre care se spunea că erau închisori de exterminare. Ajuns la poarta închisorii, după două ore de așteptare într-o gheretă înghețată, secretarul cancelariei închisorii, un plutonier, mi-a spus că sînt liber, că m-a grațiat Groza. Vesteau nu mi-a făcut nici o emoție. Eram indiferent. Sfirșit.

Ieșind pe poartă, nu știam pe unde s-o apuc; am pornit la întimplare. Abia mă tîrîiam, când un țaran cu carul mi-a arătat drumul. M-am prins cu mina de loitra carului, ca să pot merge mai ușor. Am intrat în vorbă cu el și, între altele, mi-a spus că Groza murise în ziua de 7 ianuarie 1958, deci cu o săptămînă în urmă. În închisoare nu se spusese o vorbă.

Am ajuns acasă seara. Soția, plîngînd de bucurie, mi-a spus că mă aștepta. Fiul meu, profund tulburat și el, mi-a zis că nu cu mult timp în urmă Groza trimisese vorbă prin avocatul Costea că semnase un decret cu grațierea mea. Nu mai pricepeam nimic: eram în ziua de 13-ianuarie 1958, iar Groza murise cu șase zile în urmă... Mai apucase, probabil, să semneze decretul acela...“

Așa își încheie Adrian Brudăriu evocarea despre calvarul suportat de el în temnițele regimului comunist. Manuscrisul pe care l-am consultat poartă titlul Fiile de istorie adevărată și cuprinde pagini impresionante

nu numai despre suferințele îndurate de autor în anii acela de cruntă teroare comunistă, ci și numeroase alte mărturii privind barbaria campaniei de lichidare fizică a multor intelectuali.

Despre autorul acestor evocări ne rezu-măm a reproduce „vocea” pe care i-a consacrat-o Lucian Predescu în Enciclopedia Cugetarea, la p. 132, și aceasta din dorința de a elimina orice subiectivism: „Brudăriu, Adrian, avocat, n. 26 aug. 1893 în Dobrovăț, Vaslui. A urmat Liceul Național din Iași. Licențiat în drept Iași. Fost magistrat. Comandantul eroinei Ecaterina Teodoroiu în marile războaie. Președ. org. «Frontului Românesc» de Gorj și vice-președ. al org. de Timiș-Torontal. Deputat 1927-8. Președintele secțiunii sociologice și politice a Institutului Banat-Crișana, Timișoara”.

Completăm doar cu informația că în perioada interbelică, ca avocat, a apărut pe mulți antifasciști și comuniști în cadrul unor procese, dar acest fapt s-a dovedit fără valoare atunci cînd ohrana comunistă și-a declanșat campania teroristă împotriva intelectualității române, fostul apărător al comunistilor ajungînd el însuși, după evenimentele din Ungaria din 1956, în postura de victimă a celor pe care-i ocrotise.

Nu îi vom da cuvîntul pentru a-și povesti propriile-i suferințe; el va depune mărturie despre calvarul altora; în dorința de a sublinia, cu temel credem noi, că și în acele groaznice împrejurări, rezistența anticomunistă, chiar și sub formula solidarității umane, a existat, a creat și întreținut speranța în revenirea vieții la făgașul ei normal.

Și încă o lămurire: Moș Ghiță din dramatica poveste ce urmează nu este nimeni altul decît cunoscutul cărturar Gh. T. Kirileanu, ale cărui însemnări memorialistice au făcut incintarea cititorilor noștri în multe numere ale revistei Magazin istoric încă din seria vechi (nr. 3-6/1982, 8/1984 și în nr. 10-12/1990 și 1-4/1991), unde au văzut pentru prima dată lumina tiparului.

Marian ȘTEFAN

După șase săptămîni de la audiența mea la președinte, din ziua de 11 noiembrie 1954, cînd [Petru Groza] mi-a povestit că s-a întors acasă din China, „călare în sa”, susținut de Mao Zedong, [în sensul] că poate îndrepta unele nedreptăți, m-am dus la Piatra Neamț, la fratele meu, care era bolnav. Cu acest prilej, am făcut o vizită binefăcătorului meu Gh. T. Kirileanu, care zăcea în pat, după o operație de prostată nereușită.

În trista sa sihăstrie, octogenarul, proscris pentru că refuzase să se încadreze în noul regim comunist, era pus spre lichidare și mereu în obiectivul securității. Biblioteca sa, cu mari valori ce puteau fi comercializate, precum și casa pe care o durase cu mare sacrificii, erau centrelor de atracție pentru tot felul de impostori care doreau să se îmbogățească. L-am găsit pe „Portarul Sucevei” — cum îl intitula profesorul Simion Mehedinți, prietenul octogenarului — în pat, citind și răsfoind publicațiile care apăreau și care îl interesau, mai ales din punct de vedere istoric și literar. Avea lîngă el un caiet în care nota erorile, toate neadevărurile pe care le constata și le combatea, însemnînd totul, cum spunea el, „pentru viitorime”, ca să se știe care este adevărul, singurul pe care se poate clădi ceva temeinic. Dîndu-mi și mie să citesc o parte din acele însemnări critice, obiective după părerea mea, mi-am dat seama că putea avea neplăceri dacă ele ar fi căzut sub ochii celor vizați și l-am sfătuit să nu le mai păstreze în casă, și mai ales, sub pernă.

— Nici vorbă, mi-a răspuns parcă jignit bătrînul, vreau ca viitorimea să cunoască ce se petrece în zilele noastre, în care domnesc minciuna, jaful și impostura...

După plecarea mea, în preajma Crăciunului 1954, Moș Ghiță a fost arestat. Fusese suficient un denunț anonim, pentru ca fostul academician de onoare Gh. T. Kirileanu să fie arestat...

În denunțul anonim se scria că bătrînul ascultă radio Londra, că critică regimul comunist și că are aur ascuns în pod și arme în lăzi. Percheziția făcută nu a găsit nici aur — căci aurul era biblioteca sa —, nu a găsit nici arme în lăzi, ci cîteva covoare date spre păstrare de către logru Lalu, prietenul său, care fusese deputat averescan și prieten cu d-rul Groza din același partid, pe vremuri, în 1926...

Dar pentru că bătrînul recunoscuse că ascultă radio Londra, singur, și că în adevăr face însemnări despre neadevărurile scrise, pentru că „viitorimea” să cunoască adevărul acestor zile”, a fost declarat arestat, ordîndu-i-se să se scoale și să se îmbrace, spre a fi dus la închisoare. Octogenarul, demn și hotărît, a spus:

— Scoateți pistoalele și omoriți-mă. Vreau să mor în patul meu!

După ce au chibzuit, ofițerii anchetatori au dispus să fie arestat la domiciliul său pînă la terminarea cercetărilor.

Nepotul său, Grigore Kirileanu, membru de partid [P.C.R.] și responsabil al librăriilor și vinzării cărților în Piatra Neamț, a izbutit cu greu să vină la București la mine și să mă roage să intervin la d-rul Petru Groza ca să salveze viața lui Moș Ghiță, dar și biblioteca acestuia, pe care pusesese ochii Ministerul culturii, condus de Constanța Crăciun.

M-am dus la președinte, i-am înfățișat cazul.

Gh. T. Kirileanu dorea să lase Academiei bibliotecă sa, cu toate valorile și raritățile ce se aflau în ea, iar partea beletristică să formeze, în casa sa, după moartea lui, o bibliotecă care să-i poarte numele, dar nu înțelegea ca toată truda și agoniseala lui de o viață să fie prădăuită și să intre pe mîna nepricepuților. Nepotul său îmi adusesese o cerere și o autobiografie, semnate de donator. După relatarea verbală a cazului,

lui, dr. Petru Groza (eu fiind în biroul său de la M.A.N.) a chemat la telefon pe Constanța Crăciun, care ordonase preluarea bibliotecii lui Gh. T. Kirileanu, fiind informată despre valoarea acestei biblioteci unice de către C. Prisnea, adjunctul său, care era din Piatra Neamț și cunoștea această comoră spirituală.

— Te rog să taci și să nu mă întrerupi cînd vorbesc cu Constanța Crăciun, căci te vîd tare agitat, mi-a zis președintele.

— Constanța Crăciun, ce-ai făcut cu Kirileanu de la Piatra Neamț? Dar dumeata nu ascultă radio Londra? De cînd este oprită ascultarea? Este oprită difuzarea știrilor ascultate, dar bătrînul e bolnav în pat și ascultă singur radio; măcar această mîngiere să-i lăsăm... Ați găsit sub pernă un caiet în care ne critică? Foarte bine, nu am admis noi critica și autocritica? E bine să fim informați și să ne spună un bătrîn cu ce am greșit; poate că are dreptate în unele privințe... Dar pe cine ai pus dumeata să inventarieze acele opere de valoare deosebită? Un tovarăș ridicat, spui? Cum? Pe Deleanu? Nu-i un zidar din Timișoara? Bine, dar de ce s-a pus sub inventar și portretul tatălui lui Kirileanu, pictat de Octav Băncilă, după 1907? Și celelalte picturi?... Nu, nu sînt mulțumit... Voi pune chestiunea în Consiliul de Miniștri...

Punînd telefonul jos, președintele mi-a cerut cererea de sesizare și referatul meu. Eu i-am dat numai referatul și autobiografia lui Gh. T. Kirileanu, căci nu-mi plăcea modul de redactare al cererii de sesizare.

A doua zi, pe la 12, soția mi-a telefonat la întreprinderea „Prospecțiuni”, unde lucram, și mi-a spus că secretara d-rului Groza a fost acasă la noi și a lăsat un plic, prin care eram chemat urgent. La ora 15 eram deja în fața intrării, să-l întîmpin pe dr. Groza, dar un milițian mi-a spus că nu pot să stau acolo, că se va supăra președintele, căruia nu-i plăcea să fie acostat în fața clădirii. M-a sfătuit să stau după un stîlp. Peste cîteva minute a

¹ Dr. Petru Groza, în calitate de președinte al Marii Adunări Naționale, în fruntea unei delegații române, fusese invitat să participe la festivitățile organizate cu prilejul celei de a V-a aniversări a Republicii Populare Chineze; fusese primit în trei rânduri de către Mao Zedong — la 25 septembrie, 11 și 29 octombrie, cu care prilejuri purtase convorbiri cu conducătorii comuniști chinezi.

apărut Groza, ținând de braț pe doamna [Veturia] Goga¹. Am ieșit din ascunzătoare și i-am spus:

- M-ai chemat și am venit...
- M-ai dezinforma în chestia Kirileanu!, a spus el ridicând brațele.

Revoltat și congestionat la față, am ripostat:

- Nu v-am dezinforma! V-am spus întotdeauna adevărul. Răspund cu capul pentru adevărurile pe care le-am relatat în chestia Kirileanu!

Descumpănit, văzând revolta mea și dindu-și seama de gravitatea cuvintelor sale, s-a adresat omului său de încredere și însoțitorului său permanent. lt. colonelul Stancovski:

- Rămii și explică-i d-lui Brudariu ce s-a întâmplat în Consiliul de Miniștri...

După ce dr. Groza s-a urcat în mașină și a plecat, colonelul mi-a spus:

- Președintele a fost dezațuat în Consiliu, pentru că nu i-ați dat cererea de sesizare, ci numai autobiografia lui Kirileanu, iar Constanța Crăciun a prezentat o nouă cerere a lui Kirileanu, prin care recunoaște întreaga sa vinovăție și imploră să i se lase viața, conștientând că Ministerul culturii să facă ce vrea cu biblioteca sa. Președintele trebuie să se reabiliteze și de aceea v-a chemat să-i predați chiar astăzi cererea de sesizare, căci nimeni nu poate interveni fără să fie sesizat în scris...

Am plecat. Cum nu voiam să predau cererea pe care o aveam la mine, am chemat la telefon, prin fratele meu de la Piatra Neamț, pe Grigore Kirileanu, nepotul „librar”, cum îi spunea Moș Ghiță, și i-am spus să vină cu primul tren la București. A doua zi dimineața, a și sosit în București și i-am dictat cererea pe care trebuia s-o rescrie Moș Ghiță, să o semneze și să mi-o aducă a doua zi pentru a o preda d-rului Groza. După ce am terminat de dictat, Grigore Kirileanu mi-a zis că Moș Ghiță nu va semna această cerere redac-

tată în termeni așa cutezători, căci eu o concepusem ca din partea unui donator creditor al „viitorimii” și nu ca pe aceea a unui miluit al regelului.

- Dacă nu va voi să scrie așa cum am dictat eu această cerere, să-i spui lui Moș Ghiță că va fi ridicat cu pat cu tot, iar eu voi fi arestat, pentru că am îndrăznit să „dezinformez” pe președintele M.A.N.

A doua zi, Grigore Kirileanu a venit și mi-a adus cererea scrisă și semnată de Gh. T. Kirileanu, iar eu am predat-o președintelui, care a fost satisfăcut. Am fost informat că președintele ieșise învingător în Consiliul de Miniștri, dar confruntarea fusese dură.

La Piatra Neamț au fost trimiși substitutul procurorului general și C. Prisnea, însoții și de preotul C. Mătașe, un cărturar localnic.

- Cine v-a spus că sînteți arestat, domnule Kirileanu?, a întrebat procurorul.

- Dumnealui, a spus Moș Ghiță, arătînd spre șeful securității locale.

- Ei bine, să știți că nu sînteți arestat și că aveți dreptul să faceți ce voțiți cu biblioteca dumneavoastră...

După cîteva zile m-am dus la Piatra Neamț și i-am sfătuit pe Moș Ghiță să facă donația proiectată, prin dr. Petru Groza.

[Iată acum și scrisoarea lui Gh. T. Kirileanu către Adrian Brudariu, din 7 ianuarie 1955, prin care povestește cum a fost arestat în timp ce era bolnav grav].

Scumpe prieten Adrian,
Din cauza denunțării făcute la București de chirișa care se vedea amenințată cu evacuarea camerei ocupată, în care urma să se facă inventarierea bibliotecii mele, m-am pomenit cu o SEVERĂ PERCHEZITIE și un lung interogatoriu asupra însemnărilor mele zilnice, care s-au găsit cu aprecieri asupra oamenilor și evenimentelor, fiind sechestrate și duse la București. IAR EU LĂSAT ÎN STARE DE AREST în odaia mea, din cauza grelei stări a sănătății și a îngrijirilor medicale.

SINGURA SPERANȚĂ CE MI-AM MAI RĂMAS ESTE SĂ FIU

LĂSAT SĂ MOR ÎN PATUL MEU.

Îți poți închipui cît de ÎNGRIJORAT SUNT ÎN PRIVINȚA SOARTEI BIBLIOTECEI MELE. MAI MULT DECIT ASUPRA SOARTEI MELE.

Va fi luptă între Ministerul culturii și între Biblioteca Academiei, aceasta fiind mai îndreptățită, deoarece cărțile rare, precum și partea documentară și arhivistică este specialitatea ei.

Ar fi bine să te întâlnești nu numai cu profesorul Constantinescu-Iași, ci și cu Alex. Elian, care lucrează la Academie și a cercetat biblioteca mea.

De asemenea, ar fi bine să te întâlnești cu profesorul G. Macovei, care știe despre pătania mea și ar aprecia dacă-i potrivești să ceară ajutorul lui M. Sadoveanu.

NENOROCITĂ ÎNCHEIERE A UNEI VIETI ZBUCIUMATE ÎN ZADAR.

Vechi și devotat prieten, Moș Gh. T. Kirileanu.

[Și o a doua scrisoare, din 8 februarie 1955]:

Scump prieten Adrian,

Ai făcut o minune morală pentru ambele părți, minune care s-a încheiat în ziua de 4 februarie prin vizita ce mi s-a făcut de ministrul culturii C. Prisnea și de un procuror al Procuraturii Generale din București, care mi-au cerut informații despre purtarea lui Alex. Deleanu față de mine.

Nu știu însă dacă mi-oi mai veni în fire după cumpăna de moarte prin care am trecut, dar cel puțin nu mai trăiesc cu viermele în hrean și cu sabia lui Damocles deasupra capului... Apoi sper că inventarierea cărților va fi aminată pînă se va încălzi vremea la primăvară și starea sănătății mele se va mai îndrepta.

Cu multă dragoste și adîncă recunoștință te binecuvîntez, gîndindu-mă la pămîntul care ne-a dăruit un suflet așa de rar: viteaz și înimos ca al d-tale.

Vă doresc sănătate la tustrei.

Frățești îmbrățișări,
Moș Gh. T. Kirileanu. ■

¹ Ea însăși, ca soție a unui fost prim-ministru, dar mai ales ca prietenă apropiată a familiei marelui Ion Antonescu, țintă a persecuțiilor regimului comunist.

ECOURI LA „CAZUL” GRUPULUI PĂTRĂȘCANU

Serialul „Cazul” grupului Pătrășcanu a pus în circuit public documentele de bază privitoare la cea mai „reprezentativă” și cea mai aberantă dintre inscenările de acest fel puse la cale în anii dictaturii comuniste. Publicarea acestor documente a avut ecou, redacția primind numeroase semnale în acest sens, din țară și străinătate. Între ele și scrisoarea semnată de general-locotenent în rezervă GRIGORE RĂDUICĂ, din care publicăm fragmentul de mai jos, sub un titlu aparținând redacției; el aduce noi elemente ale modalităților prin care conducerea P.C.R. își trata adversarii; în cazul lui Pătrășcanu, ca și în cazul lui Foriș, chiar și pe proprii militanți declarați indezirabili.

CRIMA

DIN SEDIUL COMITETULUI CENTRAL

...Am văzut că în anul 1991, în revistă, au început să se publice diferite materiale cu privire la activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu, precum și cu privire la ancheta și judecarea lui.

Deoarece cunosc problemele în legătură cu acțiunea de pregătire a reabilitării lui Pătrășcanu și a „grupului” său în 1968, iar unele aspecte în legătură cu această acțiune sînt singurul, aflat în viață, care le cunosc, doresc să vi le relatez, spre a fi cunoscute...

În anul 1962, la absolvirea cursurilor Academiei militare, am fost repartizat ca instructor în secția militară și justiție (secția pentru controlul muncii la M.A.N., M.A.I., justiție și procuratură) de la C.C. al P.C.R. În 1963 am promovat ca adjunct al șefului secției, pentru controlul muncii la Ministerul Apărării Naționale, iar în august 1965 am fost numit șef al acelei secții.

În vara anului 1966, Vasile Patilinet, care era secretar al C.C. al partidului, mi-a adus la cunoștință că Nicolae Ceaușescu a decis ca să se constituie un colectiv pe care să-l conduc eu, colectiv care să se ocupe de studierea tuturor materialelor în legătură cu „cazul Pătrășcanu”, cu

precizarea că trebuie păstrat secretul strict asupra preocupărilor acestui colectiv și mai ales în legătură cu constatările făcute, pînă la prezentarea acestor constatări conducerii partidului, stabilindu-se de asemenea ca studiul să se efectueze numai în biroul meu din sediul C.C. al partidului, unde să se păstreze dosarele și toate materialele adunate din diferite arhive, inclusiv caielele cu însemnări în acest caz pe care și le făcea fiecare membru al colectivului, ori declarațiile, informările și alte materiale luate de la cei cu care se discuta pentru elucidarea cazului.

Din colectiv, afară de mine, au mai făcut parte: Teodor Vasiliu — adjunctul meu pentru controlul muncii la justiție și procuratură; Ion Medrea — adjunct al șefului colegiului central de partid; Buru Lefter — adjunct al procurorului general al Republicii și un general din partea Ministerului de interne.

Pînă la începutul anului 1968 au fost strînse și studiate peste 100 000 (una sută mii) file din diferite dosare și alte materiale și s-a discutat cu multe zeci de persoane implicate într-un fel sau altul în acel caz (anchetatori, anchetați, martori etc.). Cu cei

mai mulți dintre aceștia discuțiile s-au purtat numai de către mine, pentru a se evita eventualele rețineri de a face relatări în cazul că, fiind mai multe persoane prezente, ar fi crezut că sînt anchetați din nou.

La intervale de circa o lună de zile eu îl informam pe Vasile Patilinet în legătură cu mersul documentării și constatările făcute, iar acesta îl informa pe Nicolae Ceaușescu.

Prin ianuarie 1968, l-am informat pe Vasile Patilinet că în linii mari am terminat documentarea, că am pregătit și un raport sinteză cu constatările făcute, dar că, pentru definitivare, ar mai fi necesar să se dea aprobare pentru a se discuta cu unele persoane care făceau parte din guvern și din conducerea partidului (Aurel Vijoli, Mihai Levente etc.), care cunoșteau unele date în legătură cu „cazul Pătrășcanu” și de asemenea să se aprobe consultarea și a unor materiale existente în arhiva aflată la dispoziția Biroului politic al partidului.

În această situație, Ceaușescu a decis constituirea unei comisii formate din membri ai C.C. care să continue și să definitiveze documentarea începută de colectivul nostru. Iar apoi s-o prezinte

conducerii partidului. A stabilit ca eu să lucrez în continuare la acest caz, sprijinind comisia constituită și păstrind întreaga documentare asupra mea până la încheierea acțiunii. Tot în acest scop puteau să fie folosiți în continuare, cît era necesar, și ceilalți membri ai colectivului menționat.

Ceașescu a stabilit nominal componența comisiei, astfel: președinte — Gheorghe Stoica, unul din cei mai vechi membri ai P.C.R., cel care l-a selectat și atras în activitatea comunistă pe Gheorghiu-Dej; membri: Vasile Patilinet, Ion Popescu-Puțuri, Nicolae Guină și Ion Stănescu — președintele nou-înființatului Consiliu al securității statului.

Comisia a luat cunoștință de documentarea pregătită de colectivul nostru și după ce s-a convins de corectitudinea constatărilor noastre, a audiat — și cu participarea mea — persoanele pe care le propusesem a mai fi ascultate, precum și alte persoane care s-a considerat necesar a fi audiate și apoi mi-a dat indicații în ce sens să refac și să completez raportul, eu îndeplinind rolul de secretar al comisiei, la mine existind — așa cum am mai menționat — toate dosarele și celelalte materiale strînse asupra cazului.

Întrucît în dosarele „cazului Pătrășcanu” existau materiale în care se afirma că acesta (Pătrășcanu) — în perioada războiului (1941-1944) — ar fi avut legături cu Ștefan Foriș, fostul secretar general al P.C.R., și că, împreună, ar fi complotat ca agenți ai Siguranței, s-a pus problema de către comisie (de fapt de către Gheorghe Stoica) să se lămurească ce s-a întimplat cu Ștefan Foriș: cînd, cum și unde a dispărut el?

Comisia mi-a cerut mie să cercetez și să lămuresc acest caz. După minuțioase verificări, am reușit să aflui că Foriș a fost răpit de pe stradă și dus la sediul Comitetului Central al partidului [aflat atunci într-o clădire de pe Aleea Alexandru], unde a fost ținut închis sub pază pînă cînd a fost ucis. Pintilie Gheorghe (Pantiușa), fostul director administrativ și șef al pazei sediului partidului comunist în acea perioadă, mi-a recunoscut că el l-a ucis pe Foriș, dîndu-i cu o rană de fier în cap, și l-a îngropat sub pardoseala unei încăperi din clădirea corpului administrativ al sediului partidului.

A afirmat că prin februarie 1945 a fost chemat de Gheorghiu-Dej care i-a spus că a fost anunțat de Ambasada sovietică din București că nu peste multă

vreme va avea loc un control, la sediile tuturor partidelor politice, din partea Comisiei aliate de control și, ca urmare, i-a cerut să ia măsuri să nu fie găsit Foriș în sediul partidului. La întrebarea pusă lui Dej, cum să procedeze cu îndepărtarea lui Foriș?, acesta i-a răspuns: „Descurcă-te, dă-dă-ia ai cap”... După un timp, fiind întrebat de către Gheorghiu-Dej ce a făcut cu Foriș, Pintilie i-a spus că „l-a terminat”, afirmație la care Dej a avut o scurtă pauză de tăcere, după care a continuat să discute alte probleme.

Pentru a verifica afirmațiile acestuia criminal i-am cerut să indice locul precis unde a fost îngropat Foriș. Intrucît clădirea fostului sediu central al partidului comunist în prezent este reședința Ambasadei Poloniei la București, s-a cerut prin M.A.E. și s-a obținut dezlegarea din partea ambasadei respective să efectueze săpături în clădirea anexă din curtea acesteia, la locul indicat de ucigaș. Acolo au fost găsite osemintele a trei persoane ucise în același mod și aruncate în aceeași groapă. Fiind întrebat, Pintilie a recunoscut că pe toți trei i-a ucis el personal, în același mod, și a precizat că unul dintre ei este Foriș Ștefan, al doilea era un cetățean de prin Timișoara, căruia i se zicea „neamțul”, dar nu-i cunoștea numele real, pe care tot Gheorghiu-Dej i-a cerut să-l facă să dispară, iar despre al treilea a afirmat că nu-și amintește cine ar putea fi.

Menționez că acest Pintilie Gheorghe, care nici nu știa bine românește (era rus), ulterior a fost prim-adjunct al ministrului de interne, el fiind responsabil de multe crime, inclusiv de masivele arestări și trimiterea a mii de oameni la Canalul Dunăre-Mareea Neagră...

Între timp, la redacție ne-a sosit o nouă scrisoare expediată de dl. general în rezervă Grigore Răduică în data de 27 februarie, din care am extras următorul pasaj:

„Acum doresc să mă refer la modul cum a fost executat (asasinat) Lucrețiu Pătrășcanu. Aceasta, deoarece procesul-verbal întocmit cu privire la execuția lui Pătrășcanu, proces-verbal care a fost publicat în numărul din februarie 1992 al revistei **Magazin Istoric**, nu prezintă adevărul în legătură cu modul de desfășurare a execuției.

Din discuțiile cu participanți la execuție, printre care lt. col. Bădică Ilie — fostul director general al penitenciarelor — și procurorul Grigore Ripeanu, a rezultat

că procesul-verbal de execuție s-a întocmit după «tipicul» cunoscut, dar în realitate execuția s-a petrecut astfel:

Cei ce trebuiau să participe la execuție au mers la celula unde erau închisi Pătrășcanu și Kofler și s-a pus întrebarea lui Pătrășcanu dacă are să exprime vreo dorință. La aceasta, Pătrășcanu a răspuns sfidător și demn: «Hai, terminați mai repede ceea ce ați început!». După care i s-au pus la ochi ochelarii de penitenciar (ochelari speciali care nu permiteau respectivului să vadă pe unde și unde este dus). S-a ieșit apoi din celulă și s-a mers pe un culoar, la capătul căruia se intra într-un spațiu închis — un fel de curte interioară unde se găsea depozitat nisip — și unde, în timp ce Pătrășcanu era împins, să meargă în continuare, i s-a pus prin surprindere pistolul în ceață, și a fost împușcat. După ce a căzut jos, văzîndu-se că mai mișcă, s-a mai tras de cîteva ori în el. La fel s-a procedat și cu Kofler, cu deosebirea că acesta, cînd a fost luat din celulă, aproape că își pierduse cunoștința, și a fost nevoie să fie dus tirînd de către doi inși, iar după ce s-a ajuns în încăperea cu nisip, a fost împușcat în ceață, în timp ce era ținut de sub brațe de către cei care l-au tirat pînă acolo. La el a fost suficient un singur glonț pentru a muri imediat.

Deci n-a existat nici un pluton de execuție, așa cum se specifică în procesul-verbal de execuție, ci a fost un singur ucigaș trăgător cu pistolul pe la spate, nu s-a dat citire în prealabil sentinței de condamnare și n-a existat nici un stîlp al infamiei”.

N.R. După cum vedem, atît în cazul Lucrețiu Pătrășcanu cît și în numeroase alte cazuri de represiune comunistă, adevărul iese greu la iveală. Revista noastră stă mai departe la dispoziția celor ce dețin documente, alte acte și mărturii despre procesele politice și modalitățile prin care dictatura comunistă își reprima și lichida adversarii, sau, în cazul procesului Lucrețiu Pătrășcanu, chiar pe membrii partidului comunist.

P.S. Procedul d-lui general lt. (rez.) Grigore Răduică ne apare ca sugerînd practici din alte timpuri: în urma unei vizite la redacție, ne-a trimis acest articol, acceptat spre publicare, după convorbiri telefonice și schimburi de scrisori, dar a publicat același subiect într-o altă revistă. Pentru noi, un astfel de procedeu este mai mult decît regretabil — n.r. ■

FESTINALENTE

O bună parte din dovezile voluminosului dosar al tragediei trăite de români (mai cu seamă după tirgul cinic încheiat la 23 august 1939 de către guvernul sovietic și cel al Germaniei naziste, vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1989), a fost expusă judecății publice prin apariția - în 1984-1985 - a celor patru volume intitulate *23 August 1944. Documente*, acoperind perioada 1939-1945, publicate de Direcția Generală a Arhivelor Statului, cu eforturile unui mare număr de arhiviști și istorici. Foarte multe din piesele documentare capitale pentru cunoașterea contextului politic, diplomatic și militar al acelei perioade apăreau pentru prima dată și cititorul avizat a înțeles ceea ce trebuia înțeles: efortul meritoriu al unui grup de specialiști de limpezire a celui segment de istorie națională care re-a marcat atât de mult și despre care, în multe privințe, se păstra, în continuare, o tăcere vinovată.

Nu era însă decât un început, încă o breșă favorabilă pentru a sparge muțenia impusă de regimul dictatorial comunist, căci multe din mărturiile documentare ce puteau oferi generațiilor tinere imaginea totală - sau cât mai cuprinzătoare - a condițiilor în care România a fost silită să accepte alianța cu Germania nazistă, nu au putut fi incluse în sumarele amintitelor volume. Pe de altă parte, lucrarea conținea un anume balast format din documentele referitoare la activitatea fostului partid comunist, de altfel, piese cu suport real, dar incluse după criterii cantitative, acordându-li-se o importanță exagerată de ipocrizia și perversiunea regimului comunist. Acest balast a fost însă necesar, chiar absolut obligatoriu, pentru a face posibilă apariția celorlalte documente, a acelor de autentică valoare. Și în acest fel, pentru cei care se multumiseră cu ceea ce se publicase până atunci (în unele cazuri și contribuții valoroase, cum au fost lucrările regretatului Aurică Si-

mion și ale altor istorici insistenți, precum E. Preda sau E. Bantea), dintr-o dată, perioada 1939-1945 își schimba cu totul înfățișarea, căpătând proporții și contururi adesea nebanuite. Zeci de documente, de data aceasta netrunchiate, îi așezau într-o cu totul altă lumină atât pe liderii diferitelor partide politice, cât și pe mareșalul Ion Antonescu, iar o parte a țesăturii de relații socio-politice din epocă a putut fi privită și analizată din intimitatea ei.

Dar, cum spuneam, nu toate documentele a căror publicare românii o așteptau de decenii au fost incluse în volume, deși în structura lor inițială ele cuprindeau și alte 16 piese extrem de importante, dar care au fost eliminate - după trecerea prin furcile caudine ale cenzurii - chiar la „indicația prețioasă” a celui care, cu insolența și suficiența „marelui gânditor” pretindea că jalonașe liniile directe în scrierea și interpretarea istoriei poporului român. Cele 16 piese documentare, precum și altele, care încă de la început nu fuseseră incluse, în mod deliberat, în volume, tocmai pentru a nu le periclita apariția, se refereau mai ales la convulsiile vieții politice interne românești din perioada toamnei anului 1943-primăvara lui 1944. Cînd, după îndelungi și sinuoase tatonări (atît ale reprezentanților opoziției, cît și, separat, cei ai guvernului Antonescu), emisiaii români începeau, la 17 martie 1944, la Cairo, convorbiri cu reprezentanții celor trei puteri aliate.

Momentul a coincis în mod bizar cu invitarea mareșalului Antonescu la cartierul general al lui Hitler. Și în aceeași zi, deci de 22 martie, fără o consultare prealabilă a nici unui dintre reprezentanții politici aliați de la Cairo, generalul Maitland Wilson, comandantul suprem al forțelor aliate din Mediterana, îi trimitea un mesaj-ulțimatum lui Antonescu, cerîndu-i să nu dea curs invitației lui Hitler. „Dacă o veți face - se spunea în mesaj - , acest lucru va fi interpretat ca o do-

vedă categorică a faptului că România va colabora pînă la sfîrșit cu Germania și țara dv. va trebui să suporte toate consecințele”.

Reprezentantul sovietic la Cairo, N.V. Novikov a protestat violent și imediat față de acțiunea solitară a generalului Wilson, iar atitudinea sa nu poate fi judecată decît în legătură directă cu mesajul pe care lordul Moyne, reprezentantul britanic pentru Orientul Mijlociu, l-a trimis la 27 martie 1944 lui Iuliu Maniu, cu rugămîntea de a se comunica mareșalului că „guvernul sovietic este dispus acum să încerce să stabilească o legătură cu Antonescu”. Or, prin mesajul său atît de intolerant, Wilson risca să rupă definitiv precarul echilibru stabilit în acel moment prin demararea convorbirilor de la Cairo.

Publicația *Convergențe românești*, care apare la Londra, scria, în nr. 4, din februarie 1985, într-o cronică consacrată primelor două volume de documente apărute la București, că „înaintind în lectură, fiecare cititor al celor două volume de documente se simte îndreptățit, de la un anume moment dat, să-și adreseze o întrebare firească: a fost România anilor 1940-1944, într-adevăr, un stat fascist? Deocamdată, este cert faptul că recenta apariție editorială bucureșteană nu ne încurajează să răspundem, afirmativ la o asemenea întrebare. Acesta este primul și cel mai însemnat merit al ei”. Și revista își încheia cronică, manifestîndu-și convingerea că „mai devreme sau mai tîrziu, va vedea lumina tiparului și scrisoarea adresată, la 2 aprilie, de mareșalul Antonescu generalului M. Wilson”.

În ce mă privește, nu doar în calitate de membră a colectivului care a întocmit cele patru volume de documente, dar, pe bună dreptate cred, nemulțumită și mîhnită de graba și suficiența cu care unii s-au simțit „datori”, după decembrie 1989, să „deretice” diferitele secțiuni ale istoriografiei românești din ultimii ani, aruncînd la „lada cu gunoii”, vail, o dată

cu atita maculatură și multe lucruri bune, m-am considerat îndreptățită să reamintesc cele citeva fapte mai puțin cunoscute de marele public. Avind încă o dată confirmarea valabilității vechiului dicton latin *Festina lente* (grăbește-te încet), profit, totuși, de ocazie, satisfacind nerăbdarea cronicarului londonez (și, poate, nu numai a lui), prin publicarea, în continuare, a textului integral al scrisorii mareșalului Antonescu din 2 aprilie 1944:

„Am primit mesajul dumneavoastră. Vă rog să nu cereți unui popor mic, dar viteaz, care de două mii de ani luptă pentru viața, credința și libertatea sa, să se destrugă și să se dezonoreze. Vă rog să nu cereți unui soldat cinstit și unui om bătrîn să-și sfîrșească zilele în umilință. Așa cum dumneavoastră luptați pentru Anglia, tot așa lupt și eu pentru țara mea, dar de suferințele, de lupta și amenințările sub care trăim noi, dumneavoastră nu vă puteți da seama.

Noi am fost atacați, deși nu am atacat pe nimeni. Ceea ce este al nostru și a fost al nostru de secole ne-a fost luat. Aliații și prietenii noștri au fost forțați de evenimentele europene ale anului 1940 să ne abandoneze total, lăsându-ne astfel să fim jefuiți de lașii noștri vecini. Nici unul din marii noștri aliați nu ne-a putut garanta frontierele noastre micșorate, ca răspuns la strigătul nostru de alarmă. Alături de Germania noi am fost obligați să luptăm împotriva Rusiei, care zilnic ne amenința și ne umilea. Singura țară din lume care, la cererea noastră, a fost de acord ca, în împrejurări dificile, să garanteze existența durabilă a națiunii noastre, a fost Germania. Cînd poporul nostru va trebui să moară, nu-i cereți astăzi să accepte dizgrația și dezonora. Mare și glorios soldat cum sunteți, sint sigur că veți înțelege. Ajutați-mă să salvez un popor; nu mă forțați să-l arunc într-o prăpastie fără sfîrșit, de dis-

trugerii și rușine. Noi sintem prietenii dumneavoastră, nu dușmanii dumneavoastră. Nici un popor, sint sigur, cu forțele aproape intacte, cum sint ale noastre, nu ar putea să capituleze și să se retragă din acțiunea în care însăși libertatea și existența lui sint în joc, fără o garanție serioasă pentru zilele care vor veni. Că nu se va comite nici o indiscreție în legătură cu acest mesaj, mă bizui pe dumneavoastră, ca soldat”.

Telegrafînd la Departamentul de stat acest text, Robert Murphy, consilierul politic american în Comandamentul aliat din Mediterana preciza în încheierea telegramei că mesajul deși purta data de 2 aprilie 1944, „întîrzierea în transmiterea lui se datorase întreruperii, între 3 și 13 aprilie, a comunicațiilor radio clandestine dintre București și Cairo, în urma bombardamentelor Aliaților asupra Bucureștilor”.

Ileana CHIRTU

IMPERATIVE FINANCIARE ȘI SCUZE CITITORILOR NOȘTRI

Am trăit cu toții, cititori și redacție, în aceste ultime luni, două evenimente deosebite în viața revistei: apariția, în luna martie a.c., a numărului 300 și împlinirea, în luna aprilie, a unui sfert de secol de cînd Magazin istoric a pornit în lume.

Colecția celor 301 numere ale revistei vorbește despre însăși istoria Magazinului istoric, despre drumul, cu nenumărate sinuozități, parcurs, despre eforturile noastre de a rezista pentru a exista în momente extrem de grele, despre ceea ce am vrut să facem și despre ceea ce am reușit să realizăm și, mai ales, despre permanentul sprîjin pe care l-am găsit în dvs., stimați cititori. Fără dvs., fără devotamentul și statornicia dvs. pasune pentru istorie și pentru revista care, lună de lună, vă oferea noi și noi prilejuri de a pătrunde în universul Muzei Clio, nu am mai fi existat.

Recentele dovezi de prețuire față de revistă, pe care le-am publicat în nr. 3, 4, 5 din acest an, vorbesc despre strînsa noastră legătură cu cititorii, cu istoricii români sau străini cu care colaborăm de ani și decenii, precum și de considerarea cu care este onorată revista noastră de personalități din diferite țări.

Strădanile noastre au devenit de-a dreptul entuziaste în urma felului cum ne-au salutat numeroși confracți de la ziare și reviste, de la Radio și de la T.V.

Acestea constituie pentru noi un neașteptat și binevenit stimul. Așa că, vă rugăm să fiți siguri că veți avea în continuare un Magazin istoric atractiv, interesant și plin de dezlăurii palpitate. Ceea ce ne amărăște și ne întristează este că toate eforturile noastre pentru a reuși o reducere substanțială a prețului abonamentelor s-au izbit de imposibilități financiare care deocamdată ne depășesc (prețul de cost și dificultățile de difuzare chiar a abonamentelor).

Pe lîngă aceasta, din cauze pe care încă nu le cunoaștem și nu le putem analiza, s-a produs și o scădere a abonamentelor cu peste 20%.

Aceste motive ne obligă nu atît pe noi, redacția, cît mai ales serviciile de contabilitate și producție, să facem o reducere pentru abonați mai mică decît cea anunțată, după cum urmează: 225 lei abonamentul trimestrial; 450 lei — 6 luni; 900 lei — un an.

Găsiți revista noastră în catalogul presei la nr. 212.

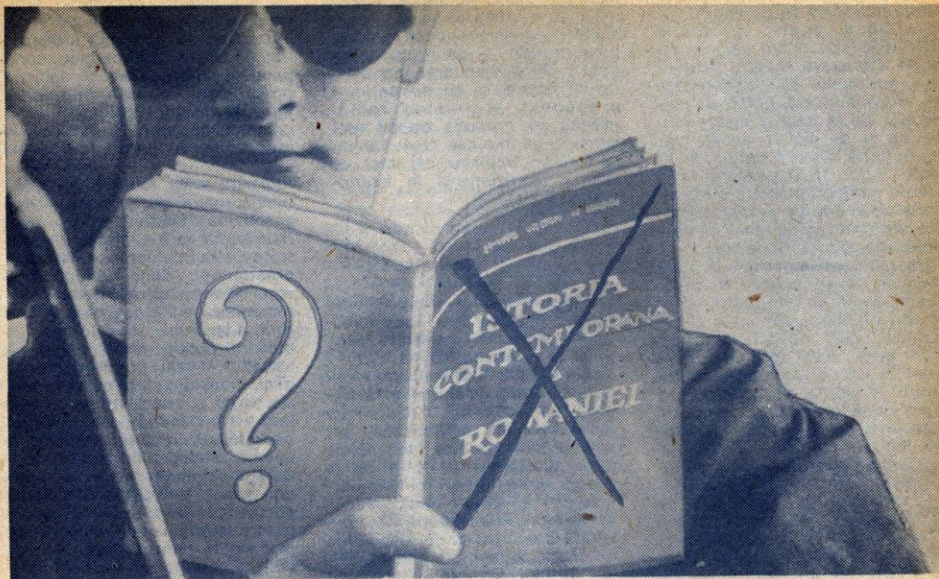
Reamintim că abonamentele pentru trimestrul II (aprilie, mai, iunie) 1992 au fost făcute cu vechiul preț de 50 de lei, ceea ce oricum a însemnat o mare înlesnire pentru abonați.

Pentru a reuși ca în viitor să putem pune în practică proiectul nostru de a oferi cititorilor abonați două reviste gratuite pe an, așteptăm ca iubitorii istoriei să contribuie prin intermediul Fundației la susținerea revistei și, de asemenea, ca numărul abonamentelor să crească.

Noi continuăm să facem tot ceea ce depinde de noi pentru a menține Magazin istoric, cartea dv. îndrăgită de istorie la nivelul exigențelor cititorilor. Vrem să vă oferim, și mai departe, lună de lună cea mai lefină carte de istorie și, în același timp, cea mai populară revistă, în care să vă înfrînți cu noi și noi pagini din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al românilor și al altor popoare, o revistă atît pentru delectarea dvs. cît și pentru instruirea dvs.

Așteptăm, deci, donațiile pentru Fundația Culturală Magazin istoric și abonamentele pentru Magazin istoric. Speranțele noastre în ceea ce privește Fundația se arată îmbucurătoare. Amănunte în Curierul Fundației din chiar p. 77 a acestui număr.

ISTORIA ÎN ȘCOALĂ — O ECUAȚIE CU MULTE NECUNOSCUTE

Cele patru episoade consacrate de revista noastră predării istoriei în școală, dificultăților întâmpinate în procesul instructiv, raportul manual-profesor, manual-elev și profesor-elev, precum și sugestiile avansate de unii dintre interlocutori pentru viitor, în vederea redobândirii locului cuvenit acestei discipline în procesul instructiv-educativ, au stîrnit un viu interes în rândul cititorilor Magazinului istoric, care au ținut să ne împărtășească păreri și propuneri în legătură cu tematica dezbătută.

Ecoul anchetei noastre, dovadă evidentă, că soarta acestei discipline de învățămînt nu lasă indiferenți pe cititori (fie ei participanți direct implicați — profesorii —, simpli subiecți — elevii — sau, pur și simplu oameni îndrăgostiți de istorie), reprezintă elemente încurajatoare nu doar pentru redacție, dîndu-ne sentimentul utilității inițierii acestei dezbateri. În consecință, facem loc unor noi opinii exprimate în legătură cu predarea istoriei.

Manuale premiate de Academie

Analizînd un bogat eșantion de manuale ce a cuprins cărțile de istorie din intervalul 1827-1918, cite au putut fi depistate în Biblioteca Centrală Universitară din Iași și București, în Biblioteca universitară din Cluj, la Biblioteca Națională și Biblioteca Academiei, prof. Lăcrămioara Iordăchescu, din Iași, ne împărtășește o serie de constatări din-

tre care spicuim: „Dacă interesul pentru cunoașterea istoriei poate fi sesizat încă din evul mediu — cînd se constată întocmirea unor cronografe pentru învățătura fiilor de domn, de alcătuirea unor manuale propriu-zise de istorie, destinate învățămîntului obștesc nu putem vorbi decît după 1821, mai precis după 1827, cînd apare manualul de istorie de Grigore Pleșoianu (*Magazin istoric*, nr. 12/1984), fiind o consecință a preocupărilor pentru învățămînt național. În acest context, manualul de istorie capătă un rol deo-

sebit de însemnat ca instrument de formare și modelare a generației tinere, în spiritul luptei pentru împlinirea dezideratelor naționale: libertate, unitate, independență. Căci, prin apelul la istorie, mai ales la paginile sale cele mai glorioase, putea fi stimulată lupta contemporanilor, istoria putea dezvălui mai limpede direcția dezvoltării societății românești și contribui la elucidarea relației trecut-prezent-viitor.

În felul acesta, fiecare manual nou apărut în intervalul cercetat se poate constitui într-un mod

de prezentare a fenomenelor de istorie națională sau a istoriei lumii. Dacă pentru perioada 1827-1859 constatăm că manualul de istorie are aceeași structură, conținutul său fiind redactat într-o manieră unică de ansamblu, de la daci la epoca modernă și de aici la aceea modernă după această dată și îndeosebi după 1870 asistăm la o editare compartimentată a manualelor de istorie pe perioade istorice, conform programei școlare emise de Eforia Școalelor.

Un moment important în viața cărții de istorie în general, dar și a manualului de istorie l-a reprezentat înființarea Societății Academice (1867). Această instituție, care avea drept scop «cultura limbii și istoriei naționale, a literaturii, a științei și a artelor», a creat două premii anuale dintre care unul pentru lucrări de istorie. Inițiativa venea și în sprijinul eforturilor întreprinse de a se întocmi noi manuale, în care istoria românilor să fie tratată ca parte distinctă din istoria lumii și în mod unitar, în conformitate cu realitățile politice de după 1859. Ca atare, printre lucrările ce au beneficiat de această răsplătă (iată o idee ce ar putea fi însușită și în zilele noastre — n.n.) a fost aceea a profesorului P. Răscanu, *Istoria românilor*, pentru liceul superior, cl. IV-a, 1895.

Cităm din argumentele introductive ale laureatului: «sînt încântat că am făcut o lucrare folosită pentru elevii din școală și poate pentru cei care nu mai sînt în școală. Acesta e scopul meu. Elevii de la liceul superior trebuie să citească mult; ei nu trebuie să aibă groază de volum. Nu pot împărtăși ideea celor care susțin că istoria dezvoltată se învață la Universitate, pentru că nici a zecea parte din absolvenții liceelor nu se înscriu la secțiunea istorică din facultățile de litere. Această știință însă trebuie să facă parte din cunoștințele oricărui om cult».

În 1899, un alt profesor, I.G. Floru a obținut premiul Asociației craiovene pentru *Istoria popoarelor vechi* elaborată de el. Numeroși alți istorici de seamă s-au îndreptat către alcătuirea de manuale școlare: Emil Diaconescu, I. Găvănescu, I. Lupăș, A.D. Xenopol, firește, N. Iorga. În maniera completă și complexă de tratare a fenomenelor istorice au mers și alți autori de manuale: Grigore Tocilescu, D. Onciul, Th. Avram-Aguiletti ș.a.

De la o relateare a istoriei pînă la o prezentare a fenomenului istoric în întreaga complexitate, drumul pe care l-am parcurs preocupările de întocmire a manu-

lelor de istorie se poate alcătui o... istorie. Această scurtă incursiune dovedește — dacă mai trebuia dovedit — că avem o bogată tradiție în editarea manualelor de istorie, că alcătuirea lor a preocupat societatea românească în întreaga epocă modernă și că în elaborarea manualelor s-au implicat cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei noastre».

Interes printre elevi

„Potrivit noilor regulamente privind desfășurarea bacalaureatului, istoria — ne scrie prof. Paul Ungureanu, de la Grupul școlar sanitar din Botoșani — figurează între disciplinele la alegere, la proba nr. 3, alături de limbile străine și filosofie. Un sondaj făcut printre cei 142 de elevi ai claselor a XII-a de la școală unde lucrez mi-a confirmat că 125 dintre ei sînt decisi să „aleagă proba istorie. Așadar, istoria continuă să se afle la loc de cinste între preferințele elevilor. Totul e să o menținem, sau acolo unde e cazul să o redeseptăm. Firește, opțiunea este în funcție de profilul școlii, dar, totodată, la creionarea unor astfel de opțiuni poate contribui un bun manual și, desigur, un bun profesor. În privința manualelor, consider că, fără a fi supracărate (cum e cazul, acum, cu manualul de clasa a V-a, unde elevii capătă peste 90% din noțiunile acestei discipline — mult prea mult pentru posibilitățile lor de asimilare), acestea trebuie, prin conținutul lor, să-i impresioneze pe elevi nu numai prin concepția grafică, ci îndeosebi prin conținut, un conținut care să le trezească cu adevărat sentimentele patriotice.

Oricît de bun ar fi însă un manual, primordială mi se pare contribuția profesorului, felul în care omul de la catedră știe să capteze elevii să-i facă să iubească acest obiect. Consider că lecția rămîne o creație personală a fiecărui profesor».

La calitățile unui bun manual s-a referit, în scrisoarea pe care ne-a trimis-o, dl. prof. Vasile Călestru, de la liceul teoretic „Cuza Vodă”, din Huși: „Este necesar un manual bine structurat, care să respecte particularitățile de vîrstă ale elevilor, ceea ce ar asigura însușirea într-un an școlar a unui volum important de informații. Îndeosebi manualul de istorie a românilor trebuie bine gândit și foarte atent prezentat. Sugerez, în acest sens, o strînsă colaborare între autorii de manu-

ale și graficieni, desenatori, arhiviari; de asemenea, e necesar ca manualele să cuprindă indici de nume, tabele cronologice comparative, hărți. Trebuie deci să concepem aceste manuale într-un stil cît mai modern și complet, în așa fel încît să nu le modificăm de la o promoție la alta.

De un mare folos în însușirea cunoștințelor de istorie ar fi, de asemenea, apariția unor materiale ajutătoare — tablouri, portrete, albume, planșe istorice, creștomatii, filme didactice și chiar filme istorice, în care evenimentele să fie abordate în spiritul adevărului și, totodată, pe măsura puterii de înțelegere a copiilor — cel puțin la clasele mici. Consider deci că în formarea unui orizont istoric cît mai larg pentru tinerele generații, trebuie făcut un apel mai larg la cultură, îndeplinind astfel dezideratul formulat acum aproape un secol de Dimitrie Onciul, anume că «interesul, unui popor pentru istoria sa este măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui».

Nu doar în școală, ci și în viață

De soarta istoriei în școală, dar și în afara ei, în viață, se arată preocupat și dl. conf. univ. dr. Constantin Cloșcă, de la Universitatea din Iași. „Istoria națională, ca obiect de studiu și cultură nu trebuie limitată la anii de școală. S-ar face o mare greșală. În cadrul educației permanente — aspect despre care nu se mai spune nimic în ultima vreme — istoria are un rol determinant. Trîind în epoca ordinațiilor și a explorării cosmosului, nu trebuie neglijată educația umanistă istorică. În această privință aș dori să aduc în discuție și faptul că după Revoluția din decembrie 1989, institutele politice și alte forme de învățămînt academice au «omis» din program cursul de istoria culturii și civilizației românești, disciplină propusă de catedrele de specialitate ca urmare a interesului manifestat de studenți. Pe alături s-a încercat menținerea, dar cursurile sînt facultative și plătate la ore nepotrivite. Față de asemenea manifestări de neînțelegere ne punem firească întrebare: să nu ai nevoie viitorii specialiști (ingineri, medici, economiști, profesori, artiști ș.a.) de contactul permanent cu cultura istorică și filosofică? Convingerea noastră este că e mare

trebuință, cu atât mai mult în această perioadă, dintre ei sînt recrutați viitorii politicieni, oameni de stat, diplomați etc. Manifestări de respingere a actului de cultură națională pot avea consecințe foarte grave, care se vor resimți în timp, dacă nu cumva asemenea urmări opezează deja.

Semnalul nostru privitor la ignorarea istoriei patriei (ca disciplină de învățămînt) nu este subiectiv — cum s-ar putea crede — ci esențialmente obiectiv, izvorît din semnificația pe care cunoașterea reală a trecutului trebuie să o aibă pentru noi, românii. Mai mult decît la alte popoare, cunoașterea istoriei se impune pentru că avem o civilizație veche și bogată, pentru că istoria noastră a fost și mai este falsificată de răuvoitori, pentru că împotriva ei s-a atentat mai mult și mai violent decît împotriva istoriei oricărui popor. Se cuvine deci repunerea disciplinei istorice în drepturile ei firești.

Manualul cel de toate zilele

Pînă vom reuși însă să rezolvăm toate cerințele legate de modernizarea predării istoriei în școală corespondențele se referă la necazurile cotidiene cu care se confruntă în momentul de față predarea acestei discipline. Necazuri care înseamnă manuale rîu întocmite, depășite sau absente cu desăvîrșire, o programă încărcată și ore puține, material didactic insuficient. „Pe data de 10 septembrie 1991 — scrie d-na prof. Elena-Margareta Ioana, de la Școala generală nr. 176 din Capitală — au avut loc consfătuirile tradiționale care, pentru istorie, s-au ținut în amfiteatrul N. Iorga de la Facultatea de istorie. Am fost surprinși cînd ni s-a anunțat că se vor împărți noile programe ca să le discutăm cu prînsul și că sînt în curs de apariție și manualele. Nu s-a ținut cont de nimic din ceea ce am cerut, istoria predîndu-se ca și cu un an înainte.

Ce pot reproșa acestor programe și manuale? În primul rînd, ele sînt elaborate de profesori care au o cultură istorică remarcabilă, dar nu au predat niciodată în școala gimnazială și nu cunosc particularitățile elevilor de la această vîrstă. Un singur exemplu. Conform programei și manualului, primul capitol la clasa a V-a, după introducerea se intitulează «preistoria umanității» și are ca unică lecție tratată

într-o oră «Viața oamenilor în epoca pietrei și metalelor. Desțărîmarea societății primitive». În cadrul acestei lecții, elevii învață — dar pot oare să o facă? — noțiuni ca: preistorie, societate primitivă, gîntă, trib, politeism, clase sociale, sclavi, stăpîni de sclavi, stat. Un adevărat talmeș-balmeș de noțiuni.

Apoi, experiența a arătat ineficiența predării într-un an școlar atît a istoriei antice cît și a celei medievale. Totuși, se persistă în această concepție. Sustin în învățămîntul gimnazial, următoarea esalonare: clasa a V-a; istoria antică; clasa a VI-a; istoria evului mediu; clasa a VII-a; istoria modernă și contemporană, clasa a VIII-a; toată istoria românilor în cîte trei ore săptămînal.

Un „cîltitor din Rădăuți” (nu știm de ce a ținut să-și păstreze anonimul) se pronunță pentru „simplificarea programelor pentru clasele a VIII-a și a IX-a”, pentru „elaborarea de manuale de istorie a artei, istoria religiilor, literatura universală, ca discipline opționale”, pentru „introducerea unor lecții de istorie a Basarabiei și Bucovinei”, pentru care sugerează publicarea unor capite de din lucrările lui Ion Nistor, în *Magazin istoric*.

Să înțelegem istoria

De la această dezbateră nu au lipsit — și ne bucurăm pentru prezența lor — elevii. „La ora actuală — scriu Aurelian Peta și Nicușor Ciobanu, elevi în clasa a VIII-a la Școala generală nr. 25 din București — în învățămîntul românesc o problemă majoră pentru elevii clasei a VIII-a este problema manualului de istorie, obiect la care susținem și o teză trimestrială. Noi studiem istoria românilor, de la epoca veche pînă la revoluția din decembrie 1989, fiind singura clasă din întreg învățămîntul gimnazial și liceal care studiază această tematică. Deși circulă manualul profesorului P.P. Panaitescu, ediția 1942, reeditat în 1990, credem că acest manual nu este mulțumitor nici măcar pentru noi, elevii. Și unii dintre noi, care vom urma alte școli în afară de liceu nu vor mai avea posibilitatea să studieze istoria. Credem că este o gravă greșală să nu înțelegem cum se cuvine istoria țării, mai ales acum, cînd se pun atîtea probleme în legătură cu Transilvania, Bucovina, Basarabia. Ne întrebăm, ca elevi, de ce Ministerul învățămîntului și Științei nu a găsit cu cale să realizeze un ma-

nual complet și pe măsura problemelor de azi?”

„Cred — consideră Cornel Doagă, elev, în clasa a XII-a la Liceul Grupului școlar de construcții-montaj nr. 3 din București — că oamenii au studiat istoria pe de o parte dintr-o curiozitate firească de cunoaștere a trecutului, iar pe de alta și din convingerea că evenimentele istorice, idelle și acțiunile oamenilor reprezintă o experiență colectivă, din care pot trage învățăminte pentru activitatea prezentă și viitoare a societății. Deduc, așadar, că istoria ne este necesară pentru a putea cunoaște înținderea și vechimea poporului nostru și a altor popoare, evenimentele pe care le-a trăit de-a lungul timpului, vicisitudinile cu care s-a confruntat și se confruntă.

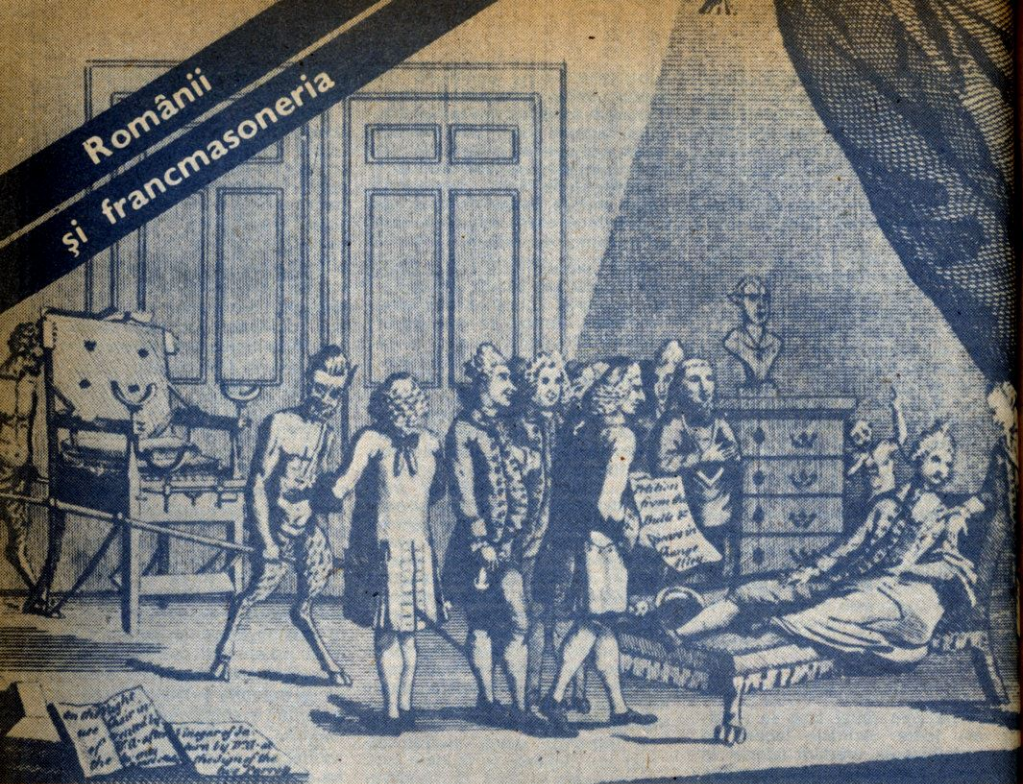
Mai știu că, din felurite motive, în anii trecuți nu ni se putea înfățișa adevărata istorie, iar profesorii noștri erau adesea obligați la minime exigențe, pentru a nu avea prea mulți corigenți. Dacă în țara noastră istoria nu a putut să se dezvolte îndeajuns, cred că datorită evenimentelor din decembrie 1989 se va produce o schimbare și în această direcție. Mi-aș dori deci o istorie care să pună în prim plan ceea ce un popor crede că este mai de preț pentru el — Libertatea.”

Opinii, propuneri, impresii, sugestii...

Le-am reproduș din convingerea — reflectată și în scrisorile primite la redacție — că interesul pentru cunoașterea istoriei, pentru soarta ei în cadrul învățămîntului reprezintă constante ale preocupărilor cititorilor noștri. Or, existînd acest interes, socotim că, în pofida unor dificultăți prin care acest obiect de studiu trece în momentul de față în învățămîntul românesc (dar nu e singurul în această situație), există premise și posibilități pentru un reviriment al său. Importanță este ca studiul istoriei să fie sprijinit real și eficient, pe toate căile și mijloacele. Este ceea ce revista noastră a făcut-o încă de la întemeiere, și cu precădere în noua serie a publicației. Și ne propunem să o facem și de acum înainte. ■

Anchetă realizată de
Gheorghe DAVID

SOCIETĂȚI SECRETE ȘI LOJI FRANCMASONICE

DAN BERINDEI

• Mari boieri și domnitori • Smirna-Alep-Istanbul • Nuova loggia stabilita nella città di Iassi • Jurământul tăcerii • Au plătit cu viața • Horea și elogiul lui Brissot • Piuaru Molnar și Ienăchiță Văcărescu • Inițiere completă și „pe jumătate” • O lojă bucureșteană în 1829?

Societățile de față și secrete — scria Ion Eliade Rădulescu, unul dintre fondatorii unor societăți secrete din cel de al doilea deceniu al secolului XIX — da-

tează de mult în țara noastră, deodată cu începutul împilării, căci după cum s-au zis, unde este împilare, acolo este și protestație, unde este atac, acolo și măsură spre a se apăra”. Lucrarea *Echilibru între antiteze*, din care am luat acest pasaj, a fost scrisă

de Eliade Rădulescu, în anii 1859-1860 și este importantă pentru înțelegerea istoriei societăților secrete în țările române în sec. XIX, societăți care au avut un rol important în procesul de formare a României moderne. Este importantă însă și pentru aluzia

În imagine: cavalerul d'Eon într-un grup de francmasoni (1771).

făcută la perioada anterioară.

Din nefericire, documentele referitoare la activitatea societăților secrete, în măsura în care ele au existat, s-au păstrat într-un număr extrem de restrâns. Într-o broșură publicată în 1930 la București și reeditată în 1935, Vasile Dașchevici a furnizat o serie de date privind începuturile francmasoneriei în Moldova și Țara Românească, dintre care însă numai unele pot fi reținute ca reflectând o realitate istorică certă. Astfel, asertiunea referitoare la crearea primelor loji în Moldova de către un „italian” Carra — în 1734 la Galați și 1735 la Iași —, în timpul domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat nu rezistă criticii istorice. Carra a apărut mult mai târziu în Moldova, la datele menționate de Dașchevici, acesta nici măcar nu era născut! Dar aceasta nu înseamnă că italianul n-a fost amestecat în acțiuni francmasonice, atunci când s-a aflat efectiv în Moldova! Tot Dașchevici, care a folosit, neîndoindu-se, la scrierea lucrării sale izvoare francmasonice, încă existente la data întocmirii ei, a dat și o listă de persoane, în total 20 de nume, începând cu domnitorul Constantin Mavrocordat, și care ar fi făcut parte sau ar fi acordat protecția lor masoneriei în perioada 1734-1821. În afară de Constantin Mavrocordat, mai apar în lista încă doi domnitori fanarioți — Mihai I Suțu și Alexandru C. Moruzi —, precum și beizadeaua Dimitrie Moruzi. În aceeași listă figurează și un număr de mari boieri moldoveni: Vasile Balș, Iordache Cantacuzino, Sandu și Petrachi Sturdza, Neculae și Iordachi Roset-Roznoveanu, Răducanu Rosetti; mai apar un Carra (ca Toma Carra, paharnic!) și constructorul Giuseppe Bayardi, apoi vestitul vistiier Stavrache, Gheorghe Cuza și Ionică Tăutul. În dreptul fiecăruia este indicată și o dată cuprinsă în perioada 1735-1820, dar trebuie remarcat că, mai ales în privința primilor zece titulari ai listei, datele cronologice indi-

cate nu par a reflecta certe realități. În schimb, implicarea personajelor pare a fi sigură! Gerald Șerbănescu, care a scris o amplă *Histoire de la franc-maçonnerie universelle*, a susținut că „pînă în 1821” activitatea masonică în principatele dunărene „a fost inexistentă”. În realitate, astfel de activități au avut loc efectiv în principate, după cum și în Transilvania acestea s-au desfășurat înainte de 1821.

Începuturile par a fi avut loc în timpul lui Constantin Mavrocordat. În 1748, din ordinul sultanului, s-au adoptat măsuri represive pentru a se pune capăt unor reuniuni francmasonice la Istanbul, la care participau nu numai unii diplomați și greci din capitala imperiului, dar și unii dregători musulmani. Datorită avertismentelor primite din partea ambasadorului englez (el însuși, probabil, francmason și care aflase intențiile autorităților otomane), francmasonii s-au putut feri, dar Ragon — fondatorul lojei — a fost expulzat, iar misiunile diplomatice străine din Istanbul au fost prevenite să nu mai introducă în Imperiul otoman „secte” de felul francmasoneriei. De altfel, și papa Benedict XIV intervenise pe lângă regele Ludovic XV (date fiind bunele relații franco-otomane!) pentru a determina măsurile represive inițiate de sultan. Dacă încă în deceniul patru al sec. XVIII, la Smirna și Alep existau loji și dacă activitatea lojei sau lojilor din Istanbul devenise „stînjitoare”, determinînd, spre sfîrșitul deceniului următor, intervenția represivă otomană, este într-un totu verosimil ca o tentativă de organizare francmasonică să fi avut loc și în principatele române, „teren de joc”, în acea vreme, al grecilor din Fanar, evident implicați în astfel de activități.

Doua medalii și descrierea lor, comunicate Comisiei arheologice ruse în toamna anului 1840, atestă fără putință de tăgadă existența, în 1772, în Moldova, a unei loje militare ruse, țara fiind în

acel moment sub ocupația armatelor țariste. Lista membrilor acestei loje indică doar prezența citorva zece de ofițeri ruși, dar inscripții figurînd pe medaliiile amintite dezvăluie și prezența autohtonilor, ca și indiciile unei ideologii corespunzătoare lor: *Străbunii au prorocit Moldovei zile fericite sau noroc și Nu mă tem de cel puternic, nu disprețuiesc pe cel umil. Așa că această „nuova loggia militare di Marte stabilita dai Francmassoni nelle città di Iassi il XXIX april[e] l'anno MDCCXXII”* — cu inscripții în latină și italiană, într-o țară ce reprezenta romanitatea orientală — urma să sprijine un proces de eliberare aflat încă la începuturile sale, dar care va crește impetuos pînă la realizarea scopurilor sale în veacurile următoare.

Jean-Louis Carra n-a putut fi amestecat în întemeierea francmasoneriei în Moldova în vremea lui Constantin Mavrocordat, el fiind născut în 1743. În schimb, el s-a implicat în activitatea acesteia, în deceniul opt al sec. XVIII, cînd îl găsim la Iași pe acest publicist și agitator politic, ce va sfîrși ghilotinat ca girondin în 1793, după ce se făcuse cunoscut în 1789 prin pamfletul său liberal *L'orateur des Etats généraux*. Angajat preceptor al copiilor domnitorului Grigore III Ghica — cel care va plăti cu viața refuzul său de a accepta cedarea către Habsburgi a părții de nord a Moldovei, așa-numita Bucovina (*Magazin istoric*, nr. 3/1992) — Carra a fost implicat, fără doar și poate, în activitatea „societății francmasonice” organizată de fostul ofițer francez Le Doulx, baron de Sainte Croix — angajat și el preceptor la Iași —, societate ai cărei membri au depus jurămîntul tăcerii (*Schweigengelöbniss*), așa cum ne informează, peste cîteva decenii, Andreas Wolf. Neîntîlnind pe placul domnitorului, loja a fost dizolvată, în octombrie 1777, în urma unei descinderi nocturne, iar Le Doulx expulzat.

Deși loja lui Le Doux a fost dizolvată, o grupare secretă de boieri, între care îl întâlnim constant pe lordache Dariu din Dărmănești, care în 1787 pune a se traduce *Taina francmasonilor* a abatelui de Prau, irită succesiv pe domnitorii Grigore III Ghica și Constantin Moruzi. În 1778, lordache Dariu este amenințat cu tăierea mîinii, dar scapă, datorită unor intervenții, numai cu un surghiun, în timp ce Manolachi Bogdan și Ioniță Cuza au plătit cu viața curajul de a-l fi înfruntat pe domn. Interesantă este și înțelegerea-legămînt care a intervenit în 1774 între patru boieri moldoveni (lordache Bals, Constantin Vîrnav, Ionachi Canta și lordachi Canano), întărită printr-un înscris și printr-un jurămint solemn prin care se angajau să se ajute în cazul în care vreunul dintre ei ar fi căzut „în vreo primejdie” și totodată a se feri reciproc de supărări, supunîndu-se judecății comune.

Fără a intra aici în amănunte, trebuie ținut seama de existența în Transilvania a unor loji francmasonice în sec. XVIII. În lojile dominate de prezența sașilor au fost acceptați și români, printre ei numărîndu-se și cunoscutul medic-oculist Ioan Piuariu Molnar, care, alături de Sulzer, prezent și el în principalele române de la sud și răsărit de Carpați, la 1776 era membru al lojei sibiene. Important este și presupusul amestec al lojilor masonice în evenimentele transilvane din 1784, puternica răscoală condusă de Horea, elogios comentată ca un exemplu european de către Brissot, în 1785 (vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970). Printr-un anume Mihail Popescu, originar din București și în 1784 emisar al domnului moldovean Alexandru Mavrocordat, care probabil a avut legături cu loja vîeneză „Zu den drei Adlern”, se pare că francmasonii ar fi putut acorda un sprijin răscoalei, Popescu fiind alături de insurgenți spre sfîrșitul anului 1784.

Cîtiva ani după răscoala ță-

ranilor transilvăneni din 1784-1785, vechiul francmason lordache Dariu Dărmănescu l-a însărcinat pe arhidiaconul Mitropoliei Moldovei, Gherasim, suportînd el cheltuielile, să traducă în limba română „de pe limba franțuzească” lucrarea amintită a abatelui de Prau, intitulată *Taina francmasonilor*, și publicată în 1778 la Amsterdam. Tălmăcitorul, fiu de preot din Vicovul de Sus, viitor episcop de Roman, fusese trimis de mitropolit la studii în Germania (Leipzig), fapt, ce de asemenea, merită a fi reținut pentru a înțelege poziția sa față de cartea pe care o tradusese. „Cu toate că materia ei — scria Gherasim în prefață — iaste printru pre rău presupus al obștei și poate a-mi pricinui multă defăimare, însă, cunoscînd că iaste pre departe de adevăr, am tălmăcit-o ca toți cei ce vor ceti să cunoască greșita socoteală ce au de aciastă tagmă”.

În ultimul deceniu al sec. XVIII, în atmosfera europeană efervescentă generată de Revoluția franceză, se înregistrează în țările române o accentuare a stărilor de spirit revoluționare și unele tentative demne de întreg interesul. Dintre acestea importantă a fost încercarea intrării în activitate a *Societății filosofice a neamului românesc în Mare Prințipatul Ardealului*, care, așa cum remarcă Nicolae Iorga, era „nu fără legături cu acea francmasonerie de care s-a căutat să se lege și mișcarea țărănească din 1784-1785”. Societatea, în care un rol de seamă urma să-l aibă francmasonul Ioan Piuariu Molnar, trebuia să grupeze nu numai intelectuali români transilvăneni, ci și cîrturari din celelalte două țări românești, între care și pe munteanul lenăchiță Văcărescu, și urma să patronizeze o revistă — *Vestiri filosofice și moralcești* — în care trebuiau cuprinse nu numai o aritmetică, o logică, o metafizică, dar și — fapt semnificativ pentru a sublinia ideea de unitate națională — „biografia prinților Ungrovlachii și ai

Moldovei” și chiar „istoria ru-mănilor pre larg culeasă din cele vechi adevărate istorii”. Era evident „o operă de luminare în sens mai mult revoluționar decît iosefin”, cum bine s-a remarcat (N. Iorga) și totodată prima tentativă de grupare în haine legale, dar cu evidente țeluri revoluționare a cîrturarilor înaintați ai întregii națiuni române.

In ultimul deceniu al sec. XVIII și în primul din veacul următor, sub impactul evenimentelor din Franța Revoluției și a Imperiului, ca și a propriei dezvoltări a societății românești, un număr de boieri cu vederi înaintate, ațiți în Moldova cîți și în Țara Românească, s-au implicat în acțiuni de reformă și tentative de a grăbi o eliberare. Proiectul Republicii aristocraticești al lui Ioan Cantacuzino, elaborat probabil prin 1790, pe care la un deceniu și cîtiva ani, îl va copia marele boier moldovean Dimitrie Sturdza, reflectă de bună seamă o astfel de tentativă, în care regăsim „secolul Luminilor” și multă ideologie a celor „luminați”, cum se voiau a fi francmasonii în epoca aceea de teribile frămîntări și înfruntări. Cei ce au acționat apoi în 1802 ori în 1807, desigur în afara cadrelor legale ale vremii, din rîndurile aceluiași boieri înaintați, adresîndu-se lui Napoleon I sau împăratului Francisc, intitulîndu-se „reprezentanți ai Națiunii Române”, ori sugerînd constituirea unui stat unitar și independent numit Dacia sau Valahia Mare, se însciau printre aceiași vizionari, care subteran încercau să deschidă noi drumuri, deși incertitudinile lor erau încă mari!

Semnificativă a fost și organizația revoluționară secretă din 1816, în care, de data aceasta nu erau amestecați boieri, ci mai ales străini și care a încercat să acționeze concomitent la București și Craiova. În cadrul acestei organizații erau alături profesorul de limbă germană Carol Martin Sattler, apoi Mihail Gross și france-

zul Jean Baptiste Dubair, iar restul membrilor erau „din treapta cea mai de jos a poporului”. Potrivit denunțatorului, complotiștii intenționau să acționeze în plin București, pe Podul Mogoșoaii, „ținând în mână steagurile libertății și cu strigătele către popor: «Libertate, porniți contra tiranilor!»”. Caracteristic este faptul că astfel de planuri nu erau întemeiate pe o puternică bază de mase, că ele reprezentau intenții ale unei organizații secrete, încadrate tipologic lumii masonice.

Spre sfârșitul anului 1818, Iordache Olimpiotul — unul dintre conducătorii Eteriei, societate secretă grecească, cu grade ierarhice, cu o structură apropiată de cea a masoneriei, care luase naștere în 1814 la Odessa — a încercat, fără a reuși, împreună cu alți cîțiva, o tentativă de preluare a autorității în Țara Românească. Dar, în anii următori, înțelegerea secrete s-au extins, nu numai prin recrutarea în rândurile Eteriei a unui număr mare de greci aflați în țările române, dar și prin inițierea completă sau „pe jumătate”, ca și prin alianțe tainice, cum a fost cea dintre Tudor Vladimirescu și cei doi comandanți eteriști, ori cea dintre comandantul pandurilor și trei mari boieri, dar și cu alții — boierii „făgăduiți”. „Scularea lui Tudor — arăta Eliade Rădulescu — a fost produsă în sinul unei societăți secrete afiliată cu societățile grecilor ce aspirau la libertatea patriei lor”. Neîndoiește, inițierile sau alianțele tainice nu se încadrau într-un totu francmaso-

neriei, dar totodată se găseau evident sub impactul și influența acesteia, cel puțin pe plan organizatoric.

Represiunea otomană a pus capăt revoluției din 1821, dar zăgăzuri fuseseră rupte. În cel de-al treilea deceniu al sec. XIX a circulat un mare număr de memorii și proiecte de reformă ai căror alcătuitori, cel puțin în parte, s-au găsit evident sub impactul cel puțin indirect al francmasoneriei; este cazul cert al lui Ionică Tăutu, al cărvunariilor și al Constituției din 1822, Tăutu putînd fi regăsit în lista publicată de Dașchevici, amintită mai înainte. Dar, în aceeași perioadă, există interferențe directe cu francmasoneria. Tineri români trimiși la studii peste hotare au luat contact cu loji francmasonice; este cazul chiar al lui Barbu Știrbei, viitor domn al Țării Românești (1849-1856), căruia o lojă pariziană îi eliberează în 1819 o diplomă de membru, sau cel al lui Ioan Delvos, inițiat la 5 iunie 1829 în loja „Discipolii lui St. Vincent de Paul”, tot la Paris. Mai interesant pare a fi cazul lui Ioan Slătineanu, tinăr boier în preajma epocii regulamentare, care își mărturisea, peste trei decenii, inițierea francmasonică în 1829, la București, ceea ce ar atesta probabila funcționare, la acea dată, a unei loji bucureștene, putînd însă fi vorba și despre societatea secretă despre care vom vorbi în numărul viitor. ■

(Va urma)

EROUL DE LA GRIVIȚA (Biverb: 5, 8)

Gheorghe BRAȘOVEANU

CLIO ANUNȚĂ

NAPOLEON: bărbat sau femeie?

După cum afirmă doctorul american Robert Greenblut, ale cărui aserțiuni au fost reproduse de ziarul englez *Guardian*, Napoleon I nu a fost otrăvit cu arsenic (*Magazin istoric*, nr. 10/1982) și nu a murit de cancer, ci de o boală hormonală, care în mod lent l-a... feminizat. După opinia dr. Greenblut, de specialitate endocrinolog, diferite simptome, apărute cu 12 ani înainte de moartea împăratului, survenită în 1821, dovedesc că el a fost răpus de „boala Zollinger-Flison” care provoacă disfuncția sistemului hormonal și treptat schimbă sexul.

Starea de slăbiciune a împăratului și greutatea pe care le avea la urinare în timpul asedierii Moscovei, picioarele umflate dinaintea bătăliei de pe cîmpia Borodino, durerile atroce de stomac la Dresda, oboseala și nevralgia de la Leipzig, apatia de la Waterloo sînt toate dovezi — afirmă Greenblut — că împăratul își schimba încet-încet sexul. Medicul american mai observă că Napoleon lua continuu în greutate, silueta lui căpătînd treptat trăsături feminine.

Și — ceea ce este cel mai important — după vîrsta de 40 ani organele lui sexuale începuseră să se atrofieze. *Guardian* mai menționează că în timpul autopsiei s-au descoperit nu numai o nișă mare în stomac și pietre la vezica urinară, ci și o boală, care, pe vremea aceea, nu putea fi identificată: disfuncția glandelor. Corpul lui Napoleon era acoperit cu un strat gros de grăsime, împăratul avea șolduri grase, piele albă fină, brațe și picioare mici și organe sexuale atrofiate complet.

GALII ÎSI FAC INTRAREA ÎN ISTORIE

MICHÈLE FISCHER, JEAN-LOUIS BRUNAU, OLIVIER BUCHSENSCHUTZ

Reacționind la Istoria Franței de Georges Duby (Hachette, 1987), care începe din anul 987, Maurice Duverger își intitulează un articol apărut în *Le Monde*, întâlnire între Carol cel Mare, Clovis și Vercingetorix... făcând să înceapă istoria Franței la Alesia (bătălia decisivă în conflictul galo-roman). Megaliții și galii noștri sint aruncați în „penumbra” preistoriei, pentru a relua imaginea lui Fernand Braudel din Identitatea Franței (Arthaud/Flammarion, 1986). Această ultimă lucrare (a lui Fernand Braudel) deschide o cale nouă; Braudel pledează pentru o istorie amplă în timp și spațiu, integrând preistoria și analiza surselor necrise. De atunci, galii sint condamnați să părăsească domeniul mitului, pentru a intra în istoria Franței.

După cum se știe, începând din mileniul I î.e.n., teritoriul Franței este locuit de celtii

(cărora romanii le spuneau galii), supuși în secolul I î.e.n., în urma asediului cetății Alesia și înfringerii lui Vercingetorix (Magazin istoric, nr. 8,9/1975), de legiunile romane ale lui Cezar. Dar celtii par condamnați să rămână în pragul istoriei. Romanii l-au privat de independența politică și de o bună parte din tradițiile lor, chiar în momentul în care sursele scrise — latine și grecești, în secolul I î.e.n. — începuseră să se refere la ei. Imaginea noastră despre celtii — strămoșii revendicați de mai multe mari națiuni europene — este incompletă și deformată de preocupările ideologice antice și moderne. Pentru a ne feri de aceste deformări și mai ales pentru a realiza progrese în critica textelor vechi, trebuie să apelăm la arheologie, unica sursă de material nou.

Imaginea ce convine intenției

Or, în Franța cel puțin, tradiția literară a rămas atât de puternică, încât toată lumea — istorici, ziariști, autori de manuale școlare sau de benzi desenate — neglijează descoperirile recente ale arheologiei; nu utilizează decât textele. Sint reluate astfel aceleași discuții și aceleași clișee. Violenta, de pildă: galul bătaios și singeros, preluat de laatorii antici. În funcție de ceea ce voiau să susțină, Cezar, cuceritorul Galiei, geograful Strabon, istoricul Diodor sau Clement din Alexandria, părintele bisericii, insistă asupra unuia sau altuia dintre aceste aspecte. Iar istoricii moderni calcă pe urmele acestora cu docilitate, alegând fiecare imaginea care convine cel mai mult intenției sale.

În vremea Renașterii, poeții și prozatori leagă prin intermediul galilor dinastii franceze de antichitatea clasică și de Biblie. Pentru a justifica extinderea regatului pînă la Alpi, Pirinei și Rin, sint invocate referirile lui Cezar și Strabon la Galia, în timp ce arheologia va demonstra pe larg mai tîrziu că frontiera între celtii și germani nu era Rinul, ci o linie est-vest, care trecea prin nordul Boemiei, riul Mein și Belgia. În cadrul acestei concepții fanteziste, s-a ajuns pînă acolo încît francii, care au invadat Galia în secolul V, nu mai sint considerați germani, cum erau de altfel, ci descendenți îndepărtați ai galilor, ai învingătorilor din bătălia de la Alesia, refugiați pe celălalt mal al Rinului!

Secolul Luminilor a insistat asupra sentimentului religios, asupra obiceiurilor și culturii celtilor, fondatori ai marilor națiuni europene. Curînd, romanticii preiau, la rîndul lor, mitologia celtică: imaginea galului „sălbatic bun”, „druid

(preot) înțelept” și, în același timp, războinic crud.

Cît despre istoria modernă a galilor, aceasta este ilustrată mai întîi de Michelet, care se sprijină pe texte și îl felicită pe Cezar că a împleditat hoardele barbare germanice să-i supună pe celtii, luîndu-le-o înainte. Napoleon III, care întreprinde o operă de propagandă personală prin lucrarea sa *Iulius Caesar*, are marele merit de a trimite pe teren zeci de cercetători. Studiarea cîmpurilor de bătălie, într-o mină cu *Commentarii* lui Cezar și în ceaaltă cu tirnăcopul, a permis explorarea a sute de centre fortificate și a mii de morminte, cu mai mare sau mai mic succes.

În zorii celei de-a treia Republici (1871), partidele politice nu au ce face cu aceste vestigii demne de dispreț. Regaliștii, la rîndul lor, nu urcă mai departe de Clovis (481-511). De-abia către anul 1900, Vercingetorix se aflătură definitiv Ioanei d'Arc, în panteonul național.

¹ Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu titlul și substituiile redacției noastre, din revista franceză *L'Histoire*.

Decupajul geografic al lui Cezar, care plasa hotarul Galiei pe Rin, triumfă odată cu pierderea Alsaciei-Lorenei, în 1871. Pornind de la o analiză riguroasă a textelor, marele istoric francez Camille Jullian (1859-1933), în monumentală sa *Istorie a galilor* (1907-1928), afirma: „Alsacia este un ținut al Franței, pentru că a fost un ținut al Galiei”.

Joseph Déchelette — autorul unui, celebru *Manual de arheologie celtică* (1908), lucrare ce rămîne o „biblie” pînă în anii '50 — moare pe cîmpul de luptă, în 1914, și arheologia galilor cunoaște o lungă eclipsă. Cultura clasică (bazată pe textele grecești și latine) redevenind dominantă, aventura colonială permite integrarea unei duble origini: romană și celtică. În manualele din perioada dintre cele două războaie mondiale, elevul este invitat să-l compare pe Cezar cu mareșalul Lyautey și pe gali cu popoarele colonizate.

Discursul pronunțat la 19 septembrie 1985 de către François Mitterrand pe Muntele Beuvray, aproape de Autun — locul unei foarte importante aglomerări galice — consacră renașterea interesului față de gali (*Magazin istoric*, nr. 3/1986). Arheologia celtică se eliberează, în sfîrșit, de complexele sale față de civilizațiile mediteraneene.

Astfel, progresul cunoștințelor noastre dă naștere astăzi unei confruntări permanente între texte și teren. Nu vom putea ști niciodată cum se defineau celtii pe ei înșiși, pentru că ei nu ne-au lăsat texte, dar ceața care învăluie originile francezilor se risipește încetul cu încetul. Primele populații protoistorice, pe care grecii le numeau „keltoi” (celți), practicau o agricultură intensivă și savantă. Francezii au moștenit de la ei ținuturile împărțite în fișii agricole specializate și reducerea zonelor mlaștinoase și împădurite. Un mediu ierarhizat, cu fermele sale izolate, cu satele și tirgurile sale, se creează încă din această epocă. Populația ex-

cedentară colonizează vestul Europei, nordul Italiei și Balcanii sau își manifestă calitățile războinice ca mercenari ai principilor elenistici (secolele II-I î.e.n.).

Aceste contacte cu civilizațiile din sudul Europei favorizează o evoluție rapidă, marcată în secolul II de introducerea meșteșugurilor specializate — îndeosebi prelucrarea fierului —, introducerea monedei și, prin aceasta, dezvoltarea comerțului cu: cereale, arme, blănuri, preparate din carne de porc, sclavi, schimbați în principal pe vin. Roma preia la momentul potrivit controlul asupra ținuturilor celtice cele mai evoluat: Galia tocmai își crease, pe baza noilor activități meșteșugărești și comerciale, primele orașe și cunoștea contradicții interne datorate acestor transformări economice.

Oroarea ororilor?

Dar, în special practicile de cult și, printre ele, sacrificiul uman, simbolul însuși al comportamentului sălbatic, sînt cele care îi tulbură și-i divizează pe istorici. Față de cei care-i reproșează lui Cezar că a inventat, că s-a bazat pe legende, alții apreciază ca atenuat tabloul moravurilor galice, realizat de generarea roman. În afară de detractorii galilor, există și cei care aruncă un vâl pudic asupra cultului.

Putem oare măsura aportul arheologiei la critica tradiției literare?

În *Războiul galilor* (*De bello gallico* de Iuliu Cezar) există un pasaj celebru: „Citeva popoare au manechine gigantice, făcute din răchită împletită, pe care le umplu cu oameni; se dă foc acestor manechine și oamenii pier în flăcări”. Acest ritual ciudat a făcut să curgă valuri de cerneală, începînd cu Renașterea. Or, el nu este coroborat cu nici o descoperire arheologică (ceea ce se poate concepe) și nici măcar cu nici un alt text antic (ceea ce este mult mai surprinzător). Se

știe, de altfel, că Cezar nu a asistat la nici o ceremonie religioasă în Galia și că asemenea pasaje, zise „etnografice”, sînt fructul lecturilor sale: în special din Posidonios, care a trăit și a scris cu o generație înaintea lui, și din istoricul Diodor, contemporanul său. Dacă adăugăm faptul că aceștia confundau sau amestecau în același ansamblu obiceiurile celtice, germanice, scitice și trace, este oare rezonabil să acordăm încredere excesivă unor astfel de mărturii?

De exemplu, barbaria galilor își are originea în sensul ambiguu al cuvîntului „barbar” (care însemna, la origine „ne-grec”, apoi foarte repede „ne-civilizat”), elaborat de greci înșiși.

Un alt exemplu, deosebit de revelator, ne este dat de Cicero. Cele câteva mențiuni pe care le face el despre celti sînt negative; atît în *Pro Fonteio* cît și în *De republica*, celtii apar într-adevăr drept niște „primitivi”, care, oroarea ororilor, practică sacrificiul uman. Dar, paradoxal, același Cicero ne-a lăsat informațiile cele mai prețioase despre druzii, semnăind că ei, pretindeau că ar cunoaște legile naturii, ceea ce grecii numeau „fisiologia”, și că ei prevedeau viitorul prin interpretarea semnelor naturale. Diferența dintre cele două mărturii ține pur și simplu de sursele folosite. În prima mărturie, Cicero preia locurile comune ale unei literaturi învechite. În a doua, el relatează cuvintele unui informator direct, Diviciac, care era el însuși druid și fusese oaspetele lui Cicero. Cum domeniul cultelor este în general un teren privilegiat de rezistență în fața invadatorului, religia galilor rămîne pentru istoricii barbară, anterioară politismului antic, ultimul refugiu al timpurilor întunecate, unde animismul nu dispăruse complet. Trebuie să așteptăm sfîrșitul sec. XIX pentru a vedea primii cercetători analizînd panteonul celtic și comparîndu-l cu cel al altor popoare antice. Mitologia comparată, teoriile asupra indo-e-

uropenilor au jucat un rol considerabil în această reabilitare a religiei galilor.

De această reabilitare nu a profitat însă decât mitologia. Practicile rituale, credințele au rămas prin imaginea vagă lăsată de Cezar sau Diodor. Greșeala este desigur a arheologilor, care s-au mulțumit, în general, să încerce explicarea citorva descoperiri spectaculoase prin texte nu mai puțin enigmatice decât obiectele la care le raportau. Astfel, s-a atribuit în mod gratuit folosirea pentru sacrificii umane a marelui crater (vas cu două toarte) din bronz descoperit la Vix, în mormintul unei principese gale. Până acum cîva timp, galii erau reduși, în spiritul arheologilor și istoricilor, la practicarea unor rituri destul de diverse, cum ar fi culegerea viscului sau sacrificiile singeroase, în păduri întune-coase, în apropierea vreunui izvor sau în alt cadru natural. Nimeni nu se sinchisea de existența unui corp sacerdotal, cel al druidilor.

De mulți ani, grație metodelor noi ale arheologiei, preoții celților și-au regăsit, în același timp, templele și riturile. Meritul revine, în mare parte, unui german, Klaus Schwarz, care, în anii '50, a vrut să vadă în Viereckschanzen (incinte dreptunghiulare) sanctuare proprii celților. Este vorba despre niște incinte aproape pătrate, delimitate printr-un taluz și un șanț, construcții împrăștiate din Boemia pînă în vestul Franței.

Tăcerea greilor și romanilor

În aceeași epocă, doi cercetători cehi, Bohumil Soudsky și Alena Rybova, au descoperit și au cercetat o mare incintă, care conținea oase de animale. Ei au avut ideea de a corela aceste resturi cu practicile rituale și de sacrificiu, cărora le-au căutat modelul, nu numai în Grecia, ci și în India vedică. În această privință, aportul

esențial a fost cel al sanctuarului de la Gournay-sur-Aronde, în departamentul Oise, descoperit în anii '80. Acolo, în șanțul unei incinte dreptunghiulare cu latura de circa patruzeci de metri, sînt mii de resturi (2 000 arme și 3 000 oseminte) care au putut fi puse în relație cu practicile rituale și de sacrificiu de o complexitate nebănuită. În acest loc, galii sacrificau animale, bovine, porci, oi, poate cai, dar mai ales depuneau mii, de ofrande războinice, foarte sigur cadavrele luate de la inamici pe diferitele cîmpuri de luptă.

Sanctuarul din Gournay este primul sanctuar galic demn de acest nume și cercetat în mod exhaustiv. A fost creat la începutul sec. III î.e.n., iar fixarea lui în acest loc, devenit sacru, a fost atît de puternică, încît cucerirea romană, cu toată închiderea provizorie a templului, nu a reușit să o șteargă. În epoca lui Augustus (la începutul erei noastre), un mic templu se reinstala pe amplasamentul construcțiilor galice, iar în sec. IV e.n., tot în acest loc, se construia un *fanum* (mic sanctuar rural de formă pătrată).

Dar cel mai surprinzător fapt reiese din studiul osemintelor animale. Contrar afirmațiilor literaturii antice, în aceste locuri nu se găsesc resturile nici unui animal sălbatic (mistreț, cerb) care să fi fost sacrificat, ci rămășițele a trei animale domestice, cu care ne-au obișnuit religiile greco-romane (bou, oaie și porc). Destul de des, ele par a fi fost consumate la banchete. Atît din forma spațiului sacru și din modul lor de închidere, cît și din forma templului și din riturile care se desfășoară în ele, reiese că sanctuarele galice nu diferă în mod radical de similarele lor grecești. Este vorba de influența acestora din urmă sau de originea comună? Problema rămîne deschisă.

Dar ce este adevărat despre sacrificiile umane? Trebuie mai întîi să distingem prejudecățile ideologice, care marchează cea mai mare parte a surselor noastre, și realitatea faptelor, pe care ni le furnizează arheologia. Cert este că romanii, popor cuceritor, aveau interes să-i prezinte pe gali drept populații singeroase.

Să amintim și tăcerea greilor și romanilor în privința propriilor lor sacrificii umane. La Roma, astfel de sacrificii — doi gali și doi greci de fiecare dată — au avut loc încă în anii 228 și 216 î.e.n., în timpul unor evenimente excepționale (tauma de a fi invadați de o populație galică din valea Padului, insubrii, și înfrîngerea suferită la Cannes în fața cartaginezului Hannibal). De-abia în anul 97 î.e.n. aceste practici au fost interzise de lege! Ba mai mult, ele au dispărut doar în acest ritual, deoarece luptele de gladiatori la Roma, ca formă de sacrificiu funerar, s-au perpetuat pînă în perioada Imperiului tîrziu: și dacă au luat atît de repede forma unui spectacol, superstiția populară continua să le atribuie puteri magice. Rămîni, ca și grecii, nu ar fi trebuit deci să fie uimiți de un obicei care nu le era chiar atît de străin. Dar este clar faptul că denunțarea acestui obicei în Galia era mai degrabă o formă de exorcism, decît o adevărată repulsie.

Faptele arheologice evocă sacrificiile umane mult mai puțin decît ne-am fi așteptat, atît în ceea ce privește cantitatea vestigiilor, cît și semnificația lor. Descoperirile de resturi umane care ar putea avea ca origine sacrificiile rămîn rare și, mai ales, cantitatea lor este infimă în raport cu cea a resturilor animale. ■

**În românește de
Mihai POPESCU**

TRECUTE LUMI...

GEORGE HILL

De la așezările primitive ale omului din epoca de piatră și pînă la monumentalele construcții ale Romei imperiale, arheologia modernă acoperă treptat tot mai multe dintre petele albe ale cunoașterii noastre. Reușitelor acestei discipline istorice, semnificațiilor unor descoperiri mai recente sau mai îndepărtate, ziarul *The Times* le-a consacrat acum citva timp o suită de patru articole. Le reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției *Magazin istoric*.

Ce nu a visat Schliemann

Existența unor așezări umane din epoca de piatră este dovedită astăzi mai ales de bucățile de cremene șlefuite. La Bilzingsleben, în Germania, depozitele de calciu au păstrat însă urme care altfel ar fi dispărut, precum frunze de acum 400 000 ani. Descoperirile făcute aici ne arată că oamenii de atunci foloseau, pe lângă unelte din cremene, altele confecționate din corn sau lemn, trăiau în colibe rotunde, acoperite cu piei de animale, vinau cerbi, castori și urși, dar mai ales rinoceri. Pe aceștia din urmă îi atacau, se pare, mai ales atunci când se împotmoleau în zonele mlăștinoase. Împărțirea așezării în zone distincte pentru adăposturi, pentru realizarea uneltelor și pentru pregătirea hranei din vinat sugerează deprinderi învățate din generație în generație și elemente ale unei vieți sociale structurate.

Pentru arheologia modernă, fiecare coajă de copac sau rămurică oferă o informație. Tehnicile sale au evoluat foarte mult față de epoca de pionierat, când savanți plini de morgană, înconjurați de oameni înarmați cu tirnăcoape, obișnuiau să demoleze cavouri în căutarea aurului și a gloriei. Desigur că nici un arheolog de azi nu s-ar da înopoi să exploreze mormintul lui Agamemnon dacă i s-ar întâmpla să dea peste el, dar l-ar privi doar ca pe un simplu element ce i-ar permite să reconstituie viața oamenilor, condițiile vitrege pe care le aveau de înfruntat într-o epocă despre care avem adesea impresia că o cunoaștem bine.

Resturile unor mîncăruri preistorice pot spune cercetătorilor de azi mai multe lucruri despre modul de hrănire și de trai al acelor oameni decât ar fi visat vreodată Schliemann¹. Dr. Chris Scarre, editorul șef al lucrării

The Times Atlas of Archaeology, spunea: „Pînă la apariția metodelor de datare pe bază de carbon 14 sau a termoluminiscentei, nu puteam stabili exact dacă un fenomen anume a apărut pentru prima oară într-o parte sau în alta a globului. Abia acum putem încerca o reconstituire inteligibilă a trecutului”.

Obligați să se gospodărească cu resurse tot mai limitate, arheologii s-au concentrat din ce în ce mai mult asupra unor descoperiri de excepție, precum cea amințită, de la Bilzingsleben, sau asupra celor amenințate cu dispariția. Celelalte sînt lăsate generațiilor viitoare, care vor avea poate posibilitatea să le cerceteze cu unelte și mai evolute. Arheologia se adaptează astfel condițiilor actuale și caută să afle tot mai mult din cît mai puțin.

Istoria umanității care beneficiază de izvoare scrise constituie doar o infimă parte din întreg. Primii făuritori de unelte au trăit acum mai bine de 2 000 000 ani, iar primele dovezi privind existența artei și a religiei datează din jurul anului 30 000 î.e.n. Așa încît arheologia constituie singura sursă pentru reconstituirea celei mai mari părți a istoriei noastre, perioadă fundamentală, cînd s-a plămădit ființa umană și a luat naștere cultura.

Într-un fel, arheologia ne poate spune mai multe lucruri despre trecut decît izvoarele scrise. Din descoperirile arheologilor aflăm date pe care cronicarii le-au omis, nu au avut interesul să le menționeze sau nu le-au cunoscut. Fără arheologie nu am ști mare lucru despre cei care au lucrat la ridicarea marilor piramide egiptene. Un sat al unor astfel de lucrători ni s-a păstrat. Casele lor, înălțate cu cărămizi făcute din lut, deși erau cu mult mai sărăcăcioase decît cele ale celor pentru care înălțau marile construcții, se ridicau peste nivelul obișnuit. Erau puțini știutori de carte, dar ni s-au păstrat o mulțime de cioburi din ceramică cu

tot felul de semne scrijelite pe ele. O ironie a soartei, căci documente mult mai importante pentru cunoașterea acelor vremuri, scrise pe papirus, s-au distrus.

Epoca marilor exploratori

Chiar și în cazul unor orașe mari, precum Roma imperială, ale căror ruine au fost cercetate de sute de ani, arheologia mai poate aduce elemente noi. În ultimii ani s-a întreprins un efort susținut, cu participare internațională, pentru cercetarea Romei. Între descoperiri, se numără urmele unui foarte timpuriu sistem de apărare, construit pe Palatin, în sec. VII î.e.n. S-au găsit, de asemenea, ruinele imensului atrium (curte interioară, de obicei înconjurată de un portic acoperit) construit de Caligula (37-41). Avînd dimensiunile de aproximativ 31 metri pe 21 metri, era cea mai largă construcție de acest fel din antichitate.

Multe dintre mărturiile lăsate de strămoșii noștri sînt extrem de enigmatice și cercetarea modernă caută tot mai mult să evite să dea răspunsuri grăbite.

Prima colonizare a continentului american constituie o problemă în care deducția trebuie încă să vină în ajutorul urmelor materiale. Nu există semne certe, dar singura cale pe care primii oameni au putut pași aici a fost peste strîmtoarea Bering, din Siberia. Se credea că ei au rămas în Alaska, unde climatul era relativ mai blînd, pînă ce ghețurile s-au retras, la sfîrșitul ultimei glaciațiuni. Dar acum a devenit clar faptul că încă mult înainte de aceasta oamenii au trecut dincolo de bariera de gheață, spre sud și spre est în Pennsylvania de azi. Și nu peste mult timp, ei vinau broaște țestoase gigantice în Florida și culegeau cartofi în sudul actualului Chile. Probabil că primii oameni care au sosit pe continentul american au

¹ Magazin Istoric, nr. 1/1967, 5/1984.

pășit prin apa mării, care scăzuse foarte mult acum 30 000 ani, când se situează punctul culminant al ultimei glaciațiuni. Tot atunci au trecut și primii oameni spre Australia. Dar curînd după aceea — adică după cîteva secole — calea de acces și de retragere în același timp s-a închis. Aveau în fața lor un cîmp de investigație imens, hrană din belșug și o multitudine de probleme de rezolvat ce le solicitau spiritul de inventivitate.

Diferențele existente între civilizațiile Egiptului, Asiei Mici, Indiei, Chinei și Americilor, contactele limitate și intermitente pe care le-au avut, se numără printre cele mai misterioase și mai derutante probleme cu care se întîlnește arheologul. Dar asemănările lor sînt și mai izbitor și vorbesc elocvent despre trăsăturile comune ale umanității. Cazul piramidei este unul dintre cele mai cunoscute. Uriașă construcție raționalizată într-o formă geometrică strictă a apărut pentru prima oară în Egipt și Mesopotamia, aproape simultan. Imhotep — în mod sigur primul mare arhitect care a ridicat construcții monumentale — a construit inițial o mastaba, mormînt pentru un faraon. Arăta ca un pătrat, cu pereții în pantă, plasat în interiorul unei incinte impunătoare. Imhotep a constatat că monumentul nu se vedea dincolo de acel zid, așa încît a înălțat o serie de patru mastaba, una deasupra celeilalte. Ulterior, a extins baza,

sporînd numărul lor la șase. Spre deosebire de piramidele egiptene, ridicate din piatră, zigguratele mesopotamiene erau înălțate din pămînt și finisate cu cărămizi din argilă. Evoluția mesopotamienilor spre această formă arhitecturală s-a făcut oare în mod independent de egipteni? Iată o întrebare asupra căreia se poate discuta. Sigur este că în cazul civilizațiilor precolumbiene ne aflăm în fața unui proces similar, dar total independent. Chiar dacă unii entuziaști au afirmat că schițele după care s-au ridicat, cîteva secole mai tîrziu,

structurile piramidale de peste ocean ar fi fost transportate acolo de farfuriile zburătoare. Primele piramide au fost înălțate pe continentul american înaintea anului 300 î.e.n., iar ultimele 1 000 ani mai tîrziu. De fapt, ele se aseamănă mai mult cu zigguratele decît cu piramidele, atît din punct de vedere al formei, cît și al rosturilor lor. Era, în fond, vorba de răspunsuri asemănătoare la cerințe similare, rituale și tehnice. Forma ascuțită la vîrf reducea pericolul prăbușirii și sporea senzația de înălțime.

În p. 55: sculptură din steatit, veche de 4 000 ani, descoperită printre ruinele de la Mohenjo-Daro, așezare din valea Indusului. Se știu puține lucruri despre populația care a trăit în acele locuri, iar scrierea sa nu a fost încă descifrată

Construcția din imagine — aflată la Barbegal, în sudul Franței — nu a fost ridicată la începutul revoluției industriale din sec. XVIII, ci în secolul IV e.n. Pe o parte și alta se aflau 14 roți acționate de forța apei, care învîrteau 18 seturi de pietre de moară, ce rîșneau mari cantități de cereale

Tot așa cum folosirea căldurii pentru a separa metalul de minereu pare a fi fost descoperită în mod separat în Asia de Vest și în Europa de Sud-Est. La fel, metoda arderii vaselor de ceramică pentru a putea păstra lichidele a apărut, probabil, pentru prima oară în Japonia, dar ea a fost redescoperită, în mod independent, în mai multe alte centre, ulterior. Iar scrierea s-a născut în cel puțin trei centre, separat: Orientul Apropiat, China și America. Dar nu era obligatoriu să apară întotdeauna un astfel de răspuns. Unele civilizații foarte dezvoltate din America nu și-au pus niciodată problema scrierii și nici nu au descoperit roata.

Ultima civilizație care s-a dezvoltat aproape izolat de celelalte a fost cea a precolumbienilor. Contactul lor, în sec. XVI, cu europenii, după aproape 20 000 ani de izolare, a fost atât de dur, încât civilizația lor s-a dezintegrat practic în timpul unei generații.

Părinții inventatori

Perspectiva pe care o are arheologul asupra istoriei este foarte diferită de cea a istoricului care lucrează cu izvoare scrise. Istoria omului ca ființă inteligentă, producătoare de unelte, este de cel puțin 40 ori mai veche decât apariția primelor izvoare scrise. Și, în plus, cercetătorul documentelor citește ceea ce oamenii au spus că au făcut; arheologul se află în fața a ceea ce ei au făcut într-adevăr. Istoria și-a dezvoltat o serie de tehnici care îi permit specialistului să confrunte faptele oamenilor cu vorbele lor. Dar arheologii sînt de neînlocuit pentru perioadele timpurii ale istoriei omenirii.

Și în cuprinsul mărturiilor arheologice cei bogați ocupă un loc disproporționat față de restul populației. Doar ei puteau construi monumente care să dureze. De la grămezile de aur, de abanos și de ceramică îngropate odată cu Tutankhamon, pînă la fibu-

lele și cataramele emailate din mormintul de la Sutton Hoo¹, lîngă Suffolk, Marea Britanie, arheologii au scos la iveală opere de artă de o bogăție și o varietate pe care altfel cu greu o puteam bănuî.

Cronicarii marilor bătălii nu dădeau atenție fierarilor și potcovarilor care i-au înarmat pe luptători, dar cupa excavatorului poate scoate la suprafață secretele tehnologice care au răsturnat balanța în favoarea cuceritorilor. Cel ce a descoperit cum să topească minereul pentru a obține metal, cum să rotească lutul pe o roată pentru a realiza vasele cu forme rotunde aproape perfecte sau să împletească firele pentru primele țesături, a influențat în mod sigur în mai mare măsură viațile contemporanilor și urmașilor săi decît oricare dintre despoții care au pus să se ridice monumente pentru glorificarea reușitelor lor.

Tehnologiile folosite de strămoșii noștri ne par astăzi, prin comparație, primitive. Sîntem mult mai înclinați să ne entuziasmăm în fața piramidelor, cu forța lor strivitoare, sau a Colosseumului. Și doar finețea și priceperea arheologului de a face să ajungă pînă la noi minunile pe care le descoperă ne permit să depășim acest stadiu inițial. Uneori, este suficientă o singură privire ca să îți dai seama că te afli în fața unui lucru deosebit. La Barbegal, în Franța, se găsește o construcție ce ar face cîntece revoluției industriale din sec. XVIII. Este o cascadă de mori de apă, șapte la număr, concepută pentru a măcina grîu în producție de serie. Cele 18 pietre de moară, puse în mișcare de același curs de apă, puteau rîșni grîul necesar pentru pîinea a 80 000 oameni. Construcția a fost ridicată în sec. IV e.n., de romani. Iar cu patru secole mai devreme, cetatea greacă Pergam, din Asia Mică, își aducea apa dintr-un rezervor aflat la trei kilometri depăr-

tare. Modalitatea obișnuită de a transporta apa de la distanță era apeductul, care folosea forța gravitației, dar aici terenul nu permitea utilizarea lui. Și atunci grecii au obligat apa să curgă... la deal. Cale de 55 kilometri, de la izvoarele din munte, apa era adusă prin simple apeducte, fiind strînsă în două tancuri de depozitare. De acolo, parcurgea ultimii trei kilometri prin conducte de presiune, după principiul sifonului, peste două văi (una dintre ele aflîndu-se cu 200 metri mai jos de rezervoare). Conductele aveau un diametru de aproximativ 300 milimetri și presiunea exercitată asupra peretilor lor în punctele cele mai joase era de 20 kg/cm². Tot grecii au inventat mașina cu aburi, după cum tot lor le poate fi atribuit instrumentul care indica pozițiile planetelor și fazele lunii la orice dată dorită. Găsit în epava unei nave în anul 1900, au trebuit să treacă 60 ani pînă ce savanții au realizat care era utilizarea sa. Urmele de reparații de pe roțile dințate demonstrează că era frecvent folosit.

Cum de s-a pierdut uzul unor asemenea complicate mașinării vreme de 18 secole? Dovezi contemporane, precum calculatorul, dovedesc faptul că piedicile nu erau de ordin intelectual, ci tehnologic. Bronzul nu permitea aceeași precizie în execuție ca oțelul și era mai puțin rezistent. Aburul constituia doar o distracție, pînă la scoaterea cărbunilor în cantități industriale și obținerea oțelului în manufacturi. Dar mințile acelor oameni erau cel puțin la fel de ascuțite ca ale noastre.

Una dintre lecțiile arheologiei este și aceasta: puterea de a inventa, care exploatează ocaziile unui moment istoric, precum revoluția industrială, nu reprezintă o nouă extindere a minții umane, ci doar o realizare a unui potențial care s-a aflat întotdeauna acolo. ■

¹ Aici a fost descoperit mormintul unui rege anglo-saxon, unul dintre cele mai bogate de acest fel.

Artur Gorovei: Pagini de viață

IOAN LĂCUSTĂ

Am urmărit în numerele anterioare ale revistei, prin intermediul fragmentelor din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei (1864-1951), felul cum vede el unele din evenimentele și întâmplările de la sfârșitul secolului trecut și primele decenii ale secolului nostru cărora le-a fost martor, însemnări ce evocă atmosfera politică și intelectuală a epocii, personalități ale vieții științifice și culturale,

În imagine: Artur Gorovei împreună cu compozitorul și folcloristul Tiberiu Brediceanu.

momente din activitatea sa de folclorist și scriitor. Îmbrățișind o lungă perioadă de timp, notațiile continuă și în deceniile doi, trei, patru, înregistrând atât faptele vieții și activității sale — desfășurate în cea mai mare parte a anilor la Fălticeni — cit și unele aspecte ale situației politice din țară, ale cărei ecouri răzbăteau și în orașul său.

Să răsfoim, în încheierea selecției noastre, jurnalul lui A. Gorovei cu însemnările din anii care au premers primul război mondial și, apoi,

din deceniile interbelice.

Confruntat cu nevoile existenței cotidiene, A. Gorovei notează la 23 mai 1913: „Avocatura merge foarte prost. Numai primăria îmi dă regulat cei 349 lei 20 bani pe lună” (salariul său ca primar în acea perioadă), pentru a întări această constatare la 31 decembrie 1914: „Avocatura merge prost. De multe ori mi-i rușine să spun că-s avocat”.

„Politica — scrie el la 31 octombrie 1912 —, așa cum se face, mă dezgustă. Am

avut câteva clipe când îmi venea să mă retrag din orice manifestare politică, dar m-am resignat, înghit toate pentru că altfel nu-i chip și pentru că am nevoie chiar de leaful de primar".

De altfel, după primul război mondial, va renunța la orice activitate politică. Va consemna însă în *jurnalul* său evenimentele cărora le-a fost martor, transformările care aveau loc în societatea românească. Astfel, la 20 decembrie 1919, notează că „a venit rîndul mulțimii”, conștient de faptul că masele populare — care înfăptuiseră Marea Unire din 1918 — aveau un rol hotărîtor în evoluția societății românești.

Presimțind mersul istoriei în sensul unor inevitabile schimbări sociale, la 18 noiembrie 1932 scrie despre „o revoluție care ne va gîzbori pe burhezii”. La 17 februarie 1933, impresionat de cruzimea cu care au fost înăbușite grevele muncitorilor ceferiști, consemnează: „Au început zilele grele. La București s-au tras salve de focuri în lucrătorii de la atelierele C.F.R. Grivița. Morți și răniți. Astăzi am auzit că au început mișcări și la atelierele din Pașcani”.

Venirea la cîrma țării a regelui Carol II, în 1930, abuzurile și afacerile oneroase ale camarilei regale îi stîrnesc indignarea. „Vremurile prin care trecem — notează la 28 noiembrie 1931 — sînt neîncipuit de critice. Nu mai vorbesc de starea economică — un prăpăd. Mai avem de îndurat și greutatea guvernării: avem un rege și o dinastie care marchează sfîrșitul vieții noastre”. Iar, în 1936, la 31 august, în urma demiterii lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului de externe, consemnează: „Ieri am aflat despre schimbarea în guvern și mazilirea lui Titulescu. Am fost indignat”.

Cu îngrijorare privește — ca de altfel marea majoritate a intelectualității române a vremii — ascensiunea hitlerismului la putere, pregătirile de război ale naziștilor. „Ger-

mania se pregătește de un nou măcel, notează la 25 martie 1935. A considerat ca un petec de hîrtie tratatul de la Versailles, a declarat serviciul militar obligator și va avea cea mai formidabilă armată din lume. În ajunul acestui eveniment, dimineață, am avut o viziune. Nu dormeam și nici nu eram bine deșteptat, cînd mi-a venit în minte gîndul că Germania distruge toate popoarele din Europa cu aeroplanurile ei, Europa devine un pustiu stăpînit de Germania”. Iar la 12 martie 1936: „Friguri de război. Nebunia lui Hitler, care a ocupat cu armata germană zona demilitarizată, a împrăștiat îngrijorare. Dacă fatalitatea ne-ar mîna și pe noi în acest nou prăpăd, convingerea mea este că România dispare de pe harta Europei”.

Cu aceeași indignare și îngrijorare sînt înregistrate actele de terorism săvîrșite de legionari — aflați în solda naziștilor —, politica de încurajare a dreptei promovată de rege, în scopul instaurării dictaturii sale personale. La 3 martie 1937, A. Gorovei notează în *jurnalul* său: „Bratu, rectorul Universității din Iași, e victima unui asasinat mișelosc, încercat asupra lui. Trei studenți l-au străpuns cu cuțitele. Guvernanții se arată acumua strașnici cu măsurile pentru menținerea ordinei, ei care au propagat anarhia, au încurajat, au subvenționat pe gardiștii asasini”.

Cîteva însemnări din februarie-martie 1938 consemnează unele dintre evenimentele care au marcat instaurarea regimului de dictatură personală a regelui. Să le urmărim: „11 februarie. Dacă aș fi pus rîmășag, aș fi cîștigat. Am spus că pînă la Paște vom avea dictatură. S-a realizat. După 44 de zile, guvernul farsorului Goga a fost înlocuit cu un guvern sub președinția patriarhului și cu miniștri din celelalte partide. Avem prefect pe comandantul regimentului. Avem stare de asediu. Patrule militare circula pe străde. S-a isprăvit cu farsa gogistă.

21 februarie. Constituția

s-a modificat. S-au desființat jurații, s-a făcut [introdus] pedeapsa cu moartea, dreptul de vot s-a dat și femeilor, dar pentru toți începe la 30 de ani și alte modificări, precum alegerea deputaților se va face de corporații etc. Nu am văzut încă tot proiectul de Constituție. La 24 [februarie] avem plebiscit pentru aprobarea noii Constituții.

30 mart. Astăzi, la 7 sara, noul guvern a depus jurămîntul. E tot sub președinția patriarhului, dar a ieșit din minișter Tătărașcu și a intrat Ralea”.

Reținem și aceste notații din septembrie 1939, cînd Germania hitleristă, atacînd Polonia, a declanșat cea mai mare conflagrație din istoria omenirii: „16 septembrie. Trec multe automobile din Polonia prin tîrgul nostru, cu emblema C.D. (Corps Diplomatique), cu franțuji, poloni fugiți. Se zice că vin la noi 1 800 refugiați din Polonia.

19 septembrie. O adevărată tragedie: în 16 zile desființarea unui popor și a unei țări: Polonia. Ieri au trecut pe la noi cîteva sute de automobile cu fugari. Astăzi noapte am găzduit doi medici rezerviști. Unul din ei, sublocotenent, îi făcea milă. Azi mi-a venit un profesor universitar cu soția.

21 septembrie. Astăzi, la ora 2 p.m., Armand Călinescu, primul ministru, a fost asasinat de membrii fostei Gărzi de fier”.

La capitolul anului 1940, putem citi între altele, în *jurnalul* lui A. Gorovei: „14 iunie. Trupele nemțești au intrat în Paris.

31 august. Conferința [dictatului fascist] de la Viena ne-a [aranjat] bine: pierdem cea mai mare parte din Ardeal, cu Clujul, Bistrița-Năsăud și ni rămîne Banatul și, dincolo, limită Sibiu”.

Sub impresia evenimentelor grave prin care trecea țara, A. Gorovei se hotărăște, în toamna aceluiași an, să se despartă de o bună parte din colecțiile sale de documente, cărți rare și manuscrise. Astfel, la 20 decembrie consemnează: „Am tri-

mis la Academia Română primul transport: 427 documente, începând din 1400, din care multe slavone; 2 condicti cu documentele Rosettești, a moșilor lor și o serie de manuscrise de ale prietelui Grigore Sturdza. Am trimis generalului Radu Rosetti câteva documente cu privire la familia lui".

În fine, la 31 decembrie, notează: „Peste 6 ceasuri se sfârșește anul 1940, an de durere pentru neamul românesc".

Însemnările anilor 1940-1941 înregistrează avalanșa de situații și fapte tragice care au dus la dictatura antonesciană, intrarea trupelor naziste în țară, rebeliunea legionară și, în final, la intrarea României în războiul hiterist. Iată câteva fragmente din notațiile lui 1941: „19 ianuarie. Joi am plecat la Iași [pentru un proces, care s-a aminat]. Am cheltuit 1200 lei ca să mă întorc simbătă acasă, pentru că vineri nu mai aveam nici un tren. Toate sînt la dispoziția germanilor, care au invadat țara, cu învoirea gardiștilor". Cîteva zile mai tîrziu, înregistrează lichidarea rebeliunii legionare: „25 ianuarie. În zilele de 21, 22 și 23 ianuarie am avut rebeliune chiar în Folticeni. Pusă la cale de ministrul de interne, generalul Petrovicescu, a izbucnit în București și s-a întins pînă la noi. În București a fost dusă lupta cu arme de foc de potlogarii care au prădat lumea și au îngrămădit lucrurile furate în beciurile centrelor gardiste, care au tras cu mitralierele în clădirea Consiliului de miniștri și în soldați, au uns cu gaz un soldat și i-au dat foc etc.

La noi au ocupat prefecura, poșta, telefoanele, chemînd satele să le vină în ajutor, dar a intervenit armata și lucrurile s-au liniștit. Aceștia sînt gardiștii lui Zelinschi Codreanu, pe care generalul Antonescu l-a divinizat.

21 februarie. Era să fiu și eu ucis de gardiști; s-a găsit lista proscrîșilor, între care figurai eu.

1 mart. Politica nu mă inte-

resează nici de fel. Mîine sîntem chemați la vot, să spunem *da* sau *nu*. Impozitele se măresc; se inventează altele, de pildă 500 lei pe an pentru o căruță pe care o ai; mă aștept să fie bir pe ogeaguri, pe ferestre, precum era pe vremea fanarioților. Și n-ai voie nici să protestezi, nici să critici, nici să spui că nu ai de unde să plătești.

7 april. Ieri am intrat germanii; prin 5 locuri, în Iugoslavia și am intrat și în Grecia. Se vorbește că vom mobiliza. Nemții se fac stăpîni la noi. Nemții devin obraznici. Ne duceam, eu și Sorin [fiul său mai mic] cu mașina la Bunești; în stradă, niște nemți ne făceau semne cu mîna și ni spuneau să mergem mai încet că se face colb.

6 iunie. Se crede că vom începe războiul. Armata germană a plecat în astă sară și în locul ei au venit altă armată germană.

17 iulie. Lică Stino crede că nemții nu vor fi victorioși.

22 iulie. M-am dus la Bunești; au trecut 50 camioane, pline cu italieni, care mergeau la război. Dar au greșit drumul, s-au întors și au făcut război cu livada noastră. Au întins corturi pe iarbă, au tăiat din copaci ca să-și facă țărushi, au ars lemnele ca să-și facă mincare, au scos din casă scaune, mese, au ocupat cele două camere, au făcut dezastru.

24 iulie. Am încercat să mă duc la generalul italian să-i dau o reclamație de cele ce fac soldații la Bunești. Dl. general nu primește pe nimeni și nici scrisori; trebuie să i-o trimit prin poștă, reclamația mea în franțuzește".

Refugiat la Blaj, odată cu apropierea frontului în 1944, Artur Gorovei trăiește aici pînă în primăvara lui 1945, cînd revine la Fălticeni. Însemnările sale din această perioadă, privind îndeobște greutățile vieții de zi cu zi și problemele de familie, nu ocolesc însă și referirile la evenimentele ce se derulau în viața țării. Cu experiența celui care trecuse pragul a

opt decenii de viață, cărturarul constată cu amărăciune că, odată cu trupele sovietice „eliberatoare", prătrînese în țară și morbul unor prefaceri vestind o „viață nouă" deloc îmbucurătoare.

Să reținem, astfel, din notațiile anului 1945.

„10 april. Mascaradă comunistă pe stradă. Se serbează un an de la intrarea bolșevicilor în Folticeni, a «eliberatorilor». Ce caută armata română — cei cîțiva cari au defilat — și preotul care a făcut un serviciu la Primărie?

1 mai. Ziua muncii. «Primul 1 Mai liber în țară liberă», cum anunță comuniștii noștri prin afișe de pe stradă. O mascaradă greu de închipuit.

7 mai. Astăzi Germania a capitulat în întregime. În astă sară au tras copotele la biserici. Ce va urma pentru noi? Vom deveni oare țara Sovietelor?

2 noiembrie. Cătră sară a sosit Justinian, vicarul Mitropoliei Moldovei, la biserica Adormirii și a ținut o cuvîntare în care a spus neadevăruri, că originea proprietății este furtul și că rușii au respectat religia creștină. Dacă originea proprietății este furtul, atunci miile de hectare de pădure, proprietatea mănăstirii Neamtu este un furt și pămînturile confiscate de la proprietari și date țăranilor sînt furturi, ca și pădurile proprietatea statului. Că rușii au respectat religia creștină, lumea întreagă știe cîte mii de preoți au fost asasinați în Rusia [Magazin istoric, nr. 4/1992], noi, românii, știm cîte biserici au fost prădate de ruși în țara noastră, cîte au fost devastate".

La 10 aprilie 1946 notează: „Astăzi s-a făcut Tedeum pentru că s-au împlinit doi ani de cînd armata sovietică a intrat în Folticeni. Am fost indignat de cei cari au dispus a se face această mascaradă: noi, românii, am fost învinși de comuniști și noi, ca învinși, să sărbătorim pe acei cari ne-au învins. Ar fi trebuit să nu ni se înfrîngă demnitatea națională. De altfel, nimeni nu s-a prezentat la Te-

deum, afară de autorităţi“.

Iată, în continuare, din însemnările aceluiaşi an 1946.

„2 iunie. Antonescu şi Ică şi alţi patru au fost executaţi — adică împuşcaţi. Şi se zice că avem o Constituţie care opreşte şi pedeapsa cu moartea şi o instituţie ca „Tribunalul poporului“. Regele care a schimbat în închisoare pedeapsa cu moartea a celorlalţi condamnaţi a refuzat aceasta pentru cei asasinaţi. Şi totuşi războiul s-a făcut sub domnia şi deci cu aprobarea regelui.

19 noiembrie. Ziua de alegeri. Am votat lista lui Maniu; ochiul.

20 noiembrie. Am fost la Spiridon. Acolo era şi Hudîţ, candidatul ţărăniştilor. Lista ţărănistă a ieşit completă şi prefectul recunoaşte că 4 ţărănişti sînt aleşi. Falsifică listele de votare ca să aibă şi guvernul măcar un ales, pe primul de pe listă, G. Radu, absolvent a 5 clase primare.

23 noiembrie. Ategerile s-au isprăvit, rezultatele s-au publicat oficial. Au fost alegeri armistiţiale, numai falşuri. De pildă, la Rădăşeni, la 1 500 voturi Maniu au fost vreo 350 ale blocului comuniştilor, dar la biroul electoral din Folticeni au fost socotite invers: 1500 blocul şi 350 Maniu. Această falsificare s-a făcut în toate centrele de votare şi în toată ţara“.

La 30 decembrie 1947, Artur Gorovei se afla în Bucureşti, în vizită la rude. Avea peste 83 de ani, dar nu-i slăbise interesul pentru treburile publice. Consemna astfel la 30 decembrie 1947: „Regele Mihai a abdicat. România a devenit o republică populară. Cine va fi preşedintele republicii? Eu cred că Mihail Sadoveanu.

După ce s-a cetit actul de abdicare a regelui şi celelalte legi şi dispoziţii ale guvernului şi după ce au plecat musafirii, am oprit pe Mircea [băiatul său], gata de plecare, am umplut trei pahare cu vin şi am spus: După dăţina noastră românească, atunci cînd se înmormîntează un creştin, după ce l-au vîrît în groapă, lumea se întoarce

acasă, mîncîcă şi bea pentru pomenirea mortului. Să bem şi noi pentru pomenirea mortului nostru şi să zicem *Finis Romaniae*. Desigur, România a murit pe totdeauna. Republica română nu mai este ceea ce a fost România“.

A doua zi, 31 decembrie, continua: „Se spune că astăzi a fost o manifestaţie de simpatie pentru fostul rege, în faţa palatului, care a fost împărătiată cu lovituri de baionetă. Se zice că regele a şi plecat cu avionul în Elveţia; alţii spun că-i la Sinaia“.

Numeroase alte însemnări din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei cuprind referiri la activitatea sa ştiinţifică, la legăturile de colaborare cu personalităţi ale vieţii culturale, literare, publicistice de-a lungul anilor. Astfel, la 15 martie 1929, înregistrează vizita compozitorului Tiberiu Brediceanu: „Astăzi dimineaţă a plecat Tiberiu Brediceanu pe care l-am avut în gazdă două nopţi. A venit să culeagă material pentru *Poemul Unirii*, pe care-l lucrează el, în care Moldova va fi reprezentată prin cinci părechi din satul Mălini, care vor danţa, la teatrul din Bucureşti, un danţ ales de Brediceanu, în muzica locală, armonizată de el. Aseară Brediceanu a cules pe rîlouri de gramofon cîntece de la doi fături. A găsit lucruri interesante“.

În 1935, primeşte vizita unui tînr istoric, George Bezviconi¹: „15 iulie. Astăzi la amiază a venit Bezviconi din Chişinău să mă vadă pe mine şi pe Vîrnav. 17 iulie. Astă seară a plecat Bezviconi spre Dorohoi, ca să meargă la Herţa, unde-l aşteaptă pictorul Verona. Bezviconi e un tip interesant. Are 25 de ani şi n-a trecut nici balaureatul, cu toate acestea lucrează inteligent şi are cunoştinţe su-

ficiente pentru studiile ce le face“.

Tot în 1935 îl cunoaşte pe Barbu Lăzăreanu², despre care notează la pagina zilei de 10 aprilie a celui an: „Săptămîna trecută am fost la Botoşani, ca să cunosc pe Barbu Lăzăreanu şi să-i ascult o conferinţă. L-am propus să ceară ziarului *Dimineaţa* să inaugureze o pagină folclorică. A găsit ideea bună“. Un an mai tîrziu, la 27 aprilie 1936, o nouă reîntîlnire cu Lăzăreanu: „Asară am prezentat pe Barbu Lăzăreanu la conferinţa ce a ţinut la cercul cultural „Cugetarea“ al studenţilor evrei. A fost o conferinţă cu cîntec. Tot pe ziua de ieri era anunţată o conferinţă a unui domn Nelu Ionescu, personaj în Garda de fier. A venit în localitate inspectorul Siguranţei din Cernăuţi ca să ancheteze; s-a ţinut un consiliu la prefec-tură, s-a dispus oprirea conferinţei lui Ionescu, dar şi a lui Lăzăreanu. De la minister a venit însă ordin să nu fie oprite. S-au luat măsuri de paza ordinii. Jandarmii au fost concentraţi în oraş. Regimentul a fost postat pe locuri strategice. Iată însă că conferinţiarul [Ionescu] n-a venit şi pînă pe la 8 sara [Lăzăreanu] nu avea voie să conferenţieze. În fine, i s-a permis şi la 10 sara am prezentat pe Lăzăreanu publicului destul de numeros“.

Întîlnim în jurnal şi referiri la aprecierile de care se bucurau opera şi activitatea sa de folclorist atît în ţară (membru corespondent al Academiei Române în 1915 şi membru de onoare în 1940), cît şi în cercurile intelectuale din străinătate. Astfel, la 21 octombrie 1937, notează următoarele: „Aurel Ilino mi-a spus că un domn, Ilie Diac-nide, într-un articol din *Adă-vărul literar şi artistic* spune că a vorbit despre mine în Suedia cu [Alf] Lombard³.

(Continuare în p. 67)

¹ G. Bezviconi (1910-1966) a studiat, îndeosebi, genealogia boierimii moldovene şi relaţiile româno-ruse (Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Documente, 2-vol 1940-1943; *Calătoriile ruşii în Moldova şi Muntenia, 1947. Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse*, 1962).

² Barbu Lazareanu (1881-1957), istoric literar şi publicist, membru al Academiei Române (1948).

³ *Magazin istoric*, nr. 10/1982.

MECORD PREMIAT LA MADRID

**20th GOLDEN
TROPHY FOR
QUALITY**
SPAIN 1992

31 martie 1992. O zi superbă de primăvară învăluie Podișul madrilen. La unul dintre cele mai mari hoteluri din capitala Spaniei, hotelul Mellia Castilla, este prezentă o asistență selectă, formată din oameni de afaceri, conducători de întreprinderi din cele cinci continente, financieri, personalități ale vieții publice, ziariști de presă și Radio-Televiziune din Spania. Are loc decernarea trofeelor de aur pentru calitate ale ediției jubiliare Golden Trophy for Quality. Printre alte firme din România este și S.C. Mecord S.A. Oradea, o marcă bihoreană de prestigiu, o marcă românească de prestigiu, devenită acum și o marcă europeană și internațională de prestigiu.

MECORD CUCEREȘTE TROFEUL DE CALITATE

**20th GOLDEN
TROPHY FOR
QUALITY**
SPAIN 1992

În urmă cu douăzeci de ani, în anul 1972, s-a constituit la Madrid „Oficiul Editorial”, instituție de vocație internațională care acordă anual premii de calitate în domeniul producției, serviciilor, mărci. La ediția jubiliară din acest an, au participat aproape 400 de agenți economici din peste 70 de țări. Între aceste societăți comerciale de pe diferite continente, Societatea comercială Mecord S.A. din Oradea a reușit performanța să i se decerneze trofeul jubiliar pentru întreaga activitate. Vrem să amintim cititorilor noștri, ca și agenților economici din întreaga țară, că Societatea comercială Mecord S.A. Oradea a fost prezentă încă de la început de drum, din 1990, în paginile revistei *Magazin istoric* cu o amplă descriere a gamei produselor ei. Dar *Magazin istoric* a publicat nu numai prezentarea produselor Societății comerciale Mecord S.A., ci și ale Filialelor ei: Mecord Vest Oradea, Mecord Centro Oradea, Mecord Autobază Oradea, Mecord Aleșd, Mecord Marghita.

Secretul performanței Societății comerciale Mecord S.A. Oradea care a putut intra acum pe lista câștigătorilor trofeelor pentru calitate de la Madrid se datorează faptului că prin dotarea tehnică, structura organizatorică, experiența bogată a salariaților, ea poate să realizeze o largă gamă de produse de înaltă tehnicitate și de o calitate ireproșabilă în domeniul prelucrărilor mecanice, produse competitive cu cele similare fabricate în țară sau în străinătate.

MECORD S.A. ÎN CLUBUL CONDUCĂTORILOR DE SOCIETĂȚI COMERCIALE

**20th GOLDEN
TROPHY FOR
QUALITY**
SPAIN 1992

Cu prilejul ceremoniei de la hotelul Mellia Castilla din Madrid, directorul general al Societății orădene a avut onoarea de a fi primit membru în Clubul conducătorilor de societăți comerciale care acționează în legătură cu trofeul de aur pentru calitate. Din Club fac parte liderii societăților comerciale premiate în cei 20 de ani de existență a Oficiului Editorial. Datorită intrării directorului general al S.C. Mecord S.A., în Clubul conducătorilor de societăți comerciale, societatea bihoreană beneficiază de reclamă gratuită pe timp de doi ani în două publicații de mare prestigiu: *World Trade* și *Mercado Mundial*, care asigură o bună legătură în lumea oamenilor de afaceri. Domnul inginer Horia Cosma, directorul general al S.C. Mecord S.A. Oradea va putea, prin prezența sa în acest Club, să realizeze o relație directă cu conducătorii multor întreprinderi și societăți din lumea întreagă, ale căror firme de renume se situează astăzi într-un loc fruntaș în producția și comerțul național și internațional. O serie de firme din întreaga lume acordă societăților distinse cu trofeul de aur al calității, reducere de prețuri de până la 10% la cumpărare. De asemenea, societatea premiată, are dreptul de a folosi emblema reprezentând trofeul în toate materialele ei publicitare ca și în corespondența sa.

Distincția constituie mai mult decît o răsplătă, ea obligînd în felul acesta Societatea comercială Mecord S.A. Oradea să-și îmbunătățească în continuare calitatea produselor pentru a fi demnă de distincția acordată și pentru a-și putea menține buna reputație pe piață.

Primăvara anului 1900 debuta în România sub auspiciile unei grave crize agrare și financiare. La 1 aprilie, datoria publică a țării se ridica la 1 448 941 306 lei și ea provenea din împrumuturi externe. Din 1864 până în 1900, statul român contractase în străinătate împrumuturi de 2 420 644 863 lei, din care un capital nominal de 660 689 212 lei fusese convertit, iar 311 014 344 lei fuseseră amortizate până la 31 martie 1899. Fapt de toată lumea știut, mare parte din aceste sume fuseseră și continuau să fie destinate lucrărilor publice: căi ferate, poduri, amenajări portuare, șosele, gări și material rulant C.F.R., edificii publice destinate învățămîntului, administrației, ocrotirii sănătății etc. Cheltuieli mari, dar absolut necesare pentru o țară aflată într-un amplu și complex proces de modernizare și dezvoltare.

Criza financiară de la sfîrșitul anului 1899 și începutul lui 1900 cînd, pentru a se ieși din impas, s-a pus problema contractării unui nou împrumut extern, a creat o situație extrem de tensionată: pasiuni, interese și opinii diametral opuse s-au concentrat în jurul a ceea ce contemporanii evenimentelor aveau să numească „Afacerea Hallier”.

1900: AFACEREA HALLIER

MARIAN ȘTEFAN

Lucrările de extindere și modernizare a portului Constanța începute de antreprenorul Hallier au fost continuate în regie de statul român (în imagine, portul la sfîrșitul sec. XIX)

Un contract atrăgător

Totul a pornit în 1895, dar nu ca un caz ce trebuia să fie denunțat și incriminat în presă cu atîta pasiune, ci ca o măsură gospodărească de toată lauda a guvernului conservator. Se proiectaseră reamenajarea și extinderea portului Constanța, recent legat de trupul țării prin acea minune a științei și tehnicii care era podul de la Cernavoda, o adevărată capodoperă a epocii. Studiile fuseseră începute

cu mai mulți ani în urmă de către un inginer englez, Hartley, dar prețul la care se ridica lucrarea — peste 50 000 000 lei — era exorbitant și proiectul a rămas o vreme în suspensie.

În 1893, inginerul român I.G. Cantacuzino, directorul portului Constanța, întocmise și el un proiect, dar din lipsă de fonduri lucrările au fost din nou amîinate. Abia în anul următor, un alt inginer român, George Duca, a întocmit un nou proiect, mult mai atrăgător pentru guvern și

prin taptul că acesta eşalona lucrările în două faze: cele din prima etapă se ridicau la 12 milioane lei, iar cele din faza a doua la 13 milioane. Proiectul a fost aprobat și s-a anunțat licitația în străinătate pentru data de 18 iunie 1895. S-au prezentat firme occidentale, peste zece la număr, între care și casa Five-Life, care executase podul de la Cernavoda, dar oferta de rabat de 6% făcută de aceasta sau cea de 9% a firmei Mehoto din Roma au fost pur și simplu spulberate

Ion I.C. Brătianu extinde și apoi sistează colaborarea cu antreprenorul francez...

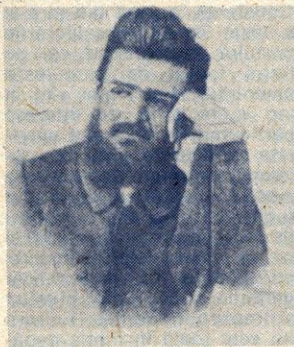
de antreprenorul Adrien Hallier, care a propus un rabat de 21 %.

Oferta lui Hallier a fost acceptată și s-a încheiat contractul pentru prima fază a proiectului. La 4 octombrie, puterea a revenit unui guvern liberal condus de D.A. Sturdza. Începând din martie 1897, portofoliul lucrărilor publice a fost preluat de I.I.C. Brătianu, care s-a arătat dispus să execute și faza a doua a proiectului. A. Hallier s-a prezentat din nou la licitație și a oferit un rabat de 23,80 %, dacă i se încredința lui întreaga lucrare, angajându-se, în plus, că va și scurta termenul de execuție a lucrărilor de la șapte la șase ani. O reducere de 23 % la o sumă de 25 milioane ar fi adus o economie de aproape 6 milioane lei! Guvernul și Parlamentul, sensibilizate, au acceptat și autorizat încheierea unei noi convenții cu Hallier, care primea în execuție întreaga lucrare de extindere și modernizare a portului Constanța.

Convenția încheiată de guvernul român cu antreprenorul Hallier cuprindea câteva precizări extrem de importante. Astfel, art. 36 stipula: „Dacă antrepriza nu lucrează la timp sau cu capital îndesulător, n-are lucrători sau material suficient, nu dă impresia că va termina la timp, guvernul are dreptul de a-l

pune în întârziere și, dacă după termenul acordat după somațiune antrepriza nu se conformă întocmai, guvernul are dreptul de a-l pune în regie”. Consecințele regiei erau definite de același art. 36, precizând că, dacă rezulta vreo economie din suma de contract, antreprenorul nu avea dreptul să reclame nici o parte din această sumă, dar el rămânea expus cu garanția și avutul său pentru achitarea oricărei defecțiuni ce s-ar fi produs prin instituirea regiei. Această măsură draconică decurgea din legislația românească în vigoare atunci și ea fusese acceptată de Hallier fără nici un fel de obiecții. Se mai preciza în convenție că

...Nicolae Fleva cere formarea unei comisii parlamentare de anchetare a „cazului”...

„administrația va prescrie întreprinzătorului măsurile de luat pentru activarea lucrărilor, acordându-i termen pentru aceasta”. Foarte important era faptul că prin art. 54 se stabilea că antreprenorul nu avea dreptul să recurgă la nici o protecție străină până la definitivă lichidare a întreprinderii. Apoi, în articolul final al convenției, se stipula că orice divergențe s-ar fi ivit între antreprenor și statul român, antreprenorul va face dihanțe supunerea să nu fie judecată decât după legile românești și de către tribunalele românești.

Așa suna contractul pe care Hallier, ca mare antreprenor ce era, l-a semnat fără

nici un fel de discuții, ca unul care n-avea de ce să se teamă de astfel de precizări!

Primele decepții

După ce și-a instalat șantierul, operațiune care a durat mult prea mult pentru un om hotărât să scurteze termenul de execuție, serviciile tehnice ale portului și Ministerul lucrărilor publice au început să fie asaltate metodic cu tot felul de cereri care nu aveau nici o legătură cu cauzele de sarcini și cu textul convenției. Mai mult, Hallier trata autoritățile românești ca pe niște organisme puse la dispoziția sa și orice refuz al acestora, legal de altfel, era imediat reclamat ministrului. Dar ceea ce a surprins și mai mult a fost faptul că nici nu începuseră bine lucrările și Hallier a și cerut ministrului un împrumut de câteva sute de mii de lei! Până atunci ministrul îi făcuse o serie de înlesniri: reducerea cotei de garanție de la 5 la 3 % și-i dăduse unele scutiri de vamă pentru materialele aduse din străinătate. Dar împrumuturi ministrul nu putea da, decât în baza unei legi speciale. Hallier avea însă nevoie de bani și dacă ministrul nu i-a putut da, a cerut audiență la regele Carol I și acesta, credul și bine intenționat, i-a acordat un împrumut de

...Iar primul ministru George Gr. Cantacuzino își asumă întreaga răspundere

300 000 lei din caseta sa personală!

N-a trecut însă mult timp și Hallier a înaintat o nouă cerere de împrumut pentru suma de 800 000 lei! Lucrările în port mergeau foarte încet, iar uneori stagnau de-a binelea. Trecuseră aproape doi ani de la încheierea contractului și Ministerul lucrărilor publice, îngrijorat, l-a trimis pe inginerul Anghel Saligny să cerceteze situația lucrărilor la fața locului, iar pe inginerul G. Duca l-a însărcinat să meargă la Paris, pentru a se informa despre starea materială a firmei lui Hallier. Curînd, G. Duca a transmis că avea vești proaste, drept pentru care guvernul i-a adresat un avertisment lui Hallier. Acesta însă nu mai era de găsit, dispăruse fără să spună cuiva!

Ministrul I.I.C. Brătianu a conceput o telegramă-avertisment pentru Paris, deși, în baza contractului, antreprenorul era obligat să aibă domiciliul în România, la Constanța sau București! I se reamintea această obligație în telegrama respectivă și i se amintea, de asemenea, că în convenție se preciza și faptul că părăsirea lucrărilor atrăgea după sine renunțarea la contract și trecerea acestora în regie. Hallier a răspuns, culmea, tot el, indignat: „Amenințările repetate de sotațiunea dv. notificată verbal reprezentanților mei și care au motivat telegrama dv., întrebînd care este domiciliul meu la București, și-au produs efectul și au dus Banca Generală Română să refuze a-mi vîrșa suma convenită pe februarie. *În aceste condiții refuz de a urma lucrările și vă reclam pada imediată a cautiunii, a reținerilor din garanție, reînapoierea întregului material și cel al instalațiilor, precum și indemnizația justificată prin toate daunele ce mi-ați cauzat de la semnarea contractului prin întîrzierea deciziilor și a făgăduielilor făcute și prin schimbările radicale aduse proiectului contractual. Cablez [telegrafiez] reprezentantului meu de a înceta lucrările*”.

I.I.C. Brătianu i-a răspuns și el prin următoarea telegramă: „Motivele alegate de dv. pentru a justifica încetarea lucrărilor nefiind serioase, nu pot admite pretențiile dv. Dat fiind refuzul dv. formal de a continua lucrările, *iau act și voi proceda la executarea lucrărilor în regie pe socoteala dv.*” Și a dispus imediat ca lucrările să fie continuate în regie sub supravegherea lui Anghel Saligny.

La 24 martie 1899, întempestivul N. Flea a urcat la tribuna Camerei Deputaților și a dat citire unei propuneri semnate de 20 deputați, între care și Take Ionescu. Iată cuprinsul documentului citit de N. Flea: „Considerînd că nu mai e nici un secret pentru nimeni că antreprenorul Hallier, care avea în lucru portul Constanța, a fugit din țară și a lăsat în părăsire lucrările portului; considerînd că, pe lîngă faptul de care este amenințat statul, mai sînt în joc o multime de interese particulare în care sînt angajate capitalurile și munca cetățenilor români, deoarece se zice că numitul antreprenor a fugit lăsînd și multe datorii pe la institutele de credit și pe la persoane particulare; considerînd că nici măcar garanția ce era dator numitului antreprenor pentru lucrare nu este toată în ființă, deoarece această garanție, care trebuia să fie de 1 200 000 lei a fost redusă în contra caietului de sarcini la 750 000, sumă ce nu va putea acoperi pagubele fîscului; considerînd că nu se vede pînă în acest moment nici o mișcare de natură a acoperi numeroasele interese ce sînt în joc, iar antreprenorul colportează știrea că el se bucură de protecțiuni prea puternice pentru ca să poată fi urmărit [regele Carol II oferise doar un împrumut personal de 300 000 lei!]; considerînd că acest antreprenor a fost scutit de garanție de către actualul ministru al justiției; considerînd că se zvonește că lucrările în chestiune s-ar fi pus în regie și că această măsură, înainte de a fi luată

definitiv, trebuia să se examineze starea lucrărilor dintr-un contract de peste 24 milioane; considerînd că au trecut patru ani din cei șapte, termen fixat pentru terminarea lucrărilor, și zisele lucrări sînt abia la început; considerînd că acest fapt grav dezvelit public la finele sesiunii nu poate lăsa Parlamentul indiferent și că ar fi cea mai grea răspundere pentru mandatarul națiunii de a se despărți înainte de a lua măsurile necesare pentru a asigura interesele fîscului și a stabili toate răspunderile, propun: să se numească o comisie parlamentară de șapte membri ai Adunării care să cerceteze în toate amănunțile ei această afacere și la prima deschidere a Parlamentului să prezinte raportul ei”.

N. Flea l-a întrebat apoi pe I.I.C. Brătianu cum se face că organele de resort ale ministerului pe care acesta îl conducea nu observaseră încă din faza inițială că la Constanța nu se lucra mai nimic? L-a întrebat și ce informații a avut despre Hallier atunci cînd a semnat convenția și cînd i-a redus din garanție aproape 600 000 lei?

Ministrul Brătianu i-a răspuns că nu fusese preocupat decît de lucrarea în sine și era dispus să-i înlesnească orice lui Hallier numai ca lucrările să meargă bine. Cînd a băgat de seamă că antreprenorul nu îndeplinea convenția, n-a ezitat nici o clipă, luîndu-i lucrarea și trecînd-o în regie. Cît despre pretențiile lui Hallier, ministrul a declarat că avea deplină încredere în justiția românească. După părerea lui, propunerea lui Flea nu putea fi primită de Parlament, căci justiția era aceea care trebuia să se ocupe de Hallier...

Începe scandalul

Un timp s-a părut că Hallier se împacăse cu situația. Lucrările în regie mergeau foarte bine (în mai puțin de un an s-a realizat dublu decît tot ce făcuse antreprenorul

francezi).

Dar Hallier nu era omul care să accepte o pierdere atât de mare. În aprilie 1899 au venit din nou la putere conservatorii și reprezentantul lui Hallier în România era avocatul Constantin Manu, fratele generalului G. Manu, devenit ministru de interne în noul cabinet. La Ministerul lucrărilor publice fusese instalat dr. C.I. Istrati. Avocatul C. Manu a intervenit pentru o „înțelegere”; a avut loc și un schimb de scrisori între ministerul de resort român și antreprenorul francez. Acesta îi ceruse lui Istrati să rezilieze contractul printr-o lege specială și să defere diferendul unui tribunal arbitral. Chestiunea era extrem de delicată: să abrogă o lege convenabilă statului printr-o altă lege defavorabilă intereselor acestuia era un act de cinism politic greu de acceptat...

Hallier n-a mai insistat și se părea din nou că acest caz s-a încheiat de la sine. Dar...

De mai multă vreme guvernul român trata în străinătate un mare împrumut, dar bancherii se lăsau greu. Titularul nou de la finanțe nu era niciun altul decât Take Ionescu, unul din cei 20 semnatari ai propunerii de anchetă parlamentară. Tocmai lui s-a întâmplat ca băncherii din Paris să-i ceară rezolvarea favorabilă a cererilor lui Hallier, ca o condiție sine qua non a împrumutului! Și Take Ionescu, strîns cu ușa, a fost nevoit să accepte.

La 14 decembrie s-a pus în discuția Camerei un proiect de lege prin care ministrul lucrărilor publice era autorizat să rezilieze contractul cu Hallier și să încheie o înțelegere cu acesta pentru lichidarea lui. Același lege autoriza statul să înființeze un tribunal arbitral în Capitală pentru a judeca pretențiile antreprenorului francez. Era exact ceea ce propusese și... Costică Manu cu câteva luni mai înainte. Tribunalul se compunea dintr-un judecător numit de stat, unul desemnat de Hallier și un al treilea indicat de comun acord de către

ceilalți doi.

Majoritatea conservatoare din Cameră nu era la curent cu toate dedesubturile afacerii Hallier, dar cei câțiva care o cunoșteau au rămas consternați. Există o lege care autorizase încheierea unui contract încă din 1895. Guvernul român era forțat să calce în picioare un principiu de drept elemental, să nesocotească dreptul justiției țării de a judeca litigiile ce-i revin după legea fundamentală, iar statul să fie judecat în propria-i capitală de un tribunal străin; în fine, guvernul era obligat să accepte rușinos o abdicare de la principiul suveranității naționale!

Liderul conservator Al. Marghiloman a declarat: „Sintem în fața unui proiect de lege care ar mișca țara, care, cel puțin pe unii din noi, ne-a emoționat adînc”. El vorbește despre o „afacere spinoasă” și „foarte delicată” și cere ca discutarea proiectului să fie amînată cel puțin pînă în momentul în care primul ministru George Gr. Cantacuzino (Nababul) va fi prezent în Cameră, pentru a-și lua răspunderea înaintea Adunării (presa de a doua zi pretindea că Marghiloman era vădit stînjinit, deși nu-i era chiar așa neplăcut să vadă guvernul într-o atît de mare încurcătură, el fiind, împreună cu P.P. Carp, una din figurile centrale ale conservatorilor-junimiști).

Pe marginea proiectului de lege a vorbit frunțașul liberal I.I.C. Brătianu, aflat acum pe băncile opoziției. El a spus că, de fapt, punerea în regie a lucrărilor însemna rezilierea contractului, iar pretențiile bănești ale lui Hallier nu aveau nici un temei; el a acuzat guvernul că adimea un amestec străin în viața suverană a statului român.

Între timp, apărînd pe banca ministerială și fiind pus în curent cu discuțiile, premierul G.Gr. Cantacuzino a cerut Adunării să voteze de urgență proiectul de lege propus, asumîndu-și întreaga răspundere. ■

(Va urma)

ARTUR GOROVEI: PAGINI DE VIAȚĂ

(Urmare din p. 62)

docent la Universitatea din Uppsala. Am găsit la dentistul de vis à vis de mine numărul *Adevărului*... din 27 septembrie, cu articolul *Cultura română în Suedia*, în care scrie: „Cu o emoțiune pe care numai un specialist poate s-o priceapă, am ascultat și sorbit, în acest săt pierdut în extremitatea Europei, măgulitoarele cuvinte ale savantului meu coleg la adresa cărturarilor noștri, din care pe mulți îi cunoaște personal (d. Lombard a vizitat România). Bătrînul folclorist Gorovei din Fălticeni, pomenit într-o seară cu lună plină într-o pădure nordică! Știința, mai mult chiar decît arta, este mai înfrățitoare între popoare...”

„Bătrînul folclorist Gorovei” intrase atunci, în 1937, în cel de-al 74-lea an de viață. O viață lungă (s-a stins la 87 ani), trăită în preajma documentelor istorice și a cărților, închinată studierii și popularizării folclorului românesc.

Închizînd caietele jurnalului său, să reținem o ultimă imagine de pe o filă a anului 1929: „2 mart. Mîine implinesc 65 de ani. Mi se pare că țin recordul în familie; cred că dintre Gorovești eu sînt acela care, singurul, am ajuns la vîrsta aceasta.

Sînt singur. Servitoarea a încluiat ușa și s-a retras. În casă nu e altă ființă, afară de mine; s-a dus și mița care-mi ține tovarășie cite odată în singurătatea mea.

În liniștea asta se aude numai tic-tacul ceasului de pe birou, și el o amintire duioasă: l-am cumpărat în prima săptămînă a căsniciei mele”. ■

Intenționa Stalin să înceapă războiul?

„SPĂRGĂTORUL DE GHEAȚĂ“

FLORIN CONSTANTINIU

Identitatea lui Viktor Suvorov, autorul cărții *Le brise-glace* (Spărgătorul de gheață), este învăluită în mister. Se știe doar că Viktor Suvorov este pseudonimul unui ofițer sovietic, care a activat în Serviciul de informații al armatei sovietice (G.R.U.) și s-a refugiat apoi în Occident. Cărțile sale — *Inside the Soviet Army* (În interiorul armatei sovietice), *Inside Soviet Military Intelligence* (În interiorul G.R.U.), *Inside the Aquarium* (În interiorul acvarului) — i-au asigurat o mare notorietate în Occident. O personalitate de primă mărime, ca generalul britanic Sir John Hackett (el însuși autor al unei cărți de mare succes — *The Third World War* — Al treilea război mondial) a prefăcut elogios prima din cărțile enumerate mai sus. Aceste lucrări au furnizat informații de cel mai mare interes despre structurile militare și, mai ales, despre organizarea și activitatea serviciului de informații al armatei roșii (G.R.U.). Calitatea sa de insider (pentru a relua un termen occidental), de om din „interior“, altfel spus, de perfect cunoscător al mecanismelor militare și de informație sovietice i-au asigurat celui care se ascunde sub pseudonimul Viktor Suvorov o autoritate în materie pe deplin meritată.

Ultima sa apariție — Spărgătorul de gheață — este de altă factură; ea este o carte de istorie consacrată demonstrării unui punct de vedere surprinzător: Stalin intenționa să

atace Reichul nazist în jurul datei de 6 iulie 1941. Ulmitoare (dar nu singulară, întrucât ideea că Stalin intenționa să declanșeze un război preventiv împotriva Germaniei lui Hitler a mai fost susținută), lucrarea lui Suvorov este dintre acelea care — în ceea ce privește teza lor de bază — sînt acceptate sau respinse total.

Titlul — Spărgătorul de gheață — are în vedere funcția pe care liderii sovietici ar fi atribuit-o lui Hitler și anume aceea de „spărgător de gheață al revoluției“, în înțelesul că încurajând planurile lui Hitler de a declanșa un război se va ajunge la un conflict între principalele țări „capitaliste“, ceea ce va favoriza — ca și în cazul primului război mondial — spasma revoluționar, care nu putea fi decât în interesul statului sovietic.

Spre deosebire de lucrările anterioare, care cuprindeau revelații, unele de-a dreptul senzaționale, Spărgătorul de gheață folosește pentru demonstrația tezei sale — războiul preventiv plănuit de Stalin împotriva Germaniei — numai date și informații din articole publicate, mai ales în *Voenno-istoričeski jurnal* (Revista de istorie militară). Este vorba, așadar, nu de semnalarea și valorificarea unor izvoare inedite, probante pentru punctul de vedere susținut de Viktor Suvorov, ci de o construcție interpretativă a autorului, avînd o bază documentară de mult cunoscută.

Argumente

Argumentele principale ale autorului în favoarea tezei sale sînt: distrugerea, din ordinul lui Stalin, a sectoarelor fortificate de apărare de la frontierele occidentale ale U.R.S.S., anterioare Pactului Molotov-Ribbentrop; concentrarea unor mari efective militare la noile frontiere în jurul datei atacului german, mai ales în sectorul sudic (Ucraina și Basarabia), unde

urma, potrivit autorului, să se dea lovitura principală; cîvințarea lui Stalin din 5 mai 1941, în fața absolvenților academiilor militare.

„Linia Stalin [fortificațiile de apărare de la vechea frontieră apuseană a U.R.S.S. — n.n.] — scrie Suvorov — putea servi la apărarea țării, dar ea putea deveni și un cap de pod pentru ofensivă. Era unul din motivele pentru care fuseseră amenajate treceri destul de largi între U.R. [pres-

curtarea în limba rusă pentru sectoare fortificate — n.n.], pentru a lăsa să treacă armatele ce se îndreptau spre Vest. Cînd frontiera a fost deplasată, linia și-a pierdut orice valoare ofensivă. Din acest moment, Stalin nu mai avea de fel intenția de a rămîne în defensivă. Linia, devenită inutilă, a fost dezarmată. În timp de pace, trecerile între U.R. erau suficiente pentru necesitățile militare și economice, dar, în caz de

război, liniile de comunicație trebuiau diversificate pentru a deveni mai puțin vulnerabile. U.R. erau o piedică în calea acestei diversificări, ceea ce a fixat definitiv soarta lor, ele au fost distruse".

Viktor Suvorov considera că atât armata roșie cât și Wehrmachtul se pregăteau pentru atac, desfășurând, așadar, acțiuni similare de o perfectă simetrie, observabile până și în alegerea posturilor de comandă a primei linii de război: Rastenburg la germani, Vilnius la sovietici, „adică pe aceeași latitudine și la aceeași distanță de frontieră”.

Pentru a-și argumenta teza, autorul arată — printre altele — că fiecare front (armata roșie era dispusă la frontiera de vest pe cinci fronturi) consuma 60 000 bovine pe lună. Dacă trupele concentrate la graniță ar fi rămas în interiorul sovietic, ar fi fost necesare, numai pentru hrana lor, trei milioane de bovine (mai existau și trupele egalonului doi strategic, cele ale N.K.V.D.-ului etc.). „Cinci fronturi lacome precum și mobilizarea țăranilor și a materialului înainte de recoltă ar fi însemnat o foamete inevitabilă în 1942, chiar dacă Germania nu ar fi invadat U.R.S.S. ... Numai un atac prin surprindere al armatei roșii în 1941 promitea anexarea unor noi și bogate teritorii și rezerve de aprovizionare (începând cu România). Dacă aceste rezerve s-ar fi dovedit insuficiente, o foamete în timp de război ar fi fost mai lesne de făcut acceptabilă. Războiul devenise astfel inevitabil”, conchide Suvorov această parte a argumentării sale.

Cel de-al treilea argument de bază în demonstrația lui Viktor Suvorov este cuvântarea din 5 mai a lui Stalin. Se știe că fiecare rind al „geniului conducător” a făcut, în timpul gloriei sale, obiectul unor adevărate exegeze. Este cel puțin straniu că această cuvântare nu a fost publicată *niciodată* și că este cunoscută numai indirect,

din relatări ale participanților la adunarea unde a fost rostită. Nepublicarea acestei cuvântări este, în opinia lui Suvorov, o probă că acest discurs reprezenta pregătirea politico-psihologică în vederea declanșării războiului împotriva Germaniei, fără însă ca Stalin să comunice și data începerii lui. A doua zi, la 6 mai, dictatorul sovietic și-a asumat și funcția de președinte al Consiliului comisariilor poporului, tocmai — crede Suvorov — pentru a putea dirija mai bine desfășurarea războiului.

Pro...

În sprijinul vederilor lui Suvorov poate fi adusă și mărturia lui Grigore Gafencu, fostul ministru de externe al României, devenit în iulie 1940 „ministru al României la Moscova. În admirabila sa carte *Préliminaires de la guerre à l'Est*, el scrie: „Stalin însuși, vorbind la 5 mai... în cercul închis al ofițerilor unei noi promoții, exaltase eroismul și spiritul combativ al armatei roșii, spunând că soldații sovietici nu trebuie să se mărginească la defensivă, ci că trebuiau să fie gata să manifeste calități ofensive pentru a putea înfrunța puteri care tindeau la hegemonie în lume”. Interpretarea dată de Gafencu discursului este însă cu totul diferită de cea a lui Suvorov: „Acele cuvinte «secrete» încredințate ofițerilor și care se potriveau atât de puțin [s.n.] cu măsurile la fel de «secrete» luate de guvern [referitoare la expulzarea reprezentanților diplomației ai Belgiei, Norvegiei și Iugoslaviei la Moscova, sub motiv că țările lor fuseseră ocupate de Germania — n.n.], dovedeau nu numai dualitatea de acțiune care conducea problemele (sovietice), ci și grija conducătorilor sovietici de a lăsa ca moralul trupelor să fie influențat de concesiile pe care ei se considerau obligați să le facă [Germaniei — n.n.] în domeniul politic”.

Cealaltă informație în favoarea lui Suvorov este dată

de Grigore Gafencu în legătură cu faptul că șeful Mare-lui Stat Major sovietic, generalul G.K. Jukov, a spus colonelului Popovici, atașatul militar iugoslav, venit să-și ia rămas bun, că „în curând Iugoslavia își va da seama de adevăratele sentimente ale Uniunii Sovietice”.

Tot Grigore Gafencu amintește că ambasadorul francez Gaston Bergery, reprezentant al guvernului Pétain, care subliniase, la prezentarea scrisorilor de acreditare, necesitatea integrării în noua ordine europeană (subînțeles germană), sovieticii i-au răspuns că U.R.S.S. nu intenționa să se integreze „într-o Europă, la ordinele unei puteri, unde muncitorii și țăranii nu aveau aceleași drepturi și privilegii ca în Rusia”. Referirea la Germania era evidentă.

De curând au fost date la iveală două documente ce ar putea fi considerate ca venind în sprijinul tezei lui Suvorov: un plan de campanie din 15 mai 1941, întocmit de Jukov și care prevedea o lovitură preventivă împotriva forțelor militare germane din Polonia și Prusia Orientală; cel de al doilea este proiectul unei directive privind activitatea de propagandă în rîndurile armatei roșii, propagandă ce urma să ia în considerație desfășurarea acțiunilor „pe teritoriul inamicului”.

... și contra

Așadar, unul din argumentele de bază ale teoriei războiului preventiv preconizat de Stalin împotriva Reichului nazist este cuvântarea dictatorului sovietic din 5 mai, amintită — cum s-a văzut — și de Grigore Gafencu. Această cuvântare nu a fost editată până în 1991, ceea ce a dat naștere la speculații în privința conținutului ei. În lucrarea sa *Hitler's War* (Războiul lui Hitler), David Irving susținea că în ziua de 5 mai Stalin a ținut două cuvântări: una în fața absolvenților academiilor militare (autorul britanic vorbește de 1 000 absolvenți ai academiilor de

stat major din Moscova — ceea ce, evident, nu e corect) și o a doua la banchetul dat la Kremlin, care a urmat. Conținutul cuvintărilor a fost reconstituit pe baza relatărilor a doi generali și ale unui maior, care au audiat discursurile și au căzut, apoi, prizonieri la germani. Potrivit acestor mărturii, Stalin ar fi vorbit despre necesitatea pregătirii poporului pentru „un război ofensiv” și ar fi toastat pentru o politică de expansiune teritorială a Uniunii Sovietice.

De curind, bine cunoscutul publicist Lev Beziminski a publicat conspectul cuvântării rostit de Stalin (stenograma nu a fost găsită). Potrivit lui Beziminski, conspectul reflectă fidel conținutul cuvântării. Ea cuprinde doar o analiză a cauzelor succeselor Wehrmachtului și relevă schimbarea — în viziunea lui Stalin — a caracterului războiului dus de Hitler: de la „eliberarea” de sub jugul sistemului versaillez („Această lozincă — susținea Stalin — a fost populară și a găsit sprijinul și simpatia tuturor celor prejudiciați de Versailles”) la cotropirea altor popoare; de aici paralela cu Napoleon și concluzia că armata germană e în retragere pe toate planurile. *Nici o referire însă la un război*

preventiv împotriva Reichului.

Ipoteza lui Suvorov intră însă în contradicție cu tot ceea ce se știe despre strategia politică a lui Stalin. Luând decizia de a încheia, la 23 august 1939, înțelegerea cu Hitler (*Magazin istoric*, nr. 12/1989), dictatorul sovietic i-a oferit Führerului posibilitatea de a declanșa cel de-al doilea război mondial. Stalin considera — și aceasta era credința afirmată încă în 1925 — că securitatea Uniunii Sovietice este garantată în chip eficient de un conflict între statele capitaliste. Încheind înțelegerea cu Hitler, Stalin știa că dă culoare verde pentru un nou război mondial. El credea că noua conflagrație va fi, ca și prima, un război de lungă durată, în cursul căruia aveau să se repete masacrele luptelor de poziție, de felul celor de la Verdun. Stalin dorea să mențină U.R.S.S. în afara conflictului, până când armatele țărilor occidentale (Germania, Italia, Marea Britanie, Franța) aveau să fie sleite de efortul militar. Atunci, armata roșie urma să intervină pentru a impune voința Moscovei.

Acest calcul s-a aflat la baza politicii sovietice din anii 1939-1941. Stalin era convins că Hitler nu va face greșeala de a duce război pe două fronturi (împotriva An-

gliei și Uniunii Sovietice); în fond, tocmai pentru a evita un astfel de război, dictatorul nazist se pusese de acord cu cel sovietic prin Pactul Molotov-Ribbentrop. Convingerea lui Stalin că Hitler nu va ataca Uniunea Sovietică, înainte de a încheia operațiile din Vest (lupta împotriva Marii Britanii), explică de ce el nu a dat crezare fluxului de informații privind atacul german din 22 iunie 1941.

Iată de ce, credem noi, Stalin nu considera necesar să se angajeze într-un război preventiv împotriva Germaniei în 1941. El era hotărât să aștepte pentru a lovi, până când Wehrmachtul avea să fie slăbit de un război îndelungat. Un plan precum cel semnat de S.K. Timošenko, comisarul poporului pentru apărare, și de Jukov, șeful Mare-lui Stat Major, la 15 mai 1941, nu era decât un document obișnuit în activitatea statelor majore ale armatelor din lume: măsuri pentru orice eventualitate.

Cum însă istoria se scrie numai pe temeiul analizei tuturor faptelor și pe baza documentelor, aceasta este până acum singura concluzie viabilă. Cit despre teoria lui Suvorov, pentru a o valida cit de cit, va trebui să așteptăm eventuala apariție a unor noi mărturii probatorii. ■

Doriți o Antologie Magazin istoric?

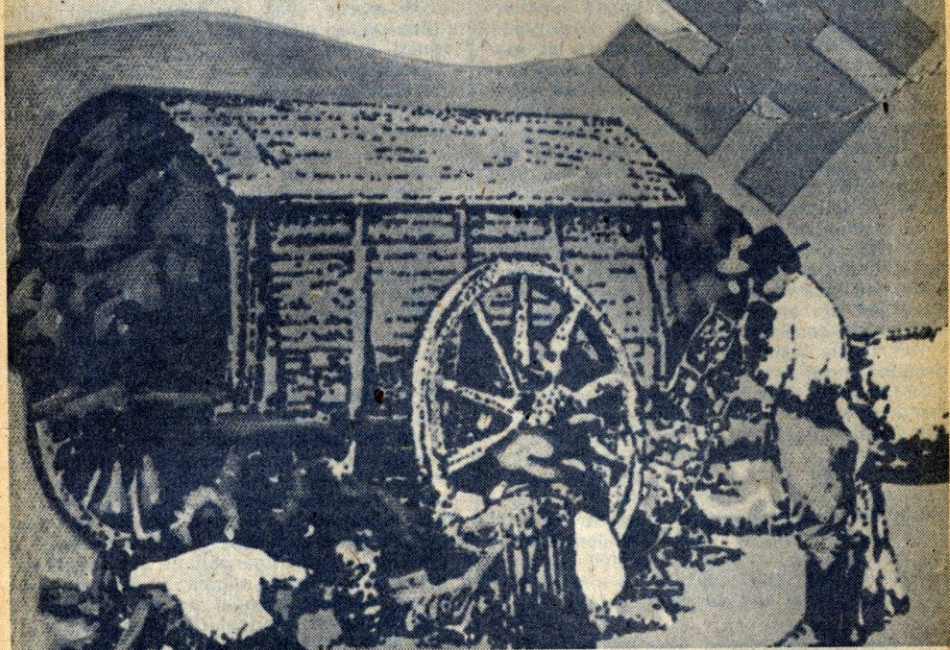
Ideea unei asemenea antologii ne-a fost sugerată de mai mulți cititori. Ea ar fi extrem de utilă mai ales tinerilor, care își pot procura mai greu numerele mai vechi ale revistei și implicit acele articole care conțin contribuții și documente care nu pot fi găsite în altă parte. Înainte de a o pregăti — pentru că prețurile la hirtie, carton și manoperă tipografică sînt într-o continuă și foarte rapidă ascensiune și nimeni nu știe unde se vor opri — vrem să știm totuși foarte exact cîți dintre cititori doresc să aibă în bibliotecă o *Antologie Magazin istoric*. De aceea vă rugăm să ne scrieți — este suficientă o simplă carte poștală — sugerindu-ne eventual și articolele care ați vrea să figureze.

În funcție de numărul de solicitări și de calculele economice, vom lua apoi decizia finală și vă vom comunica prețul. Antologia va putea fi procurată doar pe bază de comenzi ferme. Așteptăm răspunsurile dumneavoastră, în care sperăm să găsim și alte propuneri privind conținutul revistei.

ȚIGANII: ÎNAINTE DE HOLOCAUST

CHRISTIAN BERNAĐAC

● Un oraș bogat în care ● „Soția te-a încornorat” ● Pentru ca înșelătoria să fie și mai mare ● Arhiepiscopul Parisului excomunică ghicitoarele ● Pechon de Ruby trăiește ca săracii ● Ghicind în palmă și golind pungi

Ca oricare alt popor, țiganii își au istoria lor. Dar o istorie mai puțin cercetată și mai puțin cunoscută de marele public, o istorie care, în multe din momentele ei principale, se intersectează cu istoria popoarelor și țărilor pe teritoriile cărora țiganii s-au stabilit în decursul secolelor. În nr. 2-5/1991 revista Magazin istoric a prezentat o primă incursiune în istoria țiganilor, subiect cotroversat, cum cotroversată este însăși prezența acestora în sinul altor comunități etnice. Publicarea serialului a provocat ea însăși controverse, cărora redacția le-a făcut față.

Originari din centrul Indiei, țiganii s-au deplasat de acolo spre nord-vestul țărilor în prima jumătate a secolului III î.e.n. Apoi, prin veacul IX e.n., au părăsit India, începînd marea lor migrațiune. Ce anume a determinat această plecare în masă? Există o cauză bine precizată? A fost ea provocată

de foamete? De speranța de a găsi mai ușor de lucru în altă parte? De conflictele cu năvălitorii arieni, greci, persani, sciți, huni, musulmani? De neînțelegerile cu populațiile învecinate? Sînt întrebări rămase fără răspuns pînă astăzi căci, în pofida cercetărilor întreprinse de-a lungul veacurilor de nenumărați etnografi, etnologi, istorici, nu s-au putut lămurii toate aceste probleme, deoarece țiganii n-au o istorie scrisă. Tot ce se cunoaște despre ei se datorește legendelor ce s-au jertit în jurul lor și a două mărturii literare.

Prima este a poetului persan Firdusi (cca 930-1020), în cartea sa Șah-name (Cartea regilor), epopee a străvechiului Iran, în care el povestește că pe la 1420 î.e.n. regele Bahram Gur, vînd să-și ferească poporul, l-a întrebat pe supușii săi ce doresc, aceștia răspunzîndu-i că „în timp ce regii beau vin, în sunetele muzicii, cu capetele încununate

de flori, cei sărmani beau fără muzică și fără flori..." Regele a trimis imediat un mesager la regele Indiei Șenguli, al cărui ginere era, rugându-l să aleagă 10 000 de luri, iusciți în arta lăutei. Cind lurii sosiră, regele îi primi cu multă cinste, dărându-le fleacăruia dintre ei un bou, un asin și griu, spre a face din ei agricultori, ei neavind altă obligație decât a cînta gratuit pentru cei sărmani. Lurii plecară, mincără boli și griul și, după un an, se înfățișară din nou regelui, supti și galbeni la față. Regele le spuse: „N-ar fi trebuit să risipiți sămînța, griul ce dase în spic și recolta. Acum, nu v-au rămas decât asinii, încercați-i cu desagaile voastre, pregătiți-vă lăutele și porniți în lumea largă". Urmind îndemnul regelui, lurii au pornit să pribegescă prin lume, străduindu-se să-și câștige existența.

Al doilea document aparține istoricului arab Hamza, care în 1940 povestește același lucru. El indică numărul de 12 000. Lurii sînt semnați încă din secolul VII, unii dintre ei dezerind din armata persană și întemeind colonii pe coastele Arabiei și Persiei.

Din aceste texte, se poate deduce că migrații importante s-au produs între India și Iran, într-o epocă destul de îndepărtată. Dar oare exodul Țigănilor a început într-adevăr înaintea anului 1000? Autorii prestigioși indică drept o primă migrație importantă în secolul XII, pe vremea lui Genghis-han, fondatorul primului imperiu mongol, și o a doua mare migrație provocată de Timur Lenk sau Tamerlan în secolul XIV. José Carlos de Luna, în lucrarea sa: *Gitanos de la Betica* (Madrid, 1951), susține că unele migrațiuni au avut loc cu mult înainte.

În virtutea neîncetat al triburilor nomade care s-au deplasat din India în Iran, singura ipoteză plauzibilă — după cum susține etnograful Jean-Pierre Liégeois în cartea sa *Les tsiganes* (Paris, 1971) — este că migrațiunea s-a produs în mai multe valuri, datele fiind imposibile de fixat.

Dar, indiferent de originea lor și de cauzele care au provocat răspîndirea lor în lume, Țigăanii au fost și rămîn încă și azi în mare parte nomazi. Nu se opresc locului decât iarna, spre a porni din nou la drum primăvara. Pot rămîne mai mulți ani în același loc, înainte de a se îndrepta spre alt oraș, alt continent sau altă națiune. „Numai munții nu se mișcă din loc, oamenii da", au ei obiceiul să spună, sau: „Avem asta în singe". Muzicanți și dansatori înnașcuți, cazangii, aurari, meșesugari pricepuți, oriunde s-ar afla, ei sînt priviți cu mare neîncredere și suspiciune de către locuitorii țărilor pe unde pribegesc, devenind, de multe ori, țapi ispășitori ai unor fărădelegi. Din această cauză, s-a creat, în general, o imagine falsă și defavorabilă despre ei, generată de proasta cunoaștere a Țigănilor și de unele prejudecăți formate de-a lungul anilor în ce-i privește. De aici, au decurs fel de fel de necazuri și de vexațiuni. De multe ori, împotriva lor s-au

proiectat măsuri segregacioniste. De pildă, un om politic francez a propus cumpărarea unui vas vechi, în care să fie imbarcați „gitanii", apoi inecați în largul mării. În 1933, un austriac cerea ca ei să fie trimiși „într-o insulă a Polineziei", pe cheltuiala Societății Națiunilor.

În martie 1964, în departamentul Indre (Franța), un gitan a fost linșat de un grup de tineri, în timp ce comandantul pompierilor a rănit-o grav pe sora lui. La Dublin, poliția a incendiat o școală pentru Țigani, spre a-l determina s-o părăsească. Asemenea fapte ignobile se pot număra cu sutele.

Totul a mers cum a mers pînă la apariția nazismului, cînd cu dinamismul atît de caracteristic agresivității acestei mișcări, hitleristii au pronunțat a doua condamnare colectivă a unui popor, chiar înainte de a fi terminat cu prima lor victimă: evreii. E vorba de Țigani. Oroarea „soluției finale" a problemei evreiești a făcut ca masacrarea organizată a Țigănilor europeni să fie trecută sub tăcere. Exceptîndu-l pe istoricul Léon Pollakov care, în *Breviaire de la haine* (Breviarul urii, apărut la Paris în 1951, lucrare a cărei temă centrală este lupta necruțătoare declarată de hitlerism evreilor din Europa) tratează, într-un scurt capitol, exterminarea Țigănilor, nimeni n-a pomenit de lichidarea lor. Nici un Țigan n-a depus mărturie în procesul de la Nürnberg. Această „tăcere" privind dispariția a cel puțin 250 000 de Țigani își găsește o explicație logică în lipsa atît a unei limbi scrise Țigănești, cît și a conștiinței celor care, timp de secole, au disprețuit, insultat, urmărit, alungat pe acești Țigani.

Scritorul și istoricul Christian Bernadac, care și-a închinat întreaga sa activitate ororilor naziste, publicînd pînă acum un număr impresionant de lucrări (Medicii blestematei, Medicii imposibilului, Vrajitorii cerului, Trenul morții, Manechinele goale, Lagărul femeilor, Comandourile femeilor, 185 de trepte, Al nouălea cerc, Zile fără sfîrșit, Călauza, Misterul Otto Rahn, Hitlerismul, 5 volume masive — toate lucrări de referință cuprinzînd mărturii inedite, adevărate acte de acuzare împotriva barbariei naziste) se ocupă, în lucrarea *L'Holocauste oublié. Le Massacre des tsiganes* (Editions France-Empire, 1979) de martiriul necunoscut al acestui popor nomad, Țigăanii, care au fost condamnați, ca și evreii, de legile rasiale ale celui de al treilea Reich.

Istoricul acesta neobosit a reușit, după îndelungi cercetări, să regăsească arhivele lagărelor în care au fost expediați și executați Țigăanii, arhive pe care încă și azi etnologii și istoricii neglijează să le menționeze. Aceste documente, precum și un număr impresionant de mărturii, i-au dat posibilitatea lui Christian Bernadac să evoce lunga persecuție a acestor Țigani, marcați încă de la plecarea lor din India de un blestem, comparabil, din multe puncte de vedere, cu cel care a urmărit și urmărește încă rasa evreiască.

„Fugind pînă în ziua de azi“

Spălători de aur, fierari, spoitori de vase, împletitori de coșuri, culegători de plante medicinale, negustori de cai, ursari, artiști de bilci, muzicanți, dansatori, ghicitori, ei sînt ȧiganii amintirilor noastre din copilărie. Fiecare dintre noi a păstrat în memoria lui imaginea cetoasă a unei sestre, hurdăturile unei rulote, zborul unei rochii colorate, poate mirosul părului, țipetele copiilor goi, melodia unui cîntec dansant.

La începutul secolului XIX, studiul acestui popor nomad a devenit o știință: ȧiganologia, dar ea nu pare să-i intereseze decît pe folcloriști, pe specialiști în migrațiuni, pe filosofi, lucrările de referință, ce epuizează în mod practic subiectul, nedepășind niciodată un tiraj strict confidențial. Termenul generic de ȧigan cuprinde toate grupurile, triburile sau comunitățile naționale. Cele mai recente estimări vorbesc de existența a trei sau patru milioane de ȧigani în lume. Dar majoritatea sînt sedentari. Între nomazi n-ar mai rămîne decît trei sau patru mii. Principalele două grupe din Europa occidentală sînt romii și *manouches*.

Migrațiunea dinspre India a unei părți a acestui popor, prin triburi sau cete, s-a desfășurat de-a lungul mai multor secole, probabil de la sfîrșitul veacului VII pînă în sec. X. ȧiganilor le vor trebui trei secole pentru a ajunge în Asia Mică și Egipt, după ce emigraseră în Afganistan, Iran, Armenia, Irak. Vor ajunge în Creta încă de la începutul secolului XIV, în Iugoslavia pe la 1340, în România pe la 1370, în Ungaria în 1415. În același an, 1415, convoaie de rulote și călăreți apar în Cehoslovacia, în Austria, în Elveția. Peste cinci ani vor ajunge în Italia, Germania, Polonia. Îi vom găsi la Măcon în 1419, în Belgia și Paris cîteva luni mai tîrziu. În sfîrșit, în Spania în 1425, Olanda în 1426, apoi în Anglia și în țările nordice în

următorii treizeci de ani. Apariția ȧiganilor în Rusia se înregistrează în 1501.

Popor nomad, vesnic în defensivă, deoarece era mereu prigonit, ȧiganii n-au „memorie“. Adevărul lor, tot timpul travestit sau tănuuit, a suferit asemenea alterări, răstălmăcirii, încît ar fi hazardat să se acorde cea mai mică valoare istorică poveștilor legendare despre patria pierdută.

Totuși, în 1840, ȧiganologul rus Mihail Kunavin înregistrează, sub dictare, două „povești moderne“: „În țara în care soarele se înalță îndărătul unui munte întunecat, există un mare și admirabil oraș, bogat în cai. Acum multe secole, toate națiunile pămîntului călătoreau spre acest oraș, călare, pe spatele cămilei sau pe jos. Toți găseau un refugiu și erau întîmpinați cu căldură. Și existau acolo cîteva grupuri de ale noastre. Guvernul acestui oraș îi promea cu bunăvoință. Le propuse să se stabilească în imperiu. Aici, ei trăiră multă vreme, contemplînd cu recunoștință bolta albastră a cerului. Dar soarta și zavistia vedeau cu necaz fericirea romilor. Atunci au fost trimiși călăreți răi în aceste locuri fericite, care au dat foc corturilor poporului fericit și, după ce i-au masacrat pe bărbați, au dus femeile și copiii în robie. Totuși, mulți dintre ei au scăpat și din acele vremuri ei nu mai cutează să rămîna mult timp în același loc“.

„E multă, multă vreme de cînd strămoșii nu se pricepeau deloc la cai aprigi și de cînd, întocmai ca și celelalte rase, trăiau în case de lemn și de piatră. Atunci o mare durere a lovit poporul nostru. Tratați ca niște paria disprețuiți de oameni, strămoșii noștri și-au dus viața într-o teamă continuă, tremurînd în fața fiecărui oștean sau cultivator, căci el avea dreptul să ucidă orice fiu al rasei noastre. Alți dușmani au împroscat cu singele nostru pășunile, ogoarele și grădinile noastre, crezînd că rasa noastră va pieri. Dar «zeița Laki» a hotărît altfel. Ea tri-

mise cai iuți spre a salva poporul nostru de la moarte. Mii de cai galopau din munți și strămoșii noștri îi luară ca să fugă departe de dușmani. Romii goniră pe acești cai, așa cum aleargă cerbul în fața lupului. De aceea fug ei, pînă în ziua de azi, căci sînt totdeauna înconjuțați de dușmani“.

Azi, această „versiune“ de singe și lacrimi nu mai e reținută de „prezicătorii“ europeni ai trecutului ȧigănesc. Ungurii, bulgarii și românii au adoptat o așa-zisă legendă, transmisă din tată în fiu, în care se spune că ȧiganii trăiau fericiti într-o țară tot atît de bogată, pe cît era de însorită. Un ȧinut binecuvîntat, căruia îi spunea Sind, și al cărui rege, Sep sau Dep, avea doi frați... Dar năvăliră musulmanii. Nu-i greu de ghicit urmarea: cei trei frați îi adunară pe supraviețuitorii familiei lor și luară drumul exilului.

Ludovic XVI ordonă

Primele contacte stabilite între „drumeți“ și „știutorii de carte“ din regiunile străbătute, care vor depune mărturie pentru istorie, descriind aceste întîlniri, sînt bineînteles la originea tuturor prejudecăților, chiar a celor pe care nici secolul XX nu a fost în stare să le înlăture. Inventarul pseudocrimelor ȧiganilor este prea cunoscut ca să mai revenim în amănunt. El pleacă de la o simplă ciordă — gîină sau o pungă de bani — pînă la acuzația de sechestrare a copiilor și canibalism. Climatul de teamă bal sam anxietate, de neîncredere și agresivitate i-a constrîns pe cei respinși, tot mai mult împinși spre marginalitate, să ocolească legile și morala ca să supraviețuiască. Ne aflăm deja — și probabil încă de la primul val al migrațiunii — într-o atmosferă de tip concentraționar. Nu sîntem cîtuși de puțin departe de procese, decrete, edicte, persecuții, expulzări, execuții fără dovezi, crime de protecție sau preventive, închiderea în ghe-

touri, zone protejate, pînă la camerele de gaze de la Auschwitz și experiențele de scalpare ale medicilor, experimentate la Dachau și Buchenwald. Terenul a fost pregătit de opt secole.

În acest concert unanim al cetățenilor și al statelor, Franța a făcut front comun. În iulie 1682, Ludovic XVI, „prin grația lui Dumnezeu, rege al Franței și al Navarei”, se adresa concetățenilor săi:

„Oricît măsuri au luat regii, predecesorii noștri, spre a curăța satele lor de vagabonzi și oameni denumiți nomazi, dispunînd prin ordonanțele lor adresate ofițerilor de jandarmerie, mareșalilor și altor judecatori să-i trimită pe acești nomazi la galere fără nici un proces, este totuși imposibil de a alunga complet din Regat pe acești hoți, datorită protecției pe care au găsit-o și o găsesc zilnic pe lângă gentilomii și seniorii care împart dreptatea, care le dau adăpost în castelele și casele lor... Această dezordine fiind comună în majoritatea provinciilor Regatului meu... Ordon:

Să fie arestați și să se procedeze la arestarea tuturor celor care se numesc țigani sau egipteni, a soților și copiilor lor și a altor de-ai lor, bărbații să fie legați cu lanțurile ocașilor spre a fi conduși la galerele noastre spre a servi pentru totdeauna, iar cît privește soțiile și fiicele lor, să fie rase de cum vor fi găsite și duse la spitalele cele mai apropiate, copiii care nu vor putea fi folosiți la galere să fie hrăniți și crescuți ca ceilalți copii care sînt închiși acolo, iar în caz că numele femei vor continua să vagabondeze și să trăiască nomade, să fie biciuite și alungate din Regat, fără altă formă de proces”.

Ghicitoare și vrăjitoare

Primele surse franceze pomenește de sosirea țiganilor în secolul XV. Ziarul unui burghez din Paris, adevărat document al unei jumătăți de secol, nu putea trece sub tă-

cere acest eveniment. Țiganii călătoriseră deja cinci ani înainte de a sosi la porțile Parisului. Tuturor — o sută sau o sută douăzeci de bărbați, femei și copii — în urma dispoziției justiției, le-a fost interzisă intrarea în Paris și au fost găzduiți în capela Saint-Denis. Copiii lor erau de o extraordinară iscusință, aproape toți aveau urechile găurite și purtau unul sau doi cercei de argint căci, spuneau ei, așa se obișnuiește în țara lor.

Bărbații erau foarte negricioși și aveau părul încrețit. Femeile erau cele mai urite și tuciurii care au putut fi văzute vreodată. Toate aveau rani pe față și părul negru, semănînd cu coada unui cal. Erau îmbrăcate cu stofe grosolane prinse de umăr cu o legătură de postav sau de frînghie; singura lor rufărie era o bluză veche sau o cămașă veche; pe scurt, erau cele mai sărace creaturi care fuseseră văzute vreodată venind în Franța, de cînd își putea aminti omul. În pofida sărăciei lor, erau printre ele vrăjitoare care, privind minile oamenilor, le dezvăluiau trecutul și le preziceau viitorul.

Ele provocau discordia în mai multe căsnicii, spunînd soțului „soția te-a încornorat”, iar soției „bărbatul te-a înșelat”. Dar ceea ce-i mai rău e că, în timp ce le gheicea în mină, prin magie, cu ajutorul diavolului, sau cine știe ce scamatorie, le goleau pungile. Cel puțin așa se spunea, dar eu, m-am dus să le vorbesc de două sau de trei ori, și niciodată n-am pierdut un ban și nu le-am văzut privind minile. Dar cum poporul răspîndește zvonuri pretutindeni, vestea a ajuns la arhiepiscopul Parisului, el s-a dus să le vadă și a luat cu el un călugăr minor, căruia îi spunea Petit Jacobin. În urma poruncii lui, acesta a ținut o predică frumoasă și i-a excomunicat pe toți ghicitorii și ghicitoarele și pe toți aceia care le-au arătat minile. Au trebuit atunci să plece și s-au îndreptat spre Pontoise, în ziua Sfintei Fecioare, în septembrie.

Falsificatori de bani

Va trebui să treacă peste un secol spre a se obține adevărate revelații despre țigani. Ele vor fi opera unui oarecare Pechon de Ruby, care afirma că e gentilom breton. El și-a înfruntat familia și pe toți oamenii spre a împărtăși „viața generoasă a calicilor și nomazilor”. Această carte marchează nașterea în Franța a literaturii picarești.

„Cînd mi-am părăsit calicii și m-am dus să caut o căpetenie de egipteni, ce trăiau în foburgul din Nantes (unde exista o frumoasă trupă de egipteni sau boemieni) aceasta m-a primit cu brațele deschise. Îl chema Afourette.

Cînd vor să pornească din locul unde au poposit, ei se îndreaptă spre partea opusă și fac o jumătate de leghe în sens contrar, apoi o pornesc pe drumul lor. Au cele mai bune hărți și cele mai sigure, în care sînt înfățișate toate orașele și satele, riurile, casele gentilomilor și altele, și-și dau o întîlnire din zece în zece zile la douăzeci de leghe de unde au plecat. Cînd locuiesc într-un tirg oarecare, o fac întotdeauna cu înclinarea seniorilor ținutului sau cu aceea a celor mai apropiați. Locuința lor e în vreun grajd sau casă părăsită. Acolo, conducătorul îi cantonează și fiecare gospodărie are colțul ei aparte. Ei stau puțin în locul unde au fost adăpostiți, dar în parohiile următoare se dezlănțuie să fure și să deschidă cu speracliuri închizătorile și, dacă găsesc ceva bani, înștiințează căpetenia și se îndepărtează în grabă la zece leghe de acolo. Falsifică bani cu multă pricepere, joacă tot felul de jocuri, cumpără tot soiul de cai, orice defect ar avea, ca să-și cheltuiască banii.

Cînd cumpără de ale mincării, plătesc cu bani buni prima dată, știind că nu există încredere în ei, dar cînd se pregătesc să plece, mai cumpără cite ceva de ale

(Continuare în p. 85)

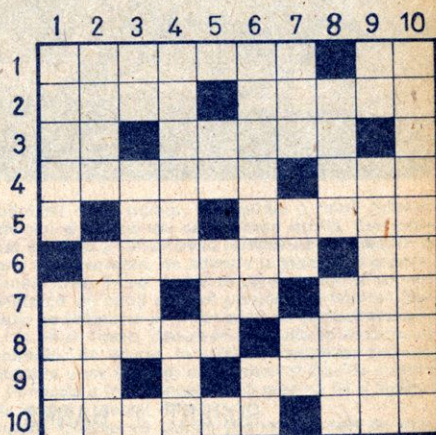

RELIGIA LA ÎNCEPUTURILE SALE

ORIZONTAL: 1) Credința omului primitiv în existența unor „duhuri” care însușesc tot ceea ce este material - Esența religiei ortodoxe! 2) Interdicție strictă asupra obiectelor din sfera umană, element de nuanță religioasă ce se menține și astăzi în sinul unor triburi mai puțin evoluat - Animalul „înțelept” din mitologiile indienilor nord-americani, venerat pentru că le-a dat focul și legile (pl.). 3) Inima unui naca! - Dumnezeu evreilor, creatorul primei religii monoteiste devenite cult oficial de stat. 4) Deținătorii unor formule „secrete” și „atotputernice” rostite în timpul dansurilor rituale ale unor populații afro-asiatice - Precum pruncii în timpul botezului. 5) În totem! - Osul pieptului. 6) Zeul suprem al indienilor, al cărui cult presupune o sălbatică practică rituală; la decesul preoților lui, soțiile acestora trebuiau incinerate și ele pentru a-și urma bărbații și stăpînii și în mormint - Ultimii sfinți! 7) Formă de viață spirituală prin care s-au transmis în timp multe elemente religioase - Asia! - Smocul de păr tăiat copiilor de 2-3 ani conform practicilor ortodoxe. 8) Referitor la păsări - Zadarnic la început! 9) În monoteism! - Animalul sfânt al indienilor din preriile și regiunile de sud-vest ale Americii de Nord. 10) Lăcașuri de cult - Osii.

VERTICAL: 1) Spiritele răufăcătoare ale pădurilor gonite de băștinaii nambikwara printr-un ritual asemănător celui al păsărilor, trăgînd cu arcul cu săgeți spre cer, alun-gau tunetele și furtuna (sing.) - Forța existență în diferite proporții în fiecare om, în credința malaysienilor, și care „explică” poziția privilegiată a căpeteniilor și a vracilor în comparație cu muritorii de rînd. 2) Vrajitor la beci-ani (trib african), „specialist în mistere” și cu rol hotărîtor în instituirea și instruirea șefilor-conducători - Altfel de bou. 3) Cui! - Cul-tul lor (sau al strămoșilor) constituie una din-te cele mai întinse forme ale religiozității pri-mare proprii perioadei gentile. 4) Udă - Ele-mentul material venerat mai ales de etniile Orientului antic, dovadă sînd zeitățile: Ea, Ta-muz, Apsu, Hapi.etc. 5) Începuturile animismu-lui! - Darul deosebit al slujitorilor bisericii, po-gorît asupra lor din „poruncă divină”. 6) „Ma-rea...”, denumire sub care este cunoscută scin-

darea de drept a bisericii catolice de cea orto-doxă, eveniment petrecut în anul 1054 - Intre-barea pusă la înțrarea în ceruri! 7) Lila - Pri-mele tabuuri! - Începuturile zoolatritiei! 8) Cultul lui, suprapus cultului zeilor, începe încă din antichitate - Existență materială universală, „Raul însuși” responsabil de toate mizeriile și deceptiile vieții omenești, în credința brahma-nilor. 9) La obiect! - Caracterul bisericii răsări-tene cu sediul la Constantinopol. 10) Ființă imaginară cu însușiri supranaturale.

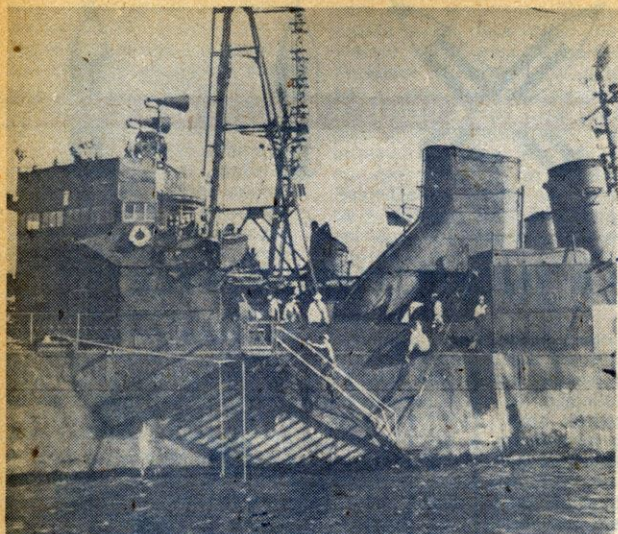
Dicționar: ATASU, MANA, NACA, NAYA.

Radu STOIANOV

Soluția careului *La Multi Ani!*: ANIVERSARE - R - BOGAT - EMOTIE - OPIS - PRO - COD - NTS - RO - RA - NA - AI - REVISTA - C - M - CABALA - UNT - EDITURI - EROI - NIT - SN - BA - TO - TAIA - AAA - REN - ELTIN - CLIO - A - OO - ARTA - SUL - AGRO - CENZURA

Soluția jocurilor din numărul trecut: p. 22 - Calif arab (Ca - Li - Fără - B); p. 34 - George Șonțu - Grivița

DISTRUGATORUL „PATRU LULELE“ SUB DOUĂ PAVILIOANE

ROBERT J. HANKS

În ziua de 15 octombrie 1945, unul dintre cele mai ciudate mistere ale celui de-al doilea război mondial avea să fie în sfârșit dezlegat¹. Comandanții de submarine și aviatorii americani semnalaseră mereu prezența în apele Mării Japoniei a unei nave de tip distrugător, ce avea în mod clar caracteristici specifice navelor americane similare. Rapoartele lor au fost primite cu multă neîncredere: cum să explici existența în flota japoneză a unei nave americane? În plus, analiștii serviciilor de informații ale marinei erau derutați de două elemente ce diferențiau totuși nava de cele americane: catargul tripod și acuplarea coșurilor din față (primul coș era curbat și intra în cel de al doilea, astfel încât două căldări ale mașinilor aveau un singur horn de tiraj). Bineînțeles, „fantoma” care storcea atâtea discuții arbora pavilionul Imperiului Soarelui Răsare.

Abia după sfârșitul războiului s-a risipit nedumerirea. Atunci, la jumătatea lunii octombrie 1945, un detașament american de captură a pătruns în golful Hiro, Japonia. Printre navele ce rugineau acolo, au descoperit un ciudat vas de patrulare, cu numărul 102. O cercetare mai atentă i-a dezvăluit identitatea: era fostul U.S.S. (United States Ship, sigle ce desemnează navele marinei militare americane) Steward.

¹ Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu titlul redacției Magazin istoric, din revista American History Illustrated.

În imagine: 15 octombrie 1945. Marinari americani se urcă la bordul navei de patrulare 102, fostul U.S.S. Steward, lămurind unul dintre misterele celui de al doilea război mondial.

U.S.S. Steward făcea parte dintre cele 242 distrugătoare — poreclite și „patru lulele”, datorită celor patru coșuri — a căror construcție fusese autorizată de Congres în 1917. El intrase în serviciu abia la 15 septembrie 1920. Doi ani mai târziu, era trimis în Filipine; avea să revină în S.U.A. după aproape 24 ani.

Pînă la intrarea Statelor Unite în cel de al doilea război mondial, Steward a îndeplinit diverse misiuni în largul coastelor Chinei. După ce japonezii au atacat Pearl Harbor, la 7 decembrie 1941, a urmat o serie de misiuni de escortare a unor nave americane, spre Australia și Indiile Olandeze.

În februarie 1942, U.S.S. Steward a participat, alături de alte distrugătoare, la o luptă navală în strîmtorea Badoeng, în cursul căreia a încasat mai multe lovituri. Cu greu, Steward și-a continuat drumul pînă la Surabaya, în Java.

Acolo, nava a fost suită pe doc. Dar instalarea pe suporții pentru carenă s-a făcut incorect și cînd s-a pompat apa afară din doc, nava a alunecat. Axul elicei din babord s-a strîmbat și carena a fost și mai mult avariată. Americanii au considerat că Steward nu mai prezenta nici un interes.

Cînd aliații s-au pregătit să evacueze Java, sarcina de a arunca în aer docul, împreună cu bastimentul de război care zăcea acolo, a revenit unei echipe comandate de locotenentul F.E. Clark. S-au instalat firele pentru acționarea încărcăturilor explozive. Ordinul pentru declanșarea operațiunii a sosit la 1 martie. Dar Clark a constatat că el nu mai putea fi pus în aplicare: un bombardament japonez care avusese loc în acea dimineață lovisese docul. Apa pătrunsese în interior și Steward a aproape cu totul inundat. Clark era ferm convins că distrugătorul, plin cu apă, era „fără valoare pentru inamic”.

La Washington. U.S.S. Steward a fost șters din listele marinei americane. Mai târziu, numele lui a fost atribuit unui alt distrugător de escortă. Dar bătrina navă nu dispăruse. După ce a mai ruginit vreme de un an sub apă, în februarie 1943 japonezii au scos-o și au reparat-o. Distrugătorul a fost repus în serviciu în cadrul marinei imperiale, ca „vasul de patrulare nr. 102”. El a îndeplinit, aproape un an, misiuni de escortă. Și deși rapoartele din teatrul de luptă îl semnalau prezența, autoritățile americane au refuzat să admită că Steward mai exista.

În noiembrie 1944, distrugătorul a ajuns în marea bază navală japoneză de la Kure. A fost înzestrat cu artilerie antiaeriană modernă, cu un catarg tripod și supus unor lucrări de modernizare. Și-a păstrat însă silueta de bază a tipului „patru lulele”. Astfel întinerită, nava urma să se întoarcă în apele sudice. Înaintarea americană i-a blocat însă drumul. Aici, la Kure, avea să fie găsită în urma capitulării Japoniei.

La 3 noiembrie 1945, bătrînul distrugător, rebotezat DD-224, a primit ordin să se îndepărteze acasă. În apropierea insulei Guam însă, ve-

chile sale mașini au cedat. Restul drumului l-a parcurs la capătul unui cablu de remorcă. A ajuns la San Francisco abia în martie 1946. Din nou, nava a fost radiată din evidențele marinei americane.

A părăsit golful Golden Gate la 24 mai 1946. Ultima misiune: țintă pentru un exercițiu de bombardament cu muniție reală al aviației flotei S.U.A. De data aceasta, s-a dus la fund definitiv. ■ *

Traducere de
Niculae KOSLINSKI

CURIERUL FUNDAȚIEI

Un nou moment în istoria revistei noastre. Începînd cu acest număr, inaugurăm o nouă rubrică: Curierul Fundației Magazin Istoric. O clipă așteptată de noi și de toți cei care iubesc istoria. Scrisorile pe care le-am primit în ultimele săptămîni ne umplu de bucurie și ne întăresc încrederea în statornicia sentimentelor de prețuire a istoriei. Cuvinte de felicitare, de încurajare, de aderare la statutul și programul Fundației, propuneri, donații. Și cum să nu te bucuri cînd, într-o vreme în care greutățile economice sînt resimțite în toate domeniile vieții, poți constata că de mulți și fideli prieteni are istoria? Modul în care cititorii își exprimă prietenia față de Fundație se întîlnește în chip fericit cu prevederile statutului și obiectivele pe care ea și le-a propus. Lucru, de altfel, firesc, deoarece Fundația se dorește un mecanism sensibil și apt să răspundă exigențelor iubitorilor de istorie, în spiritul instituțiilor similare din țară și străinătate și în deplină concordanță cu tradiția unor fundații ce au marcat pozitiv cultura românească interbelică. Pornind de la sugestile dvs., Fundația a fost concepută și vrea să fie o instituție integratoare, capabilă să strîngă laolaltă pe toți iubitorii muzei Clio.

De curînd am primit de la Paris, din partea Institutului Charles de Gaulle și a revistei sale de istorie *Espoir*, o scrisoare prin care sîntem anunțați că datorită dificultăților economice prin care trece revista, ca și, în general, editarea lucrărilor Institutului, a fost constituită Fundația Charles de Gaulle. Ni se pare de-a dreptul mișcătoare această coincidență de situații și similitudinea de soluții la care s-a ajuns. Iată de ce, urînd succes noli fundatiji pariziene, ne exprimăm marea satisfacție pentru ecoul înregistrat în țară și peste hotare de propria noastră inițiativă.

În scrisorile pe care le-am primit pînă acum revine cu insistență o formulare: „Am luat cunoștință de prevederile statutului și mă oblig să le respect”, semnatarii lor solicitînd, totodată, primirea ca membri ai Fundației. Așa au procedat domnii Florin Pop din Cluj-Napoca, Dumitru Bădescu din București, Anghel Rută din Videle, Barbu Teodorescu din București sau Gh. Iamandi din Ploiești, care, după ce ne asigură de stîmă și întreg atașamentul domniei sale, își încheie scrisoarea cu rugămintea de a da „noli lămuriri despre contribuția în bani (taxă de înscriere, donație etc.)...”

În legătură cu aceste aspecte care ne preocupă desigur pe toți, este bine să se știe că Fundația se află în continuare preocupată prioritar de problemele constituirii patrimoniului său — condiție absolut obligatorie pentru a transpune în viață obiectivele pe care și le-a propus. Între aceste obiective, asigurarea apariției revistei Magazin Istoric rămîne desigur scopul nostru prioritar central.

În privința lămuririlor și precizărilor solicitate, credem că este suficient să vă spunem că scrisorile dvs. de aderare la statutul și obiectivele Fundației, conținînd datele personale (nume și prenume, data și locul nașterii, adresa și profesia), însoțite de chitanțele indicînd donațiile pe care le veți face în conturile noastre de la B.R.C.E.: 4510 055 000 7 (în lei) și 4721 055 300 2 (în valută), vor fi prezentate Consiliului Director. Chitanța sau o copie xerox a ei trebuie să ajungă la redacție într-un plic pe care să specifică „Pentru Fundație”, doar pentru ca numele dvs. să poată fi înregistrate în evidența Fundației.

Așadar, sînt membri de drept ai Fundației Culturale Magazin Istoric toți cei care înțeleg să contribuie periodic, benevol, cu sume de bani, bunuri materiale mobile și imobile etc., la realizarea scopului Fundației. Într-un număr viitor, Consiliul Director va publica și alte precizări privind calitatea de membru al Fundației.

P.S. Revista Anunțul telefonic a ajuns de curînd la 150 de numere, ceea ce ne face să adresăm colegului nostru Radu Ion Popescu nu numai felicitări pentru calitatea ei, ci și urările noastre de viață lungă.

P.P.S. Cu puțin timp înainte intrării la tipar, revista Anunțul telefonic ne-a făcut bucuria de a ne prezenta un cec-donație în valoare de 25 000 lei.

MAI
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Sediința la Academia Română: acad. I. Simionescu prezintă un craniu neolitic găsit la Cioclovina (Hațeg); prof. I. Nistor rostește un cuvânt de evocare despre Carol cel Mare, de la a cărui naștere se împlinesc tocmai 1200 ani; prof. Traian Săvulescu face o dare de seamă asupra semintelor de grâu și cîneapă descoperite în stațiunea neolitică de la Frumușica (Neamț), iar generalul Radu R. Rosetti înfățișează plenu-l Academiei lucrarea lui N. Gîrgoraș Dregătorii tirgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic, subliniind meritele acestei prime încercări asupra unei probleme puțin studiate pînă atunci.

● Comisia pentru controlul fondurilor secrete, anchetînd gestulnea defunctului general Gabriel Marinescu în timpul cîit acesta a funcționat ca ministru secretar de stat la interne, apoi ministru secretar de stat însărcinat cu ordinea publică, [omorît de legionari în masacrul de la Jilava din nolembrie 1940], constată că el a cheltuit, fără justificare, suma de 10 000 000 lei. În consecință, se decide să se înalnteze dosarul înaltei Curți de Casație, în fața căreia vor fi citați moștenitorii fostului demnitar al lui Carol II, în calitate de răspunzători civili pentru imputările aduse lui Gabriel Marinescu.

● La Viena, se stinge din viață, în vîrstă de 80 de ani, profesorul Emil von Sauer, pianist de renume și ultimul elev al lui Liszt.

Parcurgem, în continuarea retrospectivei noastre istorice, evenimentele din urmă cu cinci decenii, așa cum s-au oglindit ele în ziarele bucureștene ale lunii mai 1942.

Primele pagini ale presei¹ sînt ocupate și acum de relatările, știrile și comentariile privind desfășurarea costisitorului război pe frontul de est, unde unități ale armatei române, după cum se știe, luptau departe, în teritoriile de dincolo de Nistru și Nipru, alături de trupele germane.

Astfel, în cadrul bătăliei de la sud de Harkov, Corpul 6 armată român — diviziile 1 și 4 infanterie — oprește, inițial, între 11 și 14 mai, înaintarea forțelor sovietice pe aliniamentul Constantinovka-nord Apolonka și-l fixează pe inamic prin atacurile executate între 17 și 19 mai. După această dată se atacă pe direcția Lozovaja și mai departe, ceea ce duce la înfrîngerea, în continuare, a forțelor sovietice trecute la vest de Doneț. La aceste operații, diviziile 2 și 20 infanterie române acționează sub comanda Corpului 11 armată german.

Dar, odată cu aceste relatări (și inspirate uneori de ele), în presă mai citim și despre „disputele filologice asupra grafiilor numelor de ținuturi sau localități de pe hartă, căpătînd ade-seori turnuri arbitrare ori chiar fanteziste!”

Iată de ce un iubitor de limbă românească, Timoleon Pisani, constată cu mîhnire: „Toate le facem de mîntuială. Vorbim cum nu trebuie. Pocim numele și cuvintele, scriem ca vai de lume. Îndărătnici îi dăm zor cu Canalul DE Suez, Canalul DE Panama, Societatea DE Cruce Roșie. Dacă nu ne putem mîndri cu știința, ne mîndrim cu neștiința noastră.

De cînd cu războiul, mai în fiecare zi se găsește cîte o hartă, ca cititorii să poată vedea unde se dau luptele. De cele mai multe ori, hărțile sînt luate din ziarele străine și puse aidoma, fără ca cineva să-și dea osteneala să îndrepte numirile. Citești în hărțile din ziarele românești: «ILES-Hawai», «ILES Cocos», «Indochine», «Philippines», «Asowisches Meer», «Schwarzes Meer», «Kertsch».

Și avem totuși ziare înzestrate cu tot ce le trebuie, ca să nu

¹ Pentru a ușura lectura, nu am marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

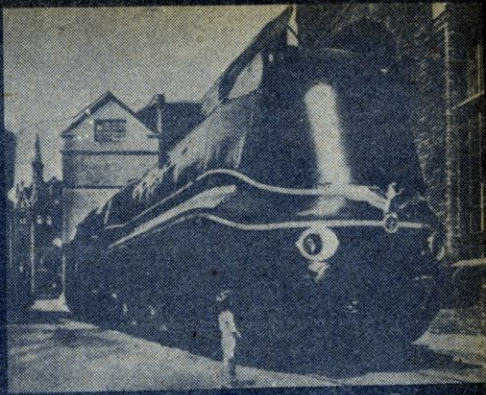

DOUA REVISTE COMPLETE IN ACELAS PREC

Frumușețe...
in mini,
acum cinci
decenii

Locomotivă
fabricată
în Germania
ce atinge
o viteză
de peste
200 km pe oră

aibă nevoie să copieze hărți străine. Ce ne lipsește? Priceperea și darul de a face mai bine.

De vreo două, trei săptămâni se dau lupte la Harcov [Harkov]. Harcov e pe toate buzele. Ziarele însă nu caută să știe cum se scrie numele acesta rusesc. Și atunci fiecare îl scrie cum se pricepe, sau cum nu se pricepe. Un ziar spune: *Bătălia de la CHARCOV tinde să se transforme într-o victorie*, altul: *Marea bătălie de încercuire de la CHARKOW*.

CHARCOV, CHARCOHV, CHARKOW.

Și totuși Harcov n-ar trebui să ne fie atât de necunoscut. Numele acesta îl găsim în cronicarii noștri. E într-o pagină a istoriei noastre.

Am căutat în rubrica din acest număr să ne despărțim puțin de evenimentele dramatice ale frontului și să evocăm viața de acum o jumătate de veac prin alte ferestre ale presei bucureștene.

Criticile, adesea foarte aspre chiar, la adresa presei n-au lipsit niciodată din... presă. Pamfil Șeicaru, directorul ziarului *Curentul*, într-un articol intitulat *Truda vremelnicului*, ia apărarea breslei sale. „Există o mare ispășitoare a tuturor păcatelor: presa. Evident că se pot zvirla presei învinuiri atunci când împrejurările nu-i îngăduie să se apere.

Și cum s-ar putea apăra astăzi, când libertatea scrisului are atâtea restrîngerii, firește explicabile, necesare în timp de război. Dar nu mai puțin libertatea scrisului este absentă. Ne-a surprins, deci, când un publicist — este adevărat necunoscut al regimului presei de la februarie 1938 — socoate momentul potrivit să ne judece pe cit de aspru, pe atât de nedrept.

Într-adevăr, dl. D. Tomescu se socoate îndreptățit să afirme: «e lucru limpede că presa n-a avut niciodată atitudini izvorîte din gândirea ei, ci numai atitudini impuse de împrejurările schimbătoare ale vieții noastre politice».

Pamfil Șeicaru consideră, așadar, această oricămă nu numai nedreaptă, ci și exprimată de cineva care nu cunoștea condițiile în care a trebuit să lucreze, prea de multe ori și fără voia ei, presa românească. Dar apărarea sa ascunde și o critică indirectă abia voalată, la adresa stărilor de lucruri din chiar acel moment.

Directorul ziarului *Curentul* observă, de pildă: „Admirația era

Cronică măruntă

Concertele date de von Sauer în toată lumea, timp de aproape 60 de ani, au fost mereu considerate adevărate evenimente muzicale.

● În sala „Teatrului nostru”, din pasajul Comedia, are loc o comemorare solemnă a lui Panait Istrati. Viața și opera sa sînt evocate între alții de criticul și istoricul literar Perpessiciu, poetul Victor Eftimiu, precum și de ziaristii N. Carandino și Alexandru Talex. Actorii Lily Carandino și Ion Aurel Manolescu citesc fragmente din opera lui Panait Istrati.

● Ziua de 3 mai este declarată „Ziua Cumpătarilor”. Cu această ocazie, în toată țara este organizată o mare colecție de fonduri bănești spre a veni în ajutorul „celor care, deși muncesc din greu, nu-și pot întreține familiile lor numeroase și pentru cei lipsiți cu desăvîrșire”. Echipele însărcinate cu colectarea vizitează casă cu casă, inserînd în liste special întocmite fît pe donatori, cit și pe cei care refuză să doneze.

● Deși era vreme de război și, ca atare, și o situație economică dificilă, iar pe străzile Capitalei se circula greu seara din cauza severelor măsuri de camuflare a luminilor, Teatrul de revistă „Alhambra” are cu totul alte probleme: cum să stăvillească năvala spectatorilor! Un comunicat al direcției teatrului adresează următoarea chemare: „Hotărîrea autorităților de a nu mai permite accesul în sală decît în măsura locurilor disponibile a prilejului o serie de incidente regretabile față de care di-

MAI
1942

La parada
de 10 mai

Cronică mărunță

reciunea Teatrului „Alhambra” se vede nevoită să adreseze un călduros apel, rugînd pe spectatori să rețină locuri din vreme, telefonînd la nr. 5.95.45, Casa Teatrului. În felul acesta se evită toate neplăcerile cauzate de refuzul accesului în sală peste numărul locurilor respective”.

● Subsecretariatul de stat al aprovizionării aduce la cunoștință industriștilor și întreprinderilor comerciale din țară care au drept de cote lunare de zahăr, să nu mai stăruie în vederea sporirii lor, întrucît, din cauza epulzării stocurilor, ele nu pot fi luate în considerare. Tot Subsecretariatul de stat al aprovizionării anunță o nouă reglementare a distribuirii zahărului către populație. Astfel, noile rații vor fi de 600 gr. pentru populația creștină și 200 gr. pentru populația evreiască (bonuri barate).

● Conform datelor cuprinse într-un raport al Asociației micilor plugari din România, în cursul anului 1942, Capitala are nevoie de următoarele cantități de legume: 10 milioane kg roșii, 25 milioane bucăți de ardei grași, un milion de gogoșari, două milioane de ardei lungi, 5 milioane legături de țelină, 100 milioane căpățini de varză albă, 50 milioane căpățini de varză roșie și 20 milioane legături de morcovi.

● Avînd în vedere frecvența certurilor și schimburilor de insulțe din mijloacele de transport public, gen. Pălănganu C. Nicolae, prefectul Poliției Capitalei dispune: vinovații vor fi imediat evacuați și predați celui mai apro-

obligatorie, extazul era normativul cotidian și fiecare ministru, hămesit de publicitate, își luase ca model vedetele de cinematograf. Nu este redacție în care să nu se păstreze normativale scrise în ceea ce privește ordinea în care să se publice pozele genialilor sfetnici «în profil», «din față», «în uniformă» sau «în frac». Dar vigilența cenzurii nu se îndrepta numai asupra atitudinilor politice, nu pîndea numai ideile; chiar cel mai nevinovat reportaj, un fapt divers, darea de seamă de la un proces, erau supravegheate ca să nu turbure meditația unui regim. Presa, ca și nația, s-a înclinat, a răbdat și a așteptat: «apa trece, pietrele rămân».

Un decret-lege anunță hotărîrea autorităților de a restaura conacul boierilor Golești, din comună cu același nume. Imobilul, aflat într-o fază avansată de degradare, arată ziazele, urmează a fi expropriat pe seama Ministerului economiei naționale și dat în folosință permanentă Institutului național al cooperăției pentru înființarea unui parc și a unui muzeu care să poarte numele *Dinicu Goleșcu*, precum și pentru crearea unei școli de educație agricolă.

Salutînd inițiativa, publicistul N. Mihaescu amintește în ziarul *Acțiunea* din 29 mai 1942: „În încăperile acestei case au primit o înțeleaptă învățătură românească de la dascălii școlii întemeiată acolo de Dinicu Goleșcu — printre ei și Ion Heliade Rădulescu — atîția tineri, educați în duhul iubirii de țară și cultură națională.

Tot în conacul boierilor Golești — acești iluminați români al căror rang de boierie se legitima, nu ca în alte cazuri, cu hectarul, ci, cu osebire, prin ținuta înaltă sufletească de neînfricați și dirzi luptători pentru cauza națională — a făcut popas în cea dinții noapte de odihnă domnitorul Carol I, care a semnat, tot acolo, primul act al domniei ce începea.

Erau acestea — socotim — motive îndeajuns de temeinice pentru a se fi dat, pînă acum, acestei case cu un trecut așa de mareț îngrijirile cuvenite. Ani după ani — aproape să li se piardă șirul — ea a fost lăsată în părăsire. Și astfel acolo unde lucrurile interiorului impregnat cu amintirile unei vieți de inimă românească trebuiau să fie păstrate ca niște scumpe și sacre relicve ale unui glorios trecut de zbucium și năzuință curată, s-a întins igrasia care a măcinat rezistența clădirii.

La Ateneu,
concertează
corul Societății
„Lira” din Timisoara
dirijor —
Filaret Barbu

O mai mare impietate legată de amintirea unor străluciți înaintași nici că se poate închipi”.

Mai reținem din știrile apărute în ziarele din această lună: Banca de Scont a României împlinește o jumătate de veac de la înființarea ei, eveniment de certă însemnătate pentru dezvoltarea moderată a economiei românești. Înființată în 1892, activitatea ei s-a contopit cu progresul vieții economice a țării, Banca de Scont devenind treptat una din cele mai importante instituții de credit românești. ● Ziarele bucureștene din 18 mai anunță că, în termen de cinci zile, toți vânzătorii ambulanți de ziare trebuie să se prezinte la Oficiul special de Triaș al municipiului București, din strada Azilul de noapte nr. 2. Cei găsiți apti de muncă, sub raportul stării de sănătate, al capacității fizice și al moralității, vor primi, spre a-și putea exercita îndeletnicirea, un „Carnet de vânzător de ziare”. După expirarea amintitului termen, cei găsiți vinzând ziare fără a poseda obligatoriul carnet, vor fi trimiși în tabere de muncă. ● Editorialul din ziarul *Timpul*, intitulat *Seriozitate, muncă, încredere*, cere cetățenilor să aibă încredere în conducerea țării și să nu agite problema hotarelor naționale: „În vremuri grele ca acelea prin care trecem, spiritele sînt mai agitate ca de obicei, mai ușor influențate și mai bune crezătoare. Și se întâmplă ca oameni de bună credință să cadă victima unor minuitori din umbră.

Ceea ce se speculează mai ușor este, desigur, idealul național cu perspectivele lui, în conjunctura actuală. Scumpa imagine a patriei — de totdeauna — pe care fiecare o încălzește în inima sa ca pe cea mai sfîntă dintre icoane și ca cea mai prezentă dintre porunci, poate fi ușor folosită de cei interesați ca argument de convingere pentru un alt fâgăș decît cel actual.

Se șoptește ici, se vorbește dincolo, naivitatea se amestecă cu perfidia, realitatea cu fantezia, posibilul cu imposibilul. Mai ales în mediul celor fără de treabă, vorbăria aceasta e mai vie ca oriunde. Oamenii, neavînd ce face, pun țara la cale și-și dau cu părerea despre mersul lucrurilor dinăuntru și din afară.

Această mîncărime de limbă va fi fiind ea bună pentru trecerea de vreme, dar e foarte distonantă cu realitățile românești de astăzi”.

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

plat gardian public. El vor fi sancționați cu internarea în tabere de muncă.

În același timp, poliția bucureșteană face o mare razie prin parcurile, grădinile publice și cinematografele din Capitală, adunînd elevii și elevele care „trăgeau la fit”. Ei sînt duși la poliție și ținuți acolo pînă la sosirea părinților, anunțați prin comisariate.

● După cum anunță ziarele, din motive necunoscute, în preajma liniei de cale ferată București-Fetești, între gările Sighireanca și Dilga, de o parte și de alta a liniei, s-a format un lac cu o lungime de doi kilometri și o lățime de peste 500 m. Apa a acoperit circa 50-60 de pogoane semănate cu grâu.

Un fenomen similar a fost, de altfel, înregistrat și la Sărățuța, pe linia către Urziceni, ca și între gările Balaciu și Cîcochina, unde apa are între doi și patru metri adîncime.

● De la 1 mai sînt anulate, în principiu, restricțiile de călătorie pe C.F.R. Dar rămîn mai departe în vigoare autorizațiile pentru călătoriile către sau venind din stații aflate pe următoarele linii principale: București-Cernăuți, București-Brașov-Arad, București-Timisoara, București-Constanța, București-Galați-Tighina și București-Tecuci-Iași-Tighina.

● Un comunicat al Băncii Naționale anunță că, începînd cu data de 15 iunie 1942, toate biletele de bancă cu valoarea de 500 lei și chipul fostului rege Carol II vor fi retrase din circulație.

„Sunt născut la anul 1840, în prima aprilie stil vechiu, în comuna Dragșina (comitatul Timiș, cercul Buziaș).

Tatăl meu, George Rotariu, de origine născut în Vinga, era învățătoriu românesc în numita comună și luase, ca văduv, pe mama mea Ecaterina, născută Ioanovici, din Timișoara, de a doua soție... Tatăl meu era om în vîrstă mai înaintată și prevăzînd că eu încă de copil voi rămîne fără tată, m-a învățat în școala sa a ceti, scrie și cînta în strună «glasurile», apoi toate irmoasele, prîcoanele, podobiele etc., le-am cîntat pînă la etatea de 12 ani”.

Astfel începe Autobiografia mea — manuscris păstrat în fondurile Muzeului de istorie din Arad, aparținînd unui bărbat „de o dirzenie remarcabilă” — cum îl caracteriza Valeriu Braniște —, avocat, gazetar și luptător pentru drepturile naționale ale românilor, bine cunoscut în a doua jumătate a veacului trecut, căruia Enciclopedia română editată sub egida ASTREI de Corneliu Diaconovici îi făcea următoarea prezentare: „În viața publică a luat parte activă la mișcările politico-naționale și la cele bisericești; în 1866-1868 a conlucrat la jurnalul Al-

La anul 1848, cînd eram de 8 ani, într-o zi de primăvară au venit „ungurii” în sat. Era revoluția. Lumea știa preventiv de ajungerea lor spre Timișoara și erau toți oamenii înspăimîntați de venirea lor. Vitele și feciorii apți de asen-tare [de înrolare în armată — n.n.] fugiseră toți în pădurea „Dracșinei și Bucovățului”, unde s-au ascuns și un frate al meu, mașter [vitreg], care era tocmai bun de „verbon” [recrutare]. Tata era în școală, caii cari îi aveam erau la herghelie, la cîmp. Vin 4 călăreți „unguri” la tata, îl cheamă în curte și-l ispitesc: unde s-au ascuns cei „împărătești”? Tata: nu știu, d-le,

PAVEL ROTARIU: SCENE DE VIAȚĂ BĂNĂȚEANĂ

bina, la Viena; în Timișoara a redactat Priculiciul, Luminatorul, Advocatul popular, în anii din urmă Dreptatea; a tradus în românește legea comunală, legea despre uzură și despre redactarea cărții funduale. De la 1898, director executiv la Institutul de credit și economie „Timișana”.

Așadar, o bogată activitate publicistică ce ar trebui să constituie, ea singură, un argument pentru a trezi interesul în legătură cu acest manuscris. Activitatea pe tărîmul politic, al luptei naționale pentru afirmarea drepturilor românilor nu face decît să accentueze acest interes, pe care stilul, propriu publiciștilor ardeleni din a doua jumătate a sec. XIX (il regăsim și la Nicolae Cristea, de la Telegraful român, la I. Russu-Șirianu ș.a.), nu-l atenuează decît în mică măsură.

Desigur, s-ar putea face și alte considerații pe seama biografiei lui Pavel Rotariu. Vă lăsăm să descoperiți, în paginile ce urmează, aspecte din viața sa, precum și a celei din Banat, în cea de a doua jumătate a veacului trecut, cu precizarea că am păstrat particularitățile stilistice din original, adaptîndu-le însă normelor ortografice actuale. De asemenea, pentru ușurarea lecturii, nu am marcat intreruperile din text.

eu am fost la școală, n-am văzut. „Az istenet neki” [Dumnezeul ei...] și [îi] luara între sâbii, croindu-l pe sârmanul tată, de-alungul și de-alatul și amenințîndu-l, să spună, că de nu, îl ucid „mint egy kutyát” [ca pe un cîine]. Tata: nu știu, d-lor.

În anul 1852 a reposat neuitatul meu tată; bunei mele mame îi recomanda să mă dea la școlile nemțești și apoi să mă facă „popă”. Eu însă — între patru ochi, cu mama — mă opuneam.

Cam 1/2 an după moartea tatălui meu, buna mea mamă ne-a susținut cu acul. Ea știa să coasă și să facă „chin-tușe” [pieptare] pe seama ne-

În imagine: Sinodul eparhiei ortodoxe române a Aradului, la 1895.

Dan DEMȘEA

vestelor din sat și prin asta ni cîștiga biata pîine de toate zilele și o locuință de o încăpere „păurească” [țărăneasă] la vecinul Stoiu. După 1/2 an, „ieșind din iarnă”, am venit cu mama în casa proprie din Timișoara-Fabric, ca să pot cerceta „școlile nemțești”, căci buna mea mamă ținea să îmi împlinească dorința răposatului tată, cu privire la soarta și la viitorul meu.

La prima septemvire a anului 1854 [1853], am intrat în prima clasă gimnazială din Timișoara, pe care însă, lucru cam firesc, a trebuit să o repetez, căci „nu știām bine nemțește”. Am continuat aici

cis să merg la Universitatea din Budapesta, să mă fac jurist. Mijloacele? Aveam cei 10 fl. lunar [venit] sigur din chirie încasată pentru casa personală din Timișoara, d-aici încolo speram că ilustra familie de Mocsonyi — p- atunci unica [familie de români transilvăneni] care dădea stipendii [burse] — îmi va da și mie un „stipendiu”.

Sărmana mea mamă a vindut din casă topor, căldare, tot ce avea al ei propriu și mi-a făcut [rost de] 30 fl. cu cari am plecat la Budapesta, „la jură” [științe juridice]. M-am înscris, am cerut absolvarea de plătierea didactului, ceea ce mi s-a și conces

teatru operele, deși, foarte adesea, mașele îmi cîrîiau de goale. Cînd și cînd, dacă primadona era mult aplaudată sau că vreun cavalier o invita la cină, eram și eu oaspe la cină gratuită.

În al doilea an, trebuia să fac „primul examen” de stat, căci la din contră nu puteam trece în cursul al 3-lea. M-am insinuat la examen în iulie și am fost înșirat în ordine, alfabetic. Din păcate, eu, cu litera R, eram ultimul între români. Ambitia națională, între colegi, era să nu cadă nici un român la examen. Nici n-au căzut, nici eu, nici altul, înaintea mea. Această împrejurare a băgat în oasele mele o frică nespuse de mare, o panică formală. Trebuie să cadă și un român, îmi ziceam eu, și chiar pe capul meu să pice această rușine? Vai, mamă, de ce m-ai făcut!...

Mă temeam, dar la lașitate nici că mă gindeam. Studiam neîntrerupt, ziua-noaptea. Ungurește știām puțin. În ziua examenului eram tot iritat. Am prestat și examenul, și nu numai că n-am căzut, ci laudat am fost.

Merg la prînz, colegii erau toți acolo. Bucurie națională la culme, pentru că n-a căzut nici un, român. Mă aplau-dează colegii. Temerea mea de ieri s-a prefăcut acu în bucurie. N-am putut să-mi mîncîc bietul prînz ce-l aveam. Aș fi voit să plec îndată acasă, la părinți, dar biata mamă încă nu-mi putuse trimite banii de călătorie. După masă, la ora 3 m-a ajuns o foame cumplită. Dar n-am nici mîncare, nici cruceriu [crețar] ruginit. Trebuia să aștept pînă mîine zi, la prînzul abonat.

Pe atunci se afla în Pesta „septemvirul” [judecătorul la Curie] Sima Popovici, de origine din Ghilad, fiu de preot, și el mă ținea în evidență. Mă duc la el, locuia în hotel „Europa”, să-i arăt atestatul. După ce a citit atestatul și „lauda profesorilor”, a început a lăcrima de bucurie. Bagă mîna în buzunar, scoate o bancnotă de 5 fl. și întinzînd-o spre mine, îmi zice: „Na. Nu țî-o. dau ca să

gimnaziul pînă la finea semestrului prim din clasa a 6-a gimnazială.

Pe semestrul al 2-lea, m-am dus la gimnaziu din Chechichemet [Kecskemét, localitate în Ungaria], unde am depus deodată, ca privat, examenul pe a 6-a și pe a 7-a clasă, cîștigînd anul pierdut în prima clasă, eară pentru a 8-a cl[asă] gimnazială, am fost în Beiuș, unde am depus, cu succes, maturitatea (anul 1861).

[După terminarea gimnaziului] cu 8 cl. și matura [diploma de maturitate] în buzunar, vedeam că nu-s nimic. Ce să fac? Mă trăgea tare inima să mă fac forestier, să cercetez Academia din Mariațcel, lîngă Viena, dar trebuia o taxă mare. M-am de-

și am trăit apoi cu cîte 10 fl. la lună.

În anul prim și al doilea, am dus-o de tot greu, cu numai cîte 10 fl. la lună. Plăteam 4 fl. cartir și 6 fl. prînzul abonat; o supă și o legumă cu carne, pîine. Ajutor am primit o dată prin Georgiu Crăciunescu, mai tîrziu protopopul Belintului 50 fl. rezultatul unei petreceri aranjată spre asemenea scop în Timișoara. Alt noroc am avut prin d-șoara Izabela Ferenczy, cîntăreața de operă, cu care făcusem cunoștință în Jebeliu. Ea mă angajă de „garde monsieu”, cînd se ducea și venea de la operă și, în schimb, eu participam la reprezentațiile teatrale, ori în lojă ori în „Spersitz” [fotoliu de orchestră]. Ascultam în

mi-o redai, ci ca să dai și tu, la timpul tău, altora".

Va să zică, mă cinstește, fără ca să fiu cerut. D-zeu mi-e martore că nu am cerut bani de la numitul septemvir.

Am mulțămît, sărutându-i mîna, mi-am luat adio de la el și nu m-am oprit decît drept în cafenea, la „Eliscaffé" — vreo două porțiuni.

Seara era producțiunea lui Blondin — umbla pe sfoară, în insula Margareta — m-am dus și eu de am admirat pe Blondin și am mîncat — prima dată în viață — „bifttec". Am spesat [cheltuit] în aceea zi 2 fl. de bucurie.

Vorbele lui Sima Popovici însă încă mi-au rămas tipărite în inimă și le-am executat în toată viața mea — poate prea-prea conștiincios.

În anul 1863, vara, am venit acasă cu „primul examen de stat". Creditorilor mei din Budapesta li promiseseam că „la toamnă", cînd voi veni în cursul III juridic, li voi aduce banii.

Într-aceea, în anul 1863 a domnit în tot Bănatul o secetă cumplită, epholă. Nu au rodit nici pomii, nici legumele, nici iarbă nu a crescut, nici cerealele. Nu puteam să țin cuvîntul dat creditorilor mei din Pesta. Ca să scap de rușinea la care mă așteptam din partea lor, am fugit: m-am dus la Viena, în cursul al 3-lea și 4-lea juridic...

Pe atunci redacta fericitul Szilassy [rectorul Colegiului Santa Barbara] foia *Sionul român*, în care eu îi scriam rubrica *Ochiri prin lumea politică*.

În 1864, am aflat să aflu condiții ca-n palmă. Se redacta adevă în Viena jurnalul *Zukunft*, cu program național pentru naționalitățile toate „nemaghiare". I-am oferit serviciile mele ca traducător din foile române, căci redactorul nu știa românește. A primit cu multă bunăvoință, dar de ceva renumerație [remunerație] nici pomană [pomeneală]. Îmi dădea însă toate jurnalele românești, cari îi veneau lui în schimb și astfel m-am ales cu remunerația spirituală.

Am compus un *Feuilleton* și

m-am dus cu el la *Neue Freie Presse*, rugînd pe redactorul ei să mi-l publice și, în considerare că „sum jurist sărac", să-mi plătească pentru el ceva. Redactorul, amabil, mi-a răspuns, a doua zi, că nu corespunde. Să le dau [însă] date politice despre politica românilor, căci acestea îi sînt dorite.

Pare că la comanda mea, a publicat fericitul metropolit Șterca-Șuluțiu o epistolă publică de mare valoare în jurnalele române. Lute am tradus-o și dus-o la *Nf. Presse*, care mi-a primit-o și publicat-o momentan. Am mai făcut eu și un articol care mai corespunde, mai ghiluit de redacție, a fost publicat și momentan mi-au plătit, de bună voie, 50 fl. v.a. [valută austriacă] pentru acest articol.

D-aci încolo, numita redacție îmi plătea pentru fiecare șir tipărit de manuscris d-al meu cîte 5 cruceri. În fiecare lună primeam 20-40 fl. Aveam o existență *boarească*! Chiar și vaza îmi crescuse între colegi! (Colaborator la *Neue F. Presse* - lucru mare!).

La anul 1866, primăvara, vin bărbații noștri de valoare; iluștrii membri ai familiei de Mocsonyi, cu dl. Babeș Vičientie și cu archimandritul din Bucovina, Silvestru Andreievici Morariu, să înțelemeleze în Viena foia românească *Albina*; de redactor au adus pe juristul absolut [absolvent] din Budapesta, Georgiu Popa, mai tîrziu referentul senatului școlar al consistoriului din Arad și „doctor", eară de colaboratori căutau printre tinerii din Viena. Destul că dl. V. Babeș m-a angajat la *Albina*, pe lîngă dl. și mai tîrziu amicul meu dr. G. Popa. Eram în al 4-lea an la jură, respectiv aveam numai un semestru să-l împlinesc. Prin acest angajament am devenit chiar boeriu. Acum, mi s-a dat stipendiu de 30 fl. pe lună, carțir, încălzit, lumină liberă. Lucrul însă îmi era cumplit de greu. Eu singur aveam să prevăd administrația, corectura, revizia, expediția foi și să cenzurez corespondențele.

N-ar fi fost lucrul așa de greu, dacă fie-ertatul Popa ar fi fost mai puțin încăpățînat de cum era. Toate le lăsa pe ultima oră. Bietul colectant — un slovac, Hladky — stetea cu foarfecile în mîna și tăia din papirul pe care concipia Popa cîte 2-3 șire și apoi alerga iute să leculeagă...

La anul 1869, în 5 martie, m-am cununat cu Iulia, fiica cea mai tinăra a fostului protopop ortodox român al Timișorului, Meletie Drăghiciu. Eu însumi am pețit-o. N-am înțrebat pe fostul socru dacă are avere ori ba. Ce, cît dă cu fata? D-lui însă mi-a declarat că, cum a dat și celorlalte fete ale sale, îmi va da și mie, respectiv fiicei sale. A și dat mobilierul din casă, argint și 2000 fl. bani, dar această sumă în decurs de cca 10-12 ani, după cununie.

Nu mi-a părut niciodată rău de acest pas al meu. N-am luat avere materială cu soția mea, dar am luat o avere spirituală cu atît mai mare.

Eu venisem [la Timișoara] de la *Albina*¹ cu principii naționale și hotărît a servi cauza poporului. Deci și ca funcționar aveam oficii late-

¹ După cum reiese din cîteva însemnări disparate, Pavel Rotariu a rămas la *Albina* pînă în iulie 1868, cînd, imbolnăvindu-se grav, s-a întors la părinți, în Jebel. După însănătoșire, la 1 august 1868 s-a început slujba de jurist la comitat, fiind numit „referent ajutoar" la „Sedia orfanala comitatensă" cu un salariu anual de 800 florini. Serviciul îi era luat în considerare pentru practica advocației, pentru care se cerea o vechime de 5 ani: „Am intrat în funcțiune — scrie Rotariu — dar am întîmpinat greutăți enorme. Nu știam nimic din ale birocratiei. Eu știam să scriu corespondențe, să fac corectură, expediția de foaie etc. Colegii mei n-aveau altă calificare decît că „au fost honveți" [militari] la anul 1848, ba unul dintre ei, chiar numai un îngrîștor peste o magazină de lemne. M-am apucat din nou de studiu, căutam și studiam acte vechi din arhiva comitatului, lucram ziua și noaptea și după 2 ani am devenit referent de frunte între colegii mei, ales definitiv de congregație. Am stat în acest serviciu 5 ani, pînă mi s-a împlinit timpul de pracă [practică]: la 29-30 sept. 1873 am depus cenzura de advocat în Budapesta; la 31 decembrie 1873, am mulțămît de oficiu și la prima ianuarie 1874 am deschis cancelaria advocației."

rale, naționale. Eram notarul la „Alumneul național român de aici [din Timișoara]”. Aranjam petreceri, baluri românești naționale; cînd a venit societatea de teatru „Pascaly” din București², eu eram aranjatoriul în comitetul de primire etc., etc. Superiorii nu vedeau cu drag aceste lucruri. Cineva m-a și atacat în foaia stăpînirii. Nu m-am jenet.

Eu eram funcționar cu cinstit, cu mîini curate, nu voiam să știu, nici să aude de mituiri. Dar curînd m-am convins că între hoți, nu poți fi om de omenie. Colegii mei, abia au așteptat să nu primesc eu mi-

¹ Alumneul... — institut de „crescere și ajutorare pentru tinerimea română” înființat în anul 1886, la inițiativa protopopului Meletie Drăghici și a profesorului de limba română George Crăciunescu. Statutele acestei societăți de binefacere cu mare rol în viața culturală românească din Banat s-au aprobat începînd cu 25 mai 1869.

² Între membrii trupei Pascaly, care a întreprins acest turneu s-a aflat, în calitate de sufler, și tînărul Mihai Eminescu.

tui, ca să le primească ei în conta mea și pe numele meu! Cînd m-am convins de asta, m-am dus și m-am plîns la președintele meu: o dată, de 2 ori, de 3 ori. Dar el totdeauna mi-a răspuns: taci. Nu-mi știam explica lucrul; mai tirziu apoi am înțeles enigma: între hoți, hoț rămii și tu. În comitat era pe atunci și opoziție. În fruntea ei sta Ioan Missita, un om vanitos care trecea de român, dar, ca artare, nu era decît un fanfaron, care vîna după popularitate.

După 3-4 ani ai serviciului meu, devine vacant un post de „föbîrâu”. Opoziția mă candidează pe mine, față de un tată de familie grea, Petru Osztoici, și eram sigur de învingere. Comitele suprem Ormos mă chiamă la sine și mă roagă să-mi retrag candidatura, ca numitul om, cu familie grea, să nu rămînă fără piine. Totodată-mi promite ca la proxima apertură de föbîrâu eu voi fi acel fericit.

M-am învoit. Osztoici a reușit. Cam la 3 luni după asta moare föbîrâu din Vinga. Acu, toți matadorii, cari știau cele petrecute, mă felicitau preventiv, ca pe föbîrâu tracutului Vinga.

Comitele suprem a și rămas consecvent în promisiune. El m-a candidat. Dar vicecomitele Ladislau Roth, m-a chemat citeva zile înainte de ziua alegerii și m-a întrebat de... convingerile mele, zicîndu-mi: „Noi știm că ești român, nici că pretindecă să înfigi cutitul în inima mamei d-tale (adică a națiunii române), dar pretindecă totuși să fii al nostru”. I-am răspuns: D-le vicecomite! Eu vreau să servesc și să fiu al poporului din cercul în care voi merge. „Akkor nem lesz föbore” [Atunci n-o să fii jude primar].

La acest ultim [răspuns] al vicecomitelui, am strîns din umeri și am plecat. ■

(Va urma)

ȚIGANII: ÎNAINTE DE HOLOCAUST

(Urmare din p. 74)

gurii, plătînd de astă dată cu bani falși, primînd în schimb din cei buni, și pe urmă o șterg. În timpul secerișului, dacă găsesc ușile caselor închise, le deschid pe toate cu speracluri și fură rufărie, bani și orice mobilă, comunicînd totul căpeteniei lor, care își ia dreptul său. Îi dau socoteală și din tot ce cîștigă la joc, în afară de ce cîștigă cu ghicitul. Își leagă caii cu multă pricepere și le acoperă tot atît de bine defectele.

Cînd află că vreun negustor serios trece prin țînt, se deghizează și îl atacă și fac asta, de obicei, prefăcîndu-se că se retrag, apoi, schîmbîndu-și îmbrăcămintea și potcovindu-și caii invers, le acoperă potcoavele cu pîslă, de teamă de a nu li se auzi mersul.

Într-o zi de sărbătoare, într-un orașel de lîngă Moulins, era nunta unui țăran

foarte bogat; unii au început să joace cu țiganii noștri, pierzînd ceva bani. În timp ce ei jucau, nevestele lor furau. Adevărul e că în joc au fost cinci sute de scuzi, „care aparțineau oaspeților, cît și multor altora. Am fost descoperiți pentru patru franci pe care un negustor tînăr i-a pierdut; dăntuise la nuntă și își închisese casa și lăzile. Țăranii s-au repezit asupra cufereilor și capetelor noastre, lovindu-ne cu spada și hamurile, iar pe femeile noastre cu cutitele, așa că am încasat-o bine. Țăranii s-au dus să se plîngă guvernatorului din Moulins, care a trimis douăzeci și cinci de cuirasieri și cincizeci de archebuzieri să ne șarjeze. Căpetenia noastră a înaintat în galop mare, lăsînd la o jumătate de leghe în urma lui pe unul dintre noi, însărcinîndu-l ca îndată ce va descoperi ceva să ne înștiințeze de numărul lor, ceea ce el făcu. Căpetenia ordonă cele ce urmează: tuturor li se porunci să descalece, prefăcîndu-se că sînt răniți, comandă de

asemenea la două femei să cadă de pe cal și să se prefacă moarte; una, care avea un prunc de două zile, însăngeră pe ea și copilul ei, virîndu-l între picioarele ei. Căpetenia Charles însăngeră botul cailor, ca și pe copiii lui și oamenii săi, ca înșelătoria să fie mai mare. Charles se îndreptă spre acea nobilime acoperit de sînge; nobilii cuprinși de milă se întoarseră spre țărani, dorînd mai de grabă să-i șarjeze pe ei decît pe noi. Unii aveau brațele înfipte în gîtul lor, picioarele pe spattele seii, iar cum căpetenia noastră nu voia să scape ocazia de a cere să i se facă dreptate, ei se retrăseseră, iar noi pornirăm în galop. După retragerea lor, credeți-mă că toți s-au comportat cum trebuie, și ne-am dus să ne passem caii la cincisprezece leghe de acolo. Am trecut de atunci prin acel loc, unde vă jur că încă și azi această întîmplare mai stăruie în amintirea celor din țînt”. ■

Prezentare și traducere de
Paul B. MARIAN

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ

ÎN MISIUNE LA BUCUREȘTI (IV)

DUMITRU HÎNCU

● Sultanul recunoscător ● La München, soția naștea... ● Un bărbat de stat „distrat și superficial” ● Imperativ categoric: evitarea falimentului ● Comisioane personale ● Chiar dacă prințul ar cădea... ● Febră și poezie ● Ciștig de cauză a avut Bucureștiul

După demiterea guvernului Ion Ghica, primul gînd al prințului Carol a fost să predea puterea în mina Locotenentei domnești — alcătuită din Lascăr Catargiu, N. Golescu și N. Haralamb, de la care o și primise la venirea în țară — și să plece. „Comunicîndu-mi acest lucru — afirmă von Radowitz — el s-a arătat, în același timp, îngrijorat, întrebîndu-ne dacă, în orașul rămas fără o conducere sigură, va mai putea fi păstrată ordinea pînă a doua zi dimineața. Mihailescu, prefectul de poliție trădător, mai avea puterea în mînă”.

În fața acestei situații — ne încredințează tot von Radowitz el a plecat imediat la generalul Solomon, „singurul în care puteam avea încredere”, întrebîndu-l dacă garanța pentru loialitatea garnizoanei de care depindea acum totul. Solomon i-a calmat aprehensiunile și în aceeași noapte a ocupat cu armata toate străzile și piețele orașului, încît în zori, cînd conducătorii opoziției au vrut să-și adune din nou forțele, au găsit pretutindeni drumurile închise.

A doua zi, prințul a consacrat-o pertractărilor cu cei doi membri ai fostei Locotenente domnești aflați în București: N. Golescu și Lascăr Catargiu și, pînă în urmă, cedînd insistențelor lor, a consimțit să renunțe la abdi-

care, dar cu condiția formării unui guvern în stare să mențină ordinea și să obțină votarea legilor financiare aflate în curs de dezbateră. Așa s-a născut guvernul conservator Lascăr Catargiu, rămas apoi în fruntea treburilor publice pînă în 1876.

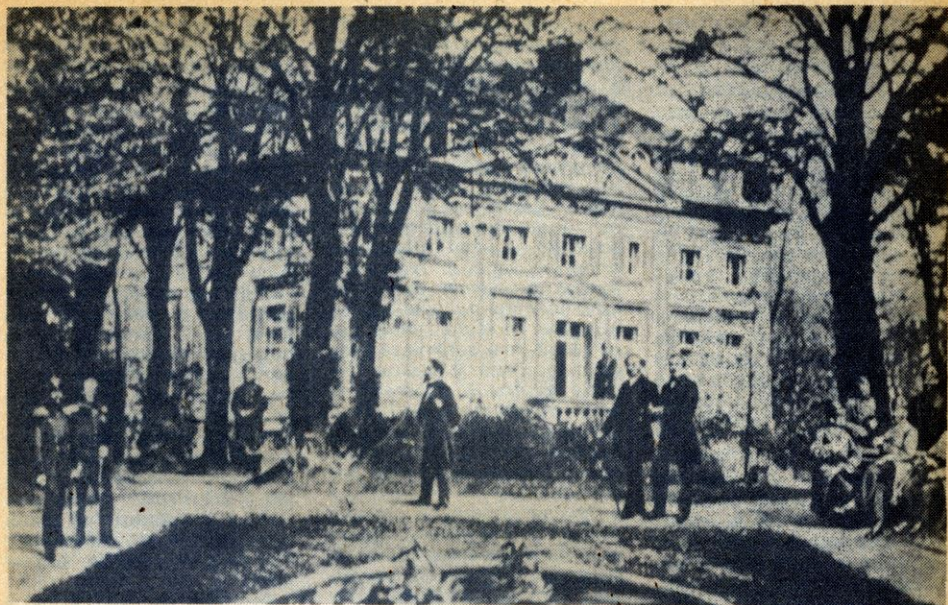
Neiubit de români și ...decorat de sultan

Prestigiul și poziția lui von Radowitz n-au ieșit deloc consolidate din vîltoarea nopții de 10/22 martie. Lucru, de altfel, recunoscut și de memorialist, chiar cu lux de amănunte. Într-adevăr, arată el: „În ce privește propria-mi situație, ea n-a fost de fel plăcută în zilele care au urmat lui 22, întrucît toată mînia roșilor s-a revărsat asupra mea și a amestecului meu în treburile interne ale țării, în urma căruia se produsese criza de guvern. Furia pricinuită de eșecul planului de alungare a prințului și-a găsit expresia în zbirerile presei radicale împotriva umilirii statului român de către străinii aroganți, iar prea stimata gloată bucureșteană a fost poftită să mă facă s-o simt cu prisosință. Cînd leșeam în stradă, ca de obicei într-o trăsură deschisă sau într-o „birjă”, eram bombardat cu pietre, din fericire fără

să fiu atins sau cu injurii verbale, care aveau avantajul că nu le înțelegeam. Acasă mi s-a pus un post de pază, care mă deranja, însă, din cauza vorbăriei și a altor zgomote făcute ziua și noaptea, încît pînă la urmă am renunțat la el. Ziarele cît de cît rezonabile din București chemau la calm și la respectarea reprezentanțelor străine. Dar în special gazetele umoristice infeudate intereselor de partid ale roșilor, au continuat și ulterior să se ocupe stăruitor de persoana mea, făcînd din ea, un simbol: un ins lung și deșirat, cu mustați pleoștite și o cască mare în cap, dar, altminteri, mereu în frac, cu o atitudine arțăgoasă și, de cele mai multe ori, pe cale să izbească cu piciorul în ceva sau în cineva (ca, de pildă, statuia lui Ion Ghica)”.

În schimb, afirmă von Radowitz, oficialitățile s-au grăbit să-și exprime pe toate căile dezacordul cu cele întîmplate. Prima măsură a roului guvern a fost astfel ca, imediat după depunerea jurămîntului, să se prezinte, în corpore și în frac la el, pentru a-i prezenta scuzele. Apoi a urmat mitropolita, însoțit de mai multe fețe bisericești, care a depus mărturia propriei dezaprobări și, în sfîrșit, și tot în același scop, primarul orașului. S-au mai perindat și alte cîteva figuri, dar

Înfringerea din 1870 marca nu doar sfârșitul celui de-al doilea imperiu francez, ci și nașterea celui de-al II-lea Reich german (în imagine: Napoleon III în captivitate)

cei mai mulți reprezentanți ai „societății” bucureștene — admite von Radowitz — au rămas mai departe fideli simpatizilor lor pentru Franța; iar unul dintre ei, ziaristul și publicistul Pantazi Ghica, a publicat chiar în ziarul de limbă franceză *Journal de Bucarest*, un articol ce-l făcea pe consulul general german răspunzător de evenimentele de la 10/22 martie, caracterizate drept „une provocation du peuple roumain de la part des Prussiens” (o provocare a poporului român de către prusieni).

În ceea ce-l privește, von Radowitz ar mai fi dorit ca, pe lângă satisfacția morală spontană oferită de oficialități și de suma de 16 000 franci acordată ca despăgubire pentru daunele materiale pricinuite asediaților din sala Slătineanu, prințul să trimită împăratului Germaniei, aflat la Versailles, un aghiotant purtător al unei scrisori de scuze. Dar Bismarck l-a sfă-

tuit să se mulțumească, totuși, cu cele dobândite și să-i comunice prințului că, de vreme ce izbutise să găsească un guvern ce-i putea garanta menținerea ordinii, era bine să rămână la postul lui.

La rîndul său, sultanul i-a acordat lui von Radowitz — pentru atitudinea din timpul „afacerii Slătineanu” — Ordinul Medjidie, cu motivarea: „en reconnaissance de Votre courage et de Votre énergie dans l'intérêt de l'ordre public lors des événements du 22 mars à Bucarest” (ca recunoștință pentru curajul și energia dumneavoastră în interesul ordinii publice în timpul evenimentelor din București de la 22 martie”. Iar „bravii” conaționali bucureșteni — cum îi caracterizează diplomatul — i-au adresat o caldă scrisoare de mulțumire, și, ceva mai târziu, și un album cu fotografiile tuturor celor aflați în sala Slătineanu cu ocazia agitatei sâr-

bători a izbînzii armelor germane.

După toate acestea, mult crescut în proprii săi ochi, la 16 aprilie von Radowitz a plecat din nou la Comisia dunăreană la Galați, îngăduindu-și — cum chiar el mărturisește — „o foarte îmbucurătoare întrerupere a sejurului bucureștean”. După cîteva zile, s-a întîlnit acolo cu prințul și prințesa, aflați într-o călătorie al cărei principal obiectiv era familiarizarea celei din urmă cu zonele necunoscute ale țării. Apoi, perechea princiară și-a continuat drumul spre Moldova, unde a fost, de asemenea, bine primită, ceea ce, după părerea lui von Radowitz, dovedea că „partidul roșu pierduse pretutindeni terenul”. Și, adăugă tot el: „de acest lucru era, mai cu seamă, mulțumit Constantinopolul, care arătase foarte multă rețicență față de even-tuala necesitate a ocupării României”.

Concediiu consulului și grijiile cancelarului

Tot la Galați, euforia lui von Radowitz a fost sporită de o altă veste care i-a produs o nedisimulată plăcere, anume aprobarea cererii sale de concediu, sosită odată cu invitația de a veni la Berlin spre a raporta verbal, însoțită de o scrisoare de la Strousberg „a cărei reglementare, într-un fel sau altul, devenise tot mai presantă”. În același timp, însă, i se îngăduia să se ducă și la München, unde soția sa tocmai trebuia să nască.

Așa se face că, la 29 aprilie, diplomatul a plecat din București, spre a face mai întâi o scurtă oprire la Viena, oraș pe care l-a găsit mult schimbat în bine și înfrumusețat de noile construcții ridicate după anul 1862, când îl văzuse ultima oară. În capitala Imperiului austro-ungar, diplomatul a avut o întrevedere cu cancelarul Beust, mai binevoitor față de România „după ultimele evenimente” și care l-a asigurat că „acum nu mai dorea nimic alta decât consolidarea tinerii dinastii și bune relații cu Poarta”. „Altminteri însă — n-a uitat să noteze von Radowitz, în stilul lui caracteristic — cu ocazia acestei prime cunoștințe marele bărbat de stat mi-a lăsat impresia unei anume distracții și superficialități, impresie rămasă neschimbată și în cursul ulterioarelor mele relații cu el, deși trebuie să recunosc că față de mine a dovedit totdeauna o amabilitate pentru care se cuvine să-i fiu îndatorat”.

La München, soția diplomatului a născut, la 13 mai, o fetiță, botezată în ziua de 15 ale lunii, iar la 16 mai von Radowitz a și plecat spre Berlin, unde îl aștepta — spune el — „o perioadă pe cât de interesantă, pe atât de plină”. Și tot după propria mărturie, aflăm că atât la Curte, cât și în cercurile de cunoscuți și prieteni i s-a făcut o „primire călduroasă” și

s-a putut convinge cât de mare fusese „înfrigurarea evenimentelor de la București”. La 17 mai, a fost primit de Bismarck, tocmai înapoiat de la Frankfurt, unde încheiasă cu Jules Favre acordul definitiv de pace cu Franța. Cancelarul „îi avea la stomac pe români”, dar în noile împrejurări, dorea să-l vadă menținut pe prinț și, mai presus de orice, să vadă „o reglementare a problemei căilor ferate, în care publicul nostru a investit mult prea mulți bani”. Încît, mai subliniază cancelarul: „Dacă totul s-ar termina printr-un faliment și prin pierderea capitalului german, urmările de aici ar fi foarte neplăcute. Deci, încordarea forțelor spre a le împiedica”.

De fapt, operațiile premergătoare încheierii unei înțelegeri între guvernul român și acționarii germani și începuseră cînd von Radowitz ajunsese la Berlin. Din partea română, convorbirile erau purtate de Th. Rosetti, în calitate de comisar, și de Petre Carp care, între timp, fusese numit agent diplomatic la Berlin și Viena. Și, într-adevăr, după laborioase negocieri s-a ajuns la un *modus vivendi*: cupoanele ajunse la scadență să fie plătite de statul român, obligațiile cu dobînda de 7 1/2% ale căilor ferate să fie convertite în efecte publice cu dobînda de 5%, iar consozii Strousberg să verse suma de 4 milioane taleri în bani lichizi și să ducă la bun sfîrșit tronsoanele de cale ferată începute.

Întru acestea, von Radowitz avea în capitala proaspătului imperiu și o foarte bogată și măgulitoare activitate mondenă. Însuși Kaiserul — povesteste el — l-a poftit de mai multe ori la dejun, exprimîndu-i, într-un chip mișcător și nobil, „compasiunea” pentru evenimentele în care fusese amestecat la București; Kronprințul s-a arătat și el foarte interesat față de „tot ce privea România” și pe prințul Carol; de cîteva ori s-a putut înfrîna cu generalul Moltke, făuritorul zdrobitoarei victorii militare asupra

Franței, iar serile și le-a petrecut în salonul lui Bismarck sau în acela al doamnei von Steinitz, din înalta societate berlineză.

Înainte de a se înapoia la București, ne informează von Radowitz, a mai trebuit, însă, să facă și două importante comisioane pentru prințul Carol personal. Mai întâi, să-l viziteze la Düsseldorf pe bătrînul tată al prințului, căruia i-a ținut „o prelegere despre România și despre situația fiului său”, stărînd asupra necesității ca, în cazul consolidării poziției acestuia, el să fie în mai mare măsură ajutat, „material și pecuniar”. Dar asupra acestui punct — afirmă diplomatul — el nu l-a putut de fel convinge atunci pe „Herr-Papa”, care, ulterior, „a desfăcut, totuși mina, lucru devenit, de altfel, absolut imperios pentru prințul Carol”.

Al doilea comision a fost o vizită la Neuwied, la soacra prințului, prințesa de Wied. Spre deosebire de prințul din Düsseldorf, castelana de la Monrepos s-a arătat, însă, gata să audă și să creadă numai lucruri bune despre România, încît relatările lui von Radowitz, „mai conforme cu realitatea — după cum le caracterizează tot el — n-au găsit nici cel mai mic ecou”. Și astfel, comentează diplomatul, „am părăsit-o cu percepția, nouă pentru mine, că exista totuși pe lume o persoană, convinsă sau care voia să pară convinsă, de excelente calități politice și morale ale moldo-valahilor”.

Oricum, la 14 iunie, von Radowitz a ajuns din nou la București, după o călătorie pe Dunăre care i-a lăsat cele mai frumoase amintiri.

Bucureștiul înțelege scrișnind din dinți

Aici îl așteptau, însă, alte motive de nemulțumire. Guvernul și Camera nu voiau să accepte înțelegerea cu Strousberg, pe care o considerau total nesatisfăcătoare pentru partea română. Von

Radowitz vedea, însă, astfel lucrurile, și de aceea a notat: „Toată ura adunată împotriva germanilor s-a dezlănțuit cu prilejul dezbaterilor din Camera... Reglementarea propusă și din toată inima sprijinită de noi a fost, la 18 iulie, respinsă și în locul ei votată o «Lege de despăgubire», prin care creditorii străini erau lăsați în întregime pradă arbitrarului guvernului. Prințul Carol a șovăit mai întâi să sancționeze legea, dar, ulterior, a consimțit totuși, după ce miniștrii săi au făcut din acest lucru o problemă de existență a cabinetului”.

Drept represalii, Bismarck s-a adresat Porții, cerind o intervenție a acestora, spre a apăra „interesele germane amenințate”. Iar Poarta a acționat în consecință, solicitând prințului să accepte pretențiile germane în problema căilor ferate. „Asta a atins, însă, coarda cea mai sensibilă a românilor — a observat ursuz von Radowitz —, care și-au putut da acum seama că nu se puteau aștepta la nici un menajament din parte-ne. Faptul că poziția prințului putea fi astfel subrezită nu mai era hotărâtor pentru pasul nostru. La Berlin, se considera, probabil, că presiunea exercitată va fi suficientă pentru a duce lucrurile la bun sfârșit pe alte baze, fără a dăuna situației prințului — punct de vedere împărtășit și de mine — dar se luase hotărârea de a acționa chiar dacă prințul ar fi căzut. Pe moment, pentru el cel mai bine era să nu se despartă pe acest motiv de guvern și de Cameră, dar să acționeze în așa fel încât atât cel dintâi, cât și cealaltă să cedeze în fața forței majore și, în locul intervenției Porții, să prefere o altă soluție a conflictului în problema căilor ferate”.

De unde, o dată mai mult, se vedea cât de puțin, dezolant de puțin, cîntăresc în politică sentimentele. Deși evenimentele politice îi pot, uneori, marca grav pe oameni, atât sufletește, cât și trupește. În orice caz, ne spune von Radowitz, prințul

Carol s-a resimțit serios din cauza „dezagreabilelor oscilații și a neplăcerilor” pricinuite de cruntele dispute și s-a îmbolnăvit, cu febră, lar însuși von Radowitz a fost atât de încercat de oboseală și de munca depusă „încît a ajuns — spre a uza din nou de propriile-i cuvinte — la o stare de iritare împotriva românilor, pe care singurătatea și arșița ce domnesc la București în iulie și august au sporit-o și mai mult”. În-cît, într-o bună zi, „sătul de toată scribăluiala oficială și de căi ferate”, a lăsat baltă toate treburile serviciului și și-a vărsat năduful într-o „satiră la adresa românilor, scrisă și trimisă — dar nesemnată — celebrei reviste umoristice *Kladderadatsch*, care i-a și publicat-o. Poezia a fost, evident, foarte rău primită la București, guvernul român a confiscat numerele din revistă intrate în țară, presa s-a dezlănțuit într-o nouă campanie de recriminări împotriva Germaniei și de atacuri împotriva lui von Radowitz, bănuind că l-ar fi inspirat pe autor, iar însuși consulul general a avut, de aceeași temă, o „amară controversă cu prințul”. Încît vara anului 1871 i-a rămas în amintire ca „una din cele mai grele etape din cariera diplomatică”.

Noroc că, la mijlocul lui august, întrucît nu mai era nimic de negociat, superiorii săi berlinezi i-au îngăduit să-și ia concediu. Și, astfel, împreună cu familia a petrecut două luni întremătoare în Bavaria, revenind abia la 12 octombrie la București.

Aici a găsit o vreme nepriemitoare nu numai sub raport meteorologic, ci și sub acela al atmosferei din cercurile oficiale și din societatea pe care o frecventa de obicei. Căci relațiile cu guvernul român cunoscuseră, între timp, o nouă și sensibilă înrăutățire, dat fiind că von Thienen, locțiitorul lui von Radowitz, se prezentase la Curte cu o

acreditare a consulului general al proaspătului Reich sub forma unui berat al sultanului, adică o scrisoare a acestuia, ce recomanda prințului să-l recunoască pe trimisul străin. Or, de la suirea prințului Carol pe tron, reprezentanții puterilor străine se dispensaseră de acest berat, prezentînd pur și simplu, așa cum o făcuse, de altfel, și von Radowitz, propriile lor scrisori de acreditare. Procedura la care fusese împins von Thienen fusese voit vexatorie și destinată să arate guvernului român că noul Reich german era hotărît să treacă la aspre represalii pentru rezoluționarea, în sensul dorit de el, a afacerii Strousberg, trăgînd cele mai grave consecințe din subordonarea formală a României față de Poartă. „Lucrul a fost înțeles din la București dar scrișind din dinți, încît după înapoiere — a trebuit să constate von Radowitz — am putut să-i scriu mami: «Starea de spirit dușmănoasă s-a întetit și mai mult, încît acum am plăcerea să trăiesc într-un mediu în care despre oricine pot crede că ar prefera mai degrabă să mă otrăvească»”. În aceste condiții, prima întvedere cu prințul a fost și ea mai puțin amicală ca de obicei. Iar prințesa de Wied, sosită pentru prima oară la București, a contribuit și ea „cu optimismul ei confuz față de tot ce era românesc, ca sentimentul de jignire pricinuit de procedeele german să fie și mai puternic resimțit”.

Cîștig de cauză a avut, în cele din urmă, poziția fermă a guvernului de la București. Dar von Radowitz n-a mai fost de față la deznodămîntul afacerii Strousberg, întrucît — aflat la Galați la o sedință a Comisiei dunărene — la 10 noiembrie 1871 a primit, din Berlin, înștiințarea că fusese numit ministru al Germaniei la Istanbul, în locul contelui Keyserling, grav bolnav. ■

STOLÎPIN, REFORMATORUL ASASINAT

DOMINIQUE VENNER

Puțini oameni politici ai regimului țarist din ultima perioadă a existenței acestuia au provocat atât de multe opinii contradictorii ca Piotr Arkadievič Stolipin. Vreme de 70 de ani, istoriografia sovietică l-a etichetat cu furie neslăbită drept un stîlp al reacțiunii, autorul unei reforme agrare (ce îi poartă numele), reformă urmîrind să lichideze mica proprietate și să întărească moșierimea și chiburimea, sprijinitoare ale autocrației. De un timp încoace, a început să se scrie despre el în Rusia ca despre omul ce a exprimat mai bine decît alții cerințele de stat ale timpului său, știind perfect să-și aplice în viață programul.

Încă de la dispariția sa, în 1911, Stolipin a fost o personalitate disputată, după cum reiese din analizele făcute de presa vremii activității sale de cinci ani în fruntea guvernului țarist. „Sutele negre” extremiste au manifestat aceeași intransigență față de programul său de guvernare, aceeași pe care o exprimaseră și în timpul vieții sale. Partidul cadetilor, la rîndul său, l-a apreciat politic, deși conducerea oficială cadetă, în persoana lui P.N. Milukov, și-a păstrat poziția negativă față de fostul prim-ministru. La rîndul său, Lenin, în articolul Stolipin și revoluția, îl numea pe fostul prim-ministru „mandatar sau vechil” al nobilimii

ruse, în frunte cu „cel dintîi nobil și cel mai mare moșier, Nikolai Romanov”.

„Stolipin a încercat să toarne vin nou într-un burduf vechi, să prefacă vechea autocrație într-o monarhie burgheză — îl stigmatiza Lenin —, iar falimentul politicii lui Stolipin reprezintă falimentul țarismului, pe acest ultim drum al său, de fapt ultimul drum posibil al țarismului”. Iată și părerea unui alt contemporan: „P.A. Stolipin a fost o inteligență puternică, dar un fel de inteligență de calitate a doua, lipsită și de profunzime, și de noblețe idealistă; o inteligență amestecată cu viclenie meschină”.

În ciuda acestor trăsături contradictorii și aparent negative, Stolipin a văzut mai departe și mai adînc decît țarul și potențații Rusiei, se susține într-un articol recent apărut în revista *Voprosi istorii*. Soarta lui a fost însă dictată de faptul că nici monarhul, nici moșierii nu au vrut să alibă în preajmă un „vechil” care să îi intreacă prin calități personale.

Și atunci vechilul trebuia să moară. Și a murit. Paradoxal, despre Stolipin există puține lucrări biografice. Au început să apară acum, multe articole în presa rusă, foarte diferite de evaluările comuniste. Și nu numai în ea. Prezentăm un studiu — reproduc într-o versiune prescurtată și cu titlul și subtilurile redacției noastre — din revista franceză *Historia*, nr. 530 (februarie 1991).

În imagine: la o sedință a Dumei din Sankt-Peterburg. În stînga — P.A. Stolipin.

Cel mai tânăr gubernator

În anii 1905 și 1907 Rusia a fost zguduită de răscăle și mișcări de stradă. În acel moment, monarhia era pe punctul de a fi măturată. Și probabil ar fi fost, fără personalitatea de excepție a lui Piotr Stolipin, cel mai mare reformator rus după Petru cel Mare.

Numit ministru de interne la 9 mai 1906, apoi prim-ministru la 7 iulie anul următor, Stolipin a adus un suflu puternic de forță și reinnoire în guvernul imperial. Credincios sentimentelor sale monarhiste, îi ura pe revoluționari. Dar, încercând să adapteze guvernarea monarhică la evoluția societății ruse, a reușit să-i nemulțumească și pe ultra-conservatori.

Piotr Arkadievič Stolipin se născuse în 1862, într-o familie aparținând nobilimii de țară, ce îl număra printre strămoșii săi pe generalul Suworov. De la bunicul său, ofițer, moștenise o imensă dragoste pentru țărânul rus. Dar nu ignora nimic din răul ce îi rodea țara, un imens imperiu, format din țărânie, în parte analfabetă, și undeva, mai deasupra ei, o clasă de nobili, mai mult sau mai puțin occidentalizați și relativ ireponsabili. În sfârșit, o împovăraătoare birocrație coruptă, dușmănind funciamente inițiativele. Această societate suferea de pe urma lipsei etajelor intermediare, oscilând între despotism și anarhie.

Dragostea pentru pământ l-a făcut pe Stolipin să aleagă, pentru formarea sa, Facultatea de științe naturale a Universității din Sankt-Peterburg. A intrat apoi la Ministerul agriculturii și, lucrând în administrația unei provincii din vestul țării, unde sistemul proprietății private era mai dezvoltat, a putut să-i constate efectele benefice. Stolipin fugea de hârtoage, consacrându-și cea mai mare parte a timpului supravegherii însămințărilor, creșterii cailor sau creării unor societăți agricole

și depozite de materiale. Cu cizme în picioare, purtând o vestă simplă, străbătea călare vastul teritoriu ce-i fusese încredințat, întrebând, sfătuindu-se cu țăranii, folosindu-le propriul limbaj.

La 40 de ani, era cel mai tânăr gubernator din Rusia, în provincia Saratov. La puțină vreme după numirea sa, ministrul de interne Pleve a fost asasinat și au început tulburările. În toamna anului 1905, generalul Saharov, aghiotant al împăratului, trimis la Saratov pentru a reprima răscălele, a fost ucis de o bombă chiar în casa lui Stolipin.

Nu era primul atentat trăit de tânărul gubernator. La începutul verii aceluiși an, două focuri de revolver se trăsese asupra lui, dar nu-l atinseseră. În plin centrul orașului, fusese aruncată o bombă la picioarele lui. Ea ucisese mai multe persoane, dar pe el nici măcar nu-l zgriase. A treia oară un terorist, aflat foarte aproape, a îndreptat un pistol asupra lui. Stolipin l-a privit în ochi, deschizându-și paltonul: „Trage!” și omul... a lăsat arma din mână. Apoi a primit mai multe scrisori anonime, în care îi erau amenințați copiii.

Aceasta a părut să-l provoace, să-l scoată din calmul lui. Însoțit de cițiva cazaci, a plecat în locurile unde izbucniseră revoltele, a intrat singur și neînarmat în mijlocul mulțimii furioase și s-a adresat oamenilor cu o voce puternică, plină, explicându-le ceea ce țăranii nu-și aminteau să fi mai auzit vreodată din gura unui personaj atât de înalt: „Să se împartă pământurile nobililor? Nu sînt elastice. N-ați fi mai bogați cu ele. Și dacă n-ar mai fi țar, tot ați merge să vă cerșiți pîinea”... Cu cît vorbea, cu atît vocea îi devenea mai puternică, mai stăpînă pe ea.

Vestea „isprăvilor” lui a ajuns pînă la Sankt-Peterburg. La 9 mai 1906, în ajunul deschiderii primei Dume, Nicolae II l-a numit pe Piotr Stolipin ministru de interne, un post ce ducea la cimitir mai repede decît oricare altul.

Un manifest imperial, din octombrie 1905, promulgat sub influența tulburărilor, înlocuise libertatea presei și de asociere. Se trecuse astfel — fără tranziție și fără pregătire — de la liniște și de la cenzură la o libertate fără opreliști.

„Cravatele Stolipin”

După dizolvarea primei Dume, total incapabile să guvernereze (9 iulie 1906), terorismul s-a intensificat. La 12 august 1906, o enormă explozie a distrus parțial locuința lui Piotr Stolipin din Sankt-Peterburg. Explozivul fusese furnizat de „biroul tehnic” al partidului bolșevic. Atentatul a făcut 32 morți și 27 răniți, între care și una dintre fiicele ministrului, care a rămas infirmă. Stolipin, aflat la masa de lucru, nu a suferit decît cîteva zgîrieturi. Norocul îl favoriza în continuare, dar el nu-și mai făcea nici o iluzie. Știa că nu va muri de moarte bună. De fiecare dată cînd pleca de acasă, nu uita să le spună adio alor săi și să le repete: „Vreau să fiu înmormîntat acolo unde am să fiu ucis”.

Pentru a reinstala liniștea în țară, Stolipin a înființat tribunale excepționale la sate. În nici trei zile de la arestarea lor, turbulenții se legănau la capetele unor funii. Pînă la sfîrșitul verii lui 1906, 600 persoane au fost spinzurate cu aceste „cravate Stolipin”. În aceeași perioadă, 1 600 funcționari, soldați și jandarmi ai țarului căzuseră sub gloanțele sau bombele teroriștilor.

La 7 iulie 1906, în ajunul dizolvării primei Dume, Stolipin era numit prim-ministru. De atunci, urmărind permanent restabilirea ordinii, el s-a consacrat tot mai mult reformelor.

A doua Dumă s-a deschis în februarie 1907. Dar s-a dovedit și mai incapabilă decît prima pentru munca legislativă. Dezbaterile au degenerat în încăierări și violență. Duma a fost din nou dizolvată, la 16 iunie 1907. Rusia se lansase în aventuri parla-

mentare, fără nici o experiență a capcanelor acestui sistem de guvernare. Țara își făcea abia acum ucenicia. În noiembrie 1907 a fost aleasă o a treia Duma, de data aceasta cu un sistem electoral capabil să-i asigure o majoritate de guvernare.

Stolipin nu era de acord cu îndepărtarea țărului și a unei părți a aristocrației de la viața parlamentară. El nu se temea să intervină frecvent în debateri ca să-și susțină politica. Știa că era singura condiție pentru a obține adeziunea țării. A încercat — și a reușit — să forneze o pepinieră de oameni de stat, partizani ai reformelor, care lipseau Rusiei. Apelurile la încredere ale partidelor revoluționare nu mai aveau ecou în populație. „Masele” erau demoralizate. Începând din anul 1908 — susțin statisticile — grevele, frecvente în 1905, deveniseră aproape inexistente. Rezultatele activității și propagandei partidelor revoluționare scăzuseră continuu după 1905. „Se poate spune că partidul menșevic nici nu mai exista”, afirma, pentru acea perioadă, Grigori E. Zinoviev [viitoarea victimă a procesului de la Moscova, din 1936]. „Intelligenția” devenise indiferentă, se închisese în sine. Disparuse exaltarea ei din anii precedenți.

Pentru toți aceia care visau „mari cataclisme” în Rusia, epoca Stolipin a fost cea a descurajării. Troțki revenise în Statele Unite. Lenin rătăcea, deziluzionat, din oraș în oraș, din bibliotecă în bibliotecă, urmărind morocănos succesul reformelor lui Stolipin. „Dacă acestea vor dura — scria el — am putea renunța la orice fel de program agrar”.

Cucerit de vigoarea molipsitoare a ministrului său, țarul Nicolae II părea a nu se mai îndoi nici de sine însuși, nici de viitor. Sprijinise cu tot sufletul marea reformă a pământului, inițiată de Stolipin.

Prin legile din 9 noiembrie 1906 și din 14 iunie 1910 Stolipin dădea dreptul țăranilor să iasă din obște. Până la Revoluție [7 noiembrie 1917]

peste 9 milioane de țărani aveau să devină proprietari de pământ. Randamentul pământurilor private s-a dovedit foarte mare. Pe acești proprietari rurali, elemente-pivot ale unei agriculturi de viitor, bolșevicii aveau să-i extermine sub numele de kulaci — din 1929 până în 1933.

Stolipin s-a confruntat cu opoziția marilor duci, care s-au pronunțat împotriva înstrăinării pământurilor din domeniul privat al țărului. Acesta din urmă și-a susținut ministrul, dar cu timpul, mai multe influențe aveau să contribuie la deteriorarea relațiilor dintre ei.

Medii reacționare de la Curte au început să insinueze că popularitatea lui Stolipin creștea în detrimentul celei a țărului. Ele susțineau că însăși existența Dumei era o insultă la adresa caracterului sacru al autocrației.

Un nou dușman: țarina

Întru nenorocirea sa, Stolipin își făcuse un nou dușman: pe țarina. Nicolae II și soția sa ținneau secretă drama lor. Se știa că țareviciul avea o sănătate fragilă, dar numai în cercul îngust al familiei sale se cunoștea boala lui — hemofilia. Nici măcar Stolipin nu era la curent cu ea. De aceea el nu-și putea explica prezența la Palat a unui personaj atât de îndoielnic ca Rasputin, despre care circulau cele mai scandaloase zvonuri. El nu putea bănuși că numai starețul era singura persoană în stare să calmeze durerile atroce ale țareviciului. Dacă ar fi știut asta, în mod sigur ar fi acționat altfel.

Deocamdată era neliniștit pentru reputația familiei imperiale, ce se degrada periculos. De aceea i-a ordonat colonelului de jandarmi Gherasimov o anchetă și i-a prezentat rezultatele ei suveranului. Nicolae a citit raportul, a păstrat tăcere asupra bolii fiului său și nu a întreprins nimic. În fața scandalului tot mai mare, Stolipin, de la el putere, a hotărât să-l îndepăr-

teze pe Rasputin din Sankt-Peterburg. Și l-a însărcinat cu efectuarea misiunii pe Gherasimov. Împărăteasa a protestat, a implorat inutil. Nicolae II a refuzat însă să-și dezavoeze ministrul. Țarina Alexandra a fost cuprinsă de o imensă ură față de Stolipin. I se părea că el spulberase ultima speranță de viață a fiului ei.

Puternicii prieteni ai lui Rasputin, neputînd să-l atingă pe primul ministru, au hotărât să-l îndepărteze pe colonelul Gherasimov și să pună în locul lui, în fruntea poliției politice, un om de-al lor. Și s-au oprit la generalul Kurlov, guvernatorul Minskului, care își câștigase simpatia Curții dezaprobind „inocența” și „liberalismul” lui Stolipin. Acesta din urmă s-a împotrivit noii numiri, pentru că generalul Kurlov avea reputația unui intrigant incapabil. Dar el a trebuit să se supună repede, după ce împărăteasa a spus, în timpul unei întrevederi: „Numai cînd îl voi vedea pe Kurlov în fruntea poliției politice, numai atunci n-am să mă mai tem pentru viața împăratului”. Era un fel de ordin, căruia greu putea să nu i se conformeze.

La începutul anului 1909, Kurlov a devenit deci șeful poliției politice, cu rang de vice-ministru. Rasputin s-a reîntors la Sankt-Peterburg și colonelul Gherasimov, cel care neutralizase terorismul, protejase viața țărului și pe aceea a primului ministru, a fost înlăturat. Curînd, Kurlov a numit în posturile-cheie proprii săi oameni, toți adepți ai intrigilor, ca metodă de avansare.

În septembrie 1911, Stolipin și Kurlov trebuiau să-l însoțească pe țar la Kiev, pentru inaugurarea solemnă a două monumente, unul dedicat Sfintei Olga, celălalt țărului Alexandru II. Kurlov obținuse să fie personal însărcinat cu securitatea deplasării.

Pentru a întări efectivele forțelor locale de securitate, Kurlov a trimis la Kiev 2 000 polițiști și jandarmi, însoțiți de 48 ofițeri. El era asistat de locotenent-colonelul Spirido-

vici, șeful securității Palatului. Dar în toate aceste efective, Kurllov nu numise nici măcar un agent pentru a asigura securitatea lui Stolipin.

Riscul unei acțiuni teroriste era totuși real. Dar poliția lui Kurllov nu a deținut nici o pistă în această privință, pînă în ziua în care locotenent-colonelul Kuliabko, cumnatul lui Kurllov, a primit un telefon de la unul dintre informatorii săi cei mai prețioși: un anume Bogrov. Era 8 septembrie 1911.

Aparent, Bogrov se bucura de toate atributele unui băiat de familie bună, îndepărtat de la drumul său de curentul revoluției. În „zoologia revoluționară”, Bogrov aparținea speciei cerebrale „gînduri fierbinți, inimă de gheață”. Evreu de origine, bunicul său își câștigase o oarecare celebritate publicînd *Memoriile unui evreu*. Pogromul declanșat la Kiev după Manifestul imperial din 1905 înfierbîntase furia lui Bogrov împotriva vechii societăți ruse, ce i se părea iremediabil ostilă evreilor.

La sfîrșitul anului 1907 Bogrov a devenit, din proprie voință, colaborator secret al lui Kuliabko, la vremea aceea căpitan și deja cumnat al generalului Kurllov. Mutat de la Moscova la Kiev, pentru incapacitate notorie, Kuliabko trebuia să-și ia revanșa. Bogrov, bătîndu-i la ușă, a sosit la timp.

La început, tînrul terorist a rămas la stadiul generalităților. Dar Kuliabko i-a cerut acțiuni. Bogrov s-a văzut constrîns să-i dea de-a lungul cîtorva luni cîțiva pești mari. În același timp, în secret, își oferea luxul de a-și răzbuna insultele de altădată. A fost o hecatombă. Kuliabko exalta de mulțumire. Puțini ofițeri din Ohrană puteau arăta un asemenea randament.

În august 1911, cînd s-au precizat pregătirile vizitei imperiale, Bogrov se afla la Kiev. Părinții lui erau în vacanță. Imensa casă, cu slujitori cu tot, se afla în mîinile lui. Într-un colț al camerei sale și-a instalat un mic arse-

nal. Cu protecția Ohranei, totul era permis. Pentru acțiunea plănuită și-a ales un pistol mare Browning, model 1903, calibru 9 mm Long, fabricat la Herstal, în Belgia.

Fără a omite nici cel mai mic detaliu, presa a publicat programul festivităților. Bogrov dispunea de toate informațiile necesare planului său.

Acolo unde a fost ucis

Pretextînd un complot imaginar, pe ai cărui autori urma să-i demaște, el a obținut de la polițistul Kuliabko o invitație pentru spectacolul de gală din 14 septembrie.

În antract, Bogrov a scoto-cit sala cu binoclul. Deodată îl vede pe Stolipin. Masiv, în redingota sa albă, în picioare, sub loja imperială, fără protecție.

Momentul a sosit. Bogrov se apropie cît mai natural, stăpinindu-și tremurul care îl scutură. Nimeni nu se intercalează între ei. Iată-l la numai patru pași de impunătoare siluetă. Scoate repede Browningul, înaintează încă un pas. Stolipin presimte amenințarea. Se întoarce și vede un tînr cu fața prelungă, ochii strălucitori în spatele lornionului, cu un pistol negru în mînă. Ministrul vrea să se repeadă cu mîna înainte pentru a-l opri, așa cum o mai făcuse cu alții. O lovitură, o arsură în piept. Apoi o a doua lovitură care îl împinge în spate.

O siluetă neagră fuge. Tipete: „Opriți-l!”

Stolipin se ține încă în picioare. De data asta l-au nimerit. O pată mare roșie se întinde pe zăpada plastronului. Întoarce privirea spre loja imperială. Țarul este acolo, mut. Vrea să-l binecuvinteze, ridică mîna și încet se întoarce. Bogrov a fost reținut puțin mai departe. Poliția a trebuit să-l apere în fața miniei mulțimii.

Stolipin a murit patru zile mai tîrziu, la spitalul din Kiev. În aceste patru zile de agonia, țarul nu a venit decît o

singură dată să se intereseze de starea lui și petrecerile au continuat de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

Judecat în grabă de un tribunal militar, Bogrov, a fost condamnat la moarte și spînzurat.

Ancheta ordonată de noul prim-ministru, Kokovtsov, s-a dovedit extrem de compromițătoare pentru Kurllov și Kuliabko. Totuși, înaltele relații ale lui Rasputin au intervenit în favoarea lor. Prin hotărîre imperială, cazul Kurllov a fost clasat, fără urmări. Kuliabko a fost condamnat la 16 luni închisoare, dar pedeapsa a fost redusă la patru luni, din ordinul suveranului.

Conform voinței sale, Piotr Stolipin a fost înmormîntat în orașul în care a fost ucis. Locuitorii Kievului au deschis o listă de subscripție pentru a ridica un monument în memoria sa. Apoi nu s-a mai vorbit despre asta. Măsura exactă a atentatului s-a judecat în străinătate. Se înțelege că nu fusese lovit un individ, ci națiunea rusă. Întreaga presă europeană a subliniat pierderea celui mai mare om de stat al imperiului. Se simțea că dispariția acestui om ferm va avea consecințe la fel de grave asupra politicii externe, cît și asupra stabilității interne a Rusiei.

Deși se dedicase refacerii țării sale, Stolipin știuse să influențeze cu înțelepciune diplomația rusă. Sub ministratul său se derulase grava criză bosniacă din 1909. În circumstanțe foarte asemănătoare cu cele cunoscute de Rusia în iulie 1914, el știuse atunci să mențină pacea, ce i se părea o necesitate vitală pentru țara sa. Obținuse de la Serbia ca aceasta să negocieze cu Austro-Ungaria. Și niciodată, în urma acestei crize, relațiile germano-ruse nu fuseseră mai cordiale și dominate de încredere, fără ca alianța cu Franța să fie mult compromisă. ■

DIALOG CU CITITORII

CONTEMPORANUL — 110 ANI ȘI 100 NUMERE

O coincidență fericită a făcut ca în luna martie, revista Contemporanul să împlinescă 110 ani de la înființarea ei de către Ioan Nădejde și, totodată, 100 de numere de serie nouă de cind e intitulată Contemporanul — ideea europeană. Dată fiind tradiția revistei despre care George Călinescu spunea că a inaugurat o școală în critica literară și în istoria socială românească și pe care George Ivașcu a dus-o în anul cel gresit al dictaturii pe culmile măiestriei publicistice, să-l urăm și actualei serii să se împlinească, precum ideea europeană.

GH. TĂTĂRESCU — 25 ANI DE LA MOARTE

Prof. GHEORGHE NICHIFOR, din Tirgu Jiu, ne-a trimis o scurtă dar densă evocare a personalității celui care a fost omul politic Gheorghe Tătărescu. Personalitate copleșitoare, pretulind prezentă pe meșteșuguri, gorgene: ansamblul brîncușan, castelul de la Bumbești-Jiu, casa memorială de la Vladimir, instalația electrică din Peștera Mulierilor, Biserica Reîntregirii Neamului etc. etc., fiind legate de numele său.

Reținem câteva repere biografice: Gheorghe Tătărescu s-a născut la Craiova în decembrie 1886 fiind al șaselea copil al soților Nicolae și Speranța. Tatăl, generalul Nicolae Tătărescu (1850-1916), era originar din Vlăduțeni (azi sat component al comunei Bîlteni) fiul lui Gheorghe, țărăn moșnean înstărit și al Dumitranei născută Hurezeanu. Mama, Speranța Tătărescu (1852-1920), era fiica lui Zamfir Păraianu, pașoptist fost subprefect la 1848 și prefect de Gorj la 1861-1862, și a Sevaștiei, născută Frumușanu, al treilea logofăt la începutul sec. XIX.

Părinții lui Gheorghe Tătărescu au avut 11 copii, din care doi au încetat din viață tineri, iar ceilalți — cinci fete și patru băieți — au ajuns la vîrste cuprinse între 52 și 89 ani.

De mic, Gheorghe (Guță, cum i se va spune mai tîrziu), primul dintre băieți, s-a afirmat ca un foarte bun elev, inteligent și singurcios. A făcut primele studii în țară: școala primară, liceul și Facultatea de drept. Le-a desăvîrșit apoi la Paris, unde a învățat economia politică și a obținut doctoratul în 1912 cu teza **Regimul electoral și parlamentar din România**, amplu studiu critic al moravurilor politice din acea vreme.

La întoarcere s-a dedicat avocatului înscriindu-se în Baroul de Gorj, precum și gazetăriei, îndeplinind practicată cu mai mulți ani în urmă. Astfel, în 1908 apăruse ziarul independent **Gorjul nou**, al cărui inițiator, conducător și redactor permanent a fost Gh. Tătărescu. În 1918 scoate ziarul național-liberal **Cuvîntul Gorjului**. De asemenea, va colabora la alte două organe liberale aparute la Tg. Jiu: **Voința** (1919) și **Vîitorul Gorjului** (1921).

Tînărul avocat va lua parte, în cali-

tate de sublocotenent de rezervă, la campania din Bulgaria, din 1913. În preajma intrării României în primul război mondial, se căsătorește cu Aretia Piteșteanu, ceremonia avînd loc la mănăstirea Tismana. Din căsătoria lor au rezultat doi copii: Sanda, căsătorită cu Ulise Negropontes, aflată în viață, și Tudor, decedat în 1977. la parte la războiul de întregire a neamului, cu gradul de locotenent, în calitate de comandant al Companiei a 16-a din regimentul 18 Gorj. În urma luptelor din Valea Jiului, este înaintat la gradul de căpitan. În octombrie 1916, moare tatăl său, generalul, ca urmare a unei comotii cerebrale provocată de șocul vestii că armata română se retrage.

Gheorghe Tătărescu a intrat în viața politică în 1912, devenind membru al Partidului Liberal. Anii săi de glorie încep din 1919, cînd a fost ales în permanență membru al Parlamentului, cu excepția perioadelor cînd partidele politice au fost interzise sau nu au avut loc alegeri. Prima funcție obținută a fost aceea de subsecretar de stat (30 octombrie 1923-29 martie 1926) în cabinetul condus de Ionel Brătianu.

În noiembrie 1947, va fi obligat să se retragă din guvernul Dr. Petru Groza, stabilindu-se la Poiana-Gorj.

La 2 martie 1949, autoritățile l-au ridicat și pentru pricina imaginare l-au fixat domiciliul forțat la locuința din București. Urmărindu-se exterminarea sa, din mai 1950 pînă în vara lui 1955, a fost deținut fără întrerupere în diferite închisori. În primul an de dețenție, la Sighetul Marmăției, condițiile au fost atât de grele încît a contractat o boală gravă ce nu-l va lăsa.

A încetat din viață la 25 martie 1957, fiind înmormîntat împreună cu soția sa — decedată la 8 mai 1968 — în Cimitirul Belu din București, deși își dorește ca loc de veci săchit Crasna sau Biserica Sfîntii Apostoli Petru și Pavel din Tg. Jiu.

PUBLICAREA UNOR ARTICOLE DE MARE CURAJ

DI. GH. HAMPĂU, profesor de istorie în com. Berzunji, jud. Bacău, evocă un moment deosebit din biografia revistei: publicarea în nr.

2/1976 (într-o vreme cînd cuvintele Basarabia și Bucovina nu aveau dreptul la existență în limba română) a articolului, semnat de acad. Stefan Pascu, **Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar**: Vă scriu din mai multe considerente: Se împlinesc 25 de ani de apariție neîntreruptă la care învățătorul (pe atunci) Gh. Hampău se abdonează și, cu toate greutățile și neîmplinirile revistei în unele perioade, am rămas un fidel cititor al ei.

Prețul unui exemplar a crescut, e adevărat de la 5 lei numărul (la prima apariție), dar nu asta contează, ci calitatea materialelor publicate în cadrul ei.

Mai trebuie să mulțumesc revistei pentru faptul că cei trei copii pe care îi am, chiar dacă au optat pentru alte profesii, și-au format o bună cunoaștere a istoriei naționale și universale.

Mi-amintesc ce discuții s-au purtat în familie pe marginea unui articol, cu o temă în premieră la vremea aceea, al acad. Stefan Pascu cu privire la Marea Unire din 1918.

Consider un mare curaj publicarea unui asemenea material la vremea aceea.

UNDE SE AFLĂ STATUIA?

DI. comandor aviator (r) ION ALEX. POPESCU-ROSETI, din București: În legătură cu răspunsul dat la rubrica **Dialog cu cititorii**, p. 89 din nr. 12/1991, referitor la existența unui statuii la ilustrul bărbat de stat I.I.C. Brătianu, subsemnatul, în calitate de vechi cetățean al Capitalei, mă simt obligat să prezint unele date suplimentare.

Monumentul care a existat într-un păruțel de pe strada Fundației — peste drum de fundațiile și Biblioteca Brătienilor — era confecționat din granit, porfir sau altă rocă de culoare gri-verzuie, lucioasă. Montat pe un soclu înalt de circa doi metri îl reprezenta pe fostul președinte al Consiliului de Miniștri în perioada Marii Uniri s.a. în mărime naturală, așezat pe un fotoliu.

În plus mai prezint următoarea informare: prin anul 1958, în timpul unei vizite ce am făcut-o la Palatul Brîncovenesc de la Mogosoaia, am văzut statuia lui Ionel Brătianu doșită într-o baracă lipită de exteriorul zidului de împrejmuire al palatului, de pe latura dinspre nord, imediat în dreapta unei porți care se deschidea către o livadă.

Nu știu dacă aceasta se mai află și în prezent acolo sau în altă parte, dar nefind din bronz desigur că nu a putut fi topită.

În cazul că statuia mai există, eu consider că este cazul să se poartă o urgentă campanie pentru reasezarea prețioasei lucrări pe locul ei inițial.

Suștin aceasta cu toată căldura, nu din motive politice (eu toată viața am fost un apolitic), ci ca un român!

Propunerea corespondentului nostru nu se pare intrutului întemălată.

DIALOG CU CITITORII

PĂSTRAREA INDEPENDENȚEI REVISTEI

Statornic participant la concursurile Magazin istoric (pe care le-am reluat, într-o nouă formă de prezentare, în acest an aniversar al revistei) este și d. inginer **CONSTANTIN BALA**, din Ploiești, care ne scrie: Apropierea mea de **Magazin istoric** s-a făcut încă de la primele numere din anul 1967, însă tirajul redus a făcut ca până la sfârșitul anului 1968 să cumpăr puține numere. Întimprirea a făcut ca la începutul anului 1969, fiind împreună cu soția la Iași, la un văr al dînsii, Gheorghe Virgil, să-mi ofere toate numerele de până atunci. În continuare și până în prezent am cumpărat toate numerele, am participat la toate concursurile, am însoțit dragostea de istorie soției și celor 2 fii ai mei, împreună cu fiul cel mic am cîștigat de două ori premii.

Pînă la evenimentele din decembrie 1989 — scrie în continuare d. Bala — revista **Magazin istoric** a fost printre puținele publicații care și-a păstrat un statut de independență, fiind și cauza principală a unei audiențe mari la public. Este necesară păstrarea în continuare a acestei independențe, mai ales în condițiile actuale.

În orice caz, problema națională trebuie abordată cu mult curaj, la fel ca pînă în 1989.

CORECTURI DE PESTE ATLANTIC

Interesul, dar și atenția deosebită, cu care este citită revista noastră, chiar și la mari depărțări de țară, este dovedit și prin scrisoarea primită din partea d-lui **CONSTANTIN PASCU**, din Schenectady, New York, S.U.A. După ce ne scrie că este un pasionat cititor de istorie încă din copilărie, d-sa ne mărturisează că citește cu plăcere revista noastră, pe care o primește cu regularitate din țară.

D-sa ne semnaleză câteva erori apărute în unele numere de anul trecut: în nr. 4/1991, p. 11, coloana 1, rîndul 10 de sus, se va citi noiembrie 1916 și nu 1917; în nr. 6/1991, p. 24, coloana 1, rîndul 30 de sus se va citi, de asemenea, noiembrie 1940 și nu 1947. Sînt greșeli de colajonare, corectate acum prin intervenția d-lui **PASCU**. D-sa ne mai întreabă dacă este exactă afirmația, de la p. 21 a nr. 7/1991, că **Barbu Știrbey** era frate cu **Gheorghe Bibescu**. Într-adevăr, cel doi foști domnitori ai Munteniei erau frați. **Barbu** a fost însă adoptat de unchiul său, vornicul **Barbu Știrbey**, care l-a lăsat toată averea sa, cu condiția să-i poarte numele.

Mulumind d-lui **PASCU** pentru atenția și statornicia cu care ne citește, reproducem, în încheiere, această mărturisire a d-sale: Nimic nu m-a încîntat, nu m-a fermecat așa putea spune pînă la sublim, ca istoria românilor.

NEUITAREA VREMII

Am să încep rîndurile cu un dialog între subsemnatul și un (admirabil) distribuitor de publicații — ne scrie dr. **VASILE BOLBOJA**, din sat Tînganu, com. Cernica, Sectorul Agricol Ilfov:

— Dați-mi, vă rog, un **Magazin istoric**.

— Dar... știți... costă 50 de lei...

— Nu-i nimic. Cam atît costă 100 grame de băutură la o circumdă de cartier.

— Aveți dreptate, dar puțini gîdesc ca dvs...

Fără comentarii.

Trebuie să cunoaștem istoria acestui popor care ne-a zămislit și pe noi. Poporul acesta, bătut de soartă, a stat aici necîntît (mai drept sau mai aplecat) la porțile istoriei și ale Europei.

Dintre publicațiile actuale, neîndoielnic **Magazin istoric** este campionul — deschizător de drumuri către vremuri peste care timpul în trecerea lui înexorabilă a încercat să așeze colbul uitării. Că nu a reușit pe deplin să-l așeze este evident atîta timp cît eu aici la margine de București, în lungile nopți de iarnă mă las purtat spre înnegurate vremuri de, ați ghicit, **Magazin istoric**.

În continuare, d. Bolboja se referă și la unele articole care l-au plăcut mai puțin în numerele publicate începînd cu ianuarie 1990: Am găsit cu greu 2 titluri de articole care nu mi-au plăcut. M-am oprit la „Teroare în Palatul Primăverii” un material prin care prestigiosul **Magazin istoric** a făcut o concesie istoriei (prea) contemporane. Oricum un bucatar nu poate fi... istoric. Celălalt material **Manualul de istorie — încotro?** mi s-a părut prea ambiguu, plictisitor și mai ales fără finalitate. Mă așteptam la mai mult și de la istoria creștinismului primar. După zece de ani de interdicție a preceptelor religioase ași dorit o prezentare mai clară, mai riguroasă, mai pe înțelesul omului (mai) simplu.

CAIETELE MAGAZIN ISTORIC

DI. ILIE IONIȚĂ, inginer pensionar, din Ploiești: Îmi amintesc că s-a anunțat în presă că începînd din aprilie 1967 va apare revista **Magazin istoric** și parca s-a prezentat și un **Sumar orientativ**.

Din școală mi-a plăcut istoria și am așteptat cu nerăbdare apariția revistei de care m-am ațat și i-am rămas credincios pînă azi.

Din cuvîntul către cititori, publicat în primul număr, am reținut partea finală... „revista **Magazin istoric** nădăduște că va răspunde interesului crescînd al opiniei publice pentru cultura istorică”.

Iată că după 25 de ani ați reușit să satisfaceți și să întrețineți interesul cititorilor (din țară și din străinătate) pentru istorie și ați dovedit că sînteți demni continuatori ai înaintașei dum-

neavoaștră **Magazin istoric** pentru Dacia.

Cu deosebit interes am citit **Memoriile** lui Constantin Argetoianu și apoi alte și alte memorii.

Am fost dezamăgit la întreruperea publicării **Memoriilor** Marthei Bibescu, dar sper că veți relua în viitor publicarea lor.

Aștept cu nerăbdare apariția **Caietelor Magazin istoric**. Sper să fie anunțată din timp publicarea lor, precum și cum se vor difuza.

PENTRU ABONAMENTE

Nu am fi dorit ca, într-un astfel de moment sărbătoresc din viața revistei, să umbrim spațiul acestor pagini și cu neplăcerile cauzate de cel care se ocupă cu difuzarea. În pofida bunelor relații de colaborare pe care le avem cu conducerea Ministerului comunicațiilor, cu Direcția generală a poștelor și difuzării presei, mai primim din diverse localități ale țării vești despre modul încorect în care unul slujbaș al poștelor înțelege să-și facă datoria. Iată ce ne scrie dl. profesor **DUMITRU BURNAR**, din com. Săcel, jud. Maramureș: Oficiul poștal din comuna noastră nu ne mai abonează sub diferite pretexte. Le știu că sînt neîntemeiate. Dar nu avem ce să le facem. Nu-i la nimeni la rost, nu dau socoteală nimanui.

Eu am fost un cititor frecvent al revistei, cu colecția mea. M-am abonat an de an. Acum nu mai pot să-mi fac abonament. Ba că nu sînt chitante, ba că s-a mărit prețul, ba că a trecut timpul. Tot felul de investive numai pentru a se eschiva. Ce-i de făcut? În această situație? Cui să ne adresăm? Ce vom citi în viitor?

Eu sînt cadru didactic și se știe clar, precis că fără acest mijloc de informare care e revista mea cea mai îndrăgită, cum voi putea preda în clasă?

Rog redacția să-mi răspundă ce pot face pe viitor?

Răspunsul nostru este unul singur: să rămîneți, și pe viitor, același devotați cititori și abonat al revistei. Cu sprijinul conducerii Ministerului comunicațiilor, vă promitem ca **Magazin istoric** să vină, din nou, și în comuna dumneavoaștră.

PRECIZARE

Primum din partea domnului dr. **COROLIAN-VIOREL SCROB**, din București:

Citind în prezent exemplarul nr. 300 de pe luna martie 1992 am dat peste o eroare la pagina 42 coloana a doua, în sensul că între atîția savanți ce-au fost epurati din Academia Română, aproape o sută de personalități ale vieții noastre culturale, științifice, politice și religioase, cărora li s-a retras calitatea academică în 1948 și care au fost repuși în drepturi prin hotărîrea Adunării generale a Academiei Române din 3 iulie 1990 s-a indicat și episcopul **EMIL HOSSU**. Eroarea constă în aceea că prenumele episcopului nu este „Emil” ci **IULIU**.

CONTENTS (Romanian History) The 25th Anniversary of Our Review: Romanian and Foreign Messages • **S. Mehedintji** Ethical Being Consciousness • **D. Matei Vlah Serai** — The Palace of the Romanian Princes in Istanbul • **P. Cernovodeanu** — Romanian Society during the Phanariot Epoch • **O. Cicancl** The Greek Newspapers' from Romania about The Independence War (1877) • 100 Years since the Memorandum • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Pruth and Dniester (II) • **Z. K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. Bessarabians' Ordeal • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Testimonies about the Communist Dictatorship Years • **G. Răduică** Echoes to the Pătrășcanu Group „Case” • **Gh. David** School-Books Survey (V) • **M. Ștefan** 1900. The Hallier Affair • **A. Gorovel** (1864-1951) Diary (V) • In Bucharest, 50 Years Ago • **P. Rotariu** Glimpses from Banat History (XIXth Century) • **D. Hincu** Von Radowitz reporting from Bucharest — 1870-1871 (IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Messages roumains et étrangers à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de notre revue • **S. Mehedintji** La conscience de l'être ethnique • **D. Matei Vlah Serai** — le palais des voievodes roumains à Istanbul • **P. Cernovodeanu** La société roumaine au siècle phanariote • **O. Cicancl** La guerre de l'indépendance de 1877, vue par la presse grecque de Roumanie • Le Memorandum a 100 ans • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (II) • **Z. K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. Le calvaire des Bessarabiens • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Témoignages du temps de la dictature communiste • **G. Răduică** Echos du „cas” Pătrășcanu • **Gh. David** Le livre d'histoire aux lycées (V) • **M. Ștefan** 1900. L'affaire Hallier • **A. Gorovel** (1864-1951) Journal (V) • A Bucarest, il y a 50 ans • **P. Rotariu** Pages d'histoire du Banat (XIXème s.) • **D. Hincu** Von Radowitz en mission à Bucarest — 1870-1871 (IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 25-ая годовщина нашего журнала: румынские и иностранные послания • **С. Мехединджи** Сознание этнического существа • **Д. Матей Влах Серай** — дворец румынских господарей в Стамбуле • **П. Черноводину** Румынское общество в фанариотском веке • **О. Чиканч** Греческая печать Румынии о войне за независимость, 1877-ого г. • Меморандуму — 100 лет • **К. К. Джуреску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (II) • **З. К. Гр. Винделану, К. Тронкотă** 1940-1941. Ходящие по мукам бессарабцев • **И. К. Братяну, А. Брудариу** Свидетельства коммунистической диктатуры • **Г. Рăдуикă** Отавуки „дела” Патръшкану • **Г. Давид** Учебник по истории — анкета (V) • **М. Штефан** 1900. Дело Аллие • **А. Горовей** (1864-1951) Дневник (V) • В Бухаресте, 50 лет назад • **П. Ротариу** Страницы жизни Баната в XIX в. • **Д. Хинку** Фон Радовиц и его миссия в Бухаресте — 1870-1871 (IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) Der 25. Jubiläum der unsere Zeitschrift — rumänische und ausländische Botschaften • **S. Mehedintji** Das Bewusstsein des ethnischen Wesens • **D. Matei Vlah Serai** — Der Konstantinopolitanische Palast der rumänischen Herrscher • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert • **O. Cicancl** Die griechische Presse von Rumänien über den Unabhängigkeitskrieg von 1877 • 100 Jahre nach die Memorandum-Bewegung • **C.C. Giurescu** Moldauische Städte zwischen Pruth und Dniester (II) • **Z.K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. Der Leidensweg der Bessarabier • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Zeugnisaussagen aus den Jahren der kommunistischen Diktatur • **G. Răduică** Echos zum Pătrășcanu-„Fall” • **Gh. David** Die Geschichtswissenschaft in der Schule (V) • **M. Ștefan** 1900. Die Hallier Affäre • **A. Gorovel** (1864-1951) Tagebuch (V) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **P. Rotariu** Szenen aus den Banaterleben (XIX Jhrdt) • **D. Hincu** Von Radowitz und seine Bukarester Mission — 1870-1871 (IV)

SUMARIO (Historia romana) Magazin istoric: 25 años de aparición — mensaje del país y del extranjero • **S. Mehedintji** La conciencia del ser étnico • **D. Matei Vlah Serai** — el palacio en Estambul de los príncipes rumanos • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en el siglo fanariota • **O. Cicancl** La prensa griega de Rumania sobre la Guerra de independencia de 1877 • 100 años desde el Memorandum • **C.C. Giurescu** Ciudades moldavas entre los ríos Prut y Nistru (II) • **Z.K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. El calvario de los basarabenses • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Testimonios de los años de la dictadura comunista • **G. Răduică** Ecos al „caso” del grupo Pătrășcanu • **Gh. David** El manual de historia en la escuela (V) • **M. Ștefan** 1900. El asunto Hallier • **A. Gorovel** (1864-1951) Diario (V) • En Bucarest, hace 50 años • **P. Rotariu** Escenas de la vida de Banato (siglo XIX) • **D. Hincu** Von Radowitz en misión a Bucarest — 1870-1871 (IV)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Lupron S. 10/1/84 32/38

